

Előszó

(Levél a szerkesztőséghez)

Tisztelt Szerkesztőség!

Nagy és dicséretes munkát végeztek önök almanach-juk kiadásával. A végtelenül sokat szenvedő magyar zsidó léleknek szüksége van az ilyen olvasmányra. Megtudja belőle, mit jelent zsidónak lenni.

Dicsőséget jelent mindenekelőtt. Ha feltárul az Önök könyvének hasábjain az a gigászi munka, amit mi zsidók – apáink az emancipáció óta, testvéreink és fiaink a harc-tereken – e hazáért végeztünk, boldog és megelégedett érzés szállj a meg a lelket. Ezt kell éreznünk: itt van a mi hazánk. És ezt megszolgáltuk, hogy itt nyugodtan élhes-sünk. És ezt: más uralom, mint az egyenlő jogoké, nem mentheti meg, nem tarthatja fenn Magyarországot.

Az ötven év, amely befogadásunk óta eltelt, hazánk aranykora volt. A sülyedéssel egyidőben kezdődött az anti-szemitizmus. Ameddig a zsidó kéz nyugton munkálkodna-tott a magyar érdekért, addig boldog volt az ország. Mikor összedőlt a forradalomban a múltak minden szép-sége, ki is tört a zsidógyűlölet. A nyugodt, az elégedett Ma-gyarországon nem bántották a zsidót. A zsidó iparos, keres-kező, író, bankár, művész, zsmalliszta, tanár, orvos, bíró, ügyvéd, a zsidó katona és a zsidó gazda olyan magasra segítették a forradalom előtti Magyarországot, hogy az ő elvégzett munkájuk világít ma is előttünk örök szövetnek

gyanánt. Dicsőség magyar zsidónak lenni. Büszkeség és nemesi levél. És ettől az érzéstől el ne tántorítson bennünket a jelen minden fájdalma, kiábrándulása és keserősége.

Reng a világ, új és újabb meglepetések törnek elő a történelem ködeiből, ki tudja, mi vár ránk? Küzdelemben állunk éjjel-nappal, ellenségünk töméntelen és erős. Nekünk nincs más fegyverünk, mint hitünk és meggyőződésünk, zsidó vallásunk ereje, magyar voltunk bizonyossága. Mint ahogy a középkori istenítéletben, amikor páncélos lovag rohanta meg a mezítelenre vetkőztetett vádlottat az csak ártatlanságával. Isten nevével és az igazsággal tudott védekezni, de nem karddal és buzogánnyal: úgy állunk mi a támadások közepette. Karunk megkötve, hangunk elfojtva, de az Isten és az igazság küzdenek velünk, mint ahogy a csillagok együtt harcoltak a Bírák könyve csatájában ösünkkel, Debórával. Aki kétségbeesik: kishitű. Aki elhagy minket: gyáva. Aki elpártol: jellemtelen. Aki most hagyja cserben a zsidóságot, azt vessétek meg, mert áruló.

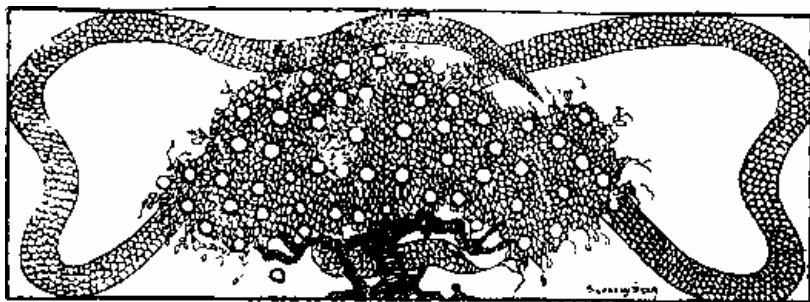
Zsidóságunkat támadják, magyarságunkat akarják elvenni tőlünk. Ne tágítsunk, ne tegyünk koncessziókat. Büszke és boldog tudattal valljuk, hogy zsidók vagyunk. Miénk a Mózes hite, a Jozsajás beszéde, a Jeremiás dala, a Dávid zsoltára, a Juda Halévi hárfája, mienk az Isten. És magyarok vagyunk: mert itt dolgozott az apánk, mert itt dajkált az anyánk és mert a testvérünk itt halt hősi halált a magyar hazáért, a magyar királyért. Ez ellen a jog ellen, ez ellen a vérbeli bizonyosság ellen hiába tör a felelőtlen gyűlölet.

Ez a könyv mécsvilágot akar gyújtani a sötétben. Üdvözlöm érette; a világosság gyújtása zsidó erény, zsidó feladat. Legyen világosság, ez a mi Istenünk első szava a mi bibliánkban. Azt, hogy legyen sötétség, sohasem rendelte el Izrael őrzője és géniusza. Fel a fejjel, fel a szívekkel: így várjuk a reggelt, boldogságunk hajnalhasadását.

1920. május 25-ikén.

Szabolcsi Lajos

Vád és védelem

AZ örök Vád

Írta Klein Miksa dr.

a Ferenc József Országos Rabbiképző
Intézet tanára

Egyet kíván tőletek a kereszténység: el ne ítéljétek, ha nem ismeritek.

Veletek együtt üzzük a hajózás mesterségét teljesítünk katonai szolgálatot, foglalkozunk földműveléssel, termésünket áruba bocsátjuk, ügyességünket, művészi készcégünknek és munkánknek eredményeit a köz javára hasznosítjuk.

Hát azért, mert vallásos szertartásokon nem vagyunk jelen, már neim is vagyunk emberek?

Ha a Tiberis folyó a város faláig emelkedik, ha a Nilus nem öntözi meg a mezőket, ha az időjárás nem akar változni, ha a föld megrendül, ha éhség gyötri az emberiséget, vagy járvány pusztítja: nyomban hangzik a kiáltás: A keresztényeket az oroslánok elé!

Zsidó hittestvéreink, akik a kereszténység első évszázadainak történetét nem ismerik, csodálkozással olvassák az idézett sorokat és azt gondolják magukban: hisz ezek a *mi* panaszaink, ezek a zsidó leiekből feltörő fájdalom hangjai, a meg nem értett, nem ismert, évezredekén át ok nélkül üldözött zsidó nép keserves feljajdulásai. Volt idő, mikor a kereszténység vezető egyéniségeinek kellett védekezniük az ellenük megnyilatkozó rosszakaratú vádak-kai és rágalomokkal szemben. Ha az egyházatyák apologikus műveit olvassuk, eszünkbe jut a bibliai mondás (Gen. 27:22): „a hang Jákob hangja”.

Idők múltán a zsidó nép lett a népek vádoltja és szétszóródásának több. mint kétezer esztendeje alatt elsajátította a védelem

szabályait. Mert a vádak *korok* szerint váltakoznak és a divatos áramlatokkal szemben nincs védekezés. Az alábbiakban kísérletet teszünk ama vádak összeállítására, amelyekkel a zsidó népet nemzeti önállóságának megszűnése óta illették. Nem vállalkozunk az apologéta szerepére, csak a történeti tények hűséges regisztrálás sara, de a tények is beszédesek, hangosan kiáltok és az elfogulatlan olvasó látni fogja, hogy a koronként váltakozó, más-más alakban és tartalommal felbukkanó vádak alól kisiklik a talaj, mert lehetetlen, hogy egy népfaj lelki hajlamainál fogva immanens tulajdonságai *a kor divatos eszmeáramlatai szerint változzanak*. 586-ban Kr. e. került először a zsidó nép nagyobb tömegben idegen népek közé, mikor *Nabukadnezar* babiloni király a jéruzsálemi szentély felégetése után a nép javát királyával együtt Babiloniába deportálta. A zsidó nép vallási és gazdasági fejlődése Babiloniában nem egy idegen országba szakadt nép fejlődését mutatja. Gyűlöletnek, üldöztetésnek semmi nyomát nem látjuk e korban. Nagy érdeme van ebben Jeremiás prófétának, aki azt hirdette Isten nevében az exiliumban levőknek: „Mozdítsátok elő ama város jólétét, ahová száműztelek benneteket és imádkoztatok érte!” (Jerem. 297.) E hirdetés vezérlő eszméje hitvallása lett a zsidóságnak történeti vándorlásának szenvedéssel teljes útján.

-

Kereken 150 évvel később találkozunk az első általános váddal a zsidóság ellen. Perzsia nagyhatalmú minisztere, *Hámán* mondja királyának: „Van egy nép szétszórva és különváltan a népek között birodalmad minden tartományában, *törvényeik* különböznek minden nép törvényeitől és a király törvényeit nem teljesítik.” (Eszter 3z8.) Eszter könyvéből látjuk, hogy Hámánt *személyes* gyűlölet vezette. A zsidóság egyetlen tagja szegült ellene a király parancsolatának: *Mardechaj*. Őt is magasabb szempont vezérelte: nem akart halandó embernek isteni hódolattal adózni. És jön az általánosítás. A zsidók nem teljesítik a király törvényeit. „Nem elégedett meg azzal, hogy kezét csak Mardechaj ellen nyújtsa ki, mert *megmondták neki Mardechaj népét*” Ezért Hámán ki akarta irtani az összes zsidókat.” (U. o. 3z6.)

A későbbi korok antiszemitái Hámán iskolájába jártak. Ez az általánosítás, a népfajhoz, vagy vallásközösséghez tartozó egyetlen egyén bűnének az egész fajra való vonatkozása végig? kíséri a zsidó népet lidércnyomásként és ez lett töméntelen szenvedéseink és üldöztetéseink legbőszesebben buzgó forrása.

Rendszeres, irodalmi formában terjesztett vádak csak a hdi-le? nizmus korában (Kr. e. 2. sz” Kr. u. 1. sz.) jelentkeznek. Főkép? viselője *Apio* (I. század) a gyűlölettől eltelt alexandriai szofista, kiből *Tacitus* is merített. Apio vádjait variálták és kombinálták minden formában. (1. Reinach összeállítását: *Textes d'auteurs grecs. et romains relatifs au Judaisme*, 1895.) E vádak két fő csoportba oszthatók. Az egyik az, hogy a zsidók nem ismerik el a pogányok isteneit és nem tisztelik azokat. Szemükre vetik, hogy mint teljes politikai és gazdasági jogokat élvező polgárok (ilyenek voltak a zsidók az ókorban a római birodalomban) nem vesznek részt a város istenségeinek tiszteletére rendezett ünnepeken.

Ezzel összefügg a császárkultusz megtagadásának súlyos vádja, llojalitással vádoltatnak ezért és állampolgári hűtlenséggel.

Ezzel szemben tényként hivatkozhattak a zsidók arra, hogy a jeruzsálemi szentélyben naponta mutattak be áldozatot a császárárt és csak a *császárnak* való áldozást tagadták meg.

A másik vád, amely inkább társadalmi természetű, az, hogy a zsidók bizonyos szociális elzárkózottságban élnek. A rómaiak és görögök nem ismervén ez elzárkózottság mélyebb okait, emberszeretet és humanitás hiányaképpen fogták azt fel és így a zsidók előttük a fennálló társadalmi rend ellenségeinek tűntek fel.

E vádak mellett rosszakaratú és naiv mesének tűnnek fel az Izrael eredetére, egiptomi tartózkodásra és onnan való kivonulására vonatkozó vádak.

Mikor a kereszténység döntő győzelmet aratott a pogányságon és Nagy Konstantin császár a *niceai* zsinaton (325. K. u.) államvallássá emelte a kereszténységet a római birodalomban, a zsidók ellen „korábban emelt vádak éle önmagától eltompult. Hisz a pogányság is behódolt a zsidóság eszméinek! Új vádak után néztek. E vádak mind egy pontra irányulnak: a zsidók nem ismerik el Jézust messiásnak, elferdítik a szentírás igazi értelmét, sőt megölték Isten fiát. Más szóval, nem hódolnak be az új vallásnak. Innen ered minden gonoszságuk, amelyet csak a keresztvíz moshat tisztára.

E vádak a jelenkor szemüvegén át nem annyira pozitív tartalmuk révén érdekesek, hanem inkább ama momentumok miatt, amelyek belőlük hiányzanak. A zsidó tehát nem uzsorás, nem kútmérgező, nem keresztényvérvívó, nem inferioris faj és nem bolsevista, csak az erős és tiszta monoteisztikus vallása nem engedi, hogy a pogányok istenségeit imádjá és a pogánysággal elkeveredjék. Vallásának erkölcsét és emberszeretetet hirdető tanításait pedig elég magasztosaknak és tisztáknak tartja, hogy ne kellessen az új hitnek behódolnia.

Nem is találkozunk az ókorban a mai értelemben vett antiszemitizmussal. A zsidógyűlölet nem volt erősebb az általános „barbárgyűlöletnél”.

Az, hogy a zsidóságból üldözött pária legyen, hogy a lég? rútabb vádak állandó célpontjává válják, erkölcsileg és fizikailag egyaránt megbélyegzetté, a *középkor* találmánya és e kor örök szégyenfoltja.

Régi vádak

A vádak közül, amelyek miatt a zsidók élete Európában a középkorban a szenvedések hosszú láncolatává vált, a leghorzasztóbb és egyszersmind a legnevetesegebb az u. n. *vérvád*. Bár kétséges, hogy maguk a terjesztők is komolyan hittek létezésében, mégis a legtöbbször fennmaradt és az újkorba is átlopózva, a mai napig fel-felbukkan.

E vád legelőször *1171-ben* lép fel Franciaországban a Loire-parti *Blois* nevű városkában. Azóta minden században fellép e vád vagy tízszer. A téma ugyanaz: Eltűnik egy keresztény gyermek, vagy a folyóból holtan húznak ki egy

gyermeket: kész a vád, a zsidók ölték meg. Gyakran a nép fanatizmusa szentté avatja a zsidók által megöltnek hitt gyermeket, pl. az 1465-ben eltűnt *Trienti Simon* esetében.

Nálunk Magyarországon legelőször 1494-ben bukkan fel Nagyszombatban, majd 35 évvel később Bazineban, legutóbb 1882-ben a gyászos emlékeztető Tiszaeszláron.

E vádak ellen fölösleges a védekezés. Ha a szentírás Gen. 9,4-6, Lev. 17z10-14, Dent. 12zld. és 23-25. helyeire való hivatkozás nem elég, nem éppen zsidóbarát pápák bulláira lehet rámutatni. IV. Ince pápa (1243-1254) 1247. júl. 5-én bullát ad ki a vérvád ellen, X. *Gergely* (1271-76) 1272. okt. 7-én, V. *Márton* (1417-1431) 1422. febr. 20., III. *Pál* (1534-49) 1540. máj. 12-én. Sőt a hírhedt apostata *Pfefferkorn* nevetségességnek tartja ezt a vádat (*Speculum adhortationis Judaicae ad Christum*).

De a gyűlölet szította fanatizmusnak a pápa szava sem elég tekintély. Még a XIX. században is kísért a vérvád szelleme. Elég az 1840-iki damaskusi esetre rámutatni. De akkor már megmozdul a művelt nyugati államok zsidósága.

Az angol Montefiore Mózes és a francia Cremieux Adolph érdeme, hogy akkor napnál világosabban kitűnt a damaskuszi zsidók ártatlansága. Amikor pedig 1911-ben a keleti vérvád, a híres Beilis-pör tartotta izgalomban Európát, egész Európa kereszténysége tartott tiltakozó gyűléseket a netán bekövetkező marasztaló ítélet ellen.

A magyarországi kereszténység is tartott impozáns tiltakozást az ügyben.

1348-50-ig rettenetes pestis száguldott végig egész Európán. Európa lakosságának negyedrésze veszett oda ez irtózatot betegségekben, amelyet Kínából hurcoltak be. Kik hozták e veszedelmet Európára? Bizonyára a zsidók. És hogyan? Megmérgezték Európának összes kútjait és vízforrásait. Tudták azt is, hogy a pokoli terv Toledoból indult ki, megnevezték a toledo-i zsidó férfit is, aki a mérget széthordta Európa községeinek: *Jakob Paskatenak hívták*. A kútmérgezés balga vádja nem ismétlődött meg, talán mert nem kínálkozott rá alkalom, de a zsidó szolidaritásnak analog esetekben való hangsúlyozása ismerős hang fülünknek.

Uzsorások is voltak a zsidók. Ipartól és földműveléstől elzárták és a mindenkitől megvetett kereskedelmi és pénzügyletekkel foglalkoztatták a zsidókat. Ha a fejedelem adóssága pazar költsége miatt folytán hatalmassá dagadt, jött az ad hoc vád: a zsidók uszoralval szereztek vagyont, és tartozás fizetése tehát nem kötelező és egy sajátosság középkori találmánnyal, az u. n. „adósságlevél-öléssel” szabadultak a császárok, bárók és grófok az adósságtól. Ilyen pénzügyi „*tranzakciót*” hajtott végre Vencel cseh király 1385-ben és 1390-ben.

Az *újkor* a humanizmus jegyében született meg és a régi klasszikus kultúrák felelevenítésének gondolatában. A latin és görög irodalom ápolása mellett a héber nyelvre is ráterelődött a keresztény tudományos világ figyelme. E szellemi mozgalom kapcsán a zsidó kabbalisztikus irodalom mellett az érdeklődés középpontjába kerül a *Talmud* is. És jöttek a vádak. Hogy a Talmud erkölcstelenséget tanít és a kereszténységet káromolja és hogy megparancsolja más vallásunk elnyomását. Ezúttal egy *Pfeffer-*

korn nevű, büntetett előéletű, léhagondolkodású, műveletlen, a Talmudban olvasni sem tudó *kikeresztelkedett* zsidó áll a porondón, mint vádló. (Ó, semmi új sincs a nap alatt!) Megindul az elkeseredett harc a zsidó irodalom és a Talmud ellen. A zsidó irodalomnak hatalmas védője akad *Reuchlin János* (1455-1522) humanista személyében. Az ügy a császár és a pápa fóruma elé került. A rágalmak eredményeképpen X. Leó pápa megengedte a Talmud kinyomatását. Így jelent meg az első teljes Talmudkiadás a keresztény *Bomberg Dániel* velencei nyomdájában (1520-1522).

A Talmud ma is középpontja a zsidóság ellen való támadásoknak. Itt is, ott is megjelenik a Talmud „fordítása”. A tudós fordítók zavarba jönnének, ha négy-öt sort kellene olvasniuk az általuk fordított Talmud eredeti szövegéből.

A modern vádak

A XVIII. század végén és a XIX. század elején változik a kép. A francia forradalom eszméi az egyenlő emberi jogok gondolatát állították előtérbe és így a zsidók emancipációjának kérdése kellett, hogy foglalkoztassa az európai államokat. De jönnek a vádak. A zsidó képtelen a magasabb kultúra befogadására, az európai műveltség elsajátítására semmi fogékonysága nincs. Nem érdemli tehát a felszabadítását.

A XIX. század tudományos világszemlélete nem tűrte már a vérvád, kútmérgezés vádjának gyermekmeséit. De a zsidógyűlölet nem jön zavarba: saját korának tárából veszi a fegyvereket a zsidók ellen. A *tudományt* hívja segítségül, még pedig, hogy a vádnak reálisabb, pozitívabb látszata legyen, a *természettudományt*. Megteremtették az u. n. *fajelméletet*. Az elmélet lényege az, hogy egy nép politikai és kulturális értéke az illető nép fajiságával determinálva van. Valamely nép szellemi, erkölcsi és művészi karaktere az illető népfaj testi struktúrájának függvénye. Megkülönböztettek felsőbbrendű és alsóbbrendű fajokat. Tér? természetesen a sémi faj mutatja az emberiség alsóbbrendű típusát a felsőbbrendű *árja* típussal szemben. Ez az elmélet, mely a zsidó faj képességét magasabb kultúrára, filozófiára, művészetre képtelennek mondja, Gabineauban, Dühringben és főleg Renanban talált le'lkes hirdetőre. Veszedelmes vád, mert nincs ellene segítség és a javulás lehetősége kizárt. Mikor a nyelvészeti és antropológiai tudomány az árja fajközösség gondolatát a mesék birodalmába sorozta, az árja faj helyébe a germán faj lépett. Csak a hosszúkoponyájú, szőkehajú, magastermetű germán faj képes magasabb kulturális tevékenységre. Ami relatív szépet a zsidó faj teremtett, azt a benne elkeveredő germán fajnak köszönheti. Hanston Stewart *Chamberlain: Die Grundlagen des XIX. Jahrhunderts* című könyve lett a faji elmélettel dolgozó antiszemitizmus bibliája. Hogy mivé fejlődött ez az áltudományosság a gyűlölet kiaknázásában, legjobban mutatja *Weininger* újabb elmélete, amely megteremti a minden bűnt, erkölcstelen-

séget és tökéletlenséget magában foglaló *nőember* típusát, csak tízéert, hogy a zsidókat e kategóriába sorozhassa.

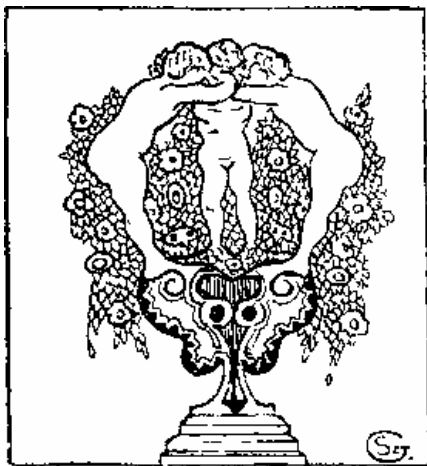
A jelenkorban vagyunk, a társadalmi evolúciók korában. A forrongó eszmék közül, amelyeket korunk ural, a szocializmus hódított leginkább. És jön a gyűlölet. A szocializmus zsidó találmány, – mondja a szocializmus ellensége – a zsidók tehát mind destruktívek és nemzetietlenek. Marx és Lassalle zsidó szár; mázasa az egész mozgalomnak zsidó jelleg ad. De hol vannak a nagy tömegek, amelyek éppenséggel nem zsidók? Ha ellenségeink tudnák, hogy a szocializmus zsidószármazású vezérei milyen távol esnek az igazi zsidó gondolkodástól, hogy lelkük mennyire elvesztette a kapcsolatot a hagyományos zsidósággal, akkor nem írta volna egy antiszemita író azt a bődületes ostobaságot, hogy a szocializmus vezérei a szocialista tömegek félrevezetésével és felhasználásával a zsidók világuralmát akarják meg; alapítani.

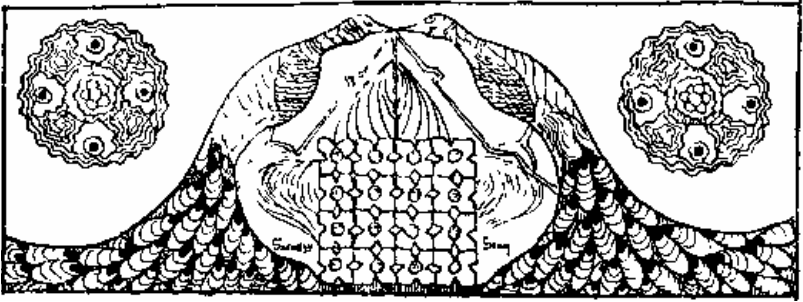
1914-ben jött a nagy katasztrófa. Lángba borult egész Európa. Ki a felelős a rettenetes vérözönért, az emberiség kulturális javainak irtózatoss pusztulásáért? Az antiszemita kész a felelettel: a zsidó kapitalizmus csinálta a háborút. De hisz a szocialisták mindenütt harcoltak a háború ellen, a szocializmus pedig zsidó találmány! Amikor a háborúért való felelősséget kell megállapítani, nem jó az emlékezés az előbbi vádakra, mert egy kis ellenmondásra bukkannak. A zsidók csinálták a háborút, de viszont destruktív üzelmeikkel ők bomlasztották fel a hadsereget, ők vetettek véget a háborúnak. De hisz nem is vettek részt a háborúban! Hol itt az igazság? Nem fontos. Háború volt, elvesztettük. A zsidók csinálták, a zsidók miatt vesztettük el. De vajjon azért?e, mert résztvettek a háborúban, vagy pedig azért, mert kivonták magukat alóla?

Jött az ötéves háború hihetetlen szenvedéseivel és nélkülözéseivel. ötévi hősiesség küzdelem után megmondták a magyar katonáiról, hogy önfeláldozó küzdelem hiábavaló volt. Jött a forradalom tekintélyromboló és hagyománytipró demagógiájával. Szivárogtak haza Oroszországból foglyaink, megmételvezve *Lenin* és *Trocki* tanításaitól. Mindezt betetőzte egy magyar főúr hazárdjátéka a magyar nemzet legszentebb hagyományaival. Rettenetes négy hónap, melynek emlékéért ki kell törölni a magyar nemzet történetéből. Sokat szenvedtek zsidók, keresztények egyaránt, különösen mi, vallásos világnézettel bíró emberek. De alig hogy elmúlt a veszedelem, máris kész az új vád. Minden zsidó bolsevista. A zsidók csinálták a bolsevizmust. Hiábavaló a védekezés. mert az antiszemitizmus receptje most ezt a vádat kívánja. Most ezzel a jelszóval lehet ütni a zsidót. Prejudikált vád ellen nincs védelem. Pedig nemcsak nem minden zsidó bolsevista, de nem is minden bolsevista zsidó. Csak egy jellegzetes esetet mondunk el. Az oroszországi vörös hadseregtől szenvedő zsidó lakosság küldöttsége felkereste Trockit, hogy védelmet kérjen tőle. Trocki durván elutasította őket. Nem ismerem zsidót, – mondotta a bolsevista vezér.

Kibontakozott előttünk a zsidóság sorsának egész tragikuma.

Mert e vádak nyomán üldözések és elnyomások fakadtak. Láttuk mint változnak a vádak a kor eszméi szellemi és gazdasági áran.latai szerint. Csak egy van, ami bennük állandó, az hogy a vádak mindig a legveszedelmesebbek Hazánkban is ilyen veszedelmes vádaknak hullámhegyéhez érkezett a zsidóság. Gyűlölőink igyekeznek is e vádat teljes erejükkel kihasználni a zsidók ellen. Mi magyar zsidók törhetetlen hűséggel és önfeláldozó szeretettel hazánk iránt, az isteni gondviselésben bízva, némán viseljük szomorú sorsunkat, amíg a magyar nép józansága és hagyományos igazságszeretete bölcs belátással újra testvérként madárhoz nem öleli azt a zsidóságot, amely az elmúlt félszázad alatt Magyarország anyagi és szellemi kultúrájának emelésében és felvirágoztatásában él nem vitatható buzgalommal és odaadással vett részt.

A destrukció vádjja

Írta Hevesi Simon dr.

em kell, hogy a gyűlölködés eredeti és invenciózus legyen. Módszeresen dolgozhatók, a régi vádaskodók maszlagos, légbőí kapott, merész állításait ismételtetheti. Hazajáró lelkek ezek, revenants, kísértetek. De ha a vádaskodások régi recepteket plagizálnak, talán nem lesz helytelen, ha szóhoz juttatjuk a régi védelmet is és a régi kedvező fölfogást, amely nemzsidó tollából és meggyőződésből

ered,
elfogulatlan.

Leroy-Beaulieu könyvét olvasom: Les juifs et l'antisemitisme. Israel chez les Nations. (Paris 1893.) Azt mondja:

„Hét-nyolc millió zsidó van a világon elszórva négy-öt száz millió keresztény és mohamedán között. Az egész úgynevezett sémita-kérdést megvilágítja e számok összehasonlítása. A mostani demokrata világban, amelyben a számot akarják egyedül uralkodóvá tenni, a zsidóság megmutatja, hogy a számon kívül van még valami tényező, amit figyelembe kell venni. Pedig jobb volna neki, ha nem mutatná meg. A „sémiták megállják helyüket, noha kevesen vannak”. Mintha hallanám a tömeg ellenvetését: „több helyet foglalasz el, mint amekkora megillet!”

A tömegnek ez az ellenvetése kihívja a bírálatot, mert több mint destruktív, több mint forradalmi, már szinte a kommunizmushoz közeljáró elv rejlik benne, mert tagadásba veszi nemcsak a történelmi osztályok jogát és nemcsak az autochton nemzeti elemek jogát, hanem a rátermettség, a derekasság, a tehetség érvényesülési jogát is, amikor magában rejti a számszerint való arányos megoszlás elvét és az egyenlő részesedés irányító eszméjét. Ez, ha a célszerűség motívumát figyelmen kívül hagyjuk és a gyakorlati célirányosságot szem elől tévesztjük, elméletben tetszetős lehet, de belül üres elmélet, színes buborék, valójában káros és ártalmas és a dolgoknak meg az összességnek veszedelme volna. Nem is liberális gondolat, csak annak látszik, voltaképpen a szabadelvűség szempontjából sem föltétlenül kívánatos, mert szemben áll vele a rátermettség és tehetség érvényesülésének joga, aminek biztosítása van olyan fontos és van olyan szabadelvű, mint az egyenlő részesedés elmélete. Mikor a zsidóság bebizonyítja, hogy a számok ochlokratikus hatalma fölött más tényezők is vannak, amelyek súlylyal bírnak és latba esnek és figyelembevételre tarthatnak igényt, akkor tulajdonképp az emberi? ség haladásának tesz szolgálatot és az emberiség érdekét óvja meg. Mindazáltal túlzó merészség volna az állítás, hogy ez az érdem egyedül Izraelt illeti. A tehetséges, fejlett, művelt népek társadalmában a súlyarányok elhelyezkedésében ugyanezt a jelenséget látjuk, hogy hely jut a tehetségnek. És ez nagyon jól van így, mert különben, mihelyt a verseny izgató erejét és az érdem, a tehetség megjutalmazásának lehetőségét kikapcsolják, a társadalom elsekélyesedése következne el. A hasznos energiák kiváltásának vetne véget ezzel az emberiség és a tevékenységi ösztönt bénítaná meg végzetesen, ami természetesen megbosszulná magát.

Ha kiirtjuk vagy semlegesítjük a haladás és versenyképesség fermentumát, stagnálás áll be, ennél fogva minden társadalomban szükségesek az olyan erők, melyek a versengő-energiák feszültségének fokozására képesek. A leghaladotabb nemzetek is csak ezeknek hatása folytán fognak lépést tartani a fejlődő energiákkal megáldott nemzetekkel, amelyeknek életében a tehetségek és erők szabad kibontakozását nem verik béklyókba. A francia nép, mely 1791 szeptember 27-én elsőként mondotta ki a zsidók egyenjogúsítását, ezzel az igazság dicső zászlóvivője lett, az emberi jogok világtörténelmi propagátora, hőroza az előítéletek és a legsilányabb emberi ösztönök bilincseiből való kibontakozásnak és triumfátora a sötét barbarizmuson arattott győzelemnek. Ugyanezkor emelte a saját színvonalát is, mert új erőket bocsátott az élet versenyébe és ezzel nem-

zeti encrgiáil nemcsak mennyiségben, hanem intenzitásban is fölfokozta.

Tovább olvasok ésújra érdekes mondásra bukkanok. Ezt mondja Leroy-Beaulieu:

„Reánk, franciákra és velünk együtt az egész földgömbre 1791-ben ez az ügy (a zsidó emancipációval az egész zsidó kérdés) végleg elintéződött. Senki sem ketelkedett abban, hogy elintézése a forradalom elismert eredményei közé tartozott. És íme, egyetlen évszázad sem telt még el s újra hangosan kétségbevonják, amit már minden művelt állam elfogadott.”

Az emberiség haladásának és a civilizáció fejlődésének köszönhető, hogy az államok a polgári jogokat nem az uralkodó faj prerogative ja gyanánt kezelik többé, hanem az igazságnak megfelelően. Fajra és vallásra való tekintet nélkül, egyenlő jogokkal ruháznak föl minden polgárt, aki az állam föntartásához munkájával hozzájárul, aki adót fizet és *hazáját* vérével szolgálja. Ma már az adófizetés sem tartozik a polgári jogok feltételei közé. A fajnak nincsen szerepe. Minden államban vannak asszimilálódott fajbeliek, ideg'en származásúak, akik fölvtették és elsajátították az állam nyelvét és vannak külön nemzetiségek, amelyek saját nyelvükkel élnek. Kinek jutna eszébe, hogy az ilvenektől a polgári jogok birtokát, az emberi élet létfeltételeit elvittassa? Az ilyen kísérlet még a faji inferioritás vádjá alapján is megengedhetetlen. Merénylet volna ez az igazság és embe-riesség ellen, már csak azért is, mert úgy szellemi, mint erkölcsi téren az összes fajok kvalitásai fejlődhetnek és emelkedhetnek. Szégyenbélyeget üt az ítélkező arcára és meg? bélyegzetté teszi az egész világ közvéleménye előtt, aki valami fajt vagy csoportot in contumaciam elítél. Fajok politikai jogfosztása politikai merénylet s sohasem igazságos ítélet, ítélet csak bírói eljáráson alapulhat. Nem irányulhat az összesség ellen, hanem csak egyeseket, tetteseket, bűnösöket sújthat. Minden bűnös cselekedet egyéni akció. Az ilyent szabad, sőt kell is büntetni, de nem lehet sújtani ezre? két egyesek bűneiért. Nem mentség a fajgyűlölet bűnös üzelmeire, hogy valamely faj vagy felekezet nincs régóta jogainak birtokában. Az, hogy az emancipáció akkor még csak százéves volt Franciaországban, Leroy-Beaulieu föl-fogása szerint nem lehet ürügy újabb lelketlen üldözésre, vagy arra, hogy a nemrég megadott jogokat újra elvegyék a zsidóktól. Ellenkezően, egy okkal több ez arra, hogy a megadott jogokat tiszteletben tartsák, mert az ellenök elkövetett évezredek bűnökét az emberiség még nem expiálta teljesen. Versenyképessége szintén nem tudható be

bűnül és nem használható föl jogfosztásra vagy üldözésre ürügyül. Állítsanak vele szemben versenyképességet. Ezen a téren nincs kiküszöbölhetetlen, meg nem javítható inferioritás.

Az igazságtalanságoknak hamis vádakkal való megoklása csak tetézése a bűnnek. Merő ráfogás és üres vád az az állítás, hogy a zsidó destruktív szellemű, hogy tőle erednek a forradalmak.

„Mennyire becsüljük ennek a vádnak valódi súlyát? – kérdi Leroy-Beaulieu. – Kell-e azon hosszan vitatkoznunk, hogy alapos-e vagy alaptalan? Igazolja-e a történelem és ami a legnyomósabb, a számok és az események időrendje? Nem aránytalan túlbecsülése ez Izrael népének? Nem *túlozzuk*-e a zsidóság hatalmát, ha azt hiszszük, hogy századunk szellemének ők a sugalmazói? Voltaire és Diderot bizony elcsodálkoznának, ha megtudnák, hogy ők a zsidóság megbízottai voltak és a zsidó szellemnek egyengették az utat. Akadtak „sémiták”, akik készpénznek vették ezt a vádat és azt hiszik, kimutathatják, hogy a Judengassékban és a zsidó városnegyedekben elszigetelt nyomorult apáik voltak a nagy forradalom előkészítői és az emberi szellem felszabadulásának titkos eszközei. Valóban azt kellene hinnünk, hogy „D'Alembert, Diderot és az enciklopedisták valamely talmud-tóra növendékei voltak?” – „Ha a tagadásnak, az ellenzésnek, a kétkedésnek szelleme, melylyel a zsidóságot vádoljuk, talán igazán áthatotta a zsidóságot és talán ezt a szellemet terjeszti, úgy másnak a sugallatára teszi. Tőlünk, a mi katolikus és protestáns nevelésű „árja” vérbeli apáinktól tanulta.” – „A jelenkori művelt izraelita, akiről azt állítják, hogy a keresztény műveltségre romboló hatása van, éppen a mi műveltségünknek szüleménye. Az a szellem, amely belőle áramlik társadalmunkba, nem a zsidóságban keletkezett; a ragályt csak azzal terjeszti, hogy maga is fertőzve van” – mert „a zsidó legfeljebb közvetítő szerepet visz.” – „Sokszor hajtogatják, hogy a zsidó nem termel, csak közvetít. Ez a megállapítás itt talán leginkább van hetven. De úgy hiszem, még ebben is túlozzuk a zsidóság hatását. Csak régi kereskedői szelleme nyilvánul ebben is; nem kínál más szellemi termékeket, mint olyanokat, melyekből nagy a kereslet.”

Fölforgató, destruktív irányzatú-e a „zsidó”? Általánosságban állítható-e, hogy az egész zsidó szellem az ellenzéki típusnak felel meg? Több évezredek történetében a zsidóság erősen konzervatív és tradícióihoz mereven ragaszkodó szellemet árult el. Politikai téren sokszor konzervatív hajlamainak hódolt, de – és itt külső körülmények játszottak döntő szerepet – voltak olyanok, akik oda csatlakoztak, ahol jobban megbecsülték őket, vagy ahol szerephez jutottak. Az

egyén gyöngesége és ereje a becsvágy, mely, fájdalom, sokszor nem törődik az összességgel. De voltak kétségtelenül, akiket meggyőződés vezetett, belső parancs. Az emberek nem egyformák gondolkozásukban és meggyőződésükben. Nincs az a faj, melyben minden egyén ugyanazt akarja és irányzatában egyértelmű, egyforma. Nem lehet egyesekért mindenkit felelőssé tenni. Ne azonosítsanak, ne általánosítsanak. Különösen a zsidókra vonatkozóan ne, akik úgylát dűslakodnak a nézetek bőségében. Azt szokták mondani: öt zsidó – hat nézet! A „*quat capita, tot sensus*” erre kevés. Az angoloknak is megvolt a maguk utópiája és Moore Tamása és voltak merev konzervatívjai. A zsidók sem foglalkozhatók mind egy kalap alá. Mindenekelőtt a zsidóságban is vannak kiváló szellemű emberek, akik természetes hajlamból mindennel inkább foglalkoznak, mint a politikával (tudomány, bölcseséggel, irodalommal, vallási eszmékkel). Amennyiben pedig politikai mezőkre lépnek, az irányuk szétágazó. „Egyébként a zsidók politikai szereplése nem mindig azonos irányú”, mondja Leroy-Beaulieu. „A parlamentjeinkben szereplő zsidószármazású miniszterek és szónokok, Cremieux, Fould, Raynal, Lasker, Bamberger, Disraeli, Goschen, Luzzatti, nem ültek mind a baloldal padjain.”

„Hagyjuk a másodrendű embereket; vegyük közülük inkább szemügyre azt a három alakot, aki a XIX. század legnevezetesebbjei közé tartozik, három nagyon különböző férfit, aki három különböző országban csaknem egyaránt hallatlan sikert ért el. Disraelit, Lassalet és Gambettát, akit atyja révén az említett félvérű zsidók közé számíthatunk.” – „Íme, három különböző politikai kalendáriumnak három szentje. Mind a három iskolát hagyott maga után, ami pedig politikai téren ritkaság. Különböző utakon érven el a népszerűséget, mind a három, az angol tory, a német szocialista és a francia republikánus hazájának szinte halványává lett. Egy kivetett fajnak, a halványképek ellenségeinek e fiai maguk bálványképekké emelkedtek az árja tömegek szolgálai lelkesedése révén. Európa három legműveltebb nemzetének arisztokráciája, polgári és munkásosztálya csaknem egyszerre hajolt egy-egy „semita” uralma alá. Britannia arisztokráciájának, Franciaország polgárságának és Németország proletárságának Ábrahám egy-egy ivadéka, volt a személyesítője”. – „Izrael e fiainak még haláluk után-is maradtak híveik, akik kegyelettel ünneplik haláluk évfordulóját. Nem is tudnám megmondani, Juda e három sarjadék-a közül melyiket tiszteli meg nagyobb apoteózissal – emberimádásából ki nem gyógyítható pogány fajunk.”

„Emlékeznek-e önök arra a diadalmas halottas menetre, mely a fűszerkereskedő fiának koporsóját kísérte, az idegen nevű férfiút, akire a dicsőség ért, hogy a vész órájában Franciaország lelke szállt a testébe? . . . Pedig nem éri el Lassalle-t a halála utáni ünnepeltetésben, a germán plebs ifjú istenét, akit életében a szocializmus messiása gyanánt üdvözöltek, miután pedig ostoba párbajban elesett . . . mint a munkástömegek imádott megváltóját. De hármuk közül legszerencsésebb volt Dizraeli, a velencei zsidó ... Mit érnsk a belleuillei és a düsseldorfi ünnepeltetések, a tömegek hódolatai, ezernyi nyers torok élj énei Piccadilly szalonjainak tapsaihoz és azokhoz a koszorúkhöz képest, melyeket a földgömb legarisztokratikusabb nemzetének színe-java tett le az öreg Beaconsfield sírjára? – Számára a rátartós Anglia új ünnepet talált föl, – szobra talapzatáról látja az öreg minden tavasszal, a primrose-day napján, hogy a légelőkelőbb ladyk mint rakják kosarakkal lábaihoz kedves virágait!” – így ír Leroy-Beaulieu.

Nem világos példák-e ezek arra, hogy a zsidó szellemenben otthona van a különböző politikai fölfogásoknak és hogy a zsidó szellem nem azonosítható egyetlen politikai irányzattal? Hiszen ha talán lehetne, ennek nagy történelmi kihatása és súlya lenne, de hát emberileg érthető és valósággal úgy is van, hogy nem lehet és aki megpróbálná, hogy az egész világ zsidóságát egy politikai rendszer gyeplőjébe fogja, rájönne, hogy vállalkozása kivihetetlen. Nem is azonosítható a zsidóság olyan kockázatos és kalandos vállalkozásokkal, amelyekből az értelmes gondolkodó embereket nemcsak a vélemények elágazása, hanem a józan okosság és óvatosság is visszatartja.

Ha lesz hamisítatlan, hiteles statisztikánk, látni fogjuk, hogy *tízezer* szenvedő zsidóra nem esett több, mint egy aktív híve a proletárdiktatúrának, de bizonyára több, mint egy, elszántan, nyíltan ellene harcoló. Három kategória van: az egyik nemes méltósággal túrt, a másik fölforgató volt, a harmadik ellenforradalmár. Ebben a három kategóriában a zsidóság arányszáma nem mutat kedvezőtlen eltérést az ország többi lakosságának egyéb elemeitől, kiváltképp akkor, ha erkölcsi tekintetben nem vállalunk felelősséget azokért, akik elhagyták a zsidó vallást, vagy kiléptek annak köte? lékéből. Vannak esetek és világos példák arra, hogy a vallás változtatása vagy megtagadása az erkölcsi érzület színehagyásával! járt. Ki kívánhatná, hogy a zsidóság erkölcsi felelősséget vállaljon olyanok cselekedeteiért, akik kiléptek a maguk világából és a zsidóság világából? A mi statisztikánkból helyezték át mindazokat, akik tőlünk elszakadtak, máshová.

Hamar rá fog jönni az igazságszerető ember arra, amire Leroy-Beaulieu oly gyönyörűen rávilágít, hogy hamis vádakhói és tendenciós beállításokból örök dogmákat kovácsolni nem szabad. Az egymásból bontakozó események fölvilágosító és kijózanító ereje is lassanként el fogja oszlatni a téves felfogásokat. Amit ma tiszta igazságként hirdetnek, holnap már nem meggyőződés többé, hanem – tévedés.

Hazafiságunk

Írta Mezey Ferenc dr., kir. lanácsos
az Országos Izraelita Iroda alelnöke

gyetlen tekintet a háború folytán bekövetkezett területi veszteségekre, az ezekkel járó új állami elhelyezkedésekre, a hivatali, közgazdasági és egyéb érdekköri eltolódásokra, sőt a jelszavak és nemzetközi kikötések éllé nére is szükségszerűen bekövetkező kulturális változásokra, s könnyes szemmel látjuk, hogy mindazt, ami eddig a szentelt magyar föld iránt milliók lelkében itt minden más érzést lebíró módon élt, históriailag alkotóan működött, súlyos válság rengette meg.

A világháborúból megalázzottan, erejében megtörve, területében megcsönkítva került ki hazánk. Testét még szivárgó sebek lepik el. Alig van ép tagja. A reménység csak az ország népében megmaradt erőtartalékba és a levegőben kóválygó akaratfoszlányokba kapaszkodik. Ami a közéletben az újjászületés jelszavával vétezetten jelentkezett, a csökkent hatalmi maradványok konszolidálása helyett a megsemmisülés folyamatának kedvezett. Az 1918. novemberi forradalom alkotás helyett rombolást végzett. A kormányformának és az ország egész jogrendjének megváltoztatása, a nép vérévé vált hagyományok letiprása egy ad hoc szervezett társaság lényegben végzetes, külső formáiban groteszk játéka volt, melyet a nemzet egy része kezdetben elitét vagy megérteni sem tudott, melyhez azonban, mint a kétségbeesés utolsó reményszálához, hozzákapott. A valódi nemzeti akarat meg nyilvánulásának lehetőségét mesterségesen akadályozták. Új és új eszmékkal, kiforratlan javaslatokkal, tökéletlen intézkedésekkel

eszmezavart keltettek az országban. Vágyakat keltettek, amelyek határtalanokká nőttek, törekvéseket abrakoltak, amelyek az együttes, honmentő munkára hivatott társadalom különböző rétegeit egymás ellen ingerelték. Emelett az ország létét érintő nagy kérdésekben tehetetlenség és bűnös lelkiismeretlenség mutatkozott minden vonalon. Nemzeti álarcosok tolongtak a közéletben, allacsony akarnokok, árulók a köztereken és kishitű tépelődés húzódott meg a háttérben. Végül is lehullott az álarc és a közhatalom a vörös terror szennyes kezeibe ikerül. Az internacionalizmus kalandorai örülettel agyukban, gyilokkal a kezükben az országit a megsemmisülés felé vitték. A szocializmus, amelynek némely ígéje már-már utat tört magának és a kiegyenlítés szellemében hódítani kezdett, fertőbe jutott. Árulók a kommunizmus karjaiba taszították, hogy részese legyen a hatalomnak, fő erőtámasza a bűnök rendszerének. Hatalmas és évtizedeken át kiépített szervezetében felgyült energiái és a vagyontalanok elégedetlen csapatainak támogatása nélkül a sötét alakok lazításai hiábavalók lettek volna. Csak ez állapotokon és egy földig tiport nemzet testén gázolva kerekedtek felül, csak így győzött az a rendszer, amely vérben, vagyonban tobzódón, letarolta mindazt, ami emberi jogot és szabadságot jelentett, amit hit és erkölcs szentnek vallott és ami a haza imádatában e földön való munkánknak emelkedettséget, melegeget, tartalmat és célt adott.

A fegyvertelen megfélemlítettek, a pótolhatatlan életért rémes pók, a véleményükben és akaratukban lenyűgözöttek, a jogaikból kifosztottak és szenvedéseikben enerváltak tehetetlenül vergődtek. Kétségbeesésükben a diadalmas ellenségtől várták a segídemet. Az emberiség szolidaritásában reménykedtek. És mert ebben csalódtak és mert maga az ország szinte szisszenés nélkül tűrte, hogy végigtapossanak rajta, hogy föltúrják minden vetését, egyre sűrűbbeké váltak a kifakadások a vérző ország ellen. Hűtlenek ajkáról fölfölhangzott a csúf vád, – voltaképpen önvád – hogy ez az ország megérdemli gyászos .sorsát.

Mindazért, ami történt, a meghunyászkodó egyetemességre hárult a felelősség. S a lidércnyomás elmúltával a társadalom egy része mégis a magyar zsidóságot választotta ki bűnbakul, hogy a maga vétkeinek nyomait eltüntesse, hogy a bűnös uralom támogatásában való részvételét felejtse vagy leplezhesse és hogy sokáig elfojtott bosszúvágyának teret és tárgyat szerezzen.

Nem azoknak bűneiben keresték az okokat, akik a nemzeti tanácsok hangos vásárján elárulták az országot, nem azokban, akiket ez a piac uralt, nem a magyar arisztokrácia egyik szellemileg és erkölcsileg meghibbant, hatalmi vágytól hajtott, gyászos alakjában, sem a demagóg pap közéleti bukfenecjékében, nem a 48-as politikai hagyományok egyes sáfárjainak elcsúszásaiiban, nem a minden elégedetlen elemet felszívó munkástársadalom osztályharcos felülkerekedésében, hanem – a zsidókban.

A jogcím erre az, hogy a kommunizmus vezérkarában sok volt a zsidóeredetű. Hasztalan a hivatkozás arra, hogy a perifériákon és a vörös, hadseregben egészen más volt az arány, hogy azok a vezérek, épp úgy mint más vallású társaik, az emberieségtől és hittől rég elszakadtak, hogy a magyar zsidóság egy-

házi, társadalmi, vagy közgazdasági tényezőinek és képviselőinek közelébe sem juthattak soha. Hasztalan az ellenvetés, hogy más vallásokat és fajokat híveik és tagjaik büneiért szolidaritásba nem vonnak soha. Hasztalan az utalás a szenvedésekre, amelyeket a zsidóságnak a Károlyi-forradalom és vörös terror alatt el kellett szenvedniök. Éppen olyan hasztalan a tiltakozás is a csak zsidókkal szemben gyakorolt igaztalan általa; nosztalgia ellen, amelyekkel az ártatlant a bűnösökkel szemben sújtják. És hiába mutatnánk arra is, hogy a magyar zsidóság nagy összességének eddigi élete, a közéletben való megnyilatkozása és magatartás egyenes tagadása mindannak, amit a kommunizmus tett és akart, hisz éppen a tőke alkotása, forgatása és kereskedelmi jelentősége körül fejlett mentalitása egyenesen kizárja azt a gondolatot, hogy a destruktív eszmék körül csoportosuljon.

Az érzések ideje lejárt. A szenvedély tombol és a fel-felcsapdosó lángok mellett a jelentéktelenségek vígan pirítják a szalonnájukat. Az igazság elfödi arcát, az érzelmek ridegen elzárkóznak. Megnyugtató csak az, hogy a nemes magyar nép, a mely a körében szétszórtan élő zsidóság nemzethűségének, munkásságának, családi életének és így egész erkölcsi értékének leg-hivatottabb bírója, az igazságoknak ellenáll.

A zsidóság, amely ez ország népességének törpe minoritása, szinte kínálkozott arra, hogy a szörnyű idők hatása alatt elvadult ösztönök szabad zsákmányává legyen. Vallását, amely a kereszténység forrása, az elvetemült tanok gyanújával illetve a szélső antiszemitizmus. Erkölcsét, amelynek igazságai a kereszténységével azonos eredetűek, külön bántó vignettával látta el. Tudományát, műveltségét válogatás nélkül gyanú alá fogja. Munkájának anyagi eredményeitől megvonja azt a megbecsülést, amelyet saját termékenységének megad. A nemzet boldogítására szolgáló igyekezetek körében szerinte a zsidó törekvés nem az egyetemesség, hanem valamely idegen, rejtelmes és veszélyes külön alakulat javára esik. A zsidó munkásság gyümölcsét tehát szabad prédává kell tenni, meg kell fosztani a jogvédelemtől, vagy intézményesen ki kell csavarni kezéből a munka eszközeit, alkalmát és lehetőségét. Az állammal szemben fokozni kell terhet, de az állam csökkentse vagy egyáltalán vonja meg tőle a jogokat. A szerzésre való szabadságát korlátozni, ahol lehet, megakadályozni kell. A szabadság a magyar nemzet palládiuma, de képtelenségnek tartják, hogy ez keresztlevél nélkül való embert is beragyogjon. Minden pályáról le kell szorítani a zsidót. A vállalkozás alapja ne a tehetség, ne a szorgalom és képesség legyen. El kell távolítani a zsidókat a közhivatalokból, amelyeket becsülettel töltöttek be, a katedrákról és akadémiákról, amelyeknek dicsőségére váltak, a nemzeti irodalomból, amelyben a magyar nyelv művelését szent tudományává avatták és amelynek szellemet, színt, lendületet adtak. Ki kell űzni őket a művészet csarnokaiból, pedig nem váltak méltatlanokká.

A hazai zsidóság e közéleti tünetek miatt nagyon szenved, szenved nemcsak mint zsidó, hanem mint magyar is. Fáj, hogy hazánk ellenségei boldogan kapnak ezeken a tüneteken, mert

megrágalmazhatják velük ezt a szabadságszerető nemzetet. Fáj különösen, hogy a zsidóvallású magyar hősök ezreinek sírjain a kegyeletlenség szánt végig és hogy annyi hűségért és ragaszkodásért honfitársaink haragja a fizetség. De leginkább fáj, hogy kétségbevonják hazaszeretünket, hogy e nemzet testéhez és létehez tapadó, közös történeten és egyenlő jögon fejlett érzéseinkben gázolnak.

Ennek az országnak sok idegen fajbeli lakosságát sem az évszázados kötelékek, sem a keresztény vallás közössége nem kapcsolta oly szorosan a magyar nemzet sorsához, mint a magyar zsidót. A patinás történeti kapcsokat megalázó béklyóknak érezték, mihelyt lehetett lerázták magukról, sőt láncot kovácsoltak belőlük a magyarság kezére, lábára. Elkülönülésüket sem törvénynyel, sem a polgári jogok teljességével, sem az egyházaknak adott nagy állami kedvezéssel megakadályozni nem lehetett. Maradtak évszázadokon át nyelvben, érzésben idegenek, indulatban ellenségesek. Végül is hátbatámadták az országot.

És a zsidók? Bár hosszú évszázadokon át jogalamizsnákon éltek, mindenkor híven ragaszkodtak a magyar nemzethez s mindent elkövettek, hogy beleolvadjanak a magyar nemzetbe. Kultúráját a zsidóság magáévá tette, ennek fejlesztésében híven résztvett. A hazaszeretben és az állam iránt való kötelességek teljesítésében lépést tartott a fajmagyarsággal. Vallását történeti idők viszontagságain keresztül e hazában is híven megőrizte és ennek kultuszát a magyar nemzet szokásaihoz idomítja. Iskolái a magyarság és a nemzeti érzés ápolásának terén mintaszerűekké váltak s a magyarságra kedvezőtlen területeken nemzeti missziót teljesítettek. A túlnyomó részben mezőgazdasággal foglalkozó országot a zsidóság, amely ősi időben maga is ily foglalkozást űzött, az elszórtága óta reá kényszerített tevékenységi területen, ipari és kereskedelmi téren gazdagította, a fejlettebb országokkal való kapcsolódásokat kiterjesztette és rövid idő alatt szinte hihetetlen módon mélyítette. A magyar nemzet levegőjében lassanként levetette magáról az elnyomatásban hozzátapadt külsőségeket és már a nemzet szabadságharcában, de még inkább a világháborúban hős fiainak véráldozataival a magyar nemzettel való kapcsolódást összeferrottnak, az öröklétre megpecsételtnek vélte.

Ebből az álomból, amelyben élni és halni akart, kegyetlen módon felrázta az antiszemitizmus. Hát hasztalan lett volna élet, hűség, munka, áldozat és a nemzet ideáljaiba való elmerülés?

Sokan kérdezik ezt s mégis olthatatlanul tovább ég bennük a hazaszeretet lángja, mert sem ez országban elfoglalt, érdemekkel kiküzdött jogállásunk, sem a nagy, virágzó Magyarország törvényhozása idején alkotott és a nemzeti becsület ótalmába fogadott törvények nem állanak még ma sem oly ingatag alapon, hogy az ország romjain imbolygó akarat azokat a szenvedélyes politika ingoványába taszíthassa. De ha ez mégis megtörténik, mi nem rendülünk meg abban a hitünkben, hogy az a géniusz, amely ittvaló évszázados történetünkön át vezetett bennünket, ha talán újabb szenvedések árán is, új diadalra segíti az igazság ügyét.

A megpróbáltatások vallásának fiai vagyunk. Évkönyveink tele vannak szenvedéseink emlékeivel. Minden oldal teherlapja az emberiségnek. A világesemények is bennünket sújtanak leginkább. Az irtó háború során éppen hőseink sírját ápolhattuk, a hősi halottak özvegyeinek jajkiáltásait csitíttgattuk, amikor Ágoston Péter könyvet írt a zsidókról, hadat üzent nekünk minden vonalon. Beszennyezte hitünket és erkölcsi életünket. Jászi Oszkár szolgáltatta hozzá a zenekíséretet. Ez az ember a gyászos-emlékü Károlyi-kormányból fellovalta a nemzetiségeket, áruló módon felfokozta étvágyukat, amaz pedig bevonult a kommunizmus – népbiztosi „méltóságába”. A zsidógyűlölő professzor a zsidóság szemetjével ölekezett össze és Faber Oszkár „elvtárs-sal”, a nagyérdemű kegyesrend elkorcsosodott tagjával parolázott, aki hitványságának tetejébe nyíltan hirdette és tettekkel tanúsította az egyedül üdvözítő antiszemitizmusba ojtott kommunizmus világmegváltó tanait.

A *Károlyi-forradalom* első nyilvánulásai pogromokkal kezdődtek. Ezrivel üldözték el a zsidókat otthonukból és milliókra menő károkat okoztak nekik. A nemzetiségi vidékeken magyarságuk miatt ölték, üzték őket, magyar vidékeken „Istennek tetsző” cselekedetből. Az ezrekre rúgó áldozatok érdekében segítséget, óvó rendszabályokat kértünk. Süket fülekre találtunk. Erre hitfeleinkhez fordultunk kiáltványnyal. Ezeket mondottuk:

„Részt vegyetek és szerepet kérjetek minden tevékenységben, melynek célja az ország új alapjainak kiépítése. Üldözésektől, támadásoktól, felelőtlen bandák rémtetteitől (melyeknek elhárítására a kormány minden lépést megtagadott) el ne keseredjete, ne a bűnösöket lássátok, hanem a vérző és vonagló magyar nemzetet tekintsétek, áldozatok és ne higyjétek, hogy hiába lesz. Cselekedjete, ha szenvednetek is kell érte. Sem munka, sem tűrés, sem bánthatom ne legyen elég, ha vele a magyarságot szolgáljátok. Szedjétek össze minden erőteket és zsidó lelketek minden nagy tulajdonságát: a belátást, az áldozatkészséget, a hálát és a messze fénynyel lobogó szeretetet, mely olthatatlan főrósággal olvasztott bele mindnyájunkat a magyar nemzet tagjainak gyűrűjébe. Legyetek, akik voltatok: jó zsidók és igaz magyarok. Az utolsó sóhajig! Az utolsó csepp vérig. Az élet utolsó szikrájáig!”

Akkor szóltunk így a zsidósághoz, mikor a zsidók vértanúi voltak hitűknek és magyarságukhoz való ragaszkodásuknak, mi? kor ezrével vánszorogtak közöttünk sebzett testtel és lélekkel, kivette hajlékukból, kifosztva mindenükből: 1918 december elején.

Ugyancsak 1918 december havában, mikor, azt a csúf játékot láttuk, melylyel Magyarország integritását aláásták és mert attól tartottunk, hogy a, zsidók kárára történt atrocitások, jogfosztások és égbekiáltó igazságtalanságok valahogyan hazánk ellen fordulhatnak, magyar, német, francia és angol nyelven memorandummal fordultunk a világ zsidósághoz. A magyar zsidóság ezeréves történetéből kiemeltük mindazt, ami a magyar nem-

zet irántunk való türelmének, igazságszeretetének és egyáltalán nagyságának bizonyosága és esküvése emelt kézzel tettünk valamást Magyarország történelmi joga és igazsága mellett. Meszszire ható módon dicsőítettük a magyar néplélek nagyságát és szabadságszeretetét. A külföldi hittestvérek előtt rokonszenvet gyűjtöttünk mindent, ami a magyar nemzet iránt rokonszenvet kelthet, hogy ezt a rokonszenvet terjesszék és hazánk érdekében gyümölcsöztessek. Tettük ezt a zsidóüldözések kellős közepén, mert a bünösök tüzelmei túlhelyezkedő és mindeneket uraló ha? zafiság inspirált bennünket – akkor is. Azt mondjuk az emlékiratban:

„Ezer esztendő alatt léleekben, érzésben, magyarságban egygyé lettünk a magyar néppel. Mindenkor zászlótartói voltunk a magyarság eszméjének, s nemzetiségi vidékeken mi voltunk a magyar állam oszlopai. Életünket és vérünket, vagyionukat és nyugalunkat mindenkor szívesen áldoztuk érte. A magyar föld minden göröngye drága nekünk. A magyar nép minden érzése, sorsának minden változása, törekvése és érdeke közös a mienkkel. De most a sorsdöntő órákban kétszeresen érezzük s kétségbeesetten kiáltjuk felétek, hogy a mi érdekünk egy a magyarságéval, a magyar terület épségben maradásától függ a magyar zsidóság, – sőt azt hisszük, az egész Kelet zsidóságának jövője. Testvérek, mentseték meg Magyarországot!”

A Károlyi-kormány, akkor megfoghatatlan, de a bekövetkezett események után immár megérthető okokból akciónkkal szemben közömbös volt, majd elutasítóan viselkedett. Hasztalan jártam, könyörögtem: Jászi végzetes mesterkedései és az egész rendszer szövevényes hazugságai miatt annyit sem lehetett kieszközölni, hogy az emlékiratok példányai útnak indíttassanak, vagy megszervezett külön misszióink útlevelekhez jusson. Mellékutakon juttattuk ki tehát írásainkat.

A viszonyok változásával, noha azok is nem kevés keserű? séget hoztak számunkra, aggodon, hogy a rendellenes jelenségek a veszélyeztetett területeken lakó zsidóságra elidegenítő hatással lehetnek, az országos izr. iroda 1919. évi november hó 28-án bizalmas körlevéllel fordult a zsidó testületekhez s lelkükre kötöttük, hogy:

„legközelebbi feladatunk, hogy a veszélyeztetett területeken minden országos vagy helyi akciónak hű és áldozó részesei legyünk, melyek Magyarország területi integritásának védelmét célozzák. Vonjuk be ebbe a munkába lelkes pap? jainkat és ifjúságunkat, hazafiasságunk egész odaadásával álljunk a magyar nemzet létérdekének, határainak ótalmára. Bármily oldalról eredő elidegenítési szándékkal szembe szállva, kövessünk el mindent, hogy a haza földjének mentési művében az első sorokban részt vegyünk. Jogot ad nekünk ehhez az évezredek történet. Szent kötelességünk ez, mert legnemesebb érzésünkből fakad. Álljunk munkába!

Még sokáig folytathatnám a hazafias hűségről és lemondásról tanúskodó dokumentumokat. De csak egyet iktatok még ide.

A legújabbat. A könnyek még meg sem száradtak rajta. Sok ifjú szíve vérenek nyomait hordja. Ezrével rekesztették ki a zsidó ifjúságot az egyetemről. Közöttük a háború kitüntetett hőseit, rokkantjait, agg szülők gyámolítóit, a tudomány reménységeit és a társadalom egészséges hajtásait. Egy részük menekül a külföldre, hogy tanulmányait befejezze. Nagy részük szomorúan, leverten, a reájuk oly emlékezetes 1920 március 15-én hazafias ünnepre sorakozik, hogy épüljön a nemzet nagyjainak emlékéen, emlékéen hogy a szabadság eszméjének újjáébredésére a szent múltakból reményt merítsen. És ez a gyülekezet melynek minden tagja zsidó voltának áldozata, ez a mostohán kiteszított ifjúság a Himnusz hangjai közben elfogadott határozatában vallotta és hirdette:

„hogy bármi sors alatt rendületlen hűséggel fogunk mindenkor ragaszkodni magyar hazánkhoz és áldozatkész buzgalommal követelünk magunknak részt úgy a nemzet megvédésének küzdelmeiből, mint az ezeréves magyar államnak a történelmi határokon belül való újjáépítése munkájából.”

Szegény véreink, jól mondjátok és nemcsak mi itthon, de amerikai magyar hitrokaink a felemelő és segítő munka egész láncolatában is azt vallják: bármi sors allat t. És ha volna köztek, akit elkeseredés, célszerűségi ok, réveteg világnézet vagy csalóka fény hűségében megingat, vessétek ki magatokból. Hazaszeretettünk nem fölmondásos kölcsön. A magyar nemzet jobbjaival kötött, areopagja által szentesített és az örökkévalóságra szóló viszony. Eljegyeztük magunknak ezt a földet örökre, éljegyeltük törvény és igazság alapján, soha nem szűnő szeretettel. Róna, hegy, levegő, nyelv, iskola, szülő, szószék, példa, hála, kegyelet, közös öröm és szenvedés oly mélyen edzette ezt lekjünkbe, hogy azt onnan senki ki nem törülheti. Ezt olvassuk őseink sirtábláiról, ezt kiáltja felénk az elköltözőitek szelleme.

Tudjátok meg, atyánkfiai és ti is szeretett honfitársaink, a jók és eltévelyedettek egyaránt, hogy törvény adta jogainkért, polgári és politikai szabadságunkért kellő időben és törvényes eszközökkel síkra szállunk. Most pedig valljuk, hogy azok, akik a megcsappant nemzeti erő kárára gyűlölettel, vagy bármilyl gondolattal és cselekedettel bennünket magyar hazánkban idegekké akarnak tenni, vétének az ország ellen. Már ezért is szerreben találják magukat a magyar zsidósággal és – hiszszük – a nemzet többségének akarataival is. Igaz, hogy kevesen vagyunk és hogy a körülöttük tajtékot verő hullámok láttára elernyecltünk. De „elmúlik az éjszaka és elközeledik a nappal” és akkor fegyverünk lesz az igazság, erősségünk véren és szenvedésen szerzett jogunk, ótalmunk a magyar nép becsületérezése, törvényt nyel megpecsételt lelkiismerete. Erős a bizalmunk, hogy naragra gyűlt elleneseinket visszatereli az igaz szeretet vallásaihoz, a szabadság, egyenlőség és testvériség most tán kissé fakulinak tetsző, de örökké dicső eszméihez. Ezeknek jegyében a magyar testvéreinkkel együtt odaadó munkánkkal és ha kell, vérünkkel is segítünk felépíteni az új Magyarországot!

Ami igazunk

Írta: Molnár Jenő
író és hírlapíró

úlságosan érzékenyek vagyunk. Így szokták mondani azok, a mérsékelt antiszemiták, akikre a műveltség és a jó modor féket rak és akikben bizonyos élettapasztalatok a szendergő igazság-érzetet is felköltögetik néha. De igazság-e vajjon az, hogy a ránk mért csapás sokkal, a gúny röpdöző tűznyilaival, a sértegetések özönével, az emberi méltóságunkban megalázó bántalmakkal szemben csakugyan aszszonyosan érzékenyek, talán pityergősek, vagy éppen tömeghisztériára hajlamosak vagyunk? Ezt a kérdést vetem föl elsőnek, amikor sorra igyekszem venni a magyarországi zsidóság el-len hangoztatott vádakat. A zsidó seholsem és sohasem érzékeny. A zsidót a maga faji és felekezeti történelme sokkal edzettebbé gyúrta, semhogy apró, múltó antiszemita tünetekkel szemben idegeskednék. A zsidót arra tanítja a spanyol inkvizíció, a németországi üldöztetés, az orosz és lengyel pogrompolitika, a román zsidó heccelődés, hogy csak *legszen-
tebb emberi javai, személyes szabadsága és biztonsága, családjának és fajtestvéreinek legsúlyosabb létkérdései* védelmében emeljen szót, panaszkodjék és próbáljon a többség emberies érzelmeire, felvilágosult értelmére, igazságszeretetére és szabadelvűségére hatni. A zsidók bőrét, durva hasonlattal szólva, alaposan kicserzették az évszáza-

dok óta tomboló, heveségükben és lanyhulásukban a hullámméret szerint váltakozó, majd keleten, majd délen fölbukkanó antiszemita mozgalmak. A zsidó tudja, mikor kell egy fájdalmas mosolylyal napirendre térnie az eseményeken. A zsidó tudja, mikor kell hangtalanul védekeznie félreállania, hogy a mérgezett jelszavakkal felbőszített tömegek cégtáblája, pofozómasinája ne legyen. A zsidó tudja, mikor kell a passzivitás védőköntösébe burkolóznia. A zsidó tudja, mikor kell felháborodnia, embertársai segítségével folyamodnia s végül tudja, mikor kell védekeznie. Ha a zsidó érzékeny hajnalkavirág lenne, amelynek kelyhe a gyöngye esti fuvallattól összecsucodik, bizonyára feljajdulna minden kis parasztlurkó országúti kiáltozására, amely a madárdallal együtt köszönti a bolygó zsidót és a sirja bezártáig mint valami borzongató kuvikolás kíséri. A zsidó nem érzékeny, a zsidó türelmes, megbocsátó, olyan, mint az ő Jehovája, – de a középkori máglyák bíboros fénye olykor föllángol merengő szemeiben, megkínzottak martírjagátása sikolt füleibe, a történelem legvéresebb gonosztettei nyomakodnak horpadt mellére – és mit tesz a zsidó? – hálát ad Istenének, hogy ezek a borzalmak és förtelmek a régmúlt sírkamrájába vannak eltemetve.

Nem érzékenység tehát, ha az esztendők óta rendszeresen folyó, gondosan előkészített, matematikai pontossággal beigazított antiszemitizmus legrikoltóbb vádjai ellen a mi igazunk pajzsát feszítjük ki. Védekeznünk kell, mert – amíg csak egyetlen lehetőség van rá – itt akarunk maradni ezen az áldott, drága földön, melynek rögei apáink és ősapáink porló csontjait takarják, ahol az édes anyatejjel magyar szót szívtunk magunkba, ahol a polgárosság és műveltség felvirágoztatásán annyi jeles tudósunk, írónk, költőnk, papunk, mérnökünk, orvosunk, kereskedőnk, iparosunk, munkásunk dolgozott. Mondhatják milliószor és milliószor, hogy nem vagyunk mi magyarok, mosolyogjunk és erősödjön csak meg, ha lehet, még jobban a hitünk és bizodalunk a mi magyarságunkban és a magyar nemzet örökkévalóságában. Mondjátok a fának, hogy nem fa, a virágnak, hogy nem virág, – mit értek vele! Tavaszszal a fa mégis rügyet hajt és a virágok káprázatos színpompában bodrozzák fejceskéiket. Magyarságunk szent kút, amelyből nemzeti szellemünket épp oly mohón merítjük, mint fajunk és vallásunk hagyományából az emberi igazságokat és szépségeket. A Balaton hullámai nekünk ugyanazt susogják a Kisfaludyakról, az Alföld kalásztengere nekünk ugyanazt muzsikálja Aranyról és Petőfiről, a Kárpátok fenyveserdeje ugyanazt zúgja nekünk komor fenséggel dicsőséges Rákócziról, Thököly-

ről, amit Magyarország keresztény magyarjainak, hű sváb-jainak, tótjainak, ruténjeinek, örményeinek. *Magyarok vagyunk, mert – mások nem lehetünk.* Legkevésbé azok, akiknek ellenségeink fájdalom, magyar testvérek – akar-nak bennünket föltüntetni.

És miért nem vagyunk jó magyarok – amellet, hogy mindig jó zsidók is maradtunk – az ellenség: az antiszemizmus szerint? Először – így hangzik a vád – azért, mert a háborúban nem voltunk sehol. Illetőleg nagyon is voltunk valahol. Szerintük a front mögött, irodákban és egyéb buvóhelyeken. Csodálatos! Élénk emlékezetemben van. a volt osztrák-magyar hadsereg és a magyar honvédség u. n. sematizmusa. Évről-évre böngészgettem benne. Mint önkéntes, még a béke csöndes idején, több aktív osztrák és magyar katonatisztel megállapítottuk, hogy különösen a színmagyar vidékekről kiegészülő gyalogezredek tartalékos tisztjeinek több mint a fele zsidó. Akkor így mondták „fíno-mán”: izraelita vallású. Ezek a tartalékosok sorra, rendre bevonultak a nagy mozgósításkor és mindjárt az első „menet”-tel a harctérre kerültek. Szegeden voltam akkor. Sabác alól hozták haza a sebesülteket. Megrendülve láttam viszont a csapatkórházban zsidó hadapród, zászlós- és hadnagy-ismerőseimet. Hány derék bajtársunk esett el az első csatákban! Hány szegedi „zsidógyerek” kapott arany vitézségi érmet! Hány zsidó családhoz költözött be a gyász, hányan nem tértek vissza soha s hányan gyötrődnek ma is Szibéria emberpusztító fogolytáboraiiban! Nézzétek meg a szegedi zsidótemetőt, hány hősünk sírja domborul ott! És járjátok sorra a többi város temetőit. Menjete el a zsidó hősök rákoskeresztúri sírkertjébe és számoljátok össze a fejfékat! Lapozzátok végig az ezredek harctéri történelmét, a háború alatt közzétett veszteségi listákat, a kitüntetettek névsorát, – s mondjátok azután, merjétek mondani, hogy a zsidó kibújt a veszélyes katonai szolgálat alól, hogy nem vérzett, szenvedett, hullott el, hogy nem raboskodott, nyomorgóit keresztény magyar osztályostársaival. Kérdezzétek meg az özvegyeket, milyen jogon hordanak még ma is fekete ruhát, az árvákat, milyen jogon mondják, hogy nincs apjuk, az anyákat, milyen jogon keseregnek vissza nem tért fiaik után. Menjetek oda – hogy csak egyetlenegy esetet a sok tízezer közül ragadjak ki – az öreg Molnár Izidor szegedi tanárhoz és mondjátok a szemébe: Uram, ön hazudik, mikor azt mondja, hogy öt fia közül kettő a harctéren esett el, kettő pedig megsebesültek! Vagy mondjátok nekem, hogy egyik fivérem nem senyedett három esztendeig orosz fogságban, a másik nem operált és gyógyított százszámra sebesülteket a fronton, hogy egyik unokaöcsémet nem gyilkolták

le a csehek Jekaterinburgban, hogy a másik nem nyomorog még ma is Szibériában, a harmadik nem kapta meg mint tiszt az arany vitézségi érmet, a negyediknek nem lőtték keresztül a lábát. És menjetek oda hasonlóképpen *minden zsidó családapához, testvérhez, rokonhoz!* És csináljatok statisztikát. (Benne lehet az is, hogy én föl voltam mentve. Egyetlen fölmentést sem fogunk letagadni.)

A második fővád úgy hangzik, hogy a zsidók a háború alatt meggazdagodtak. Eszünk ágába sem jut, hogy ezt a bár túlon túl kitágított értelemben használt – állítást tagadásba vonjuk. Igenis, a zsidó vállalkozó, a bankár, a nagykereskedő, a nagyiparos, a bankjegy szaporultával, sokkal többet keresett, mint azelőtt Sokan, hadseregszállítók, több milliót. Ezzel szemben csak két körülményt ne feledjünk el. Először: van a zsidóságnak is úgynevezett középosztálya, amely ügyvédekből, orvosokból, tanárokból, tanítókból, mérnökökből, magánhivatalnokokból, írókból és művészekből, kereskedelmi alkalmazottakból, gépirőleányokból, munkásokból áll. Kérdezzük: ezek is meggazdagodtak? Ezek is nagykanállal szedték le a háborús konjunktúra arany? (pardon: papír-)termését? Láttatok 16 ezer koronás ruhákban járó könyvelőket, kereskedősegedeket, szedőmunkásokat, hitközségi alkalmazottakat? Hát ha már bűn a meggazdagodás, (– a kommunisták szerint mindig és mindenkinél az, szerintünk csak a mások ártalmával történt meggazdagodás az –) miért nem marad meg a vád azon a ponton, hogy a zsidók *egy része* vagyont szerzett. Rendben van. Egyetlen hang kifogásunk sincs ellene. És most jön a második tény: vajjon a magyarság gerince, a földbirtokosság gerince, a földbirtokososztály, nagy és közép és kicsi egyaránt, talán tönkrement anyagilag a háborúban? Attól a derék magyar paraszttól, aki vagy maga vérzett a harctéren, vagy a fiai mentek küzdeni, ki irigylí a jólétet, a bankóban való bőséget? Bizonyára sok földműves van, aki nem szaporította a vagyonát. Csak egyetlenegy okból nem tehetta, ezt. Mert nem termelt fölösleget, mert nem volt árúja. Akinek árúja volt a háborúban, az mind jó pénzt kapott érte. Magyarországon és Angliában, Oroszországban és a Németbirodalomban. A világháború közgazdasági struktúrája teremtette ezt a helyzetet. A kereskedő, aki nálunk tekintélyes számmal zsmo, Angliában viszont színangol, Olaszországban színolasz és így tovább, épp olyan jól keresett, ha jól vett és jól adott el, mint a földműves, aki nagy áron adta el a búzáját, A Háború gazdasági jelenségei az egész világon egyformák voltak, a pénz mindenütt busásan kamatozott. Az antiszemitizmus csak nálunk hullt kéretlenül a nyakunkba.

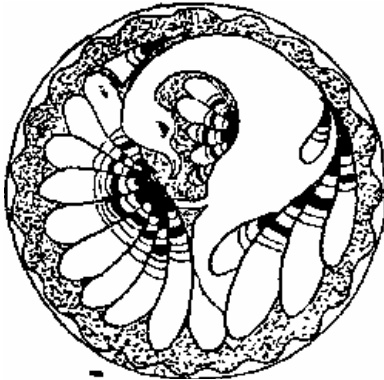
Miért? A felelet: mert zsidók hajszolták bele szerencsétlen, harctéren sehol le nem győzött hazánkat a Károlyi-féle forradalomba, azután a szocialista egyeduralomba, majd a bolsevizmusba, végül a román megszállásba. „A 133 napos rémuralom” című könyvemben, amelynek íveit a kommunizmus véres rombolása közben írtam, akár a magyar, akár a német kiadásban megolvashatja bárki, hogy a magyar nemzeti gondolattól és a zsidó faji hagyományból s vallásosságtól egyaránt elfajzott Kun Bélák rémuralma elképzelhetetlen lett volna, ha itt Budapesten nincs egy olyan hatalmas szer, vezet, mint amilyen akkor a vas- és fémmunkásoké volt. Ehhez járult még a famunkások nagy tömege is. Ez a több mint százezer munkás kilentizedrészből, de talán 98 százalékaiban – *nem zsidó*. Kun Bélák üvölthettek volna itt esztendőig, ha nem akad szervezett erő, amely engedelmesen odakínálta magát az első, második és harmadik forradalomhoz. Távol áll tőlünk, hogy az országot porbadöntő, szégyenletes Károlyi-kormány zsidó szereplőit és utódaikat: a nyomorult gyilkosokat, Lenin és Trockij ideszabadított zsványhadát egyetlen hanggal is megkülönböztessük a többi, a nem-zsidó rombolóktól, gonosztevőktől, útonállóktól és hóhéroktól. Átok minden zsidóra, aki a szent tízparancsolat „Ne Őlj” tilalma ellen csak egyszer is vétett, ha azt a haza védelme nem követelte, ha nem a nemzet törvényes képviselése, kormánya és uralkodója szólította a harcmezőre. S tudniok kell a vádaskodóknak, hogy a forradalmak futóbolondiai és haramiái kisvárosok és falvak zsidó üzleteire vetették rá magukat elsőnek. Tudniok kell, hogy a bolsevista vérbaj a nemzetgazdaság eleven húsából a zsidó mozgó vagyont marta, harapta ki elsőnek, hogy zsidó kereskedőket tett földön? futókká, zsidó pénzeket harácsolt el a bankokban. Tudniok kell, hogy Kalocsán, Dunaföldváron, Szolnokon, Hódmező? vásárhelyen zsidó ellenforradalmárokat és túszoikat csakúgy legyilkoltattak a bélpoklos Szamuelyek és Csernyk, mint hazájukhoz ragaszkodó, örökké szent emlékü keresztény polgártársainkat. Tudniok kell, hogy *a Kun Béláknak soha sem-miféle, sem nyílt, sem titkos összeköttetések nem voltak a zsidósággal hivatott képviselőivel* s hogy a szégyen mardosásán kívül, amit e rablógyilkosok miatt kellett szenvednünk, hordoznunk kell a rettentő vádat, csak azért, mert soraikban zsidók is voltak. Hát ezektől a fenevadaktól sohasem akarják újra észrevenni a békében dolgozó, tevékeny, termékenyítő szellemű, háborúban kötelességüket teljesítő, hazájukhoz a végső lehetőségig hűséges zsidókat? Azt a nagy tábor, amely a magyarországi zsidóságot – ama néhány átkos kivétellel – magában egyesíti.

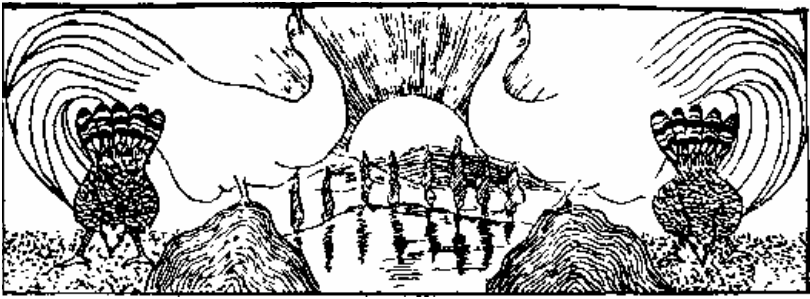
Végül: a román megszállás. Ez a vád oly vérgesztően

igazságtalan, hogy védekezni ellene – hiba lenne. Elkövetkezik az idő, amikor a hazafias zsidóság szerepét a megszállt területeken elfogulatlanul fogja megítélni a keresztény magyarság. És össze fogják csapni a kezüket az emberek és fölkiáltanak: Istenem, hogyan homályosíthatta el ennyire a szerencsétlenség az emberek tisztánlátását! Ha majd – ezt is hitelesen – olvasni fogják, hány zsidót korbácsoltak meg, kínoztak halálra, raboltak ki a románok ... Nyugodt lélek? kel várjuk ezt a nagy igazságtételt.

És addig: ha kell, túrunk és szenvedünk. A túlnyomó többség egy kis töredék bűneiért. Ez a mi történelmi sorsunk. De még sohasem volt úgy, hogy az igazság napját tartósan homályosíthatta volna el a rágalmazó valótlanosság.

Vértanúink lelke elmúlt századokon át nem hiába lobbant ki az igazságért.

Az evangélium társadalomerkölcsi gondolatvilága

Írta Fischer Gyula dr.

azánk politikai kurzusa, iránya keresztény-magyar, keresztény-nemzeti legyen és lesz ezen túl, – ezt a szöveget, ezt az üzenetet hallottuk a nemzet mostani vezérférfaitól, különböző pártsoportoktól, szövetségektől, szervezetektől, politikai alakulatoktól. Bizonyára nincs, aki ezekkel a kijelentésekkel ellenkezne, vagy azokat kifogásolná. Igen, legyen keresztény-magyar, keresztény-nemzeti a politikai kurzus iránya. Csak mellékesen jegyzem meg, hogy az öröklött, rajongó magyar honszerelern, az ősi magyar hazafiság mégis azt követelné, hogy magyar-keresztény, nemzeti-keresztény legyen ez a kurzus és nem megfordítva. Mert valahányszor szóesett a felekezeti és politikai hovatartozóságról, ugyebár, megannyiszor a magyar, a nemzeti eszmét állították homloktérbe és csak másodsorban a vallásit. De, mondom, csak mellékesen említem ezt. Ellenben nagy álmélkodással keli fölvetnem a kérdést: hát eddig nem ez a kurzus világított? Magyarország hajójának vitorláit nem a magyar keresztény, nem a nemzeti-keresztény – vagy maradjunk meg annál a másik verctu formulánál – nem a keresztény-magyar, nem a keresztény-nemzeti kurzus szele feszítette, dagasztotta? Vajjon milyen más szellem lüktetett akkor a politikai elméletben és életben, gondolkozásmódban és gyakorlatban.

érmekben és azok megnyilvánulásaiban? Ezer év dicsőséges múltjára tekint vissza Szent István koronája: milyen fény áradt belőle? Úgy tanultuk az iskolában és úgy tapasztaltuk a valóságban, hogy keresztény-magyar, keresztény-nemzeti volt itt minden; a leghalkabb lélekrezzenéstől a törvényalkotás fenséges művéig. A világraszóló győzelmek, amelyeket a nemzet aratott, keserves vereségek, amelyeket elszenvedett, a hős küzdelmek, melyeket léteért és fennállásáért vívott, a tatár, török, osztrák jármok, amelyeket büszke vállakon hordott, a történelmi nagy korszakok viharai, amelyek dúlták és pusztították, de le nem törték, – mindezek nem a keresztény-magyar, nem a keresztény-nemzeti eszme élő erejében látták Magyarországot?

Nem beszélek régi időkről, a Hunyadiakról, Bocskayakról. Rákócziakról, csak az utolsó ötven esztendő alakjaira pillantok. Deák és Andrássy, Horváth Boldizsár és Eötvös. Kossuth és Széchenyi, Tisza Kálmán és Apponyi, Csáky és Szilágyi, Széli és Baross, Wlassich és Wekerle, Bánffy Dezső és Tisza István, a nemzetnek e hivatott vezérei, nem mondhatók magyaroknak és keresztényeknek a szó legtisztább értelmében? His a főispánok, alispánok, főszolgabírák, szolgabírák és polgármesterek, a városok községek, falvak vezetői – mindenki tudja – szintén keresztények és magyarok voltak mind. A főrendiház és a képviselőház tagjai – igen csekély kivétellel – a keresztény világ köréből kerültek ki és egyházuk és nemzetük hű fiainak vallották magukat. Azoknak is ünnepelték őket.

Csak a proletárdiktatúra gyűlöletes emlékezetű hónapjai alatt nem volt a szellem sem keresztény, sem nemzeti. Az a szellem, az az életfelfogás absztrahálja e két elemet; kikapcsolja e két fogaimat a maga tanításai gyűjteményéből. Semmiféle hazával, semmiféle vallással avagy felekezettel nem vállal közösséget. De addig az időig épp oly nagy hazafiak, mint hívő keresztények álltak a nemzet élén.

Huszár volt miniszterelnök szemére lobbantotta a nemzetnek, hogy otthagyta a vallás talaját, eltávozott a keresztény szellemtől, hűtlen lett a hithez, a keresztény tanok életnézetéhez, erkölcs-törvényei fölfogásához, és ebben a súlyos bűnben látja eredetét a reánk szakadt szerencsétlenségnek, romlásnak, ebben találja gyökerét a háború elvesztésének. Jól esik, hogy ezt a szemrehányást sem kell elfogadnunk. Mert szinte ellenállhatatlan kényszerrel tolja föl magát egy sereg kérdés. A győztes nemzetek talán jobbak, hívőbbek, vallásosabbak, keresztényiebbek voltak a magyar nemzetnél? Az angolok istenes életű emberek? A franciák tisztán jámborok népe? Az amerikaiak, olaszok, a románok, szerbek, csehek a keresztény szellem fölszentelt őrei, harcosai? És ezért győzött az entente? Én azt hiszem, a magyar nemzet egy szemernyivel sem volt rosszabb a többieknél és az ellene cinéit vád legalább is oly joggal terjeszthető ki minden más nemzetre is. Csodákat mívelt a magyar nemzet boldogtalan kimenetelel, emberfölötti mérközésében, a fronton is, a front mögött is. Az igazságos ítélet megállapítja majd heroikus kitartását, pártját ritkító szövetségi hűségét, mindenét odaadó áldozatkészségét, hazaszerető hevületét és fenkölt történelmi jellemét.

Ezek után szükségét érzem annak, hogy közelebről *nézem* meg a keresztény világszemléletet. És ebből a célból *elővettem* és átolvastam az evangéliumot. Most is, mint egyébkor, azzal a komolysággal és kegyelettel, aminőre az olyan könyv kötelez, amely százmilliók vallásának alapokirata, hitének kútforrása.

Magától értetődik, hogy nem hordhatom össze mindazokat a nyilatkozatokat és tanításokat, amelyek az ősi, tiszta keresztény szellem visszhangjai. Csak azokat fogom idézni, amelyekben az a szellem a legvilágosabban kidomborodik és félreérthetetlenül szólal meg. És lehetett volna őket szempontok szerint csoportosítani; csak hogy helyesebbnek tetszett, ha úgy sorolom föl, ahogy az egyes könyvekben és levelekben egymásután következnek. Mert így sokkal beszédesebben, elevebben és közvetlenebbül hatnak. Megjegyzem, hogy a Károli Gáspár fordítását használni, annak szövegét követtem, pontosan és hűen, azzal az egyetlen változtatással, hogy az ottani ósdi nyelvet itt-ott a mai használatossal cseréltem föl.

MÁTÉ EVANGÉLIUMA

5. fejezet

2. És száját megnyitván (Jézus), tanítja vala őket, mondván:
3. Boldogok a lelki szegények – mert övék a mennyeknek országa.
5. Boldogok az alázatosak, mert ők örökség szerint fogják bírni a földet.
6. Boldogok, akik éheznek és szomjúhozják az igazságot, mert ők megelégtettek.
7. Boldogok az irgalmasak, mert ők irgalmasságot nyernek.
8. Boldogok, akiknek szíve tiszta, mert ők az Istent meglátják.
9. Boldogok a békességre igyekezők – mert azok Isten fiainak mondatnak.
29. Hogyha a te jobb szemed azt miveli, hogy megbotránkozzál. vájdi ki azt és vesd el tőled . . .
30. És ha a te jobbkezed megbotránkoztat téged, vágd el azt, és vesd el tőled . . .
33. ... megmondattott a régieknek: A te esküvésedben ne hazudj ...
34. Én pedig azt mondom nektek, hogy semmiképpen ne esküdjeteek...
38. Hallottátok, hogy megmondattott: Szemet szemért . . .
39. Én pedig azt mondom nektek, hogy a gonosznak ne álljatok ellene gonoszszal; hanem aki téged jobbfelül arcul ütend, fordítsad a másik orcádat is.
40. ... És aki ... el akarja venni a te alsóruhádát, engedd néki felsőruhádát is.
42. Aki tőled kér, adj neki; és aki kölcsön kér tőled, meg ne vessed.
43. ... megmondattott: Szeressed felebarátodat és gyűlöljed ellenségéd¹⁾.
44. Én pedig azt mondom nektek: Szeressétek ellenségeiteket.
45. Hogy legyetek a ti mennyei Atyátoknak fiai . . .
46. Mert hu azokat szeréteek, akik titeket szeretnek, micsoda jutalmát veszitek annak? Nemde a fukarok is azonképpen rnívelnek-e?

¹⁾ „És gyűlöljed ellenségédet” nem áll sehoh az Ó-testamentumban, melyet Jézus a „Régiek” alatt ért. Úgy magyarázom c toldalékot, hogy Jézus minél élesebben akar általa rámutatni arra, hogy nemcsak a felebarátot kell szeretni. Az Ó-testamentum (Mózes 3. kötet, 19. fejezet, 18. vers) ezt mondja: „Bosszúálló ne „légy és haragot ne tarts a te néped ellen, hanem szeresd lelebarátodat, mint magadat.” Mózes 2. kötet, 23. fejezet, 4-5. vers is tömör szavakkal int, hogy segítségére legyünk ellenségünknek, ha ránk szorul.

MÁTÉ EVANGÉLIUMA*7. fejezet*

12. Valamit akartok azért, hogy cselekedjenek az emberek tiveletek, azonképen cselekedjetek ti is azokkal; mert ez a Törvény¹⁾, és a Próféták.

MÁTÉ EVANGÉLIUMA*12. fejezet*

25. Jézus pedig . . . monda nekik: Minden ország, mely magában meghasonlik, elpusztul, és egy város is- vagy háznép, mely meghasonlik magában, meg nem maradhat.

MÁTÉ EVANGÉLIUMA*18. fejezet*

21. ... hozzá menvén Péter, monda: Uram, megbocsássak-e atyám? fiának valamennyiszer ellenem vetkezik? Megbocsássak-e hétszer?

22. Monda neki Jézus: Nem mondom néked, hogy hétszer csak, hanem hetvenhétszer is.

MÁTÉ EVANGÉLIUMA*22. fejezet*

35. És megkérdé őtet . . . egy Törvény tudó:

36. Mester, melyik a nagy parancsolat a törvényben?)

37. Jézus pedig monda: Szeresd Uradat, Istenedet teljes szivedből, teljes lelkedből és teljes olmédből).

38. Ez az első és nagy parancsolat.

39. A második pedig hasonlatos ehez: Szeresd felebarátodat mint tenmagadat⁴⁾

40. E két parancsolattól függ az egész törvény és a Próféták.

MÁTÉ EVANGÉLIUMA*26. fejezet*

52. ... monda Jézus: Tedd el a te szablyádat helyére: mert valakik fegyvert fognak, fegyverrel kell veszniök.

MARK EVANGÉLIUMA*12. fejezet*

28. ... egy az írás-tudók közül . . . megkérdé őt: Melyik minden parancsolat között az első?

29. Jézus felele neki: Minden parancsolat között az első ez: Halljad Izrael, a mi Urunk Istenünk egy Úr⁵⁾).

30. Szeresd azért Uradat, Istenedet teljes szivedből, teljes lelked-bői és teljes erődből⁶⁾). Ez az első parancsolat.

31. És a második hasonló ehez: Szeresd felebarátodat, mint magadat⁷⁾. Nincsen más ezeknél nagyobb parancsolat.

¹⁾ „Törvény” alatt mindig az Ó-testamentum értendő. Ez a tanítás Hilleltől, a nagy egyházatyától származik, aki öt évvel Jézus születése után halt meg.

²⁾ Azaz: a Tórában.

³⁾ Mózes 5. kötet, 6. fejezet, 5. vers szóról-szóra.

⁴⁾ Mózes 3. kötet, 19. fejezet, 18. vers, szóról-szóra.

⁵⁾ 5. kötet. 6. fejezet, 4. vers szóról-szóra.

⁶⁾ Mózes 5. kötet 6. fejezet, 5. vers szóról-szóra.

⁷⁾ Mózes 3. kötet 19. fejezet, 18. vers szóról-szóra.

LUKÁCS EVANGÉLIUMA*1. fejezet*

11 ... Akinek két köntöse van, közölje azzal akinek nincsen, és akinek vagyon eledele, hasonlatosképen cselekedjék.

12-13. Eljövének a publikánusok¹⁾ is ... monda nekik: Semmit többet ne vegyetek, hanem ami élőtökbe rendeltetett.

14. Megkérdezték őket a vitézek²⁾ ... monda nekik: Senkit meg ne rontsatok, senki ellen ne patvarkodjatok és megelégedjetez zsoldokkal.

LUKÁCS EVANGÉLIUMA*6. fejezet*

27. Szeressétek ellenségeiteket; jót tegyetek azokkal, kik titeket gyűlölnék.

31. És amint akarjátok hogy az emberek veletek cselekedjenek, ti is azonképen cselekedjetez azokkal.

36. Legyetek irgalmasok, mint a ti Atyátok is irgalmas.

37. Ne ítéljetez és nem fogtok ítéltetni; ne kárhoztassatok és nem fogtok kárhoztatni; megbocsássatok és nektek is megbocsáttatik.

41. Miért néked a te atyádfia szemében való szálkát, a gerendát pedig, mely saját szemedben vagyon, nem veszed eszedbe?

LUKÁCS EVANGÉLIUMA*12. fejezet*

22. ... Ne legyetek szorgalmatosak a ti életetekről, mit egyetkeze a testről, mivel kelljen befedeztetetek.

33. Adjátok el jószágtokat és adjatok alamizsnát. Szerezzetez magatoknak oly erszényeket, melyek meg nem avulnak és mennyországban elfogyhatatlan kincset . . .

PÁL LEVELE A RÓMABELIEKHEZ*12. fejezet*

6. Minthogy külömb-külobb ajándékink vannak a nekünk adatott kegyelem szerint: akár írásmagyarázás. magyarázzuk azt a hit regulája szerint.

7. Akár szolgálat, forgolódjunk a szolgálatban; aki tanító a tanításban.

8. Aki intő, az intésben; aki alamizsnaosztogató, szelidségben; aki előljáró, szorgalmatossággal járjon aki másön könyörülővidámsággal mi vei jé.

9. A szeretet ne legyen tettetés. Iszonyodjatok a gonosztól, ragaszkodjatok a jóhoz.

10. Atyafiúi szeretet által egymásnak szerelmére hajlandók legyetek: egymással tisztességgel legyetek.

15. Örüljetez az örülökkel és sírjátok a sírokkal.

17. Senkinek gonosz helyébe gonoszt ne fizessetez.

19. Magatokért bosszút ne álljatok, hanem adjatok helyt az Isten bosszúállásának.

20. Azért, ha éhezikez ellenséged, adj ennie; ha szomjúhozikez adj innia³⁾).

¹⁾ Vámszedők

²⁾ A katonák

³⁾ Salamon példabeszédei 25 fejezet, 21-22. vers szóról szóra

PÁL LEVELE A RÓMABELIEKHEZ*13. fejezet*

1. Minden lélek a felső hatalmasságoknak engedelmes legyen; mert nincsen hatalmasság, hanem Istentől ....

2. Azért, aki ellene támad a hatalmasságnak, az Isten rendelkezésének támad ellene ....

8. . . . egymást szeres-seték; mert kik egymást szeretik, a törvényt betöltötték.

9. Mert e parancsolatok: Ne paráználkodjál, ne ölj, ne orozz, hamis tanúságot ne szólj- ne kívánjad¹⁾, és ha több más parancsolat van, e beszédben foglaltatik be summa szerint: Szeresd felebarátodat mint magadat²⁾.

10. A szeretet a mi felebarátunkat sem illeti gonosszal.

PÁL LEVELE AZ EFÉZUSBELIEKHEZ*4. fejezet*

26. Aki orozott- többé ne orozzon, hanem inkább munkálkodjék....

27. Semmi tisztátalan megveszett beszéd a ti szátokból ki ne szár^ maxzék; hanem amely hasznos építésre- hogy kedves legyen a hall^ fátoknak.

31. Minden mérges beszéd- .... felgerjedés, harag, kiáltás és ka- romlás ti közületek kivettessék.

6. fejezet

5. Ti szolgák engedelmesek, legyetek azoknak, kik nektek uraitok . . .

6. Nem szem előtt szolgálván, mint akik embereknek akarnak ked- veskedni, hanem . . . szívetek szerint cselekedvén az Isten akarátát.

9. Ti urak is ugyanazokat cselekedjétek övelük, elhagyván a fénye- getéseket. tudván azt, hogy a ti Uratok is mennyben van és hogy nincsen annál személyvágatás.

Ugyanezt megismétli a Kolossebeliekhez írt levélben a 3. fejezetben- 22-23. versben és a 4. fejezetben, 1. versben.

PÉTER II. LEVELE*1. fejezet*

5. ... hitetek mellé ragasszatok jóságos cselekedetet- a jó cselekedet mellé tudományt.

6. A tudomány mellé mértékletességet, a mértékletesség mellé tűrést, a tűrés mellé isteni tiszteletet.

7. Az isteni tisztelet mellé atyafiakhoz hajlandó szívet az atyafiak- hoz hajlandó szív mellé szeretetet.

JÁNOS APOSTOL I. LEVELE*2. fejezet*

15. Ne szeressétek e világot, se azokat, melyek e világban vannak, na valaki szereti e világot- nincsen abban az Atyának szerelme.

16. Mert minden, ami e világban van, a testnek kívánsága, szemek- nek bujálkodása és életnek kevélysége. nem az Atyától van, hanem e világtól.

17. És e világ elmúlik és az ő kívánsága is ...

¹⁾ A Tizparancsolatból szórói-szóra.

²⁾ Mózes 3. kötet, 19. fejezet, 18. vers szóról-szóra.

3. fejezet

15. Valaki gyűlöli atyját, gyilkos az; és tudjatok, hogy egy gyilkosnak is nincsen ő magában megmaradó örök élete.

16. ... Nekünk is azért adnunk kell a mi életünket a mi atyánk-fiaiért.

18. Fiaskáim, ne szeressük egymást csak beszéddel és nyelvvel, hanem cselekedettel és valósággal

4. fejezet

16. .... Az Isten szeretet, és aki a szeretetben marad, az Istenben marad és az Isten abban.

Íme, az evangélium társadalomerkölcsi gondolatvilága, tehát az ősi, hamisítatlan keresztény szellem életfelfogása. Gyakran súlyos következményeket támaszt, de amit mond a békéről, a testvériségről, az összeférésről, a kölcsönös segítségről, az emberek egyenlőségéről, az mind oly ideál, amelynek megvalósítása mégis csak az emberek akaratától függ.

Lényeges különbségek vannak a zsidó és keresztény vallás között, ami a hitcikkelyeket illeti, de az etika törvényeiben mindketten találkoznak. Hisz *úton-útfélen* ki lehetne mutatni, hogy az evangélium erkölcsi elvei párhuzamosak az ótestamentuméival, valamint azt, hogy ezekben található amazok eredeti kútforrása.

Mély szomorúsággal kell, hogy eltöltsön minden lelket az a tapasztalat, hogy a tények még nagyon távol állanak az eszméktől, hogy az élet mennyire más, mint a gondolat, a nemzetek és az egyének körében egyaránt. De a mindeneket felforgató haború megtanított arra, hogy az emberiség legfenköltebb és legszentebb, egyúttal legboldogítóbb és legáldottabb feladata: a szeretet, igazság és béke országának fölépítése.

A sémi faj kultúrártéke

Írta: Venetianer Lajos dr.

Renan Ernő, a közismert francia orientalista és vallástörténész volt az első, ki a tudományos és művelt világba belevitte azt a tudatot, hogy természeti diszpozíció és fejlődés egyedül a sémi fajt tette alkalmassá a tiszta monoteizmusnak, az emberiséget egybefoglaló jövő vallásnak megteremtésére. Amióta félszázaddal ezelőtt rendkívüli hatást keltett könyvében (*Vie de Jésus*) kifejtette, hogy: „c'est la race sémitique qui a la gloire d'avoir fait la religion de l'humanité”, azóta szinte babonás hittel hatolt a köztudatba és a művelt gondolkozás alapigazságának értékét követeli az a tétel, hogy az európai emberiséget három tényező emelte fel mostani kultúrívójára: a görög művészet, a római jog és a sémi vallás. Hiszen igaz, hogy esztétikai érzékünk és gondolkodásunk a görög világ szemléletéből merítette a közvetlen hatást, mely fejlődésre indította; igaz az is, hogy az európai államok jogrendje közvetlenül a római jogon épült fel s annak alapján alakult ki; de amikor a sémi faj vallást teremtő erejéről van szó, nem pedig csak arról, hogy sémi nép köréből s általa lakott területről kapták az európai népek azt a sajátlagos vallást, mely kétezer év óta tölti be gondolat- és érzelmvilágukat, úgy jogos a kérdés, hogy a görög nép különleges faji sajátosságának forrásából merítve önmaga teremtette, vagy csak fejlesztette s közvetítette a művészetet és hogy a római nép saját faji ösztönéből fakadó teremtő erővel sarjasztotta-e a jogrend ama legelső csiráit, melyek évezredek fejlődés után egész Európát! beárnyékoló hatalmas koronájú fává nőtték? Renan ugyanabban a

könyvében azt a szép mondatot is írja, hogy La gloire éternelle, dans tous les ordres do grandeurs, est d'avoir posé la premiere pierre. Igaza van; örök dicsőség illeti meg azt, aki az első követ adta az épülethez, aki az első lökést adta az eszme fejlődés séhez. A modern természettudományban talán már egyetlen betű áem található Aristoteles természettudományából, de ki merné tagadni, hogy nem Aristotelest illeti az örök dicsőség, amiért az első csákányvágást tette, a természet megismerésének aknához?

Legalább is hiábavaló a kérdés, hogy egyáltalában volna-e, vagy hogy mily fokon állna ma a természettudomány, ha Aristoteles nem tette volna meg első megfigyeléseit. Csak a tényekkel kell számolnunk s tudnunk azt, hogy a modern természettudomány végeredményében az ő vállain épült fel, akár továbbfejlesztéssel, akár ellenmondással, akár impulzusnyerés folyamatával. Épp úgy hiába; való a furcsának tetsző kérdés, hogy egyáltalán volna-e, vagy minő fokon állna Európában a művészet és jogrend, ha a napsugaras Hellas berkeiben nem árasztottak volna művészi ihletét a Múzsák és ha római elméik boncoló ereje nem hatolt volna a jog és igazság szövevényes kérdéseibe. A tény az, hogy Európa Hellastól kapta a művészetet és Rómától az állami s társadalmi jogrendet. Teljes hódolattal adózunk a görögök mű; vérszi fenségének s a római jogászok éleselmjúségének, de ma már tudjuk, amit ötven évvel ezelőtt Renan még nem tudhatott, -hogy a művészet nem Hellasban született, hogy a fejlődésre képes jogelmélet nem Róma talaján sarjadt, hanem mindkettőt a sémi faj teremő ereje hozta létre s adta tovább Rómának és Hellasnak, hol kedvező talajon, a továbbfejlődésre kedvező feU tételek közt eljuthatott arra a magaslatra, amelyen most az emberiség kultúrtényezőjévé válhatott.

Ma már tudjuk, hogy a római törvényhozás legnevezetesebb alkotása, a XII. tábla, mely határozott tétéleivel véget vetett a jogbizonytalanságnak és kiinduló pontja az egész római jog fejlődésének, úgy alakilag, mint tartalmilag a babilóniai Ham-murabi codex közvetlen hatása alatt jött létre. A görög szobrászatról pedig tudjuk már, hogy kezdetben nem a görög szellem teremő ereiének megnyilatkozása volt. Csak a VI. század vége felé szabadult fel idegen hatás alól, hogy a fejlődés gyors útján nemzeti jelleget öltön; eladdig az ókori keleti népek, az asszir-babilóniaiak tanítványa volt: csak az előázsiái se; mita kultúrnép teljes letöretése után fejlődött ki görög talajon a szobrászat csodás művészete, mely dicséretére válik az egykori sémi mesternek is.

Igaza van Renannak: La gloire éternelle est d'avoir posé la premiere pierre; csakhogy akkor nem egyedül az igaz vallás megteremtéseért kell az emberiségnek örök dicsőség koszorújával öveznie a sémi fajt, hanem úgyszólván mindenért, amiből a jelen kor emberének kultúrélete összetevődik. Ha életünkben ki akar-, nók kapcsolni mindazt, ami sémi eredetű, úgy nem ismernénk magunkra. Mindennapi életünk, gondolkodásunk s kultúrzsükség; létünk számtalan megnyilatkozása annyira keresztül-kasul van szöve elengedhetetlen sémi elemekkel, hogy nem tudom, mit cso-

dáljak inkább, a sémi faj nagyságát, mely sub specie aeternitatis teremtetett az emberiség számára minden időn győzedelmeskedő kultúrát, vagy pedig az emberi gondolkodás renyhességét, mely a tehetetlenség törvényében lomhán mozog előre az első lökés hatása alatt, melyet a sémi fajtól kapott. Azt hiszem, hogy a mérleg az első feltevés javára fog eldőlni.

E dolgozat kerete nem ölelhet fel mindent, ami a modern kultúremler életnyilvánulásaiban a sémi elemet alkotja; csak a legfeltűnőbb jelenségekre óhajtok rámutatni, melyeket Asszír-Babilónia, Arabia és Kánaán sémii népeitől kapott örökség gyanán őriz a legodaadóbb hűséggel a művelt emberiség, amelyeket le nem vetkőzhet annak veszélye nélkül, hogy vissza ne süljedjen az őskor primitív népeinek kulturátlan állapotaiiba.

I.

Honnan eredt a farsang minden furcsaságával és Karnevál herceg felemás járműn végzett körmenetével? Winckler Hugó, a korán elhunyt berlini assziriológus (nem zsidó) a következőt bizonyította be: Az ősi Babilonban a holdforgás szerint számítva az évet, kerek számban 360 napos évet ismertek, amit azonban a napév 365-ös napjával csak úgy tudtak kiegyenlíteni, hogy minden év végén a tavaszi napéjgyen előtt a számításba nem vett öt napot mintegy kiemelték az idők rendjéből. Ebben az ötnapi időtartamban teljesen fejtetőre állt Babilonban minden; nem volt különbség király és alattvaló, úr és szolga, gazdag és szegény közt, hivatalok szüneteltek, ünnepi dáridó zsvijától visszhangzott az ország. Az 5. napon hozzáfogtak az újév installációjához és a régi társadalmi rend helyreállításához, amit fényes ünnepi processzió vezetett be: Marduk bálványsozbrát feldíszített hajón hozták az Euphratesen Babilonba, hol a kikötőbe érve a hajóval együtt emelték ki a folyóból, a parton a hajóval együtt tették kocsira s úgy vitték díszes körmenet közepette a templomba, ime, a modern világ tavaszi napéjgyen ünnepét megelőző farsang eredete, minden ferdeségével és kicsapongásaival, valamint annak a magyarázata, hogy miért vonul fel Karnevál a farsangi idő befejeztével csónakos kocsin, amit megértünk, ha tudjuk, hogy Carnevól nem is azt jelenti, hogy carne vale – hús, Isten veled (vonatkozással a húshagyóra), hanem azt jelenti, hogy cár navale – hajós kocsi! Nagyon mellékes kérdés, hogy Európában minő változatokon ment át formájában, tartalmában s vonatkozásaiban a farsang, elvitathatlan tény az, hogy a farsang egész ideológiája sémi elem a mai kultúremler életében, melyből kiküszöbölni a leglángolóbb sémiellenesség sem volna képes.

De a 360 napos évek következménye nemcsak a mulatságos farsang, hanem a körnek 360 fokra történt beosztása is, ami az ébredő ifjúságnak már sok kellemetlen órát szerzett. E beosztás 'közvetlenül összefügg az ősbabilóni eredetű hatvanas számsziszterrel, melynek keretében összefoglaló egységet alkotott a tizenkettes szám, s amelynek hatása alól még ma sem tudunk kibontakozni, amikor óránk számlapján a 60-as percnyi és 12-es óra-beosztást látjuk, amikor még mindig a tucat számegységhez rágaszkodunk s amikor egy angol shilling még mindig 12 pence-re

osztható. Ha az évet 12 hónapra osztjuk s ha az iskolában ma is csak úgy tanítják a zodiakus 12 csillagzatát, mint az ősi Babilonban, azt természetesnek kell találnunk, hiszen mi épp úgy látjuk a hold változásait és a csillagos eget, mint évezredekkel ezelőtt a babilóniaiak; de azt már mégsem tarthatjuk természetesnek, hogy az állatöv csillagzatait ma is ugyanazokkal a neveikkel tanítják» amikor azokban a csillagzatokban csak az őskori sémiak „gyermeteg fantáziája” látott kost, bikát, ikreket stbit. És mégis, hogy patog ma is a nebuló ajkán a szép hexameter!

Apropos méter! Már az ősi Babilóniának megvolt a pontosan megállapított súly- és hosszsmértékrendszere. Valutája nemesfém volt, mely nem névleges értékű pénznemben Ikerült forgalomba, hanem súlyegység szerint lemérve, aminek hatását mai napig megőrizte az angol font, aminthogy az angoloknál, s nagyrészt nálunk is nemhivatalosan, még mindig mértföld, öl, rőf, hüvely, láb szerint számítják a hosszúságot s nem tudnak megbarátkozni az erőszakolt méterrendszerrel. A babilóniaiak rendszere természetesebb is, tudományosan megbízhatóbb is volt. Erre nézve C. F. Lehmann-Haupt berlini – a háború alatt konstantinápolyi – professzor (nem zsidó!) nyilatkozatát közöljük, melyet Babilónia kulturmissziójáról írt könyvében tett: „Die Mitglieder der Kommission,, die während der französischen Revolution mit der Regelung von Mass und Gewicht betraut war, konnten leider noch nicht wissen, dass das französische Pfund eine so altehrwürdige Gewichtseinheit sei und sich als Funktion und Ableitung aus einem von den Babyloniern wirklich verwendeten, mit dem Secundenpendel für die dortigen Breiten übereinstimmenden Längenmasse auffassen lasse. Sonst würde wohl sicher, der ursprünglichen Absicht gemäss, statt des Meters, eines schwer bestimmbar und schliesslich falsch berechneten Teiles des Erdmeridians, das Secundenpendel als Grundlage des Systems gewählt worden.”

Nem terjeszkedhetem itt ki olyan egyéb kérdések taglalására,, melyek inkább csak tudományos érdekűek, mint a világfelfogás, csillagászat, irodalom, művészet, jog- és államélet, ipar (különösen a fayence és metszet művészi magaslatra emelt ipara), melyeknek közvetlen hatása ki van már mutatva az európai kultúra kifejlésére, csak néhány minden ember mindennapi életében előforduló jelenségre utaltam annak bizonyítására, hogy a sémi faj elméjének teremő ereje által alkotott tényezők alkotják a modern világ életszükségletét.

Nem akarom azonban elhallgatni a súlyos ellenvetést sem, mely elismeri ugyan, hogy Európa a babiloni sémiectől kapta a mai napig elevenen ható kulturelemeket, de megállapítja, hogy csak közvetítői voltak, nem megteremtői, ők maguk is Délbabilónia régiebb lakóitól, a sumiroktól vették át egész kultúrájukat; a sumirok pedig indogermánok, sőt a turáni fajhoz tartozók voltak. E kérdésnek annyi az ága?boga, hogy végleges eldöntése nem várható egyhamar, főleg azért, mert a tudósok nagyrészének állásfoglalása nem kizárólag tárgyilagos tudományos alapon történik, hanem véleményalkotásukat faji elfogultság tudatalatti érzete befolyásolja. Ezért erre vonatkozólag csak két nyilatkozatot közlök. Mindkettőből kellő tanulságot és ítéletet meríthet a művelt laikus is; mind-

kettő korunk elismerten legkiválóbb szaktekintélye és tárgyunk tekintetében különösen fontos, hogy egyikük sem tartozik a sémi fajhoz.

Frederic Me Curdy, a torontói egyetem professzora, a következőket mondja: „The Hypothesis of a so-called ‚Sumerian‘ civilization and ‚Sumerian‘ language, preceding the rise of the Semites, is in its current form the result of hasty and superficial theorizing, and the present writer is convinced, that it will have to be essentially modified. As neighbours to the Semites, and more or less mingling with them from time to time, were a foreign people, probably more than one people, who contributed some important elements to their mythology and civic life, with corresponding terms to their language. Who they were and whence they came cannot as yet be said. Possibly they were of a race akin to the Elamites across the Tigris, or to the Kassites of the highlands to the North of Elam. The name ‚Sumerian‘ as applied to them is, in any case, a misnomer; and the supposed Sumerian language is possibly only the Semitic Babylonian, or Assyrian, written according to a system developed alongside of the popular syllabic from the original ideographic, and preserving the essential features of the latter. There are, it is true, many phenomena of this peculiar idiom which such an hypothesis does not explain. On the other hand, no one has yet succeeded in constructing a reasonable or consistent grammar of the supposed language, though good material is abundant. Until this is done, the Semitic has a right of possession, precarious though it may be. Many invasions of Babylonian territory were made by non-Semitic peoples from the most ancient times, especially Elamites and Kassites, but the language, the religion, both State and popular, and the civilization as a whole, remained allways essentially Semitic down to the time of Cyrus and the Persians.”

A másik nyilatkozat, mely John D. Prince sumirológustól származik, s melyet egy irodalmi vitám alkalmából hozzá intézett kérdésekre kaptam, a következő (egyéb érdekességénél fogva egész terjedelmében közlöm a levelet): State of New-Yersey. Senate Chamber. 18. Oct. 1912. Igen tisztelt Úram, vettem ma az ön levelét és tárgyalását, és olvastam legnagyobb érdeklélssel, csak olvastam az ön másik tárgyalását, melyben a sumeri nyelv összeállítását a magyar összeállításával párhuzamba tenni próbál. Véleményem szerint G. úr a magyar nyelvért lelkesedése kissé túlságos, mert Sumeri összeállítása a minden összefoglaló nyelvekéhez hasonló és például én egyenlő igazolással a magyar nyelvet az amerikai nyelvekkel abban a tekintetben párhuzamba tehettem volna. Ilyen hasonlítás valóban haszontalan és csak azt mutatja meg, hogy minden összefoglaló nyelvek csak összeállítás saiban egymásra hasonlítanak. Valódi rokonságot nem úgy mutatjuk meg. Rokonságot a sumeri nyelv s a mai nyelvek közt megállapítanom. – Hoffentlich wollen sie mein schlechtes Magvarisen verzeihen. Ich interessiere mich besonders für die agglutinierenden Sprachen und während meiner politischen Carrière in meinem Staat von New-Yersey musste ich etwas von Ihrer wun-

dervollen Sprache lernen. In unserer Maupstadt von Trenton haben wir eine grosse magyarische Bevölkerung und als Vice-Gouverneur voin Staate muss ich ihre Sprache lesen können. Bis jetzt habe ich keine t'bung gehabt, um sie entweder zu schreiben, oder zu sprechen. Das Obenstehende ist mein zweiter Versuch nur! Ich hohe später die Gelegenheit finden zu können einen Artikel über Vergleichenungen zwischen der magyarischen und sumerischen Satzform vorzubereiten. Ich könnte eine recht amüsante Reductio ad Absurdum anführen, denn die Satzbildung vom Sumerischen von Magyarischen und von der Passamaquaddy Sprache von Maine ist wirklich beinahe dieselbe. Leider habe ich für den Augenblick keine Zeit, denn ich bin Professor an der Columbia miversität und auch Vice Gouverneur von New Yersey zur selben Zeit. Sobald ich mit dem politischen Leben fertig werde, beabsichtige ich meine ganze Zeit den Sprachproblemen zu widmen."

Íme a newyorki Columbiajegyetem professzorának nyilatkozata, mely Mc Curdy-éval egybekapcsolva elég súlyos arra, hogy óvatosságra intse még a szakköröket is az európai kultúra sémi eredetű forrásának megtagadására irányuló törekvésekben. CW magából, faji ösztönének őseréjével teremtett Babilónia sémi népe olyan kulturértékeket, melyek ma is az európai művelődés homlokterében állnak.

II.

A sémi faj második csoportját, melynek az ősi torzsról való elágazódása időrendben legközelebb esik hozzánk, a mohammedán arabok alkotják. Köszönhetne valamit az európai kultúra az araboknak, kiknek előnyomulását a világtörténet színterén való megjelenésük percétől kezdve pusztító sáskajárásnak, förteteg szárnyain száguldó veszedelemnek szokták festeni, teremtettek-e önmagukból valamit, ami nemcsak hogy jótékony hatással volt az európai kultúra kifejlésére, de ami mai nap is lényegesen ható tényező a kulturember életében?

Szinte őskori életét élte még Középeurópa, amikor a tudomány minden ága teljes virágzásban volt Harun al Rasid birodalmában, kinek udvarába követséget küldött Nagy Károly, hogy az arab kultúra tüzhelyéről hozzon néhány sugárszálat saját népeinek megvilágosítására. A frankogermán birodalom marcona hősei bizonyára áhítatos bámulattal nézegették az elefántot, meg a vizórárt és a tarka szövétű dízsátort, miket a khalifa talán szánakozó mosolylyal küldött ajándékba a legnagyobb teutonnak. A kereszt-hadjáratok már szélesebb utakat vágtak Kelet felé, amely utakon már nemcsak a visszatért harcosok hoztak új megismerést és új világszemléletet, de kereskedők karavánjai is hozták a Kelet egész gazdagságát. Európa képe megváltozott; új igények, új vágyak, a mindennapi életet szolgáló új törekvések kezdtek tért hódítani. Európa is kezdti már megismerni s megszerezni az arab lovat s a damascusi pengét, a gyapjúból, teveszorból, lenből vagy selyemből szőtt szöveteket, vásznakat s fátyolokat, kezdi megszeretni a legmagasabb tökélyre jutott szőnyegipar termékeit,

meghonosít új gyümölcsfajokat és növényféléket, életszükségletévé fogadja a rizst, cukrot, fűszerféléket, eltanulja az olajgyártást. Lehetetlen felsorolni mindazt, amit ma természetes tulajdonunknak tartunk, amit azonban századokkal ezelőtt Európa a Kelet sémi népeitől kapott.

Ámde az igazi kultúra kapuja Középeurópa felé Spanyolország felől nyílt meg, ahol az arabok uralma alatt az építő és dekoratív művészet, valamint a tudományok minden ága virágzott. Csillagászatot és matematikát, nyelvtudományt és kémiát, filozófiát és orvostudományt, mechanikát és meseirodalmat az arabok ajándékoztak Európának. De nemcsak egyes kiválóan megvilágosodott főket övezhetett az arab tudomány fénye, a tudományok általános terjesztésének lehetőségét is megadták az arabok azzal, hogy felfedezték a papírgyártást, vele egyidejűleg a tintagyártást, s a damaskusi papírgyárból elárasztották a Charta Damascena-val egész Európát. Egyszerre felvirágzott a fordítás irodalma, az arab műveket átültették latinra s új világ, új szellem hatolt a kolostorok celláiba, a kolostorokkal kapcsolatos iskolákba.

S ezek az iskolák szolgáltatják az európai kultúrfejlődés fordulattengelyét, minthogy az arab tudomány hatása alatt lassanként azokba is befészkelődött a romantikus képzelgés fátyla alól kibontakozó reális természettudomány iránt való szeretet. Ugyanis a keresztény teológia önmagával kezdett meghasonlani, amidőn az arab természettudomány hatása alatt megingott a platói fantasztikus eszmevilágba vetett hitében, de ugyanakkor nem találhatott megnyugvást a görög filozófia másik oszlopában, a nagyon is reális aristotelesi rendszerben, mely alkalmas volt minden teológia teljes ledöntésére: kapóra jött hát az arab filozófia, mely ragyogó szellemmel tudta kiegyenlíteni a két ellentétes rendszert, megmentette a hitet és szabad teret biztosított a természetkutatásnak. De a romantika és realitás e szerencsés egybeolvasztását nem közvetlen arab forrásból fordította saját hasznára a keresztény teológia, mely gondolatvilágával nagyon tavo'i állt a mohammedán eszmekörből; a közvetítők zsidók voltak: Ibn Gabiről és Majmuni; amaz inkább az ideák légkörében mozgó Plató felé hajlott, emez inkább a földön szilárdan álló Aristoteles hívének vallotta magát, de mindketten az arabok egyeztető rendszerének szellemében és eszközeivel mentették meg a Bibliába vetett hitet. Ez kellett a keresztény teológiának, mely a 13. századtól kezdve az arab filozófia emlőin nevelkedett Ibn Gabiről és Majmuni műveiből merítette bizonyítékainak és módszerének teljes fegyverzetét. És amint Ibn Gabiről és Majmunit nem tudjuk elképzelni az arab filozófia nélkül, úgy amazok nélkül sem tudnók elgondolni, hogy milyen irányt vehetett volna Auvergni Vilmos, Halcsi Sándor, Bonaventura, Duns Scotus, Albertus Magnus és Aquinói Tamás, valamint a renaissance küszöbén Cusai Miklós, Faber Stapulensis, Bonét de Lates és Bovillus, kik valamennyien az újkori Európa kultúrájának megalapozói voltak.

Persze filozófiai eszmék terjedésének rejtett útait, amelyeken át a nép szélesebb rétegeiben termékenyül meg a kultúra befogadására és fejlesztésére, nem láthatjuk, de még ma is élnek egyes

kultúrelemek, melyeknek arab eredetére nem is gondolunk, de amelyek nélkül művelt embert el sem képzelhetünk. Ilyen például az algebra, amit Európa, csak a 16. századtól kezdve tanult Muhammed ibn Musa latinra fordított könyvéből; s hány érettségiző ifjúnak kellett borzongania a sphastrigonometriától, méh tisztára az arab szellem terméke; s hány középiskolai tanár gondol az egyenletek tanítása közben arra, hogy az ismeretlen jelzésére tulajdonképpen miért is ír χ (iksz) betűi? A köztudatból rég kiveszett, hogy arabok voltak Európa tanítómesterei a matematikában és De Lagarde göttingai orientalistának kellett felfedeznie, hogy az arabök az ismeretlen helyére „s” betűt írtak, ami kezdői betűje az arab „seion” szónak, mely szó valamit, izét jelent; ezt az „s” betűt spanyol átírásban s kiejtéssel X (chi)-nek írták, melynek megrövidült lábai adták aztán az χ (iksz) betűt, íme, mily csekélység, ami mellett azonban nem szabad elhaladnunk anélkül, hogy ne gondolnánk a végtelen sok kulturértékre, melyet a jelenkor közvetlenül az araboknak köszönhet, s ne gondolnánk arra, hogy ilyen kulturhatás mellett mégsem lehet a sémi faj egészen az utolsó.

III.

A sémi faj harmadik ága, mely leválván az östörzsről, Palesztinában lelt kedvező talajt, hol gyökeret verhetett s teljes erejében kifejlödve a kultúra legnemesebb gyümölcseivel ajándékozhatta meg a világot, a mai zsidóság ősei voltak. S mit adtak az emberiségnek? Bizony, nem kevesebbet, mint az írást: kettős értelemben: a Szentírást és a Betűvetést. Vegyük ki e kettőt az emberiség történetéből, kultúrájából, mindennapi életéből s mi marad, mivé omlik össze mindaz, amiből elképzeljük az államot és társadalmat, a jogrendet és az irodalmat, a nemes célokra törő és a közjó előmozdításában igyekvő embert.

A Szentírásról s annak kulturhatásáról nem kell sok szót vesztegetnünk; mindenki tudja, hogy nemcsak a zsidó Biblia, de az Újtestamentum is teljesen sémi gondolatvilág kifejezője s mindenki tudja, hogy kétezer esztendő óta miként hatoltak be a Szentírás révén az emberiség legszélesebb köreibe a hit és erkölcs, az igazság és szeretet sémi agyakban s szívekben fakadt tanításai.

De a betűvetés dolgában a szakkörök nagyon szűkre mért társaságán kívül álló művelt közönség minden tájékozódás nélkül szűkölködik. Tudja, hogy arab jegyekkel számolunk, latin betűkkel olvasunk, de tovább nem kutatja, nem is érdeklí. Hát a latinok honnan vették? Természetesen a hellénektől. És a hellének? Legközelebbi szomszédjaiktól, a velük közvetlen érintkezésben élt föníciaiaktól. A föníciaiakkal már palesztinai területen vagyunk, s a műveit gondolkodás minden ellentmondás nélkül már eddig is befogadta ismereteinek tárházába a tudatot, melynek kételyeit teljesen kizárja a népek története s az írásjegyek fejlődésének szembeötlő jellege, hogy a mi mai napon alkalmazott betűink nem egyebek, mint a történeti fejlődés útján jelen formájukra kialakult föníciai írásjegyek.

Ám hogyan jutottak a föníciaiak az emberi értelem egyik legcsodásabb alkotásához, a gondolat olyatén lerajzolásához, mely a gondolat közvetítésében, kétségtelen tolmácsolásában megszűntét minden tér- és időbeli távolságot? Más népektől vették-e át, vagy saját faji ösztönük ereje fakasztotta belőlük az emberiség áldására a megismerést, hogy a beszéd meghatározott számú hangokból áll s minden hang beszédes képben ábrázolható? Az asszír ékírásból formálták-e a maguk betűit, vagy az egyiptomi képirásból? Vagy talán a mykene-krétai írásjegyeket alakították át saját céljaikra. A tudomány sokat foglalkozott e kérdésekkel, míg végül arra a megállapodásra jutott, hogy amit föníciai írásnak nevezünk, azt tulajdonképpen óhéber írásnak kell neveznünk, azt a föníciaiak is átvették a Kánaánba beköltözött honfoglaló héberektől, akik a mai betűírás ősi formáinak a feltalálói voltak.

Persze, nem az egész nép találta fel, hanem bizonyára csak egy kiválóan megvilágosodott elme. és ha szabad nem nagyon biztos feltevések sáncaival körülvett mezőre elkalandozni, úgy a kiválóan megvilágosodott elmét megtalálhatjuk Mózesben, kinek korában Egyiptomban már régóta használatban volt a szövevényes képirás mellett az egyszerű s mindenki részére hozzáférhető betűírás is. Mózes tehát ismerhette a betű fogalmát, a hangok rajzolásának gondolatát, s alkothattott az egyiptomi jelektől teljesen elütő, saját népnevelő céljainak megfelelő olyan hangképeket, melyekhez közvetlen fejlődési kapcsolatban fűződnek a mi latin betűink.

S amikor e kérdésnél féltő tartózkodással – noha jogos feltevéssel – gondolunk Mózesre, úgy nem egyedül állunk; sőt nagyon is jó társaságban vagyunk, melyre restelkedés nélkül hivatkozhatunk. Már Eusebius és Hieronymus egyházatyák kardoskodtak amellett, hogy Mózes volt a betűvetés feltalálója, s a múlt század kimagasló protestáns teológusai: Hitzig, De Wette és Uhlemann német egyetemek katedráiról hirdették Mózes dicsőségét a betűvetés feltalálásának terén is. De még legújabbán is, az orientális tudomány legelőkelőbb folyóiratában, a *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* múlt évi (1919.) folyamában olvashatjuk egy Lehmann-Haupt következő nyilatkozatát: „Es bedarf keiner weiteren Ausführung, wie sehr sich gerade die zweifelloos historische Gestalt des Moses der mit der aegyptischen Priestersühft in näheren Fühlung stand, für den Urheber dieser Erfindung geeignet würde.”

De félretéve minden feltevést, bizonyos az, hogy Kánaánban a honfoglaló héberek körében keletkezett az az írás, melyet a föníciaiak közvetítettek s a jelen művelődés alapjának tekinthetünk. A jelenkor tudományos kiválóságai: Bauer, Benzinger, Kahle, Kittel és Leander (egyikük sem zsidó) archieologiai, epigraphiai, nyelvészeti és történeti bizonyítékokra támaszkodva hirdetik immár a kétségbevonhatatlan tényt, hogy a mi betűvetésünk őse, a óhéber írás, autochton kanaáni eredetű s így a sémi faj amaz ága, melyből a mai zsidóság hajtott ki, nem megvetendő tényezőt szolgáltatott az emberi művelődés kifejtéséhez, talán fel tudott volna találni a latin faj is valamelyes írást, ha kapta volna már készen a hellénektől az óhéber betűket, de

tény az, hogy Európában a kultúra terjesztője a zsidók ősei által feltalált óhéber írás.

Bennünket, magyarokat, azonban e kérdés más oldalról is érdekeli. Babonaszerűen kísértett eddig az irodalomtörténetben, hogy volt az ősmagyaroknak sajátos írása, melyet a honfoglalók még az őshazából hoztak s melyet az erdélyi székelyek rovásírása őrzött meg mai napig. A rovásírás nemzeti jelentőségéről legkifejezettebben és legtanulságosabban írt Baranyai Decsi János 1598-ban Thelegdi Jánoshoz intézett levelében (kiadta Sebestyén Gyula az *Ethnographia* XV. évfolyamában), melyben következőket mondja: „Midőn nekem a minap a scytha ábécét átnyújtottad és megkérdezted, méltónak tartanainké, hogy közzétedd, nemcsak ez ügyben kifejtett tiszteletreméltó törekvésedet dicsértem, hanem azon munkálkodtam, hogy mihamar közrebocsásd és segítségedre is voltam ebben. Nem kételkedem ugyan, hogy sokak előtt kicsinyesnek és gyermekesnek látszik az időt ezen betűk terjesztésével és tanulásával tölteni: de mégis teljesen ellenkező véleményen vagyok, és a dolgot méltónak tartom arra, hogy ne csak a mi népünk, hanem a külföldi nemzetek is megismerjék. Először is, mert ha bennünket minden egyéb okoskodás cserben hagyja, magukból ezen iratokból bizonyosan megállapíthatnók, hogy a magyar nép sokkal régebbi és azon kelet-ázsiai scytháktól származik, akikről azt olvassuk, hogy Cyrust, Dáriust és más igen nagy hatalmú uralkodókat is legyőztek. Mert, miként a héberek, syrek, chaldok, arabok és törökök és a többi keleti népek – a görögök és rómaiak szokásával ellentétben – jobbról balra írnak, úgy a mi betűink is hasonló módon íratnak. Kiviláglik ez nemcsak abból, hogy kiejtésünk, írásunk és szóhajtogatásunk módja közös a héberekével, hanem számtalan szavunk is van, melynek úgy a hébereknél, mint nálunk, majdnem azonos jelentése van. Továbbá – jóllehet, ezek mit sem jelentenek ezen ábécé ajánlására – mégis mindenkor becsületére vált bármely nemzetnek, ha az tulajdon írásával élt és annak hasznát vette. Azt látjuk ugyanis, hogy csak igen kevés, egyébként műveltség és hatalom tekintetében kiváló nemzet van, amely saját betűivel tolmácsolhatná nyelvét. Mert kétségtelen, hogy saját írásjegyeik nincsenek se az olaszoknak, se a spanyoloknak, se a franciáknak, se a németeknek, hanem mindezen népek betűi közös forrásból, a latinból erednek. Dicsekedtek ugyan a görögök, hogy ők, tudom is én hány betűt Phóniciából hoztak magukkal, másokat azonban a darvak repülésének megfigyeléséből eszeltek ki és soroztak azon rendbe, melyben most látható. Innen van, hogy nem átalják maguknak tulajdonítani a bölcsélet és minden tudomány és régiség feltalálását. Pedig már a mi betűink is bőven megcáfolják meséiket és biztos adatokkal bizonyítják azt, hogy egyrészt az ázsiai scythák náluk régiebbek, másrészt, hogy ezek az Isten népéhez sokkal közelebb állottak és hogy a régi bölcsészet a héberekétől az ázsiai népekhez s csak ezektől került végre a görögökhöz. Már pedig akár betűink számát tekinted, minden nemzet írásjegyeit fölülmúlják, akár szépségüket veszed szemügyre, a külföldiek semmiféle betűnél sem állanak hátrább, abban a tekintetben pedig messze túl is múlják, hogy egyrészt pontozás

nélkül iratnak, másrészt minden egyéb betűknél tökéletesebben fejezik ki összes beszédhangjainkat és végül könnyebben is sajátíthatók el. A görög, héber, latin nyelveket egész életünkön át alig tanulhatjuk meg középszerűen, a németet, a franciát, a spanyolt igen nehezen sajátítjuk el és mesterséges megértésükhöz sok könyvre, sok költségre, papirosra, írótoltra, tintára és mit tudom én még mi más minden eszközre van szükségünk. Ezen betűnket bárki igen rövid idő alatt, igen könnyen és pedig bármely könyv, toll, tinta, papiros nélkül, akár lacedemon hengerhez hasonló tára, akár valamely más anyagra bárki nagyobb fáradság nélkül megtanulhatja. Miért is ezen betűket nemcsak arra tartom érdemeseknek, hogy minden iskolában tanítsák és a gyermekekbe csepegtessék, hanem arra is, hogy minden rendű honfitársunk, gyermekek, öregek, férfiak, asszonyok, nemesek és parasztok, szóval mindazok, kik azt akarják, hogy magyarnak neveztessenek, tanulják meg . . . Helyesen cselekszel, hogy azon vagy, hogy nemzetünk írástudományát megmentsed az elfeledéstől, hogyha már a görögök módjára hazánkat javarészt elveszítettük és hacsak az isteni kegyelem meg nem könyörül, úgy látszik, elvesztjük az egészséget, legalább nyelvünket, történetünket és írástudományunkat örökítsük meg.”

A rovásírás jellegét s történetét ma már ismerjük. Foglalkozott vele a nemzetközi tudomány, melytől függetlenül hazai *kutat* tóink egyik legkiválóbbja, Sebestyén Gyula, eljutott a Rovás és Rovásírásról közreadott mélyreható tanulmányában ahhoz a minden kételyt kizáró megállapításhoz, hogy bár az őshazából hozták a székelyek a rovásírást, azok nem ősmagyar írásjelek, hanem tóníciai eredetűek, melyeknek legrégebb emlékeit az ókori közép-tengermelléki feliratok őrizték meg; a föníciaiaktól jutott el a középázsiai ótörökség birtokába s annak írásjegyeit és jellegét őrizték meg a székely törökök, majd a székelymagyarok. A székely Rovásírás tehát végeredményében nem más, mint a palesztinai óhéber írás.

De hogyan jutott el a magyarok őshazájába és miért tartották fenn oly szerető féltékenységgel és a nemzeti tulajdon büszkeségveivel éppen csak a székelyek? A székelyek eredetének kérdése még nem tisztázódott. Tray, Fejér György, Horváth István, Hunfalvy Pál és Karácsonyi János nemes igyekezéssel akarták a multak homályába vesző eredetről föllebbenteni a történet fátyolát, de föltevéseik rozoga épületét könnyű kézzel döntötte porba Sebestyén Gyula (nem zsidó), ki történeti, nyelvészeti és – ami a legfontosabb, néprajzi alapon bizonyította be, hogy a székelyek a zsidó vallásra tért kozároktól elszakadt s a honfoglaló magyarokhoz csatlakozott kabartörzs egyenes leszármazottjai. Ha ez igaz, – és Sebestyén érvelései már megállották az időpróbát, hiszen a hazai történeti tudomány nem bírta tizenhat év óta megcáfolni Sebestyén fejtegetéseit, – úgy a perspektíva, mely a múltból tárul elénk, lebilincseli figyelmünket és áhítattal tekintünk az egyenes útra, melyet a palesztinai óhéber írás az enlakai és csikszentmiklósi templomok rovásfelirataig tett meg. Palesztinában már rég meghonosodott és általános érvényt szerzett a vulgáris használatban a szír eredetű négyzetes betűírás, amikor hiva-

talos iratokon s különösen vallásos használatban szentírás gyanánt még az óhéber betűket alkalmazták. Bizonyára a zsidó vallással együtt került az óhéber írás a kozár-kabarokhoz, kik a honfoglalás után a határok védelme céljából Erdélben települve le, faji egységükben megőrizték az őshazából hozott sajátos kulturértékét, az írást. Vallásukat az idegen környezetben hamar megváltoztatták, de a tanítás hordozóját, az óhéber betűket nemzeti kincs gyanánt őrizték meg annak „hírmondójául, hogy volt idő, amikor szívesén fogadták a sémi táj zsidó ágának nagy kulturértékeit.

**Magyar
házukért
a zsidók**

Magyarok vagyunk*)

*Magyar fecskemadár magyar eresz alján,
Magyar ákácvirág a magyar föld hantján,
tiszavirág, lepke magyar folyam mentén
Egyik se idegen, egyik se jövevény –
Hát mi magyar zsidók kitudottak lennének-!
Hazátlannak mondva hazátlan epednének-!
Rendületlen valljuk olthatatlan vágyban:
Magyarok vagyunk mi éleiben, halálban.*

*Magyar ütemben lejt szívünk dobogása,
Magyar szó az ajkunk első dadogása,
Magyar a mi nótánk, magyar a mi kardunk,
Magyar volt e földért dicsőséges harcunk,
Csak magyarul tudtak apáink itt élni,
És ha halni kellett: nem tudtunk mi félni,
örömben és gondban, napsugárban, árnyban,
Magyarok vagyunk mi életben, halálban.*

*Magyar szerelemmel öleljük hitvestünk,
Magyar bölcsődallal ringatjuk gyermekünk,
Magyar munkássággal vergődünk mi értük,
Magyar az erényünk s magyar a mi vétünk,
Magyar a mi telünk s magyar a tavaszunk,
Magyar az örömünk s magyar a panaszunk,
Meg nem értett könnyel, magyar éjszakában
Magyarok vagyunk mi életben, halálban.*

*Fűszeresebb másutt tán a virágillat,
Édesb tán a lég is, mit az ajkunk szívhat,
S rózsáink tövise kevesebb lehetne –
De az omlóbb kenyér nekünk mit érhetne-
Ha a magyar rögből ki lennének tagadva,
Ha magyarul többé sírnunk se szabadna,
Tüzes vallomással valljuk sűrű gyászban:
Magyarok vagyunk mi életben, halálban.*

*Magyar földben nyugvó holt édes apáink,
Magyar sírban fekvő szegény jó anyáink
Azt üzenik nekünk: mi már békén alszunk,
Itt küzdöttünk egykor s itt pihenjük harcunk,
Véretek s a vérünk szerzett jogot nektek: ,
Hogy ne tartson minket senki idegennek,
Bölcsőtől a syrig: édes szent hazánkban
Magyarok vagyunk mi életben, halálban!*

Kiss Arnold.

*) Mutatványként megjelent az „egyenlőség”-ben.

A zsidóhitűek és a magyarosodás

Írta: Komáromi Sándor
író és hírlapíró

magyar kultúra kiépítésének a zsidóhitűek jelentékeny értéket képviselő alkotó elemei. Ennek bizonyítására vállalkozunk. Hivatalos statisztikai anyagot dolgozunk föl. Egyes emberek munkája helyett a tömegeket vegyük szemügyre s azt állítjuk be mint eredendő forrását azoknak a hatásoknak, amelyeket a zsidóhitűek a magyarságra nemzeti élete és kultúrája kifejlődésében, az emancipációjuk óta eltelt fél évszázad alatt gyakorolhattak.

Magyarország lakosságában (a társországok nélkül) a zsidóhitűek lélekszáma a megjelölt idő alatt a következőképpen fejlődött: 1869-ben volt a zsidóhitű lakosság száma 542,257-4.0%; 1910-ben 911.227 – 5%. A szaporodás tehát 1869-1910. évek között 368,970 zsidóhitű lélek. Ez kerekén 68%-os emelkedést jelent. Vele szemben az ország egész lakossága csak 38.3%-kal gyarapodott. Mivel az ország olyan lakosságának növekvése, amely mindenképpen a nemzeti munkába illeszkedik bele, kétségkívül a nemzeti értékek és termelő tényezők emelkedését jelenti s a zsidóhitű lakosságról, mint az alábbiakból ki fog tűnni, ellenségei sem állíthatják, hogy nem a magyarság erőarányait szaporí-

totta a zsidóhitűek lélekszámának az átlagot meghaladó gyarapodást hátránynak senki sem minősítheti. Azoknak különben, akik a zsidóhitű lakosság számszerű gyarapodását nem szívesen veszik tudomásul, megnyugtatóan szolgálhat az a tény, hogy a zsidóhitűek természetes szaporodásának aránya 1914-ben már az átlag alá süllyedt (zsidóknál 10 %, átlagban 11.1%).

Az anyanyelv minősége a nemzeti hovatartozásnak, ha nem is egyetlen, de mindenesetre lényeges kritériuma. A zsidóhitűek arányszáma a magyar anyanyelvűek között az átlagot jóval fölülmutta. A magyar anyanyelvűek arányszáma átlagban 1900-ban 51.4% és 1910-ben 54.5% volt, de a zsidóhitűeknél már 1900-ban is 71.5%, 1910-ben pedig 76.9%. Vagyis míg az emelkedés átlagban csak 3.1%, addig a zsidóhitűeknél 5.4%. A zsidóhitű magyar anyanyelvűek arányszáma úgy az 1900, mint az 1910. évi népszámlálás alkalmával nemcsak a görögkeletiek és görögkatolikusok, hanem az evangélikusok sőt a római katolikusok e részbeli arányszámát is fölülmutta, s csak a reformátusok és unitáriusoké mögött maradt el. Kiténik ez az alábbi szembeállításból. Volt magyar anyanyelvű az egyes felekezetek közt %-ban:

Népszámlalási év	Róm kat	Gör. kat	Ref	Evang	Gör keleti	Unit	Izr	Egyeb
1900-ban . . .	60·5	13·4	98·2	28·6	1·4	99·1	71·5	50·0
1910-ben . . .	64·8	15·2	98·4	31·9	1·7	98·6	76·9	56·0

Egyetlen tízéves ciklusban, 1900 – 1910. közt, a zsidóhitűek 106,343 lélekkel növelték a magyar anyanyelvűek számát, ami ez időszak egész magyar anyanyelvű szaporulatának 8.2%-a. A városi törvényhatóságok erős magyarosítása is jelentékeny részben a zsidóhitűeknek köszönhető, mert már 1910sben is a városok lakosságának 14.1%-a volt zsidóhitű.

A zsidóhitűek megmagyarosodását népiskoláik, tanítóik és lelkészeik szolgálták és szolgálják legelső sorban. Ez ügyben kevés felekezet tett és tesz többet, mint a zsidó.

1. Az egyes felekezetek népiskolái közül *kizárólag magyar tanyelvű* volt %-ban:

Tanev	Róm kat	Gör kat	Gör kel	Evang	Ref	Unit	Izr	Együtt
1900—1901 . .	68·98	16·02	0·50	34·79	99·24	100·0	97·02	53·93
1910—1911 . .	93·89	45·47	0·53	62·87	99·90	100·0	100·0	78·77
1913—1914 . .	94·50	43·00	0·59	62·81	99·90	100·0	100·0	80·47

2. A felekezeti népiskolák tanítószemélyzetéből magyar anyanyelvű volt

Tanev	Róm kat	Gör kat	Gör kel	Evang	Ref	Unit	Izr	Együtt
1900—1901 . .	76·57	20·16	2·36	39·28	99·19	100·0	78·99	61·40
1910—1911 . .	91·60	37·66	0·92	51·72	95·31	100·0	91·41	73·10
1919—1914 . .	93·28	40·88	0·24	54·84	96·54	100·0	93·01	75·39

3. Az egyes felekezetek hittudományi intézeteinek hallgatói közül magyar anyanyelvű volt %-ban:

Tanév	Rom. kat	Gör kat	Gör kel	Evang	Ref	Unit	Lai	Együtt
1896—1901 . .	71·91	19·27	-	24·39	100·0	100·0	95·24	66·41
1910—1911 . .	74·16	38·37		38·55	100·0	100·0	100·0	62·72
1913—1914 . .	91·72	31·61		84·86	100·0	100·0	100·0	75·18

Megállapítható e három táblából, hogy a zsidóhitűek felekezeti népiskoláiban a tannyelv kizárólagos magyarsága sokkal nagyobb mértékben érvényesült, mint átlagban az összes felekezeteknél.

A magyarosodás, a magyarság, a magyar nemzeti eszme és törekvések szempontjából megbecsülésre érdemes tények ezek.

A magyarosodásnak itt vázolt feltételei eredményezték azt, hogy míg az 1910. évi népszámlálás az anyaország lakossága közt átlagban csak 54.5 % magyar anyanyelvűt talált, addig a zsidóhitűek között a magyar anyanyelvűek arányszáma 76.9% volt akkor, amikor a görögkeletieknél csak 1.7Vot, a görögkatolikusoknál 15.2%-ot, s az evangélikusoknál is 31.9%-ot tett ki...

A nemzeti művelődésnek és távolabbi vonatkozásokban a közművelődésnek is a magyarosodás a föltétele. Aki iskolába nem jár, az a nemzeti művelődésnek és általában a közműveltségnek alkotó eleme, vagy pláne tényezője csak kivételes esetekben lehet. A zsidóhitű tankötelesek közül viszonylag csak kevesen nem járnak iskolába, azt meg éppen súlyos vádként hangoztatják ellenük, hogy a tanköteles koron túl is egészen a főiskoláig, minden tanulási alkalmat viszonylagos számukat messze túlhaladó mértékben vesznek igénybe. A nemzeti és közműveltség barátai és megbecsülői e jelenségeket a zsidóhitűek rovására csak akkor írhatnák, ha a zsidóhitűek nem a magyar kulturértékeket szaporítanák, ha a kulturszükségletekkel szemben akkora kínálatot teremtenének, amelyből feleslegük származnának és a meglévő kulturális tényezők értékét devalváltnák. Normális időkben ez az eset még nem állott be. Eltolódásokat ma is – remélhetőleg csak átmenetileg – az okozott, hogy a tanult emberek egy nagy hányada, hazafias érzésektől áthatva, Magyarországnak idegen impériumok alá jutott részeiben nem akarja, vagy magyar műveltsége természeténél fogva, nem tudja érvényesülésének feltételeit megtalálni és Magyarországnak, magyar impérium alatt hagyott, gazdaságilag lerongyolódott részeiben kénytelen egzisztenciát keresni.

A felső nép- és polgári iskolák tanulói közül az 1913-1914. tanévben 22.9% volt a zsidóhitű, az ipari és kereskedelmi szakiskolákban pedig ennél is jóval nagyobb az arányszám: 42.8%. A középiskolákban, tehát a gimnáziumokban és a reáliskolákban együttesen 1891 óta a következőképpen alakultak a különböző vallású tanulók arányszámai.

Tanévek	R. kat.	Gör kat.	Gör. kel	Evang.	Reform	Unit.	Lai.
1891—95	44·2	4·6	5·3	10·3	14·	0·7	20·8
1896—1900 . . .	43·3	4·3	5·1	9·8	14·2	0·8	22·2
1901—905	43·3	4·3	5·	9·6	14·3	0·7	22·8
1906—910	43·4	4·5	5·4	9·3	14·2	0·8	22·4
1913/14	45·2	4·3	5·1	9·	14·2	0·8	21·4

Emellett megjegyzendő, hogy a zsidóhitűek részére ezek a nagy arányszámok részben azért állanak elő, mert a reáliskolákat még nagyobb arányban frekventálják, mint a gimnáziumokat. A reáliskolákban arányszámuk 1891-95 közt átlag 37.25%, 1896-900 közt 38.94%, 1901-1905 közt 38.1%, 1906-1910 közt 35.6% és 1913-1914. évben 34.6% volt. A zsidóhitűek arányszáma tehát a reáliskolákban folytonosan csökkenik. A gimnáziumokban az 1906-1910. évek közt érték el a maximumot (20.1%). azonban az 1913-14. évben az arányszámuk már itt is kevesbedett, amennyiben 19%-ra szállott le. A középiskolákba jövő zsidóhitűek együttes arányszáma szintén hanyatlásnak indult. Az 1901-1905. tanévek átlagában 22.8%-kal tetőzött, azonban az 1900-1910. évek átlagában már csak 22.4%-ot és az 1913-14. tanévben 21.4%-ot tett ki. A zsidóhitű tanulóknak a középiskolákban előállott nagy térfoglalása tehát megakadt és visszafelé fordult, még mielőtt külső beavatkozások akarták volna ezt elérni. Egyfelől a zsidóhitűek természetes szaporodásának 1900 óta beállott fokozatos csökkenése és másfelől az ország többi felekezeti tanulóinak a középiskolákban való nagyobb mértékű elhelyezkedése idézte elő ezt az eredményt.

Alapjában véve semmiesetre sem vehető rossz néven, hogy a zsidóhitűek a középiskolákat az ismertetett nagy mértékben látogatják. Az ország átlagos műveltségi fokának nivóját emelik ezzel s mert műveltségüket magyar iskolákban szerzik, a magyar kultúrának megannyi idegszálává válnak. Ha, mint a görögkeletiek és görögkatolikusok, a zsidóhitűek is elhanyagolják a magyar középiskolákat, akkor a középfokú műveltség állapota Magyarországon jóval a mai nivó alatt maradt volna s a nyugateurópai idegenek a kis keleti országokkal szemben vezető szerepre egyedül predestinálnak Magyarországot alig találhatták volna. Hiszen az vita tárgya sem lehet, hogy a többi felekezetibeliek a számarányuknak megfelelő vagy azt fölülmúló mértékben könnyebben járathatták gyermekeiket közép- és mindenféle iskolába, mint a zsidóhitűek, s amikor ezt nem tették, vagy azt tanúsították, hogy ennek szükségességét nem érezték, vagy azt, hogy nem akarták. Ennélfogva azt, hogy Magyarország középfokú műveltségének emelésében a zsidóhitűek arányszámukat messze fölülmúló mértékben vettek részt, objektív ítélettel mindkét esetben hazafias érdemül kell betudni.

A középfokú iskolák elvégzése föltétele a főiskolai képzettség megszerzésének. Ha a zsidóhitű tanulók nem látogatják a megjelölt nagymértékben a középiskolákat, akkor felső tanintézetek a magasabbfokú műveltséget nyújtó vagy igénylő foglalkozási ágak ellátására szükséges munkaerőknek azt a mennyiségét sem tudták volna kitermelni, amely közülök egynémelyiknek ma sem megfelelő bőségben áll rendelkezésre. Mindenekelőtt szembetűnő, de elvitathatlan jelenség, hogy a középiskolákat végzett tanulók sorából a zsidóhitűek közül aránylag többen mennek a főiskolákra, mint átlagban, a hittudományi karok és gazdasági főiskolák hallgatóit ide nem számítva, másihitűek közül. E részben a zsidóhitűek mellett a reformátusok, az unitáriusok és a görögkatolikusok tesznek némi kivételt, de a római katolikusok, evangélikusok és a görögkeletiek nem. A másik

szembetűnő jelenség az, hogy a zsidóhitűek a főiskolai szakok közül csak kettőt választanak szívesen: az orvost és a műegyetemet. A főiskolai hallgatók közt 1880-tól 1913-14-ig a zsidóvallásúak arányszáma 25.2-29.1% közt váltakozott (a középiskolákban 1891-1913z14 közt 20.8-22.8%). Az orvosi fakultás zsidóhitű hallgatóinak arányszáma pedig 1886-1914. évek közt 44.6–52.5% volt s a műegyetemen az 1886-1913-14. évek között 44.8-33.4%. A gazdasági főiskolák hallgatói közül az 1913-14. tanévben csak 6.6% és a hittudományiak közül mindössze 1.1% volt zsidóhitű.

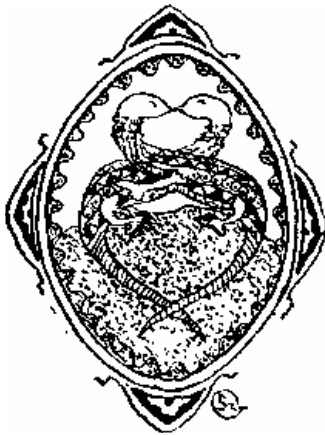
A felső tanintézetekben – a gazdasági és hittudományi karok betudása nélkül – a hallgatók felekezeti megoszlása %-ban a következő:

Tanévek	R. kat	Gör. kat.	Gör. kel.	Evang.	Reform.	Unif.	Izt.
1886 -90	41.7	2.6	2.8	9.4	15.4	0.8	27.3
1891 95	41.0	2.9	3.0	9.9	15.2	0.8	27.2
1896- -900	40.5	3.2	3.4	9.6	15.9	0.8	26.7
1901 905	40.7	3.1	3.2	8.4	14.7	0.8	29.1
1906 910	40.3	2.9	3.4	8.4	14.3	0.9	29.7
1913/14	41.6	4.7	4.2	7.7	15.6	1.0	25.2

A zsidóhitű főiskolai hallgatók arányszáma tehát az utolsó normális tanévben, 1913-14-ben kisebb (25.2%) volt, mint az előző ciklusok bármelyikében, de az orvosi fakultáson ebben is 52%, melynél valamivel (0.55%) nagyobb arányszámuk ezen a karon is csak az 1886-90-es évek átlagában fordult elő. A zsidóhitű főiskolai hallgatók, mint ebből a tabellából kitetszik, nyilvánvalóan olyan területet foglaltak el, amelyet a többi felekezetek paragon hagytak, így az 1890-1910-iki évszámlálások szerint a görögkatolikus lakosság arányszáma 10.9–11% volt, de főiskolai hallgatóié csak 2.6-4.7%, a görögkatolikus lakosság arányszáma ugyanezen időszakban 12.8-13.6% közt váltakozott, ellenben egyetemi hallgatóié csak 2.8-4.2% között; a római katolikus lakosság arányszáma a megjelölt ciklusban 47.9-49.3% között mozgott, de a főiskolák hallgatói közt csak 40.3-41.7%-kal képviseltette magát. Ha az így szabadon hagyott területeket a zsidóhitűek s velük kisebb-nagyobb mértékben a reformátusok, evangélikusok és unitáriusok birtokba nem vették volna, akkor az uratlan jöszág, meg nem termékenyített terület maradt volna. Ez annál nagyobb bajnak lett volna minősíthető, mert kormányjelentések szerint a közegészségügyi szolgálat ellátása így is hiányos s az 1911. évi jelentés szerint az orvosoknak 42.7 %-a várószobákban működve, a vármegyei törvényhatóságokban csak minden 11.000 leikre jut két orvos, akkor, amikor Budapesten 16 esik. Mivel a zsidóhitű egyetemi hallgatók tuhiyomórésze, az 1913-14. tanévben 1646 = 42.5%, az orvosi karon tanul, mások híján az ő segítségükkel ezt a visszás helyzetet is meg lehet majd javítani. A bölcsészeti karon a zsidóhitű hallgatók arányszáma az 1913-14. tanévben csak 15.5% volt s a jogin is jóval kisebb az átlagnál. A legfontosabb tanulmányi szakokon, amelyeket a keresztények nagyobb kedvvel művelnek, mert fix állásokat biztosítanak a részükre, a zsidóhitűek az átlag alatt maradnak.

Még csak arra kívánunk reámutatni, minő téves megítélése a való tényeknek az az álláspont, amely a zsidóhitűek közművelődési törekvéseinek és az átlagot meghaladó tanultságának róvasára destruktív tendenciákat szeret írni. Azokban az iskolákban, amelyeket a magyar zsidóság végigjár, a zsidóhitű tanerők arányszáma vagy nem éri el, vagy csak csekély hányadokkal haladja me« a zsidóhitű népesség arányszámát. Az 1913-14. tanévben a mindennapi felekezeti népiskolák tanerőinek csak 49%-a, az óvónő-, tanító- és tanítónőképzők, a felső kereskedelmi és felsőbb leányiskolák, továbbá a gimnáziumok és reáliskolák tanári személyzetének pedig csak 5-6%-a zsidóhitű. Ezek minden kétséget kizáron, magyar nemzeti szellemben nevelik az ifjúságot, tehát a zsidóhitűeket is, különben nem maradhatnának a helyükön. Különben is ez arányszámok igazolják, hogy a zsidóhitű tanuló-ifjúság csaknem teljesen keresztény tanerők tanítási szellemének hatása alatt áll s ez érvényesül a főiskolákon is. Az a tanulócsereg, mely eme hatások alatt rövidebb-hosszabb ideig nevelődve kerül az életbe, más, mint a magyarsághoz hű, törekvéseinek és kultúrájának osztályosa nem lehet. A hosszabb tanulási idő a több tudás hátrányán nem lehet. Ellenkezően, ez csak megerősítheti benne a magyar nemzeti szellemet s csak előnyére válhatik a magyar kultúrának. Világrengető eszmékért küzdők akadhatnak a zsidóhitűek között, amint hogy a más hitűek között is vannak, de olyan hazaáruló, aki hazáját eladja, viszonylag is kevesebb akad közöttük, mint ama nemzetiségek között, amelyek a magyar kultúra befogadására sem voltak hajlandók.

A zsidó katonáról

Írta: Serény Imre hírlapíró
a III. oszt. katonai érdemkereszt, az arany,
a nagy ezüst, a kis ezüst vitézségi érem
és a sebesülési érem tulajdonosa

elületes statisztikai összeállítások, az önkényes társadalmi mérlegkészítések korszakát éljük. Nagyon divatos dolog mostanában, hogy egy-egy kiragadott és elszigetelt esetből általános véleményeket faragjanak és az egyének individuális ténykedéseiből egész társadalmi rétegek jellemére, hazafiasságára, vagy erkölcsi értékére következtetéseket vonjanak. Tendenciák küzdenek elleniendenciákkal és a válságos korszaknak ebben az irányzat áradatában mégis azt a célt kell tűznöm magam elé, hogy minden elfogultságtól, minden előítélettől menten, minden tendencia nélkül adjak számot a zsidóvallású magyar katona harctéri szerepléséről.

Lényegesen megkönnyítené feladatomat, ha egyszerűen kihasználnám a rendelkezésemre álló háborús statisztikai adatokat. De szándékosan és teljesen mellőzöm őket, mert egyrészt az ellenséges megszállás folytan egyelőre nem nyújtanak teljes képet a magyar zsidóság harctéri teljesítményeiről, másrészt mert az eddigi szám adatok azt bizonyítják, hogy a magyar társadalomnak ez a rétege, a népességi arányszámokat véve alapul, a harctéri szolgálat, a sebesülés, a hősi halál háborús áldozataiból jóval arányszámán felül vette ki részét. Távoli áll tőlünk a szándék, hogy kiegészítésre szoruló, nem végleges statisztikai adatok alapján ilyen messzemenő következtetéseket vonjunk le. Hazánk sóvárgott regenerálódása után majd összegyűjthetik a statisztikusok az összes idevágó adatokat, rávilágíthatnak a kérdés egész komplexumára és lezárhatják a magyar zsidóság háborús mérlegét. A tárgyilagosság, háborús tapasztalataim és megfigyeléseim más feladatot tűznek elém: annak megállapítását és bizonyítását, hogy a zsidóvallású magyarok épp oly hősiesen, épp oly önfel-

előzőn teljesítették a harctéren állampolgári kötelességüket, mint másvallású testvéreink.

Azon kell kezdenem, hogy a zsidó-antipátiáról ismeretes közös hadsereg és honvédség kötelékeiben a háború folyamán majdnem kiküszöbölődött a zsidókérdés. Magyarázatul elég rámutatnom arra, hogy a legénységi személyeket valósággal összeforrasztotta a közös szenvedés, a létfenntartás szolidáris ösztöne, a tartalékos tiszt lenézett operettfigurájából pedig mindjárt a háború első időszakában megbecsült tiszti bajtárs lett. Már pedig a fronton szolgálatot teljesítő tartalékos tisztek hatvannyolc százaléka zsidóvallású volt. Első pillanatra ez az arányszám rendkívül nagyinak látszik, de a háború előtti Magyarország társadalmi berendezkedése ezt a helyzetet nagyon is érthetővé teszi. Tudvalevő dolog, hogy a harctéri felmentéssel járó közigazgatási, bírói, minisztériumi pályákról – akaratán kívül – mindig távol maradt a magyar zsidóság s így a közhivatali funkciók révén való felmentéseket meglehetősen kismértékben élvezte. Viszont a szellemi foglalkozás egyéb ágaiban, melyek a tartalékos tiszteket ontották, a zsidó férfilakosság népességi arányszámát messze meghaladó mértékben helyezkedett el. Legnagyobb részük ki is került a frontra, mert az úgynevezett szabad szellemi pályákon, nagyon kis arányban osztogattak felmentéseket. Nem kívánok azzal a kérdéssel foglalkozni, hogy a magyar zsidóságnak a szellemi pályákon való aránytalanul nagymértékű elhelyezkedése helyes vagy helytelen a társadalmi egyensúly szempontjából. Itt csak a tényeket kívánom konstatálni, vagyis azt, hogy a tűzvonalban szolgáló tartalékos tisztek hatvannyolc százaléka zsidóvallású volt. Minden túlzás nélkül el lehet mondani, hogy a magyar tartalékos tiszt sokat dicsért hősi típusait nagyrészt a zsidóság szolgáltatta.

A körvonalozott kérdés érdemleges ismertetése céljából külön kívánok foglalkozni a zsidóvallású tisztek és a zsidóvallású legénységi személyek háborús szereplésével.

Említettem már, hogy a hadrakelt seregben majdnem teljesen megszűnt a zsidókérdés problémája. A bajtársi viszonyban élő tényleges és tartalékos tisztek közül senki sem firtatta ezt a kérdést. A közös veszedelem és a teljes egymásrautaltság tökéletes harmóniába olvasztotta a különböző vallású tiszteket. Felekezeti szempontból nem volt különbség az ellenség előtt tiszt és tiszt között. Nemigen volt rá eset kint az első vonalban, hogy az aktív tiszteket különösebb előnyökben részesítették volna a zsidó tartalékos tisztekkel szemben. Azt a felekezeti megkülönböztetést, hogy a tényleges tisztek túlnyomó többségben, sőt majdnem kizáróan keresztény vallásúak, a tartalékos tisztek pedig javarészt zsidók voltak, igazán csak most utólag, a tendenciák illuziórontó korszakában kell megállapítanunk. A harctér idegtépő, veszedelmes miliójében a hadseregarancsnokok és ezredek elismerő dicsérete egyaránt és minden megkülönböztetés nélkül szólt a kötelességét teljesítő tisztikar minden tagjának

Bármennyire kutatok emlékeim és harctéri feljegyzéseim között, egy eset kivételével, nem akadok nyomára annak, hogy a fronton felszínre vetődött volna a zsidókérdés. Ez az egy eset,

amely jóformán nem is vehető esetszámba, a galícia-ban történt. A zászlóalj tiszti vacsoráján, összetákolt asztal mellett, együtt ül antiszemita báró, császári és királyi kamarás és nagyon sok tartalékos tiszt. Valahogyan szóba került a zsidó tartalékos tisztük háborús szereplése. Az antiszemita báró épp úgy megtalálta a dicsérő szavakat, mint a császári és királyi kamarás. Végül is a zászlóalj parancsnoka, *Miklóssy Antal* őrnagy, a következő kijelentéssel zárta le a diskurzust:

– Mi, aktív katonatisztek nem mondhatunk nagyobb dicséretet, mint hogy a tartalékos tisztetek bebizonyították a háborúban, hogy épp oly kötelességtudó, bátor és önfeláldozó hazafiak, mint mi, hivatásos katonák. Sőt tapasztalataim azt bizonyítják, hogy a harctéren, az ellenség előtt ember- és életismeretük folytán gyakran jobban állják meg helyüket, mint a kaszárnyák szűk légkörében nevelkedett aktív tisztetek, akiknek találékonysága, ötletessége igen sokszor csak a reglamák paragrafusai között mozog. Részemről nagyon helyesnek tartom, ha a hivatásos tisztetek meglehetősen nagy számban használják fel odahaza az Újoncok kiképzésére. Véleményem szerint ennek az egyenrangúan fontos feladatnak általában jobban felelnek meg, mint a tartalékos tisztetek.

Lehet, hogy a zászlóaljparancsnok főleg buzdításul mondotta dicsérő szavait a túlnyomó többségben jelenlévő tartalékos tisztetek előtt, de kétségtelen, hogy a magasztaló kifejezések mögött ott rejlik a tényleges igazság, ami abban kristályosodik ki, hogy a tartalékos tisztikar, tehát a zsidó tisztetek éppen annyi önfeláldozással teljesítették harctéri feladatukat és kötelességeiket, mint a magyar hadsereg bármely más tagja.

Pedig ennek a hivatásnak a végzése – és ezt hangsúlyozni kívánom – a zsidóvállású tisztektől jóval nagyobb lelki és testi erőfeszítést követelt, mint a katonás életmódra nevelt, testileg, lelkileg ehhez szokott hivatásos tisztikartól. A tiszti pályáról leszorult, vagyis inkább távol tartott zsidó ifjúság testi szempontból teljesen elpuhító szellemi pályákon fejtette ki képességeit és mikor a néhány hónapos kiképzés után a frontra került, nagy általánosságban hallatlan erőfeszítéseket kellett végeznie, hogy méltó magatartást tanúsíthasson. Nem szorul bizonyításra, hogy itt sokkal nagyobb szerepe volt a lelki törekvéseknek, mint a testi képességeknek. Meg lehetne érteni azt is, ha a katonai pályáról távoltartott zsidó ifjúság nem tudott volna kifejteni az aktív tisztikar harctéri teljesítményeivel egyenlő értékű tevékenységet. Minthogy azonban a háború tapasztalatai kétségtelenül bizonyítják, hogy az egész magyar tartalékos tisztikar kitűnően megállotta helyét az ellenség előtt, a zsidó tisztetek háborús pszichéjének határozottan a javára kell írni azt az akaratot, amely a testileg, lelkileg szokatlan miliőben keresztülségitette őket a kötelességteljesítés elé tornyosuló minden akadályon és hősöké avatta a bizonyos fokig elpuhult férfiakat.

Az objektivitás annak megállapítására is késztet, hogy a zsidó tisztetek az akaratotól kívül még egy nagyon fontos tényező segítette a jól megérdemelt dicséretre és sűrű kitüntetésekre, amelyekben a háború alatt részesültek: az a nagy érvé-

nyesülési, létfenntartási ösztön, amely a zsidóságot minden pályán fokozott erő kifejtésre serkenti. Más pályákon hibául vagy bűnül róhatják fel ezt az erősen kifejtett érvényesülési ösztönt, de a harctéren, ahol az érvényesülés keresése sebesüléssel, fogsággal, halállal volt egybekötött, soha senki sem kifogásolta a zsidó katonának vállalkozó szellemét.

Hőstettek? Bravúrok? Hősi halottak? Kitüntetések? Minek soroljak fel példákat. Az egyéni adatok – véleményem szerint – nagyon ritkán szolgáltatnak kellő bizonyítékot és támpontot egész társadalmi rétegek megítéléséhez. Egy-egy ragyogó esettel mindig szembe lehet állítani ugyanannyi kevésbé tündöklő epizódot és a kiragadott példák csak arra volnának alkalmasak, hogy hómályba borítsák a nagy összesség érdemeit.

A zsidó tisztok a világháborúban nem csináltak mást, mint másvallású tisztársaik: öregbítették, új fényvel sugározták be a magyar hősiesség ősrégi hagyományait.

A zsidó közkatonák megítélésénél más szempontok a mértékadóak. Sűrűn hangzik fel a vád, hogy a zsidó legénység nem teljesített- kellő arányszámban harctéri szolgálatot, hanem inkább a katonai irodákban, az élelmezési osztagoknál húzódott meg a frontszolgálat szenvedései elől. Az erre vonatkozó statisztikai adatok épp úgy kiegészítésre szorulnak még, mint az egész komplexum egyéb szempontjai. Viszont, ha a helyzet olyan is volt a zsidó közkatonák szempontjából, mint ahogyan azt a vádak hangoztatják, nagyon könnyű a magyarázat.

A kaszárnya udvarán sorakoztatják a századot. A századparancsnok írnokot keres az irodába.

– Ki tud németül?

Az egész században három-négy ember tartja fel a kezét. Természetesen zsidók. A századparancsnok örül, hogy németül tudó írnokot talál a században, így kerültek az irodákba a zsidó katonák.

Nagy egészében ilyen volt a helyzet a közös hadseregben. De a honvédségnél is szívesen helyezték el irodákban a németül tudó és az írási teendőkhöz jártas zsidó katonákat. És ha arra a kérdésre került a sor, hogy ki ért a raktárkezeléshez, a bevásárláshoz, a konyhához, a választás tagadhatatlanul legtöbbször zsidóra esett.

E kérdés vizsgálatánál is a társadalmi és gazdasági okok mélyenfekvő rétegében kell eszerint a megfelelő magyarázatot keresni. A végleges statisztikai adatok talán tényleg azt bizonyítják majd, hogy a zsidóvallású legénységi személyek igen nagy százaléka teljesített frontmögötti szolgálatot, de ezért a katonák nem, csak a társadalmi és gazdasági tényezők okolhatók. De bármit is bizonyítanak majd a statisztikai adatok, már az eddigi számadatok alapján is kétségtelenül megállapítható, hogy a legénységi sorban álló zsidóság népességi arányszámának meg-Melóén vette ki részét a frontszolgálatból.

Milyen volt a zsidó frontkatonák kötelességtudó, minden merész feladatra felhasználható, ötletes, szorgalmas. A személyes bátorságról éppen olyan gyakran tettek tanúságot, mint másvallású bajtársaik. Itt is teljesen feleslegesek a példák. Még sem

hallgathatok Schenk káplárról. Wolhiniában és Galiciában mindig századomban szolgált. A legkritikusabb pillanatokban is jó kedvre hangolta tréfáival, ötletes megjegyzéseivel a századot. Minden alkalommal patrolba jelentkezett. Egyszer megnehezelt rám, mert nem vittem magammal egy veszedelmes felderítő őrszázadba. És Schenk káplár most trafikot árusít a Teréz-körúti nagytözsde előtt.

Zsidó tiszt, zsidó közlegény éppen úgy megtette a maga kötelességét a fronton, mint a keresztény katona. A magyar hadsereg minden felekezeti megkülönböztetés nélkül ragyogó példáit nyújtotta a katonás éretneknek és ha akadtak a zsidóvallásúak között olyanok, akiknek ereiben nem buzgott a harci láz, ilyenek akadtak egyéb felekezeti katonák soraiban is. A temperamentum és a testi diszpozíció egyéni kérdése ez voltaképpen.

A magyar zsidóság és a szellemi tudományok

Írta: Túróczi Sózsef dr.

pengler könyörtelenségében megdöbbentő és kilátástalan vízióval zárja le a nyugati kultúra haláláról írt könyvét: a végtelen tér és korlátlan idő világerzésében gyökerező nyugati kultúra sorsa betelt, organikus fejlődése utolsó fázisához érkezett, a XIX. század, a nagyvárosok, gépek, a szervezett munka, a civilizáció kora már csak utolsó fellobbanása e fejlődésnek a halálos megdermedés és anorganikus széthullás küszöbén. A magyar kultúra tartalmi feltételeinek különbözősége folytán ugyan kívül esik e látomáson, de kialakulásában és fázisainak egymásutánjában egyre világosabb formában jelentkezik a történeti törvényszerűség. Anynyi már is megállapítható, hogy fejlődésében még nem jutott el a beteljesedés történetfilozófiai időpontjához, viszont eddigi eredményei új lehetőségek és új horizontok felé utalnak.

Testes kötetek számolnak be arról, hogyan termékenyítette meg és gazdagította a sémi-zsidó lélek kisugárzása a nyugati kultúra tartalmát, hogyan vett részt architektonikus épületének megalapozásában, hogyan világította meg a filozófia, a számok, az emberi test, a földrajz nagy felfedezőinek homályos útját s hogyan juttatta pátoszának és áhítatának formanyelvével hangtesthez a népek ébredő lelkét és sóvárgását. A zsidó szellem mágikus fénye nemcsak a középkor filozófusaihoz, nemcsak Rembrandt művésztéhez tört utat macának a gettó félhomályán keresztül, s nemcsak Spinoza isten-konstrukciójában emelkedett szédítő magassá-

gokba. Nemcsak a reformáció vezeklő költészete, hanem Herder és Goethe is ivott a zsidó zsolttárok borából. S mindezen túl talán szimbolikus jelentőséget láthatunk abban is, hogy a természet-tudományok modern mítoszának végső kialakulásához két zsidó tudós: H. Hertz és Einstein teszi meg a döntő lépést.

A magyar kultúra összetevői közül sem hiányzik a zsidó elem, s épületének nem egy követ szolgáltatta zsidó agy és intuíció. Amiben azonban elfogulatlan értékeléssel nemrég még gazdagodást láthatott a nemzeti tudományok és irodalom hisztorikusa, azt a „halott” liberalizmussal együtt ma már máglyahalálra ítéli az új képzőművészek dühe és elfogultsága. A XIX. század másik felének vezető politikai gondolata, a liberális gondolat, a felvilágosodás, a polgári romantizmus s a forradalom eszméinek az a különös összeforrasztása, mely a lelkiismereti szabadság feltételes biztosításában s az emberi jogok fokozatos és veszélytelen érvényesítésében látta programjának lényegét, váratlanul végzetes és nemzetrontó értelmet kapott. A magyarság anyagi és szellemi erejének páratlan újjászületése, a magyar agy, a magyar hang, a magyar színek, a magyar kéz és kalapács hihetetlen nekilendülése, a magyarság értékeinek bekapcsolása a nemzetközi kulturaközösségbe, az iskolák, kórházak száza, az utak és sínek hálózata, a gyárak, a kereskedelem, a pénz színjátéka, a régi nyárspolgári Pest-Budának világvárossá fejlődése: mindez fikcióvá lett hirtelen. A szellemi fejlődésnek az a megszakítás nélkül való processzusa, melyet Eötvös József indít meg, melyben az Andrássy Gyulák, Deák Ferencek, Horváth Boldizsárok nyújtanak egymásnak kezét s amelynek végén Szilágyi Dezső mellett ott áll a 92 éves Kossuth Lajos az egyházpolitikai harc sorsára döntő hatású levelével: csak bántó és kábító lidércnyomás. A történelemszemlélet álarcájába rejtőző torzítás azonban nem téveszthet meg senkit, a Gabineauk, Waltmannok, Chamberlainek naivitásaitól mámoros fajelmélet tetemrehívása nem a liberalizmusnak, hanem a liberalizmusban felszabadult magyar zsidóságnak szól. A liberalizmus fejtette le a zsidóságról a (különben is) már láthatatlanná színtelenedéit utolsó sárga foltot, a liberalizmus bűne, hogy a zsidóság helyet kapott s becsületesen együtt dolgozott az új magyar állam kiépítésének anyagi és szellemi munkájában, hogy egyre nagyobb lett a magyarul beszélő, író, gondolkodó, tanító, festő, zenélő, komponáló, tervező, szintjatszó, gyógyító, operáló zsidók száma.

Az antiliberalizmus elmélete egy ihlet-pillanatában megteremtette a zsidó destrukció mítoszákat. Minket azonban e helyütt ennek a mítikus elméletnek nem is az egésze, nem is politikai összetevője, hanem ennél nem kevésbé fontos, sőt a nemzeti struktúra szempontjából talán még lényegesebb része érdekel, az, amely hasonló valószínűségi számítások alapján a szellemi tudományok területére alkalmazza a maga csálhatatlanságának a dogmáját.

A politikai élet küzdelmeinek jó része a nagy nyilvánosság előtt, vagy legalább is a sajtó ellenőrzése mellett folyt le. A gazdasági harcok problémái, a válságok, az egymás ellen törő érdek-képek mindig érzékeny visszhangra találnak. De a tudományos élet világát, küzdelmeit, törvényszerűségeit vastag fallal bátyázza

körül a nagy közönség közönye. Pedig egy-egy új tudományos felfedezés, igazság, feltevés, értékelés mérhetetlen gazdagodást jelenthet nemzedékek gondolkozásában, érzelmi és lelki tartalmaiban s a reprezentatív tudósok munkája emel ki minden népi egyiséget faji és nyelvi elszigeteltségének korlátai közül.

A zsidóság nem adott a magyar filozófiának Spinozához vagy Bergsonhoz hasonló rendszerezőt, a magyar fizikának Hertzcel és Einsteinnel, a magyar kémiának Mayerrel egyenlő jelentőségű úttörőt, de Goldzieher, Fejér Lipót, Pickler Gyula neve Magyarország határán kívül is értéket és tartalmat jelent s Hebbel első megértőjének, a zsidó Emil Kuhnak, Ibsen, Jakobsen, Nietzsche első interpretátorának, Brandesnek, a filozófia, matematika, pszichoanalízis, esztétika-nyelvészet, szociológia német vagy osztrák zsidó egyetemi tanárainak a magyar tudományosság zsidó képviselői között is elég sűrűn akad, ha általános jelentőségben nem is egyenlőértékű, de egy-egy részleteredményen belül megköze-ütő megfelelője. Pedig aki nálunk tudományos – vagy ami ezzel legalább kezdetben egyet jelent – tanári pályára lép, azt nem varia haszon, vagy földi gyönyörúségek é'lete. Ezen a pályán, hol nem külső sikerek, anyagi érdekek, hanem belső hivatottság, az önmagáért való kenyértelen eszmei munka, minden elhatároltságon és numerus clausus-on felülemelkedő megmérhetetlen diszpozíciók és iskolázottság döntenek, a legnagyobb jóakarattal sem lehet destruktív és élelmes belopózásról beszélni. A magyar tudós publicitása nem nagy: néhány folyóirat, néhány tudományos társaság, mely választmányában következetesen gyakorolja a numerus clausust. A zsidósághoz tartozás nagy akadálya elvértve s csak akkor tűnik el, ha a külföld már approbálta a tudós értékét, vagy ha a vezetőségnél néha tárgyilagosabb tudományos közvélemény nyomása elől már nem lehet kitérni.

Kedvezőtlen külső feltételek egész sora határozza meg és korlátozza a zsidószármazású tudós munkáját. S íme mégis: ennek a munkának az eredményei nemcsak belső jelentőségükben, hanem külső terjedelmükben, nemzedékeket átfogó és átformáló hatásukban bárhol a legteljesebb értékelésre tarthatnának számot.

A tudományos nagy problémákat nem lehet népekhez kötni, megoldásukat felekezetek számára monopolizálni képtelenség. A kérdések időnként felmerülnek s ha hivatottságánál fogva zsidó vállalkozik a megoldásukra, csak a megoldás maga lehet kritika tárgya s nem a kutató származása. Minden megoldás hosszas részlettanulmányok eredője s a részletkérdések egész sorát kezszíti elő. A nemzeti kultúra szempontjából az energia pazarlásának, az erők ki nem használásának „destruktív” elvét törvényesíti az a felfogás, hogy azért, mert csak zsidó származású kutató felel meg egy adott pillanatban a megoldás feltételeinek, inkább évtizedekre meg kell akasztani minden fejlődést, ezzel lehetlenné tenni újabb tehetségek kiválását, érvényesítését s konkurrenciamentességet biztosítani a tehetségtelenségnek.

Előmunkálatok híján e pillanatban még regisztrálni sem lehet minden eredményt, amely a magyar szellemi és tudományos élet különböző területein zsidó kutatók kezdeményezéséhez kap-

csolódik. Az alábbi adatokban, anyagban még megközelítően sem teljes vázlatok során, csak néhány tudományágra vagy problémakörre szorítkozunk. De alig van terület, ahol ne találkoznánk, zsidó tudós alkotó vagy kezdeményező munkájával. S a természetesen inkább csak tárgytechnikai elhatárolás nem jelent be-skatulyázást vagy értékelést. Hiszen pl. az orientalista Goldzieher történeti jelentősége már túl is nő az ilyen elhatároláson, s a matematikában Fejér Lipót, a jogbölcseletben Somló Bódog, a lélektanban Révész Géza, az egyptológiában Mahler Ede, a művészettörténetben Meller Simon, a pszichoanalízisben Ferenczi Sándor neve nem szorul e helyen külön megvilágításra. De néhány kisebb (alább szintén nem érintett) körben is egész sora akad az értékes és módszeres kutatóknak, így az etnográfiában: Heller Bernát (irod. tört. is), Kohlbach Bertalan, Roheim Géza; a klasszikafilológiában: Geréb József, Szigeti Gyula, Kallós Ede, Kertész Armin; a zenetörténetben: Molnár Géza. E helyütt kell megemlítenem végül Kont Ignácot is, ki mint a párisi egyetem magyar irodalmi tanszékének a tanára, éveken keresztül recenziókban, cikkekben, tanulmányokban ismertette a magyar irodalmat és tudományt, francianyelvű magyar irodalomtörténetet írt s összeállította a magyar vonatkozású francia könyvek bibliográfiáját.

I.

Összehasonlító nyelvtudomány Magyar őstörténet

Különös és meglepő jelenség, hogy a zsidószármazású kutatók jórésze a legkenyértelenebb s hosszú ideig a legelhagyottabb tudománnyal, a magyar és összehasonlító nyelvészettel foglalkozók közül kerül ki. Az exakt-tudományok s Δ tisztán történeti diszciplínák jelentős művelői között is ott találjuk képviselőikkel, de sehol oly nagy számban és annyi eredménnyel. Mintha csak hálájukat szimbolizálná ez a föld iránt, mely kenyeret ad nekik, szeretetüket a nyelv irjint, mely anyanyelvükké lett s melynek szépségeit, belső értékeit teljes tudományos felkészültséggel igyekeztek megvilágítani, rendszerezni és magyarázni.

A magyar nyelvészet problémaköre nagyjában zárt. Programja főirányaiban, sőt részleteiben is évtizedekre kész, légmentosabb kérdései meg vannak világítva. A részletkutatók egész sora dolgozik a hézagok áthidalásán, az írott anyag s az élő források teljesebb felhasználásával. A magyar nyelvészet szűkebb területén úgyszólván csak a problémák modernebb, részben módszeresebb megoldásáról lehet szó, de tudományos meglepetésekről aligha. Az analízisre most már a szintézisnek kellene következnie, csakhogy Simonyi óta az összefoglalás munkáját egy kutató alig vállalhatná. (Hasonló ma a német nyelvtudomány helyzete, v. ö. Paul, Deutsche Grammatik, 1916. 1:16).

Nem ilyen zárt, programjában nem ilyen egységes az összehasonlító nyelvészet. Teljesen megvilágított területek mellett

sok benne a terra incognita, számos megoldás mellett a megol-
datlanság és sehol sincs oly tág tere a rekonstruáló feltevések;
nek, a források némaságát is megszólaltató intuíciónak, mint
éppen itt. A finn-ugor népek földrajzi elhelyezkedése, az egyes
nyelveknek dialektusokra való tagozódottsága, hozzáférhetek
lensége sokszor már a nyers anyaggyűjtés elé is leküzdhetetlen
akadályokat gördít s meglassítja a tervszerű feldolgozás munka-
ját. Ez a magyarázata annak, hogy a finnugor nyelvtudomány
programjának végső nagy célja, melyet a mintaképül szolgáló
indogermán nyelvészet útmutatása mellett tűzött maga elé, a
közös alapnyelv képeinek a rekonstrukciója még mindig messze
áll a megvalósítástól. S emellett az összehasonlító nyelvészet ma-
gyár nyilvánossága kisebb minden más tudományénál: hiszen
egy vőt jak vagy mordvin nyelvmutatványnak még a nyelvészek
zárt kasztján belül is alig akad egy-két olvasója. Minden össze-
hasonlító nyelvészben él valami a Reguly Antaloknak lemondó,
heroikus idealizmusából: utazó, felfedező, anyaggyűjtő s rend-
szerező is egy személyben, anélkül, hogy praktikusán is értékesít-
hető eredményekre gondolna. Viszont azonban kétségtelen, hogy
az-összehasonlító nyelvtudomány minden újabb megállapítása
belekapcsolódik az egyetemes nyelvtudomány problémakörébe s
a finn-ugorság elhatároltságán túl új perspektívákat nyit az ural-
dtáji nyelvrokonság, az indogermán ősrkonság kérdése felé. De
eredményei a magyar nemzeti kultúra összetevőinek, ősforrásai-
nak szempontjából is megbecsülhetetlen jelentőségűek: ott, ahol
a történelem, az antropológia tapogatózása cserben hagy, rávilá-
gítanak a magyarság eredetének, őshazájának homályára.

Produktivitásuk, eredményeik, de már számuk is jelentős
helyet biztosítanak a zsidószármazású magyar kutatóknak az
összehasonlító nyelvtudomány három nagy munkakörének mind-
egyikében: az anyaggyűjtésben, az anyag rendszeres feldolgozá-
sában s végül az eredményeknek a nyelvészetten kívül eső pro-
blémákra való alkalmazásában. Közös mesterük: Budenz József.

Első e sonban *Munkácsi* Bernát. A pesti izraelita hitközség
59 éves tanfelügyelője, kit egykor ifjonti lelkesedés vezetett a
votjakok, vogulok közé s a tatárság középpontjába. Kazánba, ma
hatalmas tudományos múltra tekinthet vissza. E múlt organikus
része, egyik gerince az összehasonlító nyelvészet magyar irodai-
inának. Széleskörű nyelvtudása és vérmérséklete ugyan nem egy-
szer vitte olyan területekre, hol csak feltevések pótolhatják a bi-
zonyosságot, de nincsen tanulmánya, mely ne jelentené az össze-
hasonlító s ezzel közvetve a magyar nyelvészetnek valamilyen
irányban való továbbfejlesztését vagy megtermékenyítését. Vala-
mikor nem tudott tanári állást kapni s ma az ő gyűjtései szol-
gáltat jak az anyagot a tanári dolgozatok, disszertációk hosszú
sorának. Megfejtette Reguly vogul gyűjtését és saját gyűjtései
(Votják nyelvmutatványok, 1885; Votják népköltészeti hagyomá-
nyok, 1887; A votják nyelv szótára, 1892–96; Déli osztják szó-
Jegyzek, 1896 stb.), köztük elsősorban a több kötetes vogul nép-
költési gyűjtemény bevezetéseivel, apparátusával, – gyűjtő munka-
jának ez a legfontosabb dokumentuma, – nemcsak a nyelvészetnek,
hanem a néprajzi, mitológiai, mese- és mondatörténeti kutatás-

nak is sokáig kimeríthetetlen forrásai maradnak. A vogul nép költési gyűjtemény egyben megbecsülhetetlen adalékokat szolgáltat a hősi eposz organizmusának a kialakulásához. Az anyaggyűjtés mellett alig van probléma, melyet Munkácsi ne érintett, újabb adatokkal meg ne világított volna. Tanulmányútjainak eredményei kezdettől a nyelvi érintkezések kérdése felé terelik érdeklődését, összeállítja a votják nyelv idegen elemeit s több ízben foglalkozik a magyar-szláv etnikai és nyelvi kapcsolatok, a déli szláv nyelvek magyar elemeinek, a magyar nyelv török és szláv elemeinek a kimutatásával s ezzel egyik módszeres előkészítője e problémák végleges megoldásának. (Asbóth, Gombocz, Melich.)

Összefoglaló nagyobb műve, az Arja és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben (1901), az összehasonlító nyelvészetnek egy régóta vitatott, izgató határkérdését, a finnugorságnak az indogermán és kaukázusi nyelvekkel valló kapcsolatát teszi beható vizsgálódás tárgyává a Munkácsira jellemző nagy irodalmi és nyelvi apparátussal. Csodálatos szorgalom munkája. Néhány száz szóról mutatja ki az árja vagy kaukázusi eredetet s fontos adalékokkal járul hozzá általában az uralaltáji nyelvrokonság, az indogermán ősrkonság újabb megvilágításához. Intuíciója olykor a megoldhatatlant is megoldhatónak láttatja vele, máskor nyelvekre épít, miknek a nyelvkincsét is alig ismerjük vagy alig gyanítható kapcsolatokhoz köti feltevéseit. De Asbóth O. hibaigazításai után is nem egy biztos és meg nem dönthető eredményt írhatunk Munkácsi javára s befejezésül Scihuchardt H. ismertetésének néhány sorát idézzük (Wiener Zeitschrift für d. Kunde d. Morgentiandes XVI.): „Es ist ein bisher mehr geahntes als erschautes Gebiet, in das und bis zu dessen Herzen er eingedrungen ist. Der Kühnheit, das hier nötig war, hat sich methodische Gründlichkeit zugestellt . . . Dieser erste Band mit seinem 400 Artikeln ist nachts dem vor zwei Jahrzehnten erschienen Budenzschen vergleichenden Wörterbuch der wichtigste Beitrag zu dem letzten der grossen magyarischen Wörterbücher . . . Aber auch innerhalb der gesamten finnisch-ugrischen Sprachforschung nimmt Mas Werk einen hervorragenden Platz ein und seine Bedeutung ist schliesslich noch eine allgemeinere, indem sie sich auf zwei andere, grosse und wichtige Sprachgruppen erstreckt . . .”

Halász Ignác, a svéd és norvég lappok között megtett tanulmányútjának eredményeképpen értékes nyelvi és népköltési anyaggyűjtéssel (Svéd-lapp nyelv, 6 kötet; Svéd-lapp nyelvtan, 1881.) s néhány becses értekezéssel (főleg: Az ugor.-szamojéd nyelvrokonság kérdése, 1893-94.), *Szilasi Móric*, a klasszika-filológiának is művelője, dolgozatokkal s gyűjtésekkel (Adalékok a finn-ugor palatális mássalhangzók történetéhez, 1904: Vogul szójegyzék; Cseremisiz szótár, stb.) gazdagították az összehasonlító nyelvészet magyar irodalmát. A fejlődésnek e megszakítás nélkül való egymásutánjába illeszthető bele két fiatal, produktív és módszeres tudós, *Beke Ödönnek* (Cseremisiz nyelvtan; Finn-ugor határozós szerkezetek; Übereinstimmende Zusammensetzungen in den finni-chugr. Sprachen; A finnugor szóösszetételhez; Das fgr. Indefinitum; Türkische Einflüsse in der Syntax fgrer

Sprachen; alakmagyarázatok; szófejtések) és *Fokos* Dávidnak (Zürjén szövegek; zürjén népköltészeti mutatványok; A lokativus-féle határozók a votjákban; Laut- u. Formenlehre der südstjakischen Dialekte, stb.) elméleti és gyűjtő munkája.

Vámbéry Ármin legendás alakja, eposzi pályája ma már a történelemé s túlnő e vállalat keretén. A budapesti egyetem tanára, a magyar s a külföldi akadémiák kitüntetettje, az angol király s a török udvar bizalmasa, Khiva, Bokhara és Szamarkand egykori vakmerő vándora, a bonyolult „keleti kérdés” nagy ismerője, akit izgalmas politikai válságok idején Amerikától Londonig fürkésző szemmel figyelnek, elsősorban politikusnak vallotta magát. S valóban munkájának szigorúbb értelemben vett tudományos részében nem a ma is érvényes pozitív eredmények, hanem a korszakos úttörés, az anyaggyűjtés, az első meglátás és forrásfeltárás szempontja a döntő. E helyütt csak a tudományos szempontból is leglényegesebb munkáinak ismertetése szorítkozunk. Bokhara története, (1872), A török faj (1885) becses, új vagy ismeretlen forrásokból, kéziratokból merítő úttörő munkák, míg a Nyugat kultúrája Keleten (1900) a keleti problémák mély ismerőjére vall. Fantasztikus utazásainak nyelvészeti eredményei – noha igazi iskolázottság híján sok bennük a merész feltevés, tévedés –, elválaszthatatlanok az orientalista tudományok történetétől. A *Cagataische Sprachstudien* (1867), dokumentaris jelentőségű a keleti törökségről való ismereteink terén, míg az *Uigurische Sprachmonumente* (1870) a Kudatku Bilik kéziratának a megfejtésével esemény a török-tatár nyelvtudományban. (Csak Radloffnak új kiadása tette feleslegessé.) Új területet: a török nyelvészeti paleontológiát érinti a *Die primitive Cultur des turko-tatarischen Volkes* (1879) is. Későbbi tanulmányai is kivétel nélkül legalább anyagban gazdagítják tárgyuk irodalmát. Nem folytatjuk a könyvészeti felsorolást; csak még csak egy fontos szempontot emelünk ki: *Vámbéry* munkájának minden körében, minden területén (Magyar és török-tatár szóegyeztések 1870; A török-tatár nyelvek etymologiai szótára 1877), főleg A magyarok eredetében (1882), a milienáris Magyarság keletkezésében és gyarapodásában (1895), még posthumus művében (A magyarság bölcsőjénél) is következeiesen visszatér programmatikusan nagy és magyar gondolata: a magyarság eredetének és őshazájának a kérdése. Utazásainak is ez a gondolat a legmélyebb rugója: „... a magyar szabadságharc elfojtott tüze gyújtotta Hangra az ázsiai rokonnépek felkutatásának gondolatát” írja róla *Sebestyén Gyula*. (*Ethnographia*. 1913. v. ö. még *Tört. Szemle*, 1913:634) *Vámbéry* a török eredet vitatója. Elmélete – noha később engedett álláspontja merevségéből s kiváló tudósok között is akadtak vitatói, – szemben találta magát a finn-ugor nyelvészet megdönthetetlen bizonyítékaival. Ma már csak történeti érték. De a viták, amiket felidézett, az anyag, ^a szempontok, az érvek, az adatok, amiket védelmére felsorakoztatott, utat törtek a magyar őstörténet, ősműveltség legsötétebb részei felé, tudományosabb, határozottabb megformulázáshoz segítettek s felszínen tartották a magyar nyelv eredetének s a török-

sédhez való viszonyának, a magyar etnikum keletkezésének, ki alakulásának problémáit. A magyar tudományos néprajz megalapozásában is döntő része van.

Szerényebb programmal, de néhány becses gyűjteménnyel lépett Vámbéry török-kutatásainak örökébe Kunos Ignác (Oszmán-török népköltési gyűjtemény 1887-89; Turkish fairy tales and folk tales 1896; Adakalehi népdalok; Türkische Volksmärchen aus Stambul. 1905; Türkische Volksmärchen aus Adakale. Halle, 1907; Kisázsiai török nyelvjárások 1892.) A nyelvi-művelődéstörténeti érintkezéseknek egy fejezetét világítja meg: A török hódoltság érdieké nyelvkincsünkben (1901.) című értekezése.

E helyütt kell említést tennünk a zsidó származású magyar nyelvészek legújabb közös munkájáról. A világháború véletlene a finnugor s török-tatár népek képviselőinek egész raját juttatta fogolytáborainkba s ezzel olly becses anyagot bocsátott a néprajz, mesekutatás, összehasonlító nyelvészet rendelkezésére, oly kedvező, talán soha meg nem ismétlődő feltételek között tette lehetővé gyűjtését és ami ezzel egyértelmű, számos függő kérdésnek új világításba helyezését, hogy joggal magára vonhatta volna a legmagasabb tudományos fórumnak, az Akadémiának a figyelmét, hiszen Ausztriában, Németországban is a hivatalos tudomány vette kezébe a hasonló munkálatok megindítását. Nálunk azonban a török vagy finnugor nyelvészet kinevezett és hivatalos tanárai nem nagyon gondoltak vele, hanem végzetes könnyelműséggel kiszolgáltatták négy „destruktív” kutatónak: Munkácsinak, Kunosnak, Beké Ödönnek, Fokos Dávidnak s ezenkívül Klemm A. bencés tanárnak, akik önként vállalkoztak a „légtérmetesebb” tudományos munkára, tudományuk továbbfejlesztésére.

II.

A modern magyar történetírás

A magyar szellemi tudományok között a kutatás intenzitásánál, terjedelménél és eredményeinél fogva első helyen áll a történettudomány. A közel kétszáz év óta meg nem szűnő anyaggyűjtéssel párhuzamosan (ha nem is mindenben és mindig megfelelően) halad az anyag feldolgozásának munkája s ha a fejlődés folyamán az egyetemes tudomány vezetői és magyar alkalmazásuk között sokszor hézagokra vagy elmentmondásokra bukkanunk is, számos nagyobb szintézis s egy-egy monografikus problémán belül nem egy értékes ímegoldás jelöli a haladás és mélyülés állomásait.

A magyar történetírás exkluzív jellege eléggé megérteti velünk, hogy itt a zsidószármazású kutatót még szigorúbb ellenőrzés, még óvatosabb idegenkedés vagy kritika fogadja,

mint egyéb területeken, s mi sem bizonyítja jobban zsidószármazású történetíróink tudományos rátermettségét, a magyar gondolattal való teljes egygyéforrasztottságát, mint az a körülmény, hogy munkásságukkal minden akadálylyal szemben kiharcolják maguknak a legteljesebb tudományos elismerést.

Sem *Acsády* Ignác, sem *Marczali* Henrik nem szorul felfedezésre. Munkájuk organikus része a magyar történetírás fejlődésének.

Acsády első fellépése arra az időre esik, amikor a történettudomány kezd európaszerte kibontakozni az eszmetörténeti spekulációk terméketlenségéből s a hatalmasan fellendülő természettudományok látószögéből keresi az új pszihologizmus és a marxi elmélet materializmusa között az új megoldás felé vezető utat. A magyar történetírás ezidőtájt kezdi levetni a régi történelmi pátoasz, a romantikus képiesség nehézkességét, az adatok pátoaszát az adatok étoszával váltja fel, anélkül, hogy eljutott volna akár a teljes eszmetörténeti rekonstrukcióig, akár a realizmus történetfilozófiai álláspontjái. *Acsády* írónak indult s ennek ellenére mint történetíró rendszerint inkább csak az anyag szintézise érdekli s nem a nyelvi formáé. Első kísérleteiben s néhány későbbi monográfiájában a régebbi politikai történetírás területén mozog. De akár *Wesselényi Ferenc* nádor haláláról (1884), akár a *Széchyekről* (1887), *Drégelyről* és *hőséről* (1887), a *Linzi békéről* (1890), *Verancsics Antalról* (Irod. Közi. 1884), *Tinódi Sebestyénről* (B. Szemle 1899) értekeznek, kiegészítései, rekonstrukcióival, anyaggyűjtésével a régi nyomokon s már feltárt területeken is új részleteredményekhez jut. *Széchy Máriáról* írt monográfiája eddig legteljesebb képe a *Murányi Vénusz*nak (M. Tört. Életrajzok. 1885). Emellett már kezdetben inkább kísérletképpen (Magyarország lélekállapota 1680-ban; A magyar társadalom 1680 körüli; Magyarország népessége a praemmatica sanctio korában 1896), később pedig egyre programmszerűbben, egyre határozottabban fordul el a minden fejlődést hősökbe és hősi események köré sürítő, nagy gesztusokhoz rögzítő történetírástól s az addig figyelemre alig méltatott pénzügyi, gazdasági feltételek, a külső eseményeket meghatározó belső összetevők (Magyarország pénzügyei *L. Ferdinánd* uralkodása alatt 1888; Közgazd. állapotaink a XVI.-XVII. században; Régi magyar birtokviszonyok 1894), főleg és elsősorban azonban az alsó társadalmi osztályok, a magyar jobbágyosság történetének megvilágítását, értékelését tűzi ki célul maga elé. (A magyar jobbágynépség száma a mohácsi vész után 1889; A jobbágyadózás 1564-76-ban. Akad. 1894.) Részlettanulmányainak, évek során folytatott levédtári kutatásainak minden leszűrt eredménye aztán beleolvad a magyar jobbágyosságról szóló alapvető munkájába (A magyar jobbágyosság története. 1906), amely ma is magányos úszószigetként áll a magyar történeti irodalomban. Anyagban való (s azóta számtalan cikkben, értekezésben kiaknázott) gazdagsága sokhelyütt széttöri s ezzel fárasztóvá teszi a külső tormát. Vezetőelvében ugyan rokonságot tart a materializmussal, mert a gazdasági fejlődés formáinak a szellemi élet formái-

val való összefüggését demonstrálja, de elméletét következtetéssé seholsem kristályosítja ki. Szintetikus munkájának egy másik jelentős dokumentuma *A magyar birodalom története* (1903-4.) Acsády szubjektívizmusa (mely olykor dogmatikus értéket követel magának) új, demokratikus, a lelkiismeret szabadságát mindenek fölé helyező szempontjainak megalkuvást nem ismerő következetes alkalmazása új világításban látja s láttatja a magyarság ezeréves történetét. Demokratikus és szubjektív álláspontja beleütközött a maradi elfogultság vis inertiae-jébe (Dudek János röpirata) s a hiräapi polémiák egész sorára adott alkalmat. Acsádytói való a Szilágyi-féle Milleniumi tört. néhány kitünö fejezete is. (Magyarország három részre oszlásának története; Magyarország története I. Lipót és I. József korában.)

Marczali Henrik, Mommsen és Waitz tanítványa, a történetpolitikai iskola diszciplináltságával, módszerességével s mindent intellektualizáló törekvésével kezdi meg programmszerű munkáját. A magyar történet számos problémakörében övé a kezdeményezés vagy a megoldás érdeme. „Annyi ész, annyi tudomány és annyi helyes észrevételi van e miiben”, írja első akadémiai pályaművéről (A magyar történet kútfői az Árpádok korában 1880) Pauler Gyula (B. Szemle XXIII.), hogy tudományosságunk nem sejtett lendületet nyerne, ha „minden akadémiai pályázat ilyen munkát eredményezne.” S valóban a honfoglalás rajza (A vezérek kora; Magyarország tört. az Árpádok korában. Szilágyi-féle Milleniumi tört.) s a világháború szemlélete között (B. Szemle 1914, 1915), a magyarság földrajzi elhelyezkedése s történeti sorsa közötti összefüggés vizsgálatán kezdve (A földrajzi viszonyok befolyása Magyarország történetére 1874) az osztrák Bernatzky ferdítéseinek kivédéséig (1915) megjelent önálló nagyobb tanulmányai, cikkei a *Budapesti Szemlé*-ben vagy a *Századok*-ban ennek a már kezdetben feltűnt történetírói tehetségnek mindinkább mélyülő és érö megnyilvánulása! Európaiságával ma szinte egyedül áll s noha iskolázottságát később sem tagadja meg, történeti perspektíváját nem korlátozzák, nem szüktik merev dogmák, fejlődést gátló szempontok vagy antiliberális elmaradottság. A nyolcvanas és kilencvenes évek nemes liberalizmusa fontos összetevője Marczali történetbölcseletének. Történeti rekonstrukcióiban nincsen túlzás, magyarságában semmi erőszakosság s fejlődésében a nagy események és hősök kultuszától díjút a belső kontinuitások, a társadalmi, gazdasági, szellemi erök összefüggésének, a néplélektani jellemeknek felismeréséig s szinte hibátlan kifejezéséig. (A társadalmi események történeti fejlődése 1894; A magyar nemzet átalakulása 1899; Társadalmunk történeti fejlődése gazdasági alapon 1914.) Acsádyval szemben önálló kutatásainak köre sokkal tágabb és átfogóbb. A magyar középkor (Milleniumi tört. I. II. Az Árpádok és Dalmácia 1898; Zách Felicián bűnpöre 1899), Rákóczi Ferenc (Rákóczi F. és a nép. B. Szemle 1907), az 1848–49-iki szabadságharc és a Bach-korszak (Gróf Bánffy Dénes emlékiratai az 1848-iki szabadságharcról 1889; Lonovics küldetése Rómába 1890; Gróf Leiningen K. tábornok levelei 1900; A szabadságharc és a Bach-korszak 1908), az Anonymus-kérdés (Belao regis nótarius 1880),

a nemzetiség problémája (A nemzetiség történet-bölcseleti szempontból 1911). a pragmatika szankció (A Pragmatica sanctio új megvilágításban B. szemle 19-5) egyaránt érdeklik s egyforma hozzáértéssel rajzolja meg Ranke vagy Salamon Ferenc képét. Mindamellett kutatásainak centrális problémája a XVIII. század második fele, a magyar szellemi élet, a politika újjáéledésének, az elfojtott, lenyűgözött nemzeti erők expanzív érvényesülésének páratlanul gazdag kora. Évekre kiterjedő intenzív levéltári búvárkodás, nyersanyag- és adatfeldolgozás érett eredménye a *Magyarország története II. József korában* (I-III., 1885-1888), A kötetek megjelenése között eltelt idő itt-ott megbontja ugyan a belső felfogás egységét, de a kalaposkirály s a magyar rendiség összeütközésének a rajza a társadalom, az anyagi és szellemi erők, a politikai evolúció bő és teljes jellemzésévé szélesül. Ma is egyetlen nagy szintézise a kornak. Az 1790–91-iki korszakos országgyűlés teljes anyaggyűjteményét adja Marczali Az 1790-91. országgyűlés története c. művében (1907), megírja Mária Terézia legjobb magyar életrajzát (1891) s Magyarország történetét III. Károlytól a bécsi kongresszusig 1711-1815. Tőle való a legújabb kor történetének első magyar összefoglalása (Történelmi könyvtár 1890) s egyik szerkesztője A magyar honfoglalás kútfői (1900) s A magyar történet kútfőinek kézikönyve (1901) c. műveknek.

III.

Filozófia, esztétika irodalomtörténet

Egyik érdekes kísérletében Wundt a vezető európai nemzetek filozófiájának összetevőit és tartalmát a többé-kevésbé zárt etnikai egységek belső feltételeiből vezeti le és fejt ki. E gondolat modern felújítása annak a régi osztályozásnak, amely a népet filozofáló hajlamuk vagy a filozófiától való idegenkedésük Alapján határolja el egymástól. S e gondolatnak csak egy változatát alkalmazza jóval előbb Erdélyi János A bölcsészet Magyarországon c. művében (Filozófiai írók Tára. VI. 9. L): „A bölcsészet mint tudomány nélkülünk is ott állana, ahol ma áll, a természét mint megismerendő tárgy nem igen vonzotta tudási viselkedgünket s hozzá legfőllebb annyira közeledtünk, hogy megtapinthatuk, de hogy megkötöztük, vágtuk volna, azt soha nem tettük.” Valóban: az irodalom, amelyre Hegel magyar tanítványa gondol, merő tapogatózás vagy kísérletezés. A solasztika gondolatainak bizonytalan és töredékes átszivárgásán kezdve a XIX. század közepéig s részben ezen is túl a magyar filozófia inkább nyelvi, mint filozófiai probléma. A magyar nyelv belső struktúrája jóidéig el sem bírja az elvontságok, a filozófiai gondolat súlyát. Apáczai Cseri János halhatatlan úttörését a gyökértelen és papirosos műnyelv fakítja hatástalanná (v. ö. a következőkhöz is: Kornis, A magyar bölcseleti műnyelv fejlődésé, 1907, 97 s köv. II.) Wolff, Kant, a transzcendentális idealiz-

mus (Fichte, Schelling), részben Hegel (Taubner, Tarczy, Szeremlei, Wargha, Erdélyi stb.), a pesszimizmus, a materializmus magyar hatása, sőt még Hetényi János „magyar filozófiája” is elsősorban nyelvi interpretációban merül ki. Bölcselőinknek egyoldalú, az angol és francia filozófiát jórészt kikapcsoló német iskolázottsága Kant elvontságaival, a német romanticizmus mérész konstrukcióival s a német filozófia legnagyobb stíluskérdésével, Hegel súlyos dialektikájával küzdök akkor, amikor a magyar nyelvnek a latin nyűg alól való felszabadítása után előbb még századok fejlődését kellene néhány évtized munkájába sűrítve pótolni. Wargha János még 1870-ben is Hegellel kísérletezik (Eszmetan), Erdélyi pedig Hegel rendszerének kifejezésére a magyar nyelvet tartja legalkalmasabbnak.

A magyar filozófiai irodalomnak szétágazó törekvéseit, kísérletezéseit szigorúbban körülhatárolt, belső összefüggésében teljes programmban fogja össze a múlt század kilencvenes éveinek az elején Alexander Bernát. A nyelvi interpretációban a hagyomány folytatója és fejlesztője, a tárgyi részben azonban széttöri a régi elhatároltságot s már nem egyszerűen a német, hanem az egyetemes filozófiai gondolat jegyében áll. Munkájában nem jut el a végső szintézisig, eredményei nem kristályosodtak ki önálló rendszerré, de egész életének tökéletes, belső programmszerűsége, eleven hatása rányomja a maga jegyét a magyar szellemi élet számos területére. Alexander a legnagyobb magyar interpretátorok közül valló. A nyelvi forma s a gondolat interpretációjában, elméleti műveiben, fordításaiban, jegyzeteiben, magyarázataiban nemzedékek munkáját végezte, készítette elő és tette lehetővé. Egyes kívülről becsempészett tanok, e tanoknak idegen nyelvekből való le- és félrefordítása, néhány jól meg sem értett rendszer szolgálai átvétele: ilyennek jellemzi Alexanderről szó!-tában Péterfy Jenő az előző fejlődést. (Budapesti Szemle 1881:308. l.) Péterfy ismeri fél elsőizben Alexander kezdeményezésének nagy jelentőségét abban, hogy már nem elhomályosító, hanem a magyar nyelv struktúrájához hű s egyben lényegüknek megfelelő formában szövegezte meg az egyetemes filozófia képviselőit. Nem másodkézből, lexikonokból, kompendiumokból, hanem közvetlenül a forrásokból meríti anyagát. Világirodalmi tájékozódottsága európai szempontokat, exakt iskolázottsága pedig biztosságot és módszert jelent. Elsősorban analitikus felbontáson keresztül magyarázó és értékelő s nem szintézisre, spekulatív konstrukciókra hajló tehetség. Természetének ebből a negatívumából következik talán, hogy összefoglaló nagyobb munkát aránylag keveset írt. Filozófiai iskolája a neokantianizmus, mely a hegeli abszolutizmus bukása után a Kanthoz való visszatérésben látja az új megoldások lehetőségét. Első önálló dolgozatai, így A filozófia történetének eszméje tekintettel a történetre általában (1878), programmszerűségükkel túlnőnek már a kísérletezés és próbálgatás határán. A Gorove-díjjal kitüntetett tanulmánya A XIX. sz. pesszimizmusa Schopenhauer és Hartmann (1884), első magyar tudományos ismertetése a XIX. század egyik legmélyebb gondolatának (v. ö. Paur Imre és Danielik

János elismerő bírálatát), míg az irodalmi arckép magyar mes-
terének, Beöthy Zsoltnak ajánlott Diderot-tanulmányok (1900) a
XVIII. század nagy francia gondolatébresztőjéről adnak kime-
rítő méltatást. (Faguetnek Haraszti Gyulától lefordított tanulmá-
nyára szorítkozott addig a magyar Diderot-irodalom.) Tárgyi
okok s egyben talán eredeti filozófiai álláspontjától való eltá-
volodása hagyatta abba Alexanderrel Kant művét, melynek
1881-ben megjelent s az Akadémiától megkoszorúzott első kötete
(Kant. Élete, fejlődése és filozófiája) Péterfy szerint „hézag-
pótló”, Kantról adott jellemzése teljesebb a Kuno Fischerénél, s
számot tenne bármely nyelven, leginkább számot tenne a né-
metek közt.” (B. Szemle, 1882:470.) így is, befejezetlenül, széles
eszmetörténeti alapvetésével, a kanti gondolat fejlődésének a kor
tudásához mért teljes rekonstruálásával, gyökereire való vissza-
vezetésével a magyar filozófiai irodalom ritka vándorkövei közé
tartozik.

Alexander filozófiai programjának leghívebb és legteljesebb
kifejezője a Bánóczi Józseffel együtt szerkesztett Filozófiai írók
Tára. A vállalat 1880-ban indult meg az Akadémia támogatása-
val. Minden füzetében az egyetemes filozófiai irodalomnak egy-
egy értéke talál nemcsak fordítóra, hanem egyben méltatóra és
magyarázóra is. A fordítások, a bevezető jellemzések, a kísérő
magyarázatok és jegyzetek lassanként a filozófiai fogalmaknak és
műszavaknak fejlődéstörténeti teljes mozaikjává tevődnek ösz-
sze. Tanító és nevelő módszeres hatásuk megmérhetetlen. Tanár-
nemzedékek nevelődnek rajtuk s az idegen nyelvvel küzködők
előtt-itt nyílnak meg első ízben újra gyöngítetlen tisztaságuk-
bán a filozófia klasszikus, régi és új forrásai, a XVII., XVIII.
század nagy francia, angol és német gondolkodói. A munkatárs
saknak hosszú sora segített itt megvonni az emberi gondolatnak
a görögségtől Nietzscheig vezető merész ívét. Itt szólaltatja meg
Alexander Apáczai Cseri János után újra művészi fordításban
Descartest (Fil. írók Tára L), első ízben magyarul Hume remek-
művét (Vizsgálódás az emberi értelemről. Fil. írók Tára. III.),
itt fordítja le Diderot válogatott műveit (Fil. írók Tára. XIII.)
s ír bevezetést egy másik Diderot-füzetéhez. De fordítói munka-
jának (Bánóczival együtt) legszebb dokumentuma Kant főművé-
nek az átültetése. (A tiszta ész kritikája, Fil. írók T. IX.; a
Prolegomenák már előbb megjelentek Fil. írók T. VII.) E for-
dítás középpontjában áll a magyar Kant-irodalomnak – Alexan-
derig csak néhány felületes fordítás jelent meg – a magyar
filozófiai műnyelv diadalmos erőpróbája, a lefordíthatatlanság He-
gendájának eleven cáfolata. S nem véletlen talán, hogy éppen a
Filozófiai írók Tárában jelenik meg (Vályi F., Fényes S. után és
Wildner ö. mellett) legszebb Nietzsche-fordításunk: a Fülep
Lajosé.

Ez a fordítói és magyarázó munkásság kiegészítő része a
gyakorlati pedagógus, az egyetemi tanár működésének.

Itt az élő szó intenzívebb, észbehatóbb erejével végezte év-
tizedeken keresztül a felvilágosításnak, a filozófiai gondolatra
nevelésnek munkáját. Az ő szemináriumi gyakorlatainak kapta első

iskolázottságát, innen került ki a filozófiával foglalkozó tanárság új és modern generációja. Ez a generáció ünnepelte meg becses emlékkönyvvel születésének hatvanadik évfordulóját 1910-ben (Dolgozatok a modern filozófia köréből), míg a tudományos elismerés 1915-ben a Magyar Filozófiai Társaság elnöki székébe emelte s ugyanakkor megbízta a társaság folyóiratának, az Athenaeumnak a szerkesztésével. Az ő vezetésével valóban „új folyam”-ába lép a magyar filozófiai irodalom régi orgánuma. Az első szám vezető cikkében Alexander a magyar filozófiának az egyetemes filozófiához való viszonyát tisztázza a jövő fejlődést érintő programmatikus értékű következtetésekhez jut (Magyar filozófia). Míg 1893-iki akadémiai székfoglalójában (Nemzeti szellem a filozófiában) a filozófia formai sajátosságaiban kereste, itt a filozófiák tartalmában és történeti kialakulásában vizsgálja a nemzeti szellem megnyilvánulását. Világosan látja, hogy „az egyéniség a filozófiában is csak azzal a kiváltsággal dicsekedhetik, hogy nemzetének gondolkodását formulázhatja. Nem a maga gondolatait gondolja, hanem nemzetét, korát, kultúráját.” A szó nemes értelmében vett tanítani akarás, az analízisre való hajlam nem maradhatott hatás nélküli Alexander munkásságának egyéb köreire sem. Kritikus pályájának is ez a vonás egyik leglényegesebb összetevője. Az irodalom problémái, a művészi alkotás és hatás kérdése, a formák elemzése és interpretációja egész életén keresztül foglalkoztatja. Filozófiájában Kantból indult ki, de visszanyúlt aztán Descartesig s fejlődése tudomást vett a neohegelianizmusról is, éppen így művészi világnézete Shakespeare-től Nietzscheig egyetlen értéket sem utasított vissza. A kritikus értékelése mindig a filozófus ellenőrzése alatt áll. Akár Taine emlékét újítja meg, akár Rousseaut értékeli, akár Kármánt méltatja, Spinoza etikáját vagy Prohászka filozófiáját elemzi, akár Shakespeare vígjátékairól tart beszámolót, Corneille Cidjét, Schiller Wallensteinjét magyarázza, akár Madách Ember tragédiájának filozófiai mélységeit világítja meg, az intuíció titkát fejtí meg, akár Szarvas Gábor időpontjáról ír, a világirodalom bölcséletét adja, szobrászatunk fejlődését regisztrálja, Arany Jánost ünnepli, a halott Ady arcképét rajzolja: tanulmányjaiban, cikkeiben, kritikáiban mindenütt a bölcsen-látásnak, a tudományos felkészültségnek, az új nézőpontoknak kiapadhatatlan gazdagságát teregeti közönsége elé. A nagy összefüggések meglátásán, felbontásán, elemzésén keresztül eljut a formák, a színek, a gesztusok végső gyökeréig és minden elhomályosítás, minden erőszakos konstrukció, félre- vagy belemagyarázás nélkül, világos, átlátszó sorokban ad számot eredményeiről. Shakespeare-tanulmány0-i, főleg a Hamletről szóló (Shakespeare Hamletje 1902. legszebb Shakespeare-könyvünk), a Műveltség könyvtárában a lelki életről irt cikke, s talán még inkább franciául is megjelent, érett bölcsességgel teljes könyve. A művészet, a művésztét értékéről, a művészeti nevelésről (1908) legtisztább példái ennek a módszernek. „Ebben az elmélkedésben”, írja Kelecsényi J. e könyvről (Heinrich-emlékkönyv, 332. l.) folyton elő-előbukkan egy gondolkodó, aki egyúttal művész is, akinek a merev egy-

oldalú német teóriák csak termékenyítő anyagok tinóm élmények és észrevételek közlésére.”

Egyideig az Alexanderével párhuzamosan halad a *Bánóczi József* pályája. Filozófiai iskolázottságát hasonló külső feltételek (német filozófusok hatása) határozzák meg, forrásai jórészt ugyanazok. Programjuk is közös: együtt szerkesztik e program gyakorlati megvalósítását, a *Filozófiai írók Tárát*. De későbbi fejlődésében, belső tartalmában más, csak gyakorlati, tanítói közvetlen hatásában marad hozzá, hasonló mindvégig. Bánóczi filozófiája épp oly kevésbé spekulatív, mint az Alexanderé. Szintézisre való hajlama nem elméleti konstrukciókban, hanem az egész életén végigvonuló programmszerűségben nyilvánul, nem teremtő, önálló rendszerben kristályosodó, hanem magyarázó és közvetítő. Ez a közvetítő munka mindig az időpont munkája s jórészt fordításokban merül ki. Úgyszólván minden fordítása – megjelenése idején – a magyar szellemi élet egy-egy organikus szükségletének felel meg. Így lefordítja Lewesnek elterjedt *History of Philosophy*-jét, amely elméleti zökkenők s problematikusságok nélkül rajzolja meg a filozófia fejlődését Thalestól Comteig, Schopenhauer néhány értekezését s Alexanderrel együtt *A tiszta ész kritikáját*. S a magyar szellemi élet forrásait gazdagítja akkor is, amikor egy, a filozófiához közelálló területre térve, átülteti Burckhardt híres művét (*Geschichte der Kultur der Renaissance*), a középkor s a kultúrában magasabb fokon 9.116 korok pszichikai különbségének ezt az első klasszikus megvilágítását. A filozófusnak s az iskolázott nyelvésznek közös munkája, s ma is még elsőrendű forrásul idézett s a *Nyelvőr*-ben megjelent cikksorozata: *A bölcselet magyar nyelvéről*. (M. *Nyelvőr* 5: 198, 245. 1.; 6: 10, 204, 247, 304, 498. I.; 7: 291, 357. I.; 8: 7, 152, 441. I.; 11: 158. I.; Kornis Gy. jóakarató elismerése csak elhomályosította, de nem tetté feleslegessé.) A régebbi kísérletek után ez a tanulmány első módszeres kiaknázása a magyar nyelv filozófiai kincsének. A rendelkezésre álló nyelvtörténeti anyag teljes felhasználásával első ízben állapítja meg szabatosan bölcseleti szavaink értékét s határolja körül jelentésüket. Itt mondja ki a filozófiai műfordítás főéivé gyanánt Bánóczi: ne fordítsuk soha a szót, hanem a fogalmat. S teszi mindezt akkor, amikor egy ismert írónk egy Schopenhauerfordítás kapcsán kijelenti, hogy Sch. nem való magyar embernek.

Bánóczi irodalomtörténeti munkássága forrásai és vonatkozásai révén szoros kapcsolatban áll filozófiai tanulmányaival. Ezt a munkásságot csak nemrég ünnepelte a legilletékesebb kritikus: Beöthy Zsolt. (Bánóczi irodalomtörténeti munkásságáról, B. Szemlel 1919: 161–172). Beöthy megállapításai végérvé, nyeseknek tekinthetők, de ő – tanulmányának céljához képest – inkább csak a Kisfaludy-könyvvel foglalkozik s csak ezt állítja be a magyar írói életrajz fejlődéstörténetébe. S ezen a ponton Bánóczi értékelése kiegészítésre szorul. – A magyar irodalomtörténeti kutatás jórészt még ma is részletproblémák megoldásában, anyaggyűjtésben merül ki. Toldy, a nagy felfedező, kezdeményező és anyaggyűjtő egyúttal az utolsó nagy

összefoglaló. Beöthy Szépprózája, Bodnár, Horváth L. könyvei tollbatörtek, Gyulai tanulmánya ma is legteljesebb méltatása Vörösmartynak, Riedl szép művének nem akadt folytatása, Arany, Csokonai, Petőfi modern életrajza (Ferenczi Zoltán Petőfibe páratlan szorgalom eredménye, de csak organikus anyaggyűjtemény) még mindig várat magára . . . Bánóczi Révai; életrajza (Révai Miklós élete és munkái 1879.) Gyulai Vörös; martyrja mellett joidéig az egyetlen nagyobbszabású írói élet rajzunk. Közös mintájuk Lewes (Life of Goethe. 1855.), csak; hogy Bánóczi Révaijában szélesebb az eszmetörténeti alapvetés, mint Gyulainál.

Megelőzi Toldy Ferenc kísérlete, kiegészíti néhány, főleg nyelvészeti részlettanulmány. Már nem egyszerű anyaggyűjtemény (mint később a Csaplár Benedeké), hanem organikusan kiépített, a kor szellemi kultúráját rekonstruáló biográfia, amely a hős fejlődésének jellemzését a magyar nyelvudomány kialakulásnak képévé szélesíti. Egy ma is megoldatlan problémára, a magyar romanticizmusnak a német romantikához való viszonyára, ettől való különbözőségére mutat rá Bánóczi akadémiai székfoglalója. (Magyar romanticizmus. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből, X. 12.) Ez a tanulmány már előkészítője – később fel is szívódik beléje – Kisfaludy Károly legjobb életrajzának. (Kisfaludy Károly és munkái. I-II. 1882–1893.). Jellemzésére Beöthy tanulmányának néhány sorát idézzük: „Bánóczi Kisfaludyjának egész színét és hatását a művészi természet, művészi benyomásra irányuló törekvés és tehetség adja meg. A korban, hagyományokban, emberi életviszonyokban határozó erők kifejtését; az egyéniségek szabad érvényesülésének csiráit, erejét és határait; az esztétikai értékek mérlegetését és motiválását: mindezt a közélet kiváló férfiai életírásának eltagadhatatlanul fontos részeiül tekintvén, jelentőségükhöz mért terjedelemben iktatja elbeszélésébe. Helyét Gyulai és Mikszáth Jókai-életrajza között látja. „Mint Gyulai, Bánóczi is eleget kíván tenni a tudománynak s a történetíró, a lélekbúvár és kritikus feladatáról annál kevésbbé mond le, mert hiszen ez a feladat foglalja magában az egész munka indítékát. De amint Mikszáth szabadulni akar a tógától, leszáll a szöszékről . . . Im, ez Bánóczi könyvének díszes és emlékezetes helye irodalmunkban.” (Bp. Szemle. 171–172. 1.) Bánóczi említett mint kiadó is jelentős munkásságot fejtett ki. Tőle való többek között Kisfaludy Károly műveinek legteljesebb kiadása (Kisfaludy Károly minden munkái. 1893.) s ő adta ki Csokonait a Magyar Remekírók 8. kötetében.

Az Alexander-iskola nemcsak irányukban, hanem munkájuk tartalmában és terjedelmében is különböző kutatókat foglal egy keretbe. *Sebestyén* Károly szétágazó filozófiai, esztétikai, kritikai és fordítói munkásságát szinte lehetetlen egy nézőpont szigorúságával értékelni, filozófiai írónak indult s több százra menő cikke, tanulmánya, kritikája között alig akad olyan, amelyen ne hangzott volna nyomot műveltségének filozófiai alapvetése. Rendszeres, önállóan is megjelent tudományos értékű értekezései

kivétel nélkül a filozófia, vagy hozzá közel cső területek problémáival foglalkoznak. (A Pseudo-Phokylides. 1895.; A görög gondolkozás kezdetei. 1898.; A cinikusok. 1902.; Fil. írók Tára, XVI.; Shakespeare Athéni Timonja. 1906.) Szűkebb területre – az esztétikaira – szorítkozik, belső egységében teljesen zárt *Dénes* Lajos munkássága. Nagyobb munkája még nem jelent meg, de eddigi tanulmányaiból egy önálló esztétikai elmélet alapvonalai rajzolódnak ki. Új magyarázatát adja a művészi hasásnak; a művészi lélek, a művészi fogékonyság fejlődését az esztétikai diszpozíció elvéből vezeti le s az esztétikai lelki folyamatok karakterisztikumát a figyelem spontaneitásában látja, a német esztétika merev pszihologizmusával szemben pedig a magyar irodalomban ő fejtegeti első ízben az esztétika normatív jellegét. (Az esztétikai közösség törvénye.) Elméletének további kiépítése során kritika tárgyává teszi a különböző pszihológiai irányokat s kísérletet tesz az esztétika értékelméleti alapvetésére. (Arany János esztétikai nézetei; A kritika lélektana; Gondolatok az esztétikai szemlélet problémájához; Az esztétika mai problémái; Esztétika és általános művészettudomány.) *Szemere* Samu az egyetlen a sorban, ki ugyan nem teljes rendszerhez, de néhány részlettanulmány után (A filozófia történetéről; Az esztétikai játékelmélet; Schleiermacher individualizmusa; A. Bain neveléstudománya [a kétkötetes művet magát is lefordította]; Leibniz és Spinoza: A tragikum.) legalább egy filozófiai problémán belül a szintézisig is eljutott az Akadémiától kiadott nagyobbszabású Giordano Bruno-jában, amelynek egyrésze olaszul is megjelent. (I dialoghi bruniani De la Causa Principio ed Uno. La Cultura filosofica. Firenze. 1914.; A filozófus párbeszédeinek magyar fordítása a Fil. írók Tárában. XXVII.) Néhány módszeres tanulmány őrzi a nemrég elhunyt *Polgár* Gyula nevét. (Az emlékezet tanának pedagógiai vonatkozásai; A logikai érték elmélete; A matematika logikájának alaptanai; Kant filozófiája; szerkesztett egy Kant-breviáriumot. 1912.) Teljessé válik a sor *Szilasi* Vilmos-sal. (Platinos fordítás; Platón. 1910.; A kritika elmélete; Lask. stb.) Függetlenül a magyar irodalomtörténeti kutatás zsidó műnkásait regisztráljuk. A nyelvész *Halász* Ignácnak Kármán József c. könyve (1878) az első nagyobbszabású, komoly kísérlet a Kármániprobléma megoldására, míg *Szilasi* Móric egyik első Tnegindítója a Kisfálud K. Irénédek forrását kutató irodalomnak. *Balassa* Józseftől való Kazinczy epigrammagyűjteményének a Tövisek és virágoknak (1902) a Mondolatnak (1898) legjobb kiadása (1. még: Egy. Phil. Közlöny 1886: A prozódiai harc.). *Hahn* (írói nevén Havas) Adolf szerkesztette, Petőfi egyetlen kritikai kiadását, kiadta *Dugonics* Tárházát (1883) és Gyöngyösi Énekét Thököly Imre és Zrínyi Ilona házasságáról (1884.) *Kardos* Albert, aki külön tanulmányt irt a magyar zsidóság nemzeti hivatásáról, egyik vezetője a debreceni Csokonai-kultusznak. Néhány értekezésében, főleg a XVI. század irodalmával foglalkozik. (Szilágyi és Hajmási mondája a magyar költészetben; A XVI. század magyar költészete; A magyar irodalom története 1900-ig). *Elek* Oszkár legproduktívabb s legképzettebb kuta-

tóink közül való. (A halai motívuma és a haláltánc: Attila az olasz hagyományban; Skót és angol hatás Arany balladáiban; Tolnai Lajos balladáit; Petőfi János vitéze és a népmesék; Az angyal és a remete; Arany János balladaköltészete; Székely népballadáink skót és angol megvilágításban; A jávorra meséje; II. Rákóczi Ferenc irodalmi kultusza). Itt említjük még *Rubinyi* Mózes (Mikszáth), *Sas* Andort, *Verő* Leót (forráskutatás, Irodalmi vonatkozások), *Harmos* Sándort (Balassa Bálint szerelmi költészete; Arany János Toldijának keletkezése; Bank-bans tanulmányok 1910-12; Pécsi Simon szombatos imádságos könyve stb.) s az oly korán elhunyt *Kardos* Lajost (Arany Bolond Istókja; magyar Byron-irodalom.)

IV.

A magyar irodalom zsidó fordítói A Petőfi-kultusz és a zsidók

Még mindig megíratlan a magyar irodalomtörténetnek az a fejezete, amely a magyar költészet értékeinek idegen nyelvekbe való átültetéséről s ezzel az egyetemes szellemi élet organizmusába való felszívódásáról adnak összefoglaló, vagy legalább is áttekintő képet. A már meglevő részlettanulmányok Aranyról, Petőfiről, Madáchról csak néhány, bár tagadhatatlanul jellemző vonást szolgáltatnak e képhez, Gulyás Pál könyvészeti összeállítás a Nemzeti Múzeum anyagáról (Magyar szépirodalom idegen nyelven. Budapest, 1917.) is jó kalauznak bizonyul, de sem a gyűjtés, sem az értékelő feldolgozás munkája nem tekinthető befejezettnek. Pedig az objektív kutatás itt nemcsak irodalmi kölcsönhatások, hanem a zsidóság kulturkövetítő szerepe szempontjából is értékes megállapításokhoz és eredményekhez vezetne. Elsősorban is kiderülne, hogy a magyar költészet európaisításában döntő „konstruktív” rész illeti meg a destruktív-nak bélyegzett magyar zsidóságot, hogy a „gyökértelen faj” fiait olykor egy-egy hosszú életnek lemondó munkája árán is a magyar faj reprezentatív megnyilatkozásainak heroldjaivá szegődnek a szellemek nemzetközi koncertjében, hogy a tollnak névtelen vagy álnév mögé rejtőző zsidó katonái vágnak utat Európa felé interpretációikkal, fordításokkal a magyar tragikum egyetlen magányos megszólaltatójának, Petőfi eruptív lírájának, Arany balladás félhomályának, Jósika regényes rekonstrukcióina, Eötvös világfájdalmas ábrándjainak, Kemény nehéztérítés-gének, Madách drámai filozófémáinak, Jókai örök és határtalan látomásainak, az alföldi népdalnak, a székely ballada izzásig sűrített képiességének, az új magyar próza gazdagságának, Ady páratlan lírizmusának, Babits formaművészetének s még annak a Tormay Cecilnek is, aki most gyűlöletre torzult szájjal mond anatómát mindenre, ami zsidó. (A zsidó Góth Ernő fordítja németre, a zsidó S. Fischer adja ki Berlinben s viszi ezzel a legmegértőbb publikum elé „Emberek a kövek között” c. regényét. 1912.)

A magyar nyelv izoláltsága, a földrajzi távolságok s emellett Ausztria politikai, gazdasági, szellemi vámgűrűje jó ideig megbonthatatlan falat emelnek a magyar szellemi élet értékeinek külföldre juttatása elé. Latin- és németnyelvű anyaggyűjtemények, szótárak, nyelvtanok, földrajzi és történeti kísérhetek még keresztültörnek a határáron, de a 48-49-iki szabadságharcig Magyarország rendszerint csak rikító exotikus háttérül emelkedik ki a versek, regények, novellák, drámák hosszú sorából. A németnyelvű zsebkönyvek fordításai, Toldy Ferenc, Gaali, Mailáth, Greguss Á., Steinacker G. vagy Vilney s az angol John Browning antológiái kevés kivétellel, mélyebb és tartósabb visszhang nélkül kerülnek bele a könyvtárak poros állományába, a Magyarországgal foglalkozó, egyre sűrűbben felbukkanó utleírások sem sokat lendítenek, csak a szabadságharc nyomán vészit merevségéből Európa közömbössége s éppen az új rokonszenv kiaknázásával indulhat meg aztán a közvetítés, az interpretáció rendszeres, programmszerű, eredményes munkája. Még megvilágításra vár, mennyi része van a politikailag is kedvező hangulat felébresztésében, fejlesztésében és meggyökereztetésében a márciusi zsidóságnak. Előkészítői között ott találjuk többek között Hebbel kortársát, a miskolci származású *Klein L.* Gyula drámaíró, Varnhagen von Ense barátját (ez utóbbinál talán csak Heine talált meghatóbb szavakat a szabadságharcban elbukott _ magyarsággal való együttérzés kifejezésére) s a Bajáról Németországba szakadt zsidó *Beck Károlyt*, a márciusi napok politikai költészetének ismert képviselőjét. A *Grenzbote* szerkesztőségében dolgozik a magyar *Schlesinger* Miksa, aki nagyon is destruktív hangzású neve ellenére friss hangú cikksorozatban védi meg hazája igazát s a folyóirat szerkesztőjét. G. Freytagot, a későbbi ismert regényíró magyar tárgyú elbeszéléseinek megírására inspirálja. (Olv. erről Trostler G. Freytag magyar tárgyú elbeszélései. Egyet. Phil. Közi. 1918.) S emellett úgyszólván minden liberális újságnak van egy-egy magyar-zsidó dolgozótársa, ki tárcákban, vázlatokban, versekben, fordításokban igyekszik hangulatot kelteni a magyarság mellett. A publicisztika, a politikai rokonszenv ütötte résen már most akadálytalanul bevonulhat a magyar irodalom elsősorban Németországba, ahol a befogadás és felszívódás feltételei kezdettől fogva kedvezőbben alakultak. S valóban a XIX. század negyvenes évei óta e pillanatig meg nem áll a szellemi közvetítés munkája. A munka Jó részét a zsidóság vállalta magára s végezte becsülettel, de kétkedés s a legtöbb esetben hazai elismerés nélkül. Az alábbiakban nem a fordítások megjelenésének időrendjében, hanem irodalomtörténeti egymásutánban rögzítjük meg a munka fontosabb pontjait és állomásait.

Rózsa Mór nyitja meg a sort Kármán novellájának, a Fanny hagyományainak fordításával (Reclam Universal-Bibliothek. 1378. sz.) E fordítás révén kapcsolódik bele a magyar stílművészet első modern dokumentuma a Werther-irodalom nemállományába. A megvetett, sárgafoltos gettó sikátorai-ból indul útnak Dux Adolf (Petőfinél még visszatérünk rá) s a

Raupachiskola jambusaiban szólaltatja meg Katona Józsefnek Shakespeare s a német Sturm und Drang naturalizmusán iskola zott hatalmas pátoszát. (Bank-Bán. Leipzig. 1858.) Dux bevezetéséből kiderül, hogy nemcsak irodalmi, hanem egyúttal nemzeti ügynek tekintette a „legjobb magyar dráma” fordítását. (Zur Einleitung und Erläuterung IX. 1.) Nyelvében érett, dikciójában a magyar vers erejét teljesebben megérezkítő *Vészi* József Banus Bánkija (Berlin. Erich Reiss Verlag (1911), amely a zsidó származású Reinhardt színpadján került Berlin közönsége elé. Nem a fordítón múlt, hanem mélyebb lelki, világnézeti és politikai összetevők eredője volt az a hűvös fogadtatás, amelyben a porosz közönség és kritika a magyar költőt részesítette. A magyar regény két korszakos úttörőjét, Jósika Miklóst és Eötvös Józsefet, is zsidó toll interpretálja. Zsidó írók, *Klein Hermann* s az egyébként ismeretlen V. *Schwarz* szolgáltatják jó részben Jósika egyetlen teljes német kiadásának anyagát. (Nicolaus Jósikas sämtliche Werke. Pesth, 1839–1844.) E fordításnak ma csak történeti értéke van, mint ilyen azonban elismeréreméltó vállalkozás. Klein Hermann destruktív nevével vonul be a német irodalomba első ízben a világfájdalmas lemondás magyar regénye, Eötvös Karthausi-ja (Der Karthäuser, Pest, 1842), hogy aztán Dux A. bevezetésével még két kiadás dokumentálja népszerűségét. A parasztlázadás regényét (Der Bäuerkrieg in Ungarn. Pest, 1850), A nővéreket (Die Schwestern. Pest, 1858) s az elbeszéléseket (Ungarische Dorfgeschichten. Pest, Wien u. Leipzig 1862) Dux megható, formát és tartalmat tisztelő gondozással ülteti át.

Zsidó író kalauzolja Petőfit világirodalmi útján, zsidók élesztik a Petőfi-kultusz tüzét Budapest és Newyork között és zsidó Petőfi legutolsó fordítója is. (V. ö. Petőfi a világirodalomban. Petőfi Könyvtár XXVII–XXVIII. füzet. Budapest, 1911.) 1845-ben jelenik meg Dux első Petőfi-fordítása a Frank-féle Sonntagsblätterten s egy év múlva Petőfi antológiájának első kiadása. (Alexander Petőfi. Ausgewählte Gedichte. Wien, 1846.) Ez az 55 versből álló gyűjtemény nyelvi kiforratlansága, formai tökéletlensége, ritmikai és stílustechnikai tapogatózása ellenére is a Petőfi-irodalom egyik legnagyobb eseménye. Petőfi ébredő dicsőségének boldog pátoszával fogadta, mert a versek formátlanságából is kihallotta a maga ős-lírizmusának a hangját. S ez a hang fogta meg – éppen Dux közvetítésével – a külföld íróit és kritikusait, a Heinéket, Uhlandokat, Bodenstedteket, Hermann Grimmeket. Dux kezdeményezése ösztönzi a magyar költészet kalandos propagálóját és Petőfi fanatikus tisztelőjét, Kertbeny Károlyt végeérhetetlen fordítói és interpretáló munkájára s indítja meg általában a Petőfi-fordítások sorát. Költők, műkedvelők, tudósok, nyelvészek következnek gyors egymásutánban. A cseíiaiémet származású, de magyarbarát Hartmann Móric (A. Petőfis Gedichte Aus dem Ung übersetzt von Fr. Szarvady u. M. H. Darmstadt. 1851). Herzl A. Zsigmond (Gedichte. Bibliothek der Gesamtliteratur. Halle a. S. Hendel) Farkas Miksa Gedichte. Leipzig. Bibliographisches Institut), Goldschmidt L. (Universal-Bibliothek: 1894: 1761–62. sz.), Stein L. (Der Apostel.

Leipzig), Kohut Adolf (Prosaische Schriften von A. Petőfi. Universal-Bibliothek. 1834. 3455, 3456. sz.), Glücksmann Henrik, ha olykor a nyelvi formák érettsége nélkül, de lelkes kedvvel egyre szelesebb körben mélyítik a Petőfi-név hatását, melyet a magyareredetű Fischer Sándor narratív Petőfi-életrajza (Leipzig, 1888) tudományosan is támogatott. Három évtized munkájának eredménye Schnitzer Ignác „teljes” Petőfije (A. Petőfi. Poetische Werke in sechs Bänden Wien-Leipzig, 1910.) A monumentális hat kötet 405 versének értékben és technikában való különbözősége éles polémiákra adott alkalmat, de Herczeg Ferenc előkelő védelme teljes elégtételt szolgáltatott a fordítónak. Míg Schnitzer csak külső terjedelemben, a nemrég elhunyt Neugebauer László fordításainak belső értékében adja a teljesebb Petőfit. Első kísérlete 1877-ben, az első gyűjteménye 1878-ban, a második 1885-ben, a harmadik 1910-ben jelenik meg. (Gedichte von Alexander Petőfi. Leipzig. Hesse. 1910.) Nyelvben, ritmikailag ő sem jelenti az irodalmi teljességet, a hibátlan kongeniális lírai rekonstrukciót, annál inkább azonban a hangulati tartalomban való megközelítést. Az ő Petőfije igazi Hesse-klasszikus. Az ő Petőfijét ragyogtatta végig 1880-ban Béctől Kant városáig Lewinsky, a Burgteater híres színésze. Horvát Henrik virtuozitása zárja be a német fordítók sorát. (Die Lyrik des Auslandes in neuerer Zeit. Herausg. von Hans Bethge. Leipzig, Hesse. 1908.)

Petőfi felszívódása a világirodalom organizmusába szinte akadálytalanul mehetett végbe. Lírájának alapvonásainál fogva nála a nemzetközi hatás, befogadás vagy rezonancia szempontjából a formák hibátlan átvitele egyelőre háttérbe szorulhatott a hangulati tartalmak rekonstrukciója mellett. Annál nehezebb feladat elé állítja a fordítókat Arany. Művészetének tartalmában és kifejezési formákban való organikusabb faji megkööttsége csak halványan tükröződhetik egyszerű hangulati átvitelekben. Költészetének balladikus alapformája a Toldi s a Buda halála között terjedelemben és architektonikus felépítésében a legkülönbözőbb változatokban tér vissza. S éppen ez a szigorú architektúra nehezíti meg az Arany-fordító munkáját. Ehhez járul, hogy Arany nyelve romantikus és reális elemek összeforrasztása, s nem is akadt fordító, aki e részben csak megközelítette volna is. Ebben – s nem az a priori lefordíthatatlanságban – rejlik az Arany lefordíthatatlanságáról keletkezett legendának, igazi magyarázata. Ilyenformán Petőfivel szemben Arany a külföldi irodalomtörténetírói számára ma is inkább csak távoli értéket jelent (Hebbel érdeklődése, sőt, az esetleg kimutatható tárgyi hatások sem változtatnak a dolgon.) Ennek ellenére a külföldi Arany-irodalom – csupa harc a forma problémájával – nem jelentéktelen, s megindítása, fejlesztése körül újra zsidó fordítók szereztek érdemeket. (A német Arany-irodalomról. Dengi János, Egri áll. főrealisk. értés. 1912-13. 3-40. 1.)

Kolbenheyer és Kertbeny mellett Dux Adolfot is ott találjuk a kezdeményezők között. Az ő *Katalin* és *Keveháza* fordítása (Ungarische Dichtungen von Joh. Arany. Pest, 1861.) már jobb az egyszerű úttörésnél. Aranynek legnehezebb levegőjű s legballadásabb architektúrájú eposzát, a *Buda halálát* fordítja le

Sturm Albert (König Budas Tod. Leipzig, 1879.) Noha nem is írjuk alá mindenben Heinrich Gusztáv kritikáját (B. Szemle, XXI. 439. „Arany kompozíciója s stílusa, a munka epikai hangja és hangulata nem veszett el a fordításban”), annyi kétségtelen, hogy Sturm mimikája hatalmas lépést jelent a technikai megoldás fldé. Ezt a megoldást készíti elő Lemberger Árminnak egyöntetűben ható, külső formájában szervezesebben német *Toldi*-ja is (Leipzig u. Frankfurt a-M. 1903.). A technikai fejlődésnek az Aranyínterpretációban elért végső pontját eddig *Dóczy* Lajos jelenti (Gedichte von Joh. Arany. 1903). Az eredetiek és német megfelelőik nyelvi áthidalása itt a legteltesebb. Ehelyütt iktatjuk be Aranyinak angolnyelvű fordítóját, William N. Loew-öt (John Arany. Toldi. Toldiseve. – Ballads. – Selected lyrics. New-York. 1914), a híres rabbi-családnak tengerentúlra szakadt tagját. Petőfi amerikai propagálóját (The Apostle. Childe John. Simple Steve. Cypress from the Grave of dear Ethel. Selected lyrics. 1912. v. ő. Petőfi-könyvtár. XXVII-VIII. 178. l.), ki három antológiában (Gems from Petőfi an other hungarian poets. 1881; Magyar songs 1887; Magyar poetry. 1908) a tizenkilencedik századnak mintegy 600 magyar versét vitte az amerikai közönség elé.

Arany művészeténél jobban belegyökerezett a külföld, elsősorban a németiség irodalmi köztudatába Madách drámai filozófiája. Nemcsak a költemény történetbölcséleti háttérének internacionalizmusa, hőse tragédiájának a fausti gondolathoz való kapcsolódása, hanem a nyelvnek lényegesen kisebb magyar megkööttsége is megkönnyítette a közvetítés útját. A fordítóra itt nem egy zárt nyelvi egység, hanem egy költői-filozófiai koncepció nyelvényben hibátlan átvitelének a feladata vár. Ezúttal is a *zsidó* Dux Adolfban támad a magyar költőnek első interpretátora s – noha csak töredékes mutatóványokra szorítókozó – fordítója (1865). *Hozzá*, vezet az *Ember tragédiájá*-nak eddig megjelent teljes hét német fordítása. Paulay színi beosztását követi Fischer Sándor (Budapest. 1866.) s nyomban Madáchra irányítja a német irodalom (Scherr, Fr. Th. Vischer, Paul Heyse, G. Freytag) és kritika érdeklődését (v. ő. Morvay, Magyarázó tanulmány Az ember tragédiájához, Nagybánya. 1897, 208. l. és Reichard P., Madách német nyelvven, Heinrich-album, 1912:298. l.) s külön vázlatban számol be a költőről (Auf der Höhe. 1885. IV.). Jelentősebb Dóczyinak, Goethe virtuóz magyar fordítójának, a Faust terminológiáját adoptáló „Nachdichtung”-ja. (Cotta. Stuttgart. 1891.), mely egyébként 1892-ben Bécsben is színrekerül. (l. még Dóczy Madách-cikkét, Neue Freie Presse, 1890. nov.) Nemrég egy zürichi műkedvelő-előadás is felújította. A Madách-kultusznak egyik utolsó kisugárzása a Löw-féle angol fordítás (The tragedy of man. New-York. é. n.)

Feltűnő talán, hogy nem említettük Vörösmartyt, pedig Gärtner Henrik (Csongor u. Tünde. Strassburg. 1904) s néhány antológia révén itt is regisztrálnunk kellett volna, de az ő külföldi kultuszáról beszélni alig lehet s nagy magyarsága előtt, úgy látszik, zárva marad a határ.

Intenzív és korlátlan irreálisában alig van az *Ezeregyék* és

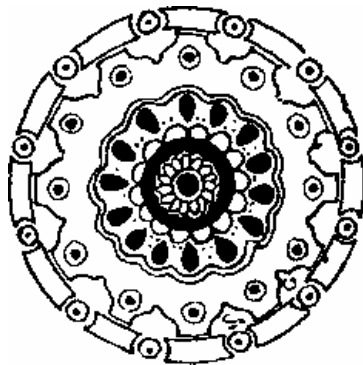
Balzac között a Jókaiéhoz fogható fantázia. Nincs benne más realitás, mint ezer színnel égő magyar nyelvének földhöz hajló súlya. Kongeniális fordítója a prózai forma ellenére még kevésbé akadhatott, mint Petőfinék. Mert a próza fordítójának megkööttsége alig kisebb a versek fordítójáénál. A mondatritmus, az egyéni stílus törvényszerű lüktetése csak oly megköötő s le nem fejthető valami, mint a vers ritmikái, formai zártsága. Kongeniális fordítója ugyan nem akadt Jókainak, de egy fáradhatatlan tollu íródeákja jóhangzásúvá tette a nevét Németországban. Glatz Ede, Kertbeny mellett ugyan itt is a zsidó Bródy Zsigmond (Carinus u. o. Novellen. Pest; Novellen u. o. 1864, stb.) és Dux Adolf (Ein ungarischer Nabob. Pest 1856) készítik elő a talajt, de Jókainak ígazi, programnszerű fordítója Wechsler Lajos, ki körülbelül negyven kötetben szólaltatta meg. Hogy ez a német Jókai olykor csak halványított mása a magyarnak, hogy a nyelv magyar realitása nélkül a fantázia gyakran elveszti a földdel való kapcsolatát s a francia regény-technika eszközének tűnik fel az, ami bennünket más világokba varázsol, ez természetes, de még így is annyi értékét mentett át a fordító magával, hogy a német fotográfián is ráismerni az eredetinek eleven valóságára. E fordítások révén lett része Jókai a világirodalomnak. (Pusztai regényét, *A sárga rózsát*, a zsidó Cserhalmi-Hecht Irén fordítja le.)

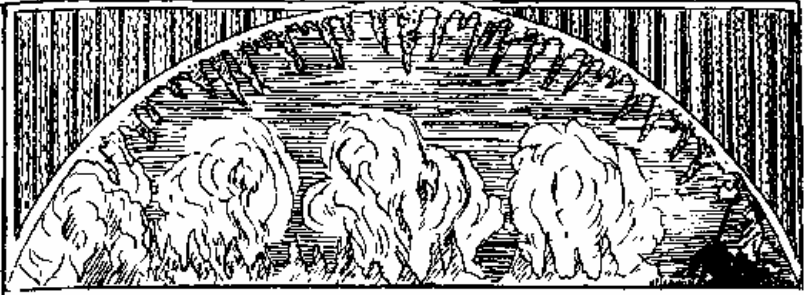
Jókai mellett a XIX. század második felének Ady Endre a legnagyobb költői „tendenciája”. Ady felfedezésének és első értékelésének feltételei elválaszthatlanok a sokat szidott pesti zsidó kritikától és sajtótól. Ady útját, magyar pátoszát a „Búdapesti Napló” vasárnapjaitól Horvát Henrikig, Ignotus első Ady-cikkétől a bécsi Wage nekrológiáig zsidók őrzik a konstruktív rövidlátás és tehetetlenség támadásai ellen. Az a tábor, mely nemrég még értelmetlenül kiközösítette, halála után pedig diadalmasan fölfedezte, csak édes testvére annak a sötét másiknak, mely tegnapelőtt megtagadta a hazafiatlan és hitetlen Goethét, tegnap pedig száműzte a hazaáruló Romain Rolland-t. Ma persze szeretné lemosni Ady életéről a zsidófoltokat – még Adyról való lemondás árán is. De Adynak nemcsak a a felfedezői, hanem külföldre juttatói is zsidók. A Bíró Lajosok, a Hatványak első cikkeivel egyidőben jelennek meg első német fordításai (Greiner Leó, Vészi József) s pár évvel később nyelvi, ritmikus gazdagságát, mondatainak merész, lomha fülnek és szemnek szokatlan architektonikus felépítését, nyugtalan, ideges magyarságát, szikrázó képességét eddig meg sem közelített virtuozitással szólaltatja meg a modern német líra fejlődésébe beleilleszkedő nyelven Horvát Henrik művészete. (Neue ungarische Lyrik in Nachdichtungen von Heinrich Horvát. 1918. Georg Müllers Verlag. München.) Horvát a formák; a tartalmak kettős determináltságán s a magyar meg a német nyelv struktúra-Különbségén diadalmaskodva, Ady mellett azután az újabb magyar költészet minden reprezentatív jelenségét, Vajda János sziget-líráját, Madách vívódását, Komjáthy Jenő panteista áradását, Kiss Józsefnek befelé halkuló zenéjét, Babits Mihály plasztikus képeit és fellobbanó rímgerezdeit, Tóth Árpád mélabús rímekbe olvadó ellágyulását, Kosztolányi Dezsőt, Kaffka

Margitot, Lányi Saroltát és Reichard Piroskát is szóhoz juttatja.

A háború egyetlen, bár túlbecsült s gyorsan elfelejtett költő; jét, Gyóni Gézát Somló Károly fedezi föl a német közönség számára, jóval a Wotoczek-féle gyűjtemény előtt (Auf polnisehen Fluren, am Lagerteuer, Przemysler Gedichte von v Géza Gyóni, Dresden. 1915.), később pedig külön antológiában teszi közzé egyéb fordításaival együtt (Ungarische Lieder. Leipzig Xenien. Verlag №8.)

Nem adhatunk teljes bibliográfiai összeállítást, csak megemlítjük, hogy Tóth Kálmánt (Wiener S., Zerkovitz Szidónia), Tót Edét (Wechsler), Gyulai Pált (Dux Adolf), Szigligetit (Schnitzer Ignác), Reviczky t (Nascher S.), Mikszáth Kálmánt (Silberstein Adolf, Neugebauer L., Goldner Kamilla, Wechsler L.), Csiky Gergelyt (Kohut Adolf), Herczeg Ferenget (Groszmann Ernő, Farkas Hermin, Wechsler L., Lázár Leó), Bérezik Árpádot (Kohut A., Hevesi Lajos), sőt Pékár Gyulát is (Wechsler L.) jórészt zsidók fordították s hogy a már emiitetteken kívül a prózai és lírai antológiák egész sorának zsidó a fordítója: Dux A. (Ung. Dichtungen 1854.), Greiner Lajos (Ung. Novellenbuch 1882.). Márkus S. (Galerie ung. Dichter 1895.), Wechsler L. (Buch der Novellen 1896.), Kohut A. (Ung. Novellenbuch 1897.), Farkas Miksa (Ung. Volkslieder 1897.), CserhalmisHecht Iren (Ung. Dichterwald 1897.), Falk Miksa (Übersetzungen aus dem Ungarischen 1898.), Klein István (Ungarn. Ein Novellenbuch. München, G. Müller és újabb gyűjteménye, Kiepenheuer, Weimar).

Zsidók a magyar irodalomban

Írta: Erdősi Dezső
író és hírlapíró

rónak lenni Magyarországon sohasem volt valami lukratív hivatás. Arany János, a legnagyobb, mint falusi jegyző írta munkáit, Vörösmarty koldusszegényen halt meg Petőfinek nem egy verse szól arról, hogy éhezett és rongyoskodott. A szegénység, az anyagiakról való lemondás tradícióit vette át a mai író generáció az elődöktől. Aki arra a mesterségre adja árva fejét, hogy szép, írott szóval tartja a magyar közönséget, az küzködéssel teljes, bizonytalan jövővel ijesztő pályát választott. Még ha akarna, sem lehetne önző kalmár a magyar író. A kicsinyes, szűkös viszonyok arra sórtítják, hogy tehetségével elsősorban nemzetét gazdagítsa. Ezért kivételes megbecsülés járna ma is a magyar Írónak. De nem kapja meg ebben az országban, ahol sokat és rosszul politizálnak, keveset dolgoznak és ahol klikkszerűen alakult ki a Tudományos Akadémia körül egy hivatalos irodalom, meddőséggel és tehetségtelenséggel teljes. Ez a hivatalos irodalom mindig vicsszóval nézte az új irodalmat s annak új művelőit, akik a föl-szabadított néprétegek bujaerejű humuszából nőttek ki. Ahelyett, hogy támogatták, emelték, fiatalos túltengéseit és kinövéseit szeretettel nyesegették volna, – hisz magyar és sikeres az új irodalom – csak negligálták, gyűlölték – és irigyelték.

Nem ártott neki. A kilencvenes évek óta föltartóztathatatlan lendülettel tört előre. Az akkor fellendült zszurnalisztika talajából nőtt ki az új magyar irodalom. A politikusok, szerkesztők, a boltos kiadók egyetlen kvalifikációt kívántak az újságírótól: írni tudjon. Ezért fizettek. Nem kellett többé kunyorálni, mecénások talpát nyalni, az irodalmi társaságok koldusszegény alapítványaira lesni: az írónak becsületes főfoglalkozása támadt, az újságírás, amiből megélt.

A modern irodalom megteremtőinek s művelőinek egyként áldása volt és átka az újságírás. Áldása volt, mert az újságírás biztosította exisztenciájukat, különösen a pálya kezdetén. Többnyire szegény emberek, nem ritkán zsidók fiai voltak, s ezek az apák sokkal szívesebben látták volna szülötteiket realisabb pályákon. Nem voltak abban a helyzetben, hogy fiaikat színekurákba juttassák, amelyek lehetővé teszik, hogy a tehetséges ember az irodalomnak élhessen. A mesebeli pogácsás tarisznyával bőesátották útnak a fiukat s az irodalom ösmeretlen kis szerencsepróbálói az újsággyárban találtak szerény, de biztos menedéket. Sok rosszat mondanak manapság az újságról, az újságíróról. A politikusok és a szemforgatók most azt hirdetik, hogy tönkretették Magyarországot. Mintha nem is lett volna monarchia, osztrák császárság, közös és lojális politika, amely négy századon keresztül a magyarság minden őszinte megnyilvánulását elfojtotta. Milyen lehet az újság, az újságíró az ilyen szerencsétlen országban, amelynek a kiegyezés után következő korszaka volt az aranykora, ez a hazugsággal, nemzetámítással és minden elszánt lépéstől visszarettenő kuruckodással teljes. Az újság politikai és üzleti vállalkozás, az újságíró tehát kényszer alatt ehhez kénytelén igazodni, éppen úgy, mint a katona, aki neki nem rokonszenvés ügyért harcol. Aki az újságot és az újságírót vádolja az őrszag szerencsétlenségéért, az csak a tünetet látja, de nem a nyavalyát vagy pedig – politikus, helyesebben kurzuspolitikus. De nem akarja látni a sok szépet és jót, amit az újságíró és az újság produkált. Elhintette a nyomtatott betű erejét és varázsát a nép közé, a kultúrától elhagyott tájakra, világosságot gyújtott vakító sötétségben, maradó világosságot, amely a legsötétebb reakció alól is kiütközik és küzd és nem hagyja magát és végül mégis győzedelmeskedni fog, hogy ragyogásával betöltse az egész magyar horizontot.

Átka azért volt az írónak az újságírás, mert elvonta istenadta hivatásától. Az újságírás erős szellemi munka, különösen a tehetséges embernek, aki gondolatot termel, de fizikai munka is, amely az alkotásra való csendes éjszakától fosztja meg. Az író-újságíró csak elszakított idejében, pihenésre való óráiban szolgálhatta az irodalmat s innen van az, hogy a tehetségesebbje sem tudja adni tehetségének javát. Az újságíró lázas munkát végez, gyorsan kell írnia, gondolatának, szavának esztergályozásara nincs ideje, nem rághatja meg kellőképpen a mondanivalóját s innen van az, hogy stílus és magyarság dolgában egyik-másik modern írónk vétett.

De van ennek más oka is és ez a komolyabbik. A német Pest-Budából, melynek alig volt kétszázezer lakosa, évtizedek

alatt tehát tüneményes gyorsasággal a másfél milliós Budapest lett És magyarrá nem a sváb őslakók tették, hanem a felözönlött vidékiek. Ezek között a legmozgékonyabb elem a zsidó. Ez spekulál, kereskedik, alapít, épít s lelkét, jellegét rányomja a város külső és belső képére. Budapest ma egyike a világ legszebb városainak. Bármily grandiózus volt is az állami akció, amely Budapestet nagyvárossá segítette, a zsidóság közreműködése nélkül annak csekély eredménye lett volna. Aminthogy a tár; sadalom sikeres munkálkodása nélkül sem államot, sem várost felvirágoztatni nem lehet. A zsidóság hálás volt az egyenjogúsításért, a boldogulás lehetőségéért, amit a múltakkal szemben a liberális rezsim nyújtott neki és legfőbb törekvése volt, hogy Budapestet nagygyá és magyarrá tegye, annak ellenére, hogy akkor még a zsidók sem tudtak jól magyarul. A magyar nyelvet, amely később az államhatalom és a zsidóság közreműködésével oly ellenállhatatlanul hódította meg az ország fővárosát, akkor még csak „a falvakban és a kúriákban beszéltek zengzetesen, ahol már akkor sem kedvelték a zagyvalék Pestet.

Budapest tehát magyar város lett. Egy millió magyar ember él itt, immár nem sváb, nem tót, vagy rác, hanem csak magyar, keresztény és zsidó. De a természetben nincs ugrás, a magyar nyelv, amelyet a sokfajtájú pesti nép beszél, még nem lehet tiszta és zamatos. Mindegyik fajta visz bele valamit a saját lelkű; létéből, idiómájából, így születik meg sok rossz szó, furcsa foga; lom és megjelölés. Legfőbb ideje, hogy jó nyelvérzékű tudósok megtisztogassák a pesti magyar nyelvet.

A modern irodalom művelői is ezt a nyelvet beszélték és írták, írók, újságírók sokszor hibáznak nemcsak azért, mert rájár a nyelvük a folyton hallott és használt rossz szavakra, de azért is, mert írás közben gyakran érzik a nyelvnek a kifejezési főr; mákban való szegénységét. Az alig száz esztendeje pallérozott magyar nyelv még messze van attól, hogy teljes és kész legyen, az originális magyar író ma is kénytelen felcsapni nyelvújítónak, hogy plasztikusan adja vissza azt, amit érez vagy gondol, vagy amit idegenből fordít. Jó magyar szavakkal új fogalmakat kell felállítania, ami nem mindig sikerül, mert a jó író és jó nyelvész rokonok ugyan, de nem egy anyaméhből születtek

És mégis! Hasonlítsuk össze a kitűnően szerkesztett Hont vagy a régi Pesti Naplót akármelyik mai újsággal. Mennyivel gazdagabb, színesebb, simább, elegánsabb és rövidebb a mai magyar nyelv az akkorinál. Hibák, felületességek még mindig vannak, de csak elenyésző habfodrok a magyar kifejezési mód óriási lehetőségének tengerén. Új és tökéletes stilizáltsággal, finomsággal, megszámlálhatatlan árnyalattal rendelkezik a mai magyar nyelv, a budapesti nyelv, amelyet immár az egész művelt magyar közönség ír és beszél. Ezt a nyelvet a modern írók pal-lerozták, egészen biztos, hogy öntudatlanul, jó nyelvérzékük és fantáziájuk erejével. Legtöbbjük kedvezőtlen felekezeti körülmények között született, de olyan jól csinálták a dolgukat, hogy meg az antiszemiták is az ő nyelvüket beszéltek, de még inkább írják. Kész mulatság ebből a szempontból elolvasni a kurzus arcos pennaforogatóinak írásait. A nüanszok megjelölését, a szavak egymás mellé állításának módját, a zenei hatásoknak

kicsihilását, a modern írás egész technikáját, úgy versben, mint prózában a zsidóktól tanulták el.

Szemükre hányják a magyar zsidó íróknak, hogy destruktívek, hogy nincs magyar szív és lélek az írásaikban. És sok látszatot használnak fel e vádak beigazolására. Holott ha tényleg ellenük is bizonyítana a látszat, minden vádnak el kellene nemulnia a nagy igazság mellett, hogy magyarul írnak és nem is tudnak másképpen és hogy minden erkölcsi és anyagi érdekük abban kulminál, hogy ez az ország minél magyarabb legyen, magyarul minél több ember olvasson. Ha a magyarság elbukik ebben az országban, az ő kezükből is kiesnék a lant és a kenyér.

De nézzünk a szemébe a látszatnak. Az bizonyos, hogy a zsidó felekezeti író nem hozott magával hazulról olyan pozitív és vérré vált magyar tradíciókat, mint a fajmagyar író. A zsidó nem hivatkozhatik arra, hogy őse Árpáddal jött be, vagy valamelyik ükapja szabad hajdú volt, Rákóczi katonája. Régi nemesége sincs, eredeti német nevét is csak százhusz esztendő előtt kapta egy germanizáló osztrák uralkodó akaratából. A mai zsidók apja, de még inkább öregapja még a gettóban született, a politikai jogtalanság és társadalmi száműzöttség gettójában. A haza fogalma csak akkor vált benne cselekvő erővé, amikor egyenjogositották és érdeke, boldogulása, jövője, mindene összeforrott a hazájával. A mai zsidó gyerekek, akinek az apja a harctéren halt hősi halált, vagy Szibériában raboskodott s aki a magyar élet teljességét élhette, már vannak tradíciói, melyek nem támadhatnak hirtelenében, hanem generációk alatt érnek meg és alakulnak ki. Családi magyar tradíciók nélkül, de már a magyarság iránt való lángoló szeretettel lépett a világba a zsidó magyar író, de tehetségét, fantáziáját nem fűthetik alá magyar tradíciók, mert azok nincsenek. Az átöröklés örök törvényem erőszakot tenni nem lehet és a törvény szerint csak a jelenből, a mai életből, a saját élete körülményeiből meríthet témát és inspirációt. Nem tud alászállni a régi magyar élet mélységeibe, hogy onnan hozza felszínre a kincseket, hiányzik hozzá a tradíció, vagy mondjuk, az átöröklés.

Világnézlete, témái modernek. A valamire való íróra korának szelleme van a legnagyobb hatással. A múlt század első három negyede, amikor a nagyok éltek, a nemzeti megújulás korszaka volt s ennek jegyében alkottak az írók. De azóta nagyot változott a világ. A népek millióinak lelkét a szociális problémák ragadják magukkal és emelik fel. Ezen nem változtatott még a világháború sem, amely már-már azzal fenyegetett, hogy megsemmisíti a kultúrát. De már látjuk, hogy a rettenetes romhalmáz alól ismét diadalmasan tör elő az egyetemes emberi érdek, a szociális korszellem és a további hódító útján nem lesz többé feltartóztatható. Hogy hova vezet, hol áll meg- Ki tudja? A világrend törvényei szerint bizonyára az emberiség újabb fejlődési fokánál.

A mi íróink vitorláit ez a korszellem duzzasztja. Az orosz óriások, Tolsztoj és Dosztojevszky, Ibsen a norvég óriás, föltétlen hatással vannak az egész világ irodalmára, a magyarra is. Naturalisták, veristák, impresszionisták, új romantikusok támadnak, hatásukat visszatükrözik a magyar írók munkái is, amint-

hogy Goethe, Schiller, Heine, Hugo szelleme insírálták Arany Jánost és kortársait is. Ám a modern írók, köztük különösen a zsidók, mégis destruktívek.

Miért? Bizony azért, mert elvesztettük a világháborút és Magyarország borzalmas feldarabolása nyomán delíriumos kétségbeesés szállta meg a lelkeket. Bűnbakra van szükség, bűnbakra t kurzus strébereinek s a tehetségtelen írók légiójának.

A zsidók érdeme és erőssége, hogy föltétlenül csatlakoztak a magyarsághoz, sőt felolvadni igyekeztek benne, ellentétben az ország többi nem magyar fajtáival, különösképpen a románok-kai, tótokkal, szerbekkel. A zsidó írók felette jelentős értékekkel dazdagították a magyar irodalmat s külföldön is komoly elismerést szereztek neki. Bródy Sándor, Heltai Jenő, Molnár Ferenc, Kiss József, Bíró Lajos, Ignó, Lengyel Menyhért és a többiek munkái elragadhatatlan és eltagadhatatlan alkotásai az egyetemes magyar génusznak, amely ezer esztendő viszontagságai között honol itt és nem engedi, hogy a világhistória forgatagában dilsülyedjen ez a nemzet. Az ő révükön szerzett tudomást Európa arról, hogy kultúrnép él a Duna-Tisza táján, mely a műveltség oly magas fokán áll, hogy gazdagítani képes a népek irodalmát. Petőfi és Jókai után elsősorban Bródy Sándor, Molnár Ferenc és Lengyel Menyhért munkáit ismerik odakünn. Mikor Magyarország a békét diktáló antanttal szemben azzal érvel, hogy kultúránk fejlettebb, mint a területünkre éhes szomszéd győzteseké és amikor ezt a külföld honorálja is, ezzel bevehetetlen bástyával öveztük a magyarok igazát. Ez jelentős siker, amelyhez a fentebb említett magyar írók életük munkájával járultak hozzá.

A nagy pernek, amely sohasem végződik, új fázisában élünk. De ez a fázis is el fog múlni, mint annyi előjárója. A látóhatár szélén már is oszladozni kezdenek a fekete felhők, valahol messze felkelt már az igazság s a megértés napja, hogy újra fényt derítsen erre a szomorú országra. Nem volna magyar a magyar, mondotta Bandholtz amerikai tábornok, ha nem szüntetné meg a felekezeti és faji harcot. Ez az amerikai belelátott a szívébe ennek a népnek, de ebben a szívben nemcsak a sors által reánkényszerített erények vannak meg, hanem a spontán, veleszületett erények is, a szeretet, a jóság és a bizalom.

A magyar zsidó színész¹⁾

Írta Sebestyén Károly dr.

író, az Országos Szépművészeti Akadémia tanára

Az antiszemitizmus elméletének tudós művelői egyértelműen vallják, hogy a zsidó faj még legkiválóbb képviselőiben sem képes fölemelkedni az intellektusnak arra a legfelső fokára, amelyet genialitásnak nevezünk. Ha rájuk cáfol a múlt vagy a jelen, akkor az elmélet emberei sima dialektikával igyekeznek elcsavarni a tényeket, vagy mind újabb tartalmat és magyarázatot adni a genialitás fogalmának, csak hogy el ne kelljen ismerniök a zsidó fajnak zseniket termelő képességét.

Azt például a legvakmerőbb elfogultság sem tagadhatja, hogy a színművészet terén a zsidó fajnak, különösen a 19. század dereka óta, elsőrendű képviselői révén elsőrendű szerep jutott. A válasz erre a tényre az, hogy a színészet nem is igazi művészet, hogy hiányzik belőle a zseni fő jellemző vonása, az eredetiség, hogy a színész csak alárendelt szolgája a drámaírónak, hogy a színészet lényege az utánzás, a valóság aprólékos részleteinek hű és pontos megfigyelése. Már pedig a zsidó erre a munkára kiválóképpen alkalmas fajának alkalmazkodó természete, a realitás rögéhez kapaszkodottsága, szolgáltsága következtében. A zsidó jó színész, mert jó komédiás az életben is; mert üldözöttsége ránevelte az alakoskodásra, valódi érzelmei elpalástolására; mert év-

¹⁾ Mutatványképpen megjelent az „Egyenlőség”-ben

ezredes szenvedései érzelmessé és minden idegen szenvedés megértésére is alkalmassá tették. De még a színészet rop-pánt széleskörű birodalmában is csak bizonyos területeken érzi szilárdnak a talajt lába alatt: a férfias erő, a nagy lendület, a hősi gesztus, a tragikus fenség, az indulatok tüzes háborgása, az emberi nagyság ábrázolása, a megrendítő pátosz nem a zsidó színész igazi terrénuma. Ez csak akkor tud hatást elérni, ha passzív szerepet játszik, vagy ha olyan alakokat ábrázol, amelyekben a hideg értelem az uralkodó vonás: raisonneur-öket, cselszövöket, vagy silány szolgál-keket, a sors megbélyegzettjeit, a földönfutó Ahasvérusokat vagy a gaz Jágókat.

A kultúrnépek színészettörténete eleven cáfolata ennek az önkényes, üres elméletnek. De sehol nem oly meggyőző, oly világos, oly megsemmisítő ez a cáfolat, mint nálunk: a magyar színművészet dicsőséges története sok szép lappal volna szegényebb, ha a magyar zsidó színészeket a szűkbe-lűség, az elfogultság, az ősi gyűlölködés visszatartotta, vagy leszorította volna a színpadról. Pedig a dolog természeté-ben rejlik, hogy ilyen törekvések fölütötték fejüket a múlt-ban és fényes nappal kísérteni járnak még a jelenben is. Hosszú időn keresztül hallgatag elvként követték az utasi-tást, hogy az ország első színpadát, a Nemzeti Színházat „tisztán kell tartani a zsidóktól”. És ezen az elven nem is ütöttek volna rést, ha a művészet élő szükségéi nem köve-tették volna a kártékony dogmának az útból való eltakarítá-sát. Mert a művészetek ideális világában mégis csak egy szuvej-én van, hatalmasabb minden kényúrnál: a korlátolt-ságnál, a faji elfogultságnál, a népszerű áramlatoknál, még a mindenható protekciónál is. És ez az egy szuverén a te-hetség. És ha oly művészeti intézményről van szó, ahol, túl az individuális művészkedésen, elsőrendű fontosságú a mű-vészi tényezők exekutív összejátszása, teljes harmóniája, értékbeli egyenlőrangúsága is, mint pl. a Nemzeti Színház-nál: ott ezeket a tényezőket nem keresztelőlével vagy szüle-tési bizonyítvány alapján, hanem a képességek és a hivatott-ság mértéke szerint válogatják össze.

Az első rést az imént említett hagyományon egy zsidó-felekezetű színész nő meghívása ütötte. Akkoriban már künn a vidéken, nagy magyar kultúrvárosokban számos zsidó színész állott a protagonistes-ek sorában. A régi opassmacherek ivadékai mint kitűnő komikusok mulattat-ták a közönséget. Világias hajlandóságú alkántorok és templomi karénekesek hátat fordítottak eddigi működésük komor, puritán székhelyéhek és önként, szívesen, boldo-San sodortatták magukat a színpad csillogó, változatos, világ felé. Jókiallású, öblöshangú, ábrándos gim-

názisták megszöktek a szülei házból és az önképzőkörből áttették szavaló művészetüket a „világot jelentő deszkákra”. Amint a magyar kultúra egyetemes fejlődésével a Színész-kedés is vesztett cigányos romantikájából és rendezett élet-pálya lett: egyre több zsidó fiút és leányt vonzott még mindig varázslatos körébe. A magyar állam által alapított és fenntartott „színitanoda”, a későbbi Országos Színművészeti Akadémia, amelynek megmérhetetlen érdemei vannak a magyar színészet nevelése és egyúttal konszolidálása körül, már első éveiben is szívesen fogadta a zsidó jelentkezőket.

Fáy Szeréna meghívását a Nemzeti Színház művész-gárdájába egyhangú helyesléssel fogadta az egész magyar sajtó és ezt a helyeslést tapsaival és szeretetével pecsételte meg a főváros lelkes közönsége. Akkoriban nem akadt olyan kicsinyes, pártos, szűkkeblű politikus, aki megróttá volna Paulay Edét, a Nemzeti Színház halhatatlan érdemű igazgatóját azért, hogy a zsidók előtt megnyitotta intézete kapuit. És sem Paulay, sem a közönség nem bánta meg ezt a tiszteletreméltó elfogulatlanságot. Hatalmas harangként csendültek meg az ifjú tragika ajkán Vörösmarty ércből vésett igéi a „Csongor és Tünde” gyönyörű mesejátékában. Széles áradással ömlött az elragadó pátoz, mint az olvasztott vas a fehérre izzított kohóban. Klasszikus nólakjaiban, Jászai Mari monumentális művészete mellett, amely szinte a kortól függetlenné teszi a perccel élő s múlásával elvesző színészmunkát, Fáy Szeréna tragikai ereje, komoly mély-sége, zengő magyarsága szintén egész értéke szerint érvényesült. Senki nálánál tisztábban, ércesebben, magyarábbul nem adott szót és hangot a magyarságnak.

Hesszu ideig ő volt az egyedüli zsidó a Nemzeti Színházban. A főváros azonban a múlt század utolsó másfél évtizedében, körülbelül az 1885-iki kiállítás idejétől, rohamosan fejlődésnek indult, épült, szépült, gyarapodott és így érezni kezdte, hogy egyetlen drámai színház nem elé-gíti ki teljesen megmagyarosodott és kultúrigényeiben is haladó lakosságának igényeit. A millenium évében megnyílt a Vígszínház és hozott magával friss szellemet, modern színjátszó stílust, újszerű repertoárjával együtt újszerű fölfogásokat, ensemble-t és rendezést; és hozott egy sereg új színészt, akik vidéken szerzett tapasztalataik gazdag bőségével, úde talentumuk elhasználatlan teljességével, légtöbbször fiatal koruk megvesztegető varázsával csakhamar felvirágoztatták az új színházat. Az új gárdának voltak fel-tűnő tehetségű tagjai, akiket tehetségük súlya és tartalmas színe és karaktere egyenesen a Nemzeti Színház felé utalt.. Csak az első kedvező alkalmat kellett megvárniok, hogy

megváltván első fővárosi szereplésük kedves és művészi ott-hónától, az első színpadon nyerjék meg minden magyar színész elismertetésének legfőbb hivatalos formáját, a Nemzeti Színház tagságát, így kerül a Vígszínházból a Nemzeti Színházba Gál Gyula és Beregi Oszkár, egy időre Fenyvesi Kmil. A Magyar Színházból Rózsahegy Kálmán, Kolozsvárról Ivánfi Jenő.

Gál Gyula emberábrázolásának sokoldalúsága, igazsága és mélysége a Nemzeti Színháznak mind mai napig dísz és gazdagsága. Gál Gyula rajongva csügg hivatásának légi-ideálisabb javain. Egyre tanul, dolgozik, fárad önmaga tökéletesítésén. Valahányszor színháza új föladat elé állítja, – akár a hatalmas Fafstaffról, akár egy kis epizód szerepről van szó, – mindig élűiről kezdi egész mesterségét és oly szorgalommal, lelkiismeretességgel, szerető aprólékosággal dolgozik rajta, mintha ez volna első szerepe. A nagy művész olyan naív a világi dolgokban, amelyek művészete körén kívül esnek: intrikában, reklámban, haszonlesésben, mint egy nagy gyermek. Megindító szerénységgel beszél sikereiről és irigység nélkül való elismeréssel és melegséggel társai minden diadaláról. Fanatikusa a magyarságnak, amelynek erős és hitvalló ígéit nemzetiségi vidékeken is az élőszo és a zseniális művészet erejével hirdette. Kitűnő professzora a fiatal színésznemzedéknek, amely hivatása megbecsülését, az élet komoly fölfogását, a színművészet nemzeti küldetésének sulvát már az iskolában megtanulta mesterétől.

Beregi Oszkár tehetsége, jelleme, ehhez képest életfölfogása is egészen más természetű. Ez a művész hasonlít a reneszánsz boldog korszakának szülötteihez. Elötte egy szentség van: a művészet. A *l'art pour l'art* jelszava egész terjedelmében és mélységében megteljesedett rajta. Nála minden csak eszköz művészi ideáljai megvalósítására. Zengő orgánuma, tökéletesé kiépített beszédtechnikája, sok elméleti gondolkodása és tanulmánya, sok dús természeti adománya mind csak arra való, hogy velük mennél hatásosabban szolgálja artistikus céljait, így éltek valamikor a Cinquecento festői és szobrászai, ötvösei és múiparosai, elzárkózva műhelyükbe és az élettől elvonatkozott gondolatvilágukba. Csoda-e, hogy e művészek, ha az élet aztán zordonul bekopogtatott a műhelyen, nem találták meg mindig a vendég fogadására a legalkalmasabb szölamot, modort és stílust-

Rózsahegy Kálmán színészi östehetség. Benne megvan az a szívderítő vis comica, amelyet oly soká hiába keresünk; az a feszültséget oldó, jótékony, áldásos vidámság, amelynek kelyhében nincs a keserűségnek, még a fanyarságsem cseppnyi alja. Színtiszta aranykedély ez, a jókedv-

nek, a széles és szabad kacagásnak, a pazar és elmés mókának aranykelyhe. Csak itt-ott csillan meg az érzelmesség, az elérzékenyülés sötétebb gyöngyszeme a drága serlegben: de gyöngyszem az is. Egyformán nagy, ha Lear nehézkedvű bolondját, vagy ha a Vízkereszt harsányan kacagó tréfamestere-t játszsza. Bölcs a bolondságban, mikor a pusztai fenyér megtébolyodott királyát igyekszik vigasztalni és elszórakoztatni; és bolond a bölcseségben, mikor az „Ahogy tetszik” Próbakövének elmésségeit csavarja el. Egyformán nagy és igaz Shakespeareben és Moliéreből. Legnagyobb és legigazibb magyar alakjaiban. Volt-e valaha magyarabb megszólaltatója Peti cigánynak és Barács Matyinak a magyar színpadokon, mint Rózsahegyi Kálmán? Ki merné elvitatni ettől a gyökeresen magyar színésztől, hogy nemzeti színművésztünk legkiemelkedőbb képviselői között tartsák számon és ilyenül becsüljék meg?

Ivánfi Jenő a legműveltebb, a legtanultabb és gondolatokban, tervekben, új és újító eszmékben leggazdagabb magyar színész. Önálló művészi alkotásain a nemes becsvágynak, a tudós elmélyedésnek, az avatott műgondnak fénye csillog. Shylockja a külföld világhírű színészeinek alakítása mellett áll és átérésben, átértésben, átélésben alighanem fölöttük, – az egy Schildkraut kivételével. III. Richárdja, Macbeth-je, Tartuffe-je egymás rokonai, sőt testvérei nagyvonalúságban, monumentalitásban, amelyből azonban nem hiányzik a legapróbb részletnek szeretettel teljes kidolgozottsága sem. Ivánfi főjelentősége mégis rendezői és színházpolitikai tevékenységében tetőződik: ő a klasszikus irány oszlopa a Nemzeti Színházban. Nemcsak a klasszicizmusé, hanem a romanticizmusé is. Eleme az ex asse irodalmi, költői és művészi dráma, amely távol áll a nap üzleti hajszáitól, gondosan elkerüli a tömeghatás országútját és külön ideálok felé új utakat tör. Ez az igazi alkotó művészet a rendezésben. Buzgó törekvéseinek köszönhetjük a Nemzeti Színház utolsó korszakának legjelentősebb sikereit. Ezen a színpadon játszott Delli Emma is, egyike a legérdekesebb és legegységesebb emberábrázolóknak, amíg férje, Török Lajos, a világi hírnév orvosprofesszor, el nem szólította ettől a hivatástól. Delli Emma néhány finoman rajzolt, paszellszerű képet hagyott hátra emlékezetünkben, amelyet onnan a feledés sohasem fog kitörölni. Mindig az élő életet, a meggyőző igazságot adta és valami olyan értéket is, amit a színésztől ritkán kapunk: szerepén, szerepe szavain, gesztusain, mozdulatain túl az ő tulajdon kedves és varázsos egyéniségét, egy olyan plus-t, amelyet a legnagyobb klasszikus vagy a legönérzetesebb szerző is hálás köszönettel fogadhatott.

Tüzetesen itt csak a Nemzeti Színház zsidó felekezetű színészeiről szólhatunk, mert elsőül azt a tételt akartuk igazolni, hogy felekezetünk gazdag részzsel járult hozzá nemzeti színművészetünk fejlődéséhez, belső tartalmának gyarapodásához, színvonala emelkedéséhez, szelleme elmélyítéséhez. De ezen a kereten kívül még bőségesen találjuk zsidó feleinket a magyar színészet elsősorban művelőinek sorában. – A Vígszínház személyzetéből egész sor szolgált rá az igazak elismerésére, a lelkesedek tapsára. Hogy ez a műintézet a magyar színjátszásnak sui generis otthona lett, jelentőségben, tekintélyben, már-már hagyományok dől-gában is a Nemzeti Színházzal egy sorban álló, azt Faludiék dologhozértésén és áldozatkészségén kívül nem csekély mértékben köszönhetik Szilágyi Vilmos szakavatottságának és Jób Dániel finom ízlésének és leleményének.

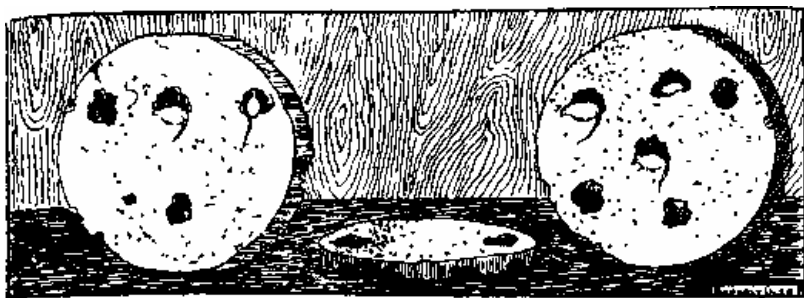
Egészen külön klasszist képvisel a fiatal magyar színészetben Törzs Jenő, akinek színjátszó zsenije még mindig fejlődőben van. Néha az a benyomásunk róla, mintha ezen a téren mindent tudna, ami csak tudható s mindent egyformán jól. Szerencsére nincs így. Törzs akkor igazán nagy, mikor emberi jellemével kongruens alakokat kell ábrázolnia. Mikor passzív, némán tűrő, önmeztagadó, szenvedéseivel megrendítő vértanút játszhatik. Innen van példátlan sikere a Sasfiókkal. Soha el nem feledhető élményünk marad, amit az „Élő halott”-ban, a „Félkegyelmű”-ben láttunk tőle. Egy fiatal, magyar szerzőnek, Villányi Andornak, hamar letűnt drámájából mint soha el nem tűnhető emlék él bennünk egy szerencsétlen, nyomorult, szerelmes zsidófiú alakjának emléke. Eképpen Törzs Jenő művészegyénisége mintha igazolná azt a föltevést, amelyről bevezető sorában szólottunk: hogy fajunk a színészkedés körében is a passzivitás ábrázolására a legalkalmasabb. Ugyanezt a telt látszik bizonyítani a fényestehetségű Forgács Rózsi is, aki minden emberi és asszonyi kinszenvedésnek oly ékes-szólo kifejezője a színpadon.

De az egyes eseteknek nincs bizonyító erejük ott, ahol más természetű jelenségek más következtetések levonását követelik. A zsidó színész a magyar művelődés történetében sem egyfajtajú és egyszínű. Van közte hős és van intrikus; van, aki királyi koronát és palástot hord, van aki koldusrongyokban jár; van Wotan és Hans Sachs, Madarász Henrik és Thuringia örgrófja. Köztük ékeskedett Név Dávid, a fejedelmi énekes, akinek hangja sima volt, mint a bársony és erős, mint az acél és zengő, mint a tuba; köztük ragyog mindnyájunk büszkesége, Rózsa Lajos, a mesterek mestere, akit a tömeg tomboló lelkesedése köszönt, valahányszor a babért fejére illesztik Nürnberg ünneplő mezején; köztük siratjuk a korán elköltözött Erdős Richárdot, a kedves és

tehetséges bohémet és a harc mezején elesett Bihar Sándort, drága tanítványomat, akinek a legkomorabb kritika is ragyogó művész jövőt jósolt. Van köztük könnyű és csapodár énekes madár; van, akit babér ékesít, polgári tisztesség és jólét övez, van, aki faluról-falura jár ínségben, éhesen, szellős rongyokban, de holtig hű és kitartó lelkesedései a maga választotta pálya iránt. És valamennyi magyar. Szívvel-lélekkal az. Szegény és alázatos fia ennek a népnek, terjesztője nemzeti nyelvének, buzgó ápolója kultúrájának, hálás azért, amit nemzetétől nyert azzal, hogy magyarnak született és hálára nem számító azért, amit népi javaink érdekében a színpadon vagy kívül szól és cselekszik.

Zsidók a magyar publicisztikában

Írta Szatmári Sándor

publicista, volt országgyűlési képviselő

uszonöt esztendő előtt, 1895-ben ugyanezzel a címmel cikket írtam a Smith Évkönyvébe. Rámutatván ama rohamos, de mégis egészséges fejlődésre, amelynek processzusán a magyar napisajtó a hetvenes esztendők végétől a kilencvenes esztendők közepéig keresztülment, a többi közt ezeket írtam:

– A magyar sajtó hatalmas föllendülésében és kifejlesztésének munkájában igen jelentékeny része van a magyar zsidóságnak.

Hozzájárult anyagi támogatásával s hozzájárult intellektuális erejének a sajtó terén való közvetlen kifejtésével is. Az utóbbi tizenöt-húsz esztendő alatt, miközben a magyar sajtó átment a rohamos fejlődésen, a magyar zsidó hírlapírók és publicisták egész gárdája nevelődött fel. Nem kutatom azokat az okokat, amelyek előidéztek, hogy manapság a magyar sajtó munkásainak jelentékeny kontingensét zsidók alkotják. Azzal az egygyel tisztában vagyok és tisztában lehet mindenki, hogy sem a könnyű gazdagodás vágya, st-m a nehéz munkától irtózó félelem nem vezette a zsidókat a zsurnalisztikai pályára. Mert bizony ezen a pályán a könnyű vagyonszerzés titkait föl nem fedezik, sem az olcsó dicsőség gyönyöreiben nem részesülhetnek. Hiszen jobbra szegények és névtelenek. Jobbra csak nagyon szerényen élhetnek s a névtelen hősiség önfeláldozó, nehéz munkáját végzik. Legfőképp elmondható ez azokról, kik tevékenységek terén a publicisztikát szemelték ki. Sem

az anyagi, sem az erkölcsi beneficiumok, amiket élveznek, nincsenek arányban azzal az odaadó nagy munkával, amit végeznek.

– Ezek a zsidó publicisták, akik többnyire az újabb nemzedékhez tartoznak, jórészt magyar forrásból merítették tudásukat és műveltségüket. Itt nőttek fel, már nem exkluzív zsidó körökben, hanem a fejlődő magyar nemzeti társadalom eszméinek hatásai alatt. Ha tudásukat fokozták is az idegen kultúrák felhasználásával, ami csak becületükre válik, az idegen kultúrák eszméi már a sajátjukká vált magyar gondolkodás és magyar közszellem retortáján át szűrődtek beléjük. Tisztán és tökéletesen magyaros, gondolkodásra ügy, mint nyelvre s a leghaszontalább ráfogás éppen az, hogy a magyar zsidó újságírók és publicisták hamisítják meg a magyar nyelv szépségét, mert akik irodalmi viszonyainkat ismerik s a megtisztult, kifejlett magyar nyelv szabályait értik, azok jól tudják, hiszen látják, hogy zsidó íróink, hírlapíróink és publicistáink a leggondosabb magyar stiliszták.

Huszonöt esztendő előtt írtam ezeket, még pedig az akkori viszonyok közvetlen befolyása és friss hatásai alatt. Most, amikor megint a zsidó újságíróknak a magyar publicisztikában való szerepléséről írok, megint csak az elmúlt időkről elmélkedem. Az újabb idők eseményei az élő nemzedék előtt zajlanak le, alakjaik itt élnek előtte. Felesleges az ismertetés. De meg a régiekről emlékeztén, nem zavarnak elfogultságok, szinte szigorúan tárgyias is lehetek.

Csak arról a publicisztikáról írok, amely a napisajtóban munkálkodott. Arról, mely benne élt és benne szerepelt a váltakozó események politikai hullámzásaiban, a múlt század utolsó évtizedei alatt megvívott politikai harcokban.

A zsidó publicistáknak a napisajtóba való bevonulása már a hatvanas években kezdődött. Két zsidó származású publicista szereplése vált ki különösen. A *Falk* Miksáé meg a *Ludassy* (Gans) Móré. Mind a kettő Bécsben szolgálta a magyar ügyet. Fáik Miksa is Bécsben élt s onnét írta a „Pesti Napló”-ba azokat a híressé vált cikkeket, amelyek *fk.* jelzéssel jelentek meg. Emellett a bécsi lapokban is sok cikket irt az akkor aktuális politikai kérdésekről, főképp a vajúdo kiegyezés dolgairól. A hatvanas évek közepén megindult a „Pester Lloyd”, amelynek Fáik Miksa lett a szerkesztője. Ettől fogva azután idehaza fejtegette ki nagyszerű tehetségeit, amelyeknek révén általánosan elismert politikai tekintély magaslatára emelkedett. Később agykorban bekövetkezett haláláig részese is maradt annak a közbecsülésnek és elismerésnek, amely a magyar nemzeti ügy szolgálatában kifejtett kiváló munkájáért méltán megillette. Már bécsi tartózkodása alatt kivívta magának a szereplő magyar politikai vezéregyéniségek részéről azt a nagy megbecsülést, amely azután később a 67-iki kiegyezés után őt magát is a politikai vezetők soraiba állította. Már bécsi tartózkodása idején barátságával és bizalmával tüntette ki Széchenyi István, akit sokszor meglátogatott Döblingben és Széchenyi életének utolsó idejében többször bízta meg kényes, diszkrét természetű politikai missziókkal.

Falk Miksa ugyan még a hatvanas esztendőben kitért, de

a magyar zsidóság mindig a magáénak vallotta, valamint hogy ő is mindig teljes odaadással buzgólkodott a magyar zsidóság jogos és méltányos érdekeinek védelmezésében. Valahogy úgy voltunk vele, mint az angol zsidóság volt Dizraelivel, aki még egész fiatal korában lett kereszténynyé, de sohasem tagadta meg fajtáját, sőt egész irodalmi tevékenységén valóságos tendenciaképpen vonult keresztül a sémi faj kiválóságainak magasztalása. Ugyanebbe a kategóriába sorozható a nagytudományú orientalista, *Vámbéry Ármin*, aki a zsidó szellemnek szerzett úgyszólván világszerte dicsőséget, amellet, hogy rendkívül kiterjedt és igen tekintélyes külföldi összeköttetései rendjén mindig a magyar nemzeti törekvéseknek csinált propagandát.

Ludassy (Ganz) Mór már a magyar emigrációs tevékenységben is résztvett, de publicisztikai téren akkor tűnt ki, mikor 1865-ben és 1866-ban új erővel indult meg a kiegyezés megteremtése körül a nagy politikai küzdelem. Ludassy lett magyar részről ennek a küzdelemnek bécsi exponense. A bécsi sajtóban ő publicistáskodott legmegértőbben, de egyúttal legodaadóbban a magyar ügyért. A magyar alkotmánynak s egyúttal a magyar belső viszonyoknak mint magyar ember alapos ismerője lévén» nagyszerű tapintattal kapcsolta bele az osztrák dinasztia érdekeit a magyar nemzet érdekszférájába, hogy így értesse meg az osztrák centralistákkal a Magyarországgal való kiegyezésnek föltetlen szükségességét. Egészen a Deák Ferenc politikai törekvései szellemében dolgozott.

Mailáth György, aki nagy méltánylója volt Ludassy publicisztikai munkálkodásának, a vele folytatott tárgyalások után elhatározta, hogy magyar pénzen Bécsben lapot alapítanak, amely a magyar ügyeket és érdekeket képviselje ott az osztrák centralisták főfészkében. És megindították a „Debatte” című lapot Ludassy Mór szerkesztésével.

A „Debatte” nagyszerűen bevált. Ludassy bátran, gyakorta szinte merészen harcolt a magyar ügyekért. A híres „Húsvéti cikk” megjelenése után a bécsi centralista lapok, – élükön a „Botschafter”, amelynek egy cikkére volt tudvalevően válasz a „Húsvéti cikk” – önkényes, centralista tendenciákkal teljes magyarizatokat adtak Deák cikkének. Belemagyarították, hogy hiszen Deák tulajdonképpen elfogadja a „Centralparlament” eszméjét. Itt Budapesten egy lap sem reflektált a bécsi sajtó túlkapasaira. Bécsben már megint kezdett romlani a hangulat. Schmerlingék egyszerre megint fenhéjazóbbakká lettek. Ludassy belátván, hogy tenni kell valamit és az osztrákokkal meg kell értetni Deák Ferenc igazi álláspontját s azt, hogy a magyar rok nem hajlandók alkotmányukat prédául adni, Budapestre jött és meglátogatta Deákot aki a legmelegebb barátsággal fogadta.

Maga Ludassy írta meg Kónyi Manó könyvében ennek a látogatásnak s a Deákkal folytatott eszmecsereinek szerföltött érdekés lefolyását.

– Dicsőségesen dolgoztatok, öcsémuram, – mondotta neki Deák. – Növekvő örömmel olvasom mindennap a „Debatte”-t. Remélem, hogy Isten segedelmével dicsőséges sikerek lesz.

Ludassy rámutatott arra, hogy Bécsben félremagyarázzák a

Húsvéti cikket és Deák szándékait. Ez ellen tenni kell valami Deák azonban semmi szín alatt sem akart belemenni abba, hogy ő nyilatkozzék, sem abba nem akart beleegyezni, hogy a Pesti Napló-ban nyilatkozat jelenjék meg, mert szerinte ez annyit jelentett volna, mintha ő maga nyilatkoznék. Ludassy azt az ajánlatot tette, hogy ő írjon cikksorozatot a „Debatte”-ba, Deák beleegyezett, s erre három órán át tárgyalták meg pontról-pontra a megírandókat. Ludassy megköszönte az „öreg úr”-nak azt a kegyét, hogy három-órán át vele tárgyalt.

– Szívesen tettem, – válaszolt s kezet nyújtott. Rendkívüli felindulásomban – írja Ludassy – lehajoltam a kézre és megcsókoltam. Ő nyájasan tette balkezét a fejemre.

– Csak adja áldását erre a fejre, – mondtam – mert nagy fába vágom a fejszémét

– Áldja meg a jó isten, kedves öcsémuram!

Néhány percig mély csönd. Meglátszott, hogy elérzékenyülésem meghatotta az öreg urat. Végtére ő szólalt meg.

– Hát most mit csinál, Öcsémuram? Jöjjön velem vacsorára.

– Ezerszer köszönöm, most nem tudnék enni. Hazamegyek írni.

Ludassy még megkérdezte Deákot hogy másnap reggel mikor jöhet el, hogy bemutassa munkáját. Deák azt mondta, hogy jöhet már reggel hétkor. Lehet, hogy ő még az ágyban lesz, de az nem baj. Ludassy éjjel meg is írta a cikket, s reggel pontban hét órakor már ott volt Deáknál, aki csakugyan még ágyban volt. Ludassy felolvasta munkáját. Deák nagy figyelemmel hallgatta. Nagyon meg volt elégedve. Néhány észrevételt tett, néhány korrekciót.

– Így nagyon jól van, – mondta Deák.

– Ezt tehát, úgy amint van, kinyomathatom a „Debatte”-ban?

– Ki – bátran.

A három cikkből álló sorozat azután meg is jelent a „Debatte”-ban. Ezek voltak az akkor híressé vált májusi cikkeik.

A „Debatte”-nak e számai a Pester Lloyd mellékleteként jelentek meg itt Pesten. De érdekes, az akkori viszonyokra jellemző, hogy a pesti magyar lapok, sem Kemény Zsigmond „Pesti Napló”-ja, sem Jókai Mór „A Hon”-ja nem merték reprodukálni. Félték a cenzúrától, meg a megtorlástól.

A májusi cikkek világosították fel a bécsi politikát a magvarok igazi állásfoglalásáról, annyival inkább, mert az volt az általános vélemény, hogy ezeket a cikkeket Deák Ferenc fogalmazta.

A P. N. 1866 dec. 15-én ezt írta:

„Köztudomású dolog volt és soha senki kétségbe nem vonta, hogy a „Debatte” májusi cikkei Deák nézeteit a közös ügyekben, kellő hűséggel fejtettek ki.”

Íme, így szerepelt egy zsidószármazású magyar publicista a magyar nemzeti ügy erdőkében azokban a súlyos, válságos, sorsdöntő időkben.

Ez időtájt még két magyar zsidó foglalkozott a publicisztika terén Pesten. Az egyik Löw Tóbiás, aki a Deák Ferenchez legközelebb álló Pesti Napló politikai munkatársa volt, a másik az akkor persze még fiatal Mezei Mór, aki néhány igen tartalmas

és logikus cikket írt a kiegyezés kérdéséről egészen Deák Ferenc politikájának szellemében.

Az 1867-iki kiegyezés után, mikor a magyar sajtó felszabadult nyűgei alól s egyszerre új lendületet vett, mikor az új alkotmányos élet ragyogása vette körül az országot s az elméik szárnyaló gondolatokkal, a lelkek tobzó érzésekkel teltek meg; mikor a magyar állam újjáépítésének varázsos vágya lendítette és fokozta az erőket, mikor a magyar zsidóság is megkapta végre az emancipációt: az új magyar zsidó nemzedékből sokan léptek a zszurnalisztika szolgálatába, ahová sok tudást, lelkes becsvágyat és erős hazafiságot vittek magukkal.

A hetvenes esztendőkbén már neves publicistává lett *Mezei* Ernő, aki az „Ellenőriben kezdte munkálkodását, majd mikor a fúzió után Csávolsziky Lajos kilépett az Ellenőr szerkesztőségéből s megalapította az „Egyetértésit, a fiatal Mezei Ernő, mint ízig-vérig függetlenségi politikus, Csávolszkyval tartott s az „Egyetértésinek lett vezércikkírója. Az „Egyetértés” par excellence a Kossuth lapja volt, s Mezei Ernő is a Kossuth politikai útmutatásai szerint írta cikkeit. Én a nyolcvanas évek elején lettem az Egyetértés munkatársa. Alulról kezdtem, végigcsináltam úgyszólván minden rovatot. Az országgyűlési rovat volt az, melyen át akkoriban az újságíró beléphetett az igazi publicisztikai világba, ahová csakugyan eljutottam s a nyolcvanas évek végén már én is vezércikkíróként szerepeltem az „Egyetértésinél, mely ebben az időben már igen hatalmas politikai tényezővé fejlődött. Még pedig erős gárda tagja lettem ott a z „Egyetértésinél, ahol akkoriban *Eötvös* Károly, *Hoitsy* Pál, Tors Kálmán, *Mezei* Ernő és én voltunk a rendes cikkírók.

Vázsonyi Vilmos is már a kilencvenes évek elején lépett a magyar publicisztikai sorompóba. De már előbb, még egyetemi hallgató korában feltűnést keltett egy-egy aktuális publicisztikai munkájával, melyben izmos tehetség, sok tudás és éles judícium mellett az írásművészet előkelősége nyilvánult. Az oroszláncorkmők nagyon korán észrevehetőek voltak a fiatal *Vázsonyi*ban. Irányi Dániel figyelme is akkoriban fordult már feléje s a kilencvenes esztendők elején már Irányi mandátumhoz szerette volna juttatni *Vázsonyit*. Általában Irányinak sok fogékonysága volt a fiatal publicisták megbecsülése dolgában. Engemet is sokféleképpen kitüntetett jóindulatú gondoskodásával s írásaim közt őrzöm egy levelét 1892. január 20-iki kelettel. Választási mozgalmak voltak akkor s Irányi arra szólított fel levélben, hogy tudassam vele sürgősen, nem volnék-e hajlandó két kerület közül, melyekre vőnatkozóan a hozzáérkezett leveleket is elküldötte, valamelyikben fellépni? Nem rajta múlt, hogy akkor még az én képviselőségem nem sikerült.

Vázsonyi Vilmos azután gyorsan emelkedett. Nagyszerű Publicisztikai kvalitásaival hamarosan tört utat ragyogó pályája télé. *Márkus* Miksa, meg a zseniális *Pap* Dávid is ez időtájt tűntek fel. *Pap* Dávid nagyon komoly közgazdasági munkái révén hamarosan hódított tért. Kár, hogy később ott a publicisztikai pályát. Mindenki nagy jövőt jósolt

pedig neki a politikai téren. *Neményi* Ambrus meg *Veigelsberg* Leó, akik a Pester Lloyd publicistái voltak, már a nyolcvanas években is tekintély magaslatára emelkedtek. Mindkettő európai műveltségű, kitűnő stílista hírében állott s nevük a külföldön is elismeréssel találkozott. *Veigelsberg* különösen nagystílusú publicista volt. Ez a kitűnő ember öngyilkosságával bizonyította be, hogy milyen önzetlenül szolgálta a közügyeket, mert az adósságok súlya alatt roppant össze. Nem bírta már az anyagi gondokat. A német nyelven dolgozó magyar publicistákhoz soraközött *Weisz* Julián, *Radó* Sámuel, meg *Sturm* Albert is. *Sturmot* is a munka ölte meg. Megőrölte fizikumát és szellemét is, mely elborult akkor, mikor mint a Budapesti Tudósító tulajdonosa már anyagi gondok nélkül élhetett volna.

Heltai Ferenc is a publicisztikai munkálkodása révén jutott a későbbi folytonos emelkedés első lépcsőfokára. *Gellért* Mór mint a magyar ipar lelkes propagátora szerzett magának nagy érdemeket szinte szédületesen nagy és erős emelkedéssel. És emellett szegény ember maradt. Szegényül halt meg. Épp úgy, mint *Kubinyi* Zsigmond, aki a Szegedi Naplót szerkesztette s épp oly buzgalommal, mint rátermettséggel harcolt a függetlenségi politika mellett.

Vészi József mint költő kezdte irodalmi tevékenységét, de már a nyolcvanas években a publicisztikai térre lépett. Megvolt ehhez minden kvalifikációja. Nagyszerű képességei mellett a hű vatásáért lobogó lelkesedés. És valami különösen szeretetreméltó bohém természet, mely mindig felülemelkedett az anyagi gondokon és az ezekhez fűződő érdekeken. A munkájából élő ember volt s az is maradt. Soha eszébe sem jutott, hogy szellemi tőkét vagyonszerzésre kamatosítsa. Sem mint képviselő, sem mint publicista, sem mint a nagytekintélyű Pester Lloyd főszerkesztője.

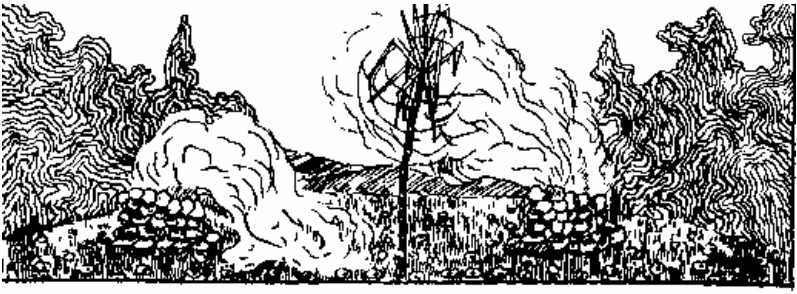
Érdekes alakja volt a magyar publicisztikának *Futaki* Gyula. Elmondható róla, hogy ő volt a legrégebb újságíró. Típus volt. Nem a legrokonszenvesebbek közül való. Mesés konfidenciája sok ellenséget szerzett neki az újságírók világában. De kitűnő zurnalisztikai képességeit nem lehetett tőle eltagadni. Csodálatos tehetsége volt ahhoz, hogy összekötötteseket szerezzen. Nemcsak államférfiakkal tartott érintkezést, hanem állandó jóviszonyban volt Rudolf trónörökösrel is, aki hozzáintézett levelében mindig „Kedves Futak”-nak szólította. Több ilyen levelet magam is láttam. A *Futaki* zurnalisztikai élelmességét valóságos legendakör vette körül. Sokan irigyekék, sokan meg épp a modoráért haragudtak rá. Ő alapította a „Budapesti Tudósító” könyomatost, melynek akkoriban még Budapesti Correspondenz volt a neve és magyarul meg németül közölte a lapokkal politikai értesüléseit. Egyszer valami differenciája támadt a lapokkal s az egész pesti sajtó bojkottálta. *Futakit* ez nem hozta ki sodrából. Kacagva mondta, hogy ő fogja kibőjtölni a lapokat. És igaza volt. Könyomarasában nap-nap után közölte a legérdekesebb, sokszor egyenesen szenzációs híreket. Néhány hét múltán belátták, hogy *Futaki* mellőzhetetlen. Lassan-lassan megszűnt a haragos bojkott. *Futaki* azonban már nem tartozott a szegény újságírók fajtájához. Úri lábón élt s amikor meghalt, tekintélyes vagyon maradt utána.

Lehetetlen, hogy meg ne emlékezzem még egy zsidó származású magyar újságíróról, *Neszmélyi Artúrról*. Nem volt publicista, de mint politikai riporter elsőrangú. Zseniális és páratlan munkaerő. Ez a beteges, sánta fiú maga volt a megtestesült újságírói elevenség, valami csodálatos, erő kergette és szüntelen lobogó tűz hevítette. Benne, a vérbeli újságíróban a legjelesebb politikai tehetségek dolgoztak. Nem volt nyugvása. Nem volt olyan politikai mozgolódás, melyről ő ne tudott volna, s amelyben valamiképp szerepet ne vitt volna. És a szíve, lelke szintültig magyar hazafisággal. Minden hazafias tüntetésnél ott ugrándozott ez a sánta fiú és mindig az első sorokban. Korán halt meg, egészen fiatalon, őszintén és keserűen gyászoltuk valamennyien. Szentül meg vagyok győződve, hogy szellemével magasra kapaszkodott volna, ha fizikuma fel nem mondja a szolgálatot.

És még voltak többen, sokan, akik a névtelenség hősiességé-
 ve dolgoztak, harcoltak a magyar publicisztikában mindig tüzes hazaszeretettel. A hivatás szeretete s a nemes kötelességteljesítésre irányzott becsvágy sarkalta őket. Mint minden munkás, ők is harcban állottak a munkaadókkal, akik őket kihasználták s az ő munkájuk révén gyűjtöttek vagyont és közéleti tekintélyt, ők maguk meg névtelenek és szegények maradtak. Becsületes nap-számosai a magyar nemzeti ügynek, akik boldogoknak érezték magukat, ha ezt az ügyet egy-egy lépéssel előbbre vihették.

A sajtó és a zsidóság

Írta: Szini Gyula
író

sajtó támadóit – számosan vannak közöttük, akik ennek a sajtónak sorsába döntően beavatkozhatnak – rendszerint az jellemzi, hogy nincsenek tisztában a modern sajtó intézményével. Osztják, mint laikusok, azt a nagyon elterjedt véleményt, hogy a sajtóra szükség van, de kijelentik, hogy a mai sajtó erényeivel és főként hibáival gyökeres átalakításra szorul.

Érdekes, hogy magának a sajtónak az emberei közt is sokan vannak, akik osztják ezt az általánosan elterjedt véleményt, de természetesen mint szakemberek egészen máshol látják a sajtó hibáit és máshol keresik az orvoslásukat is.

Azzal azonban tisztában vannak, – és illenék, hogy a laikusok is tisztában legyenek vele – hogy a sajtónak ilyen általános reformja nem indulhat ki tőlünk. Távol áll tőlem, hogy Magyarország súlyát és befolyását az európai közéletben alábecsüljem. A sajtó azonban az egész világra szóló intézmény, – szándékosan mellőzöm itten a kompromittált „nemzetközi” szót, – amelynek erényei és hibái az egész világon egyformák.

A sajtó történetéből tudjuk, hogy a mai újságok formájukat és szellemüket Parisban a Lajos Fülöp király uralma alatt nyerték és eszméjük Girardintól, a párisi újságíró-fejedelemtől ered, aki először alapított előfizetőkre és egyéb, ma is szokásos lapjövendelmekre újságot. Ettől fogva a hírlapok üzleti vállalkozások lettek és mi sem természetesebb, mint hogy az erősödő nagytőke rávetette magát az újságokra, amelyek nemcsak üzleti hasznót, hanem a közvéleményre való erős befolyást jelentettek.

Közismert dolgokat ismétlek, de lehetetlen a sajtóról igaz- és komoly véleményt alkotni egész fejlődési komplexuma-

ismerete nélkül. Abban a mértékben, ahogy az újságírás üzletiesedett, el kellett hogy vesszítse addig való eregyeit. Más eregyei viszont más hibái támadtak. Eregye lett az egész világról való lehető gyors informálás, bekapcsolása a távírónak, telefontnak és egyéb technikai eszköznek, ezzel azonban együtt járt a felelősségérzés csökkenése, mert az egész világra szóló információ nem lehetett alapos, nem lehetett lelkiismeretes. Verseny támadt az újságok közt a híradás gyorsaságában, de nem alaposságában. Az egyik a másikat szinte kizárja. Innen ered a szenzáció hajszolása és annak ikertestvére: a „kacsa”. Az újságoknak az üzleti életbe való bekapcsolódása maga után vonta, hogy a sajtó olyan rengeteg tőkés érdekeltségnek vált hordozójává, amilyenekről azelőtt nem is álmodtak az üzletemberek és ezzel együtt járt bizonyos korrumpáltság.

Minek ismétlem ezeket a százszor leírt dolgokat? Mert akik a sajtót támadják, nem magát az intézményt sújtják véleményükkel, hanem annak az embereit. Ha valahol nagyipar támad, amely olcsó és selejtes holmikkal árasztja el a világot, lehet-e ezért támadni a munkásokat? Ez senkinek sem jut eszébe. De a sajtónak a munkásait támadják olyan hibák miatt, amelyek magának a nagyüzemnek a hibái. Igaz, hogy az újságírónak a felelőssége nagyobb, mint a kézi munkásé, de viszont a súlya, befolyása eltörpül a lap másnemű, rendszerint üzleti érdekeivel szemben. Ezért mondta a nagy Bismarck, aki fölismerte az újságíró nehéz helyzetét, hogy minden hírlapíró pályatévesztett ember. Viszont Bismarck vaskeze sem akarta teljesen megszüntetni a sajtót, amelyre – hiába – szükség van. Ma a sajtó az a hétfejű sárkány, amelynek minden fejét le kellene vágni, kivéve a hetediket, amely mindig kinő és ennek a neve: kritika. A sajtó a modern szellemi „életnek épp olyan, talán fontosabb szerve is, mint a parlament.

Ez általánosságok után a magyar sajtóról óhajtok szólni, amelyet támadások értek a múltban, támadások érnek a jelenben és alighanem támadások fognak érni a jövőben is.

Ma, amikor papírinség és egyéb körülmények következtében a magyar sajtó legválságosabb napjait éli, úgyszólván a létért való keserves küzdelmét folytatja, arra az elmúlt sajtóra – amire a vádak vonatkoznak – már úgy tekintünk vissza, mint a magyar újságírás hőskorára, gyönyörű virágzására, nagyszerű kifejlődésére, amivel úgyszólván a semmiből teremtette meg önmagát.

Nem beszélek a legnagyobbak koráról, amikor Kossuth Lajos, Deák Ferenc, Kemény Zsigmond báró forgatták a tollat, ezekhez a heroszokhoz már alig ér föl a pillantásunk. Szinte azt lehet mondani, hogy abban a mértékben, ahogy maga a sajtó intézménye megerősödött és belekapcsolódott a világ általános fejlődésébe, az emberei vesszítettek egyéniségük eregyéből és fontosságát. A telefon és a távíró fontosabb lett, mint az író toll és a

közérdek mögött, inkább, mint valaha, ott settenkedett az üzleti érdek, a magánérdek.

És mégis, végeredményben nem becsületes és nagyszerű sajtó volt-e az, amely ilyen neveket vetett föl, hogy csak taláalomra említsem őket: Rákosi Jenő, Ábrányi Kornél, Ábrányi Emil Bartha Miklós, Inczedy László, Kaas Ivor, Cholnoky Viktor, Tóth Béla, Horváth Gyula, Fáik Miksa, Bródy Zsigmond, Braun Sándor, Vészi József, Márkus Miksa. Szándékosan keverem ebben a névsorban az élőket és a holtakat, a keresztényeket és zsidóikat, mert egyformán hozzátartoznak ahhoz a korszakhoz, amelyet jellemezni akarok. Lehet-e erre a sajtóra azt mondani! hogy lelkében zsidó volt? Csak arra gondoljunk, hogy mennyit tett ez a sajtó a főváros magyarosodása érdekében. Pedig ez a sajtó – mindenki tudja – nagyrészt zsidó tőkések kezében volt. Ez a sajtó kétségtelenül hazafias, sőt egyenesen sovíniszta volt. Zsidó munkatársai épp úgy szenvedtek sebeket a hazafiassáért való csatájukban, mint a keresztények. „Akkor üzlet volt a hazafiság”, – hangzik ilyenkor a talpraesettnek látszó válasz.

De boncoljuk csak ezt a kérdést, nézzünk a mélyére, akkor te kell látnunk, hogy a nagytőke mindig hazafias, nem is lehet más. Ma is: kinek áll érdekében leginkább, hogy a magyar kőróna kurzusa fölmenjen, ha nem a magyarországi nagytőkésnek? A hazafiság csakugyan a legjobb üzlet és a legjobb újságpolitika. Tegyük föl, hogy a zsidó tőkés csak üzleti érdekből hazafias. Eltekintve attól, hogy nehéz embert másképp elképzelni, mint önös érdekeinek háttérével, a zsidó tőkésben adva van a megbízható hazafi, akit életének gyökerében, üzletében érint a hazafiság kérdése.

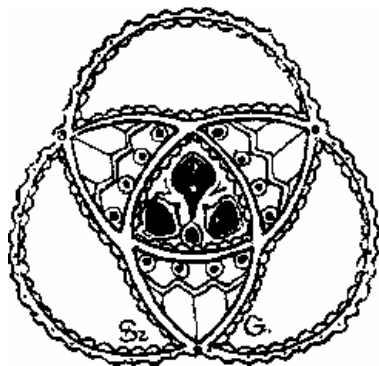
Aki ezt túlzásnak tekinti és nem hiszi el, kérdezze meg – a kommunistáktól. Mindenütt a világon, ahol a bolsevizmus fölűti a fejét, első dolga, hogy a tőkés kezekben lévő sajtóra tegye rá a kezét, mert tudja, hogy ebben a tőkés sajtóban van a hazafiság legnagyobb támasza. Az első ellenforradalmi cselekedet keresztény katonai és politikai körökből eredt, de az első ellenforradalmi beszéd – és nagyon veszedelmes körülmények közt – az újságírók klubjában, az Otthonban, hangzott el. Az a sajtó zúdult föl, amely mindig ellenforradalmilag gyanús volt a proletárdiktatúra szemében és amelyet állandóan fenyegettek meg, hogy mezei és egyéb testi munkára fogják, ha nem hagy föl ellenforradalmi izgatásával, ami, kifogyván a nyomtató papiros, élőszóval folyt tovább klubokban és egyéb népes helyeken, hol az újságírók megfordultak. A bolsevizmus ellen való hangulat csírát az üzletembereken kívül a sajtó képviselői terjesztették leginkább.

Ezek tudott dolgok és akik a sajtó fölött pálcát akarnak törni, gondolják meg ezt. Gondolják meg azt is, hogy a háború négy esztendeje alatt ez a zsidókézen lévő sajtó izgatott leginkább a kitartásra, a németek által kiadott „durchhalten!” jelszóra. Igaz, hogy cenzúra, nagyon szigorú katonai cenzúra alatt voltak az újságok, de aki ismerős a viszonyokkal, tudja, hogy a tőkések sajtója cenzúra nélkül is hazafias lett volna és a cenzúra voltaképp csak ezeknek a tőkéseknek állami védelme volt

más törekvések ellen, amelyek esetleg balra irányíthatták volna a közvéleményt. Ne feledkezzünk meg arról sem, hogy azok között az újságírók között, akiket a (legfelsőbb hadvezetőség tartott méltóknak újságírói érdemük kitüntetésére, igen nagy számban vannak zsidó újságírók.

Ezzel szemben a zsidóság teherlapjára írják a sajtónak azt a részét, amely bolsevista agitációt űzött. És hivatkoznak arra, hogy ezek túlnyomón zsidók voltak. De nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy ezek a zsidók kiközösítették magukat a zsidóságból, világpolgároknak és vallástalanoknak mondták és érezték magukat, zsidó intézményeket üldöztek és tönkretettek, a többi közt és első sorban el akarták pusztítani a zsidó tőke kezében lévő hazafias sajtót. Ez világos, logikus és ügy érzem, hogy nem szorul bővebb bizonyításra.

Annyit kétségtelenül el tudtak érni, hogy a magyar sajtó képe ma bonyolult, mint a gordiusi csomó. De aki ezt a csomót karddal akarja kettévágni, gondolja meg százszor is, hogy mit tesz, vizsgálja meg, hogy abban a gordiusi csomóban csak közönséges kötelek vannak-e, vagy pedig az ország életének, fejlődési lehetőségének véredényei, idegszájai. És aki a csomót kettévágja, sohasem tudhatja, hogy nem az ország életerejét találja-e.

Zsidó képzőművészekről

Írta: Gaál Jób
hírlapíró

a már szinte fölösleges külön írni arról, – hiszen ezt mások százszor és ezerszer megírták, – hogy a *magyarországi zsidóság* gondolatban, érzésben, egész lelki világában mennyire összefonódott a magyarsággal és az idők folyamán minden ízében, minden csöpp vérében teljesen magyarrá lett. Elfogulatlan ember ma már csak tényként ismerheti el, hogy a magyar zsidóság számarányát messze meghaladó módon áldozta véréért *hazájáért*, negyvennyolcban éppen úgy, mint a legutolsó nagy világégés idején, a doberdói fensíkon, Galícia havasai között és a Száva partján, és tényként lehet megállapítani azt is, hogy az irodalom, tudomány és művészet terén kivált zsidók csak dicsőséget szereztek ennek az őrszagnak határainkon belül csak úgy, mint külszági egyetemeken és nagy metropolisok múzeumaiban.

Ennek a rövid írásnak a keretében néhány zsidóvallású magyar piktorról kívánunk röviden szólni. Azért csak néhányról és azért csak röviden, mert valamennyi zsidóvallású piktor művészetének méltatására bizony nagyon is kevés lenne ennek az almanachnak a papírinség miatt szűkre szabott köpönyege. Szólni akarunk azokról a piktorokról, akik más társaikkal egyetemben ma bent és kint is kétségkívül reprezentánsai a magyar művészetnek, magyar tárlatokon és külföldi kiállításokon egyaránt feltűnést keltettek istenadta nagy tehetségükkel és a magyar művészet mindig büszkén vállalta őket magáénak.

Ezek a művészek ma is csak – művészetüknek élnek. Nem törődnek a körülöttük tomboló viharral, elvonulnak a relifjük zugába és olyan fegyverrel rombolják le azt a rágalmat, hogy a zsidó destruktív szelleménél fogva alkotó munkára nem képes, amely fegyver tiszteletet parancsol barátainknál és ellenségeinknél egytormán. Az ő fegyverük: az ecset, a tudás, a művészet. A vásznanakon egymás mellé torlódó színek újra meg újra belekiáltják a világba, hogy a magyar zsidóság most is, mindig is büszke arra, hogy egy Fényes Adolfot, egy Magyar-Manheimer Gusztávot, egy Katona Nándort, egy Hermán Lipótot, egy Hatvány Ferencet, egy Frank Lajost, két Glattert, egy Perlmutter Izsákot, egy Brück Miksát, egy Zádor Istvánt, egy Iványi-Grünwald Bélát meg még egy csomó nagyszerű művészt adott a magyarságnak.

Ha választani kellene, hogy közülük ki a nagyobb, ki a legnagyobb, bizony nehéz lenne a választás. Egyformán nagyok valamennyien és egyformán dicsőséget hoztak arra a magyar földre, ahol a bölcsőjük ringott, ahol apáik éltek, ahol a magyarságot szívták magukba és ahonnan a művészetüket merítették.

Fényes Adolfról már esztendőök előtt megállapította a *művészetnek* egyik legalaposabb magyar ismerője: Ernszt Lajos, aki akkor a Nemzeti Szalon igazgatója volt, hogy „Fényest bátran mondhatjuk egyik legeredetibb és legmagyarabb festőnknek”. Amikor Ernszt Lajos tizenöt esztendővel ezelőtt ezt megállapította, akkor megállapította azt is, hogy „a szociális eszmék művészi terjesztésének hivatottabb alakja még nem volt a magyar képzőművészetnek és nemcsak művészi, de magyar nemzeti szempontból az becses ránk. nézve, hogy . . . képeinek minden témáján a magyar nép életét, a magyar föld, a magyar városok sajátságait örökíti meg, megkapó igazsággal és következetességgel”.

Fényes Adolf nagy művészetének méltatása igazán nem fér el egy rövidre foglalt cikk sorai között. Róla – miként a többi művészről – újra könyvet kellene írni, mert hiszen az ő nagy művészete állandóan fejlődik és a műkritikus tudná csak megállapítani, hogy Fényes Adolf művészetének melyik fokozatához ért el. Volt idő, amikor női portréi arattak megérdemelt sikert, majd mint a szegény emberek festője keltett feltűnést. Azután a dekoratív felépítések szabadságának megszerzéséhez való titkos vágya elvitte őt új természetfelfogásához, elmerült az álomvilágban, de az ő álomvilága már égő tűzijáték lett, amely elemeit a való életből vette.

Katona Nándort, élő tájképfestőinknek kétségkívül egyik legkiválóbbját, ezt a nagy-nagy művészetének élő, végtelenül szerény embert, szintén elsősorban magyarsága jellemzi. Ha magunk előtt látjuk Katona Nándor vásznait és csodálattal bámuljuk lenyűgözően nagy művészetét, szinte sir a lelkünk, hogy a magyar piktúrának ez a vezére még mindig abban az atelierben dolgozik, ami mindennek inkább nevezhető, csak műteremnek nem. Katona Nándor művészetével iskolát csinált, többet, mint iskolát, mert az ő képeinek már nemcsak hatását láthattuk viszont más kevésbé szerény piktorok alkotásainál és Katona még mindig úgy

el, úgy dolgozik, mint évekkel ezelőtt, amikor szinte emberfeletti küzdelmet kezdett folytatni igazáért.

Rajta kívül talán nincs is piktorunk, akinek képein úgy élne a hangulat, mint a Katona Nándor csodálatos vásznain. A *Tátrá*-nak hivatottabb művésze valóban nincs. A havas bércek élő romantikája, a párázó vizesések csodálatos meséi, a milliószinű hónap álomvilágba ringató hangulata, a fodrosszélű viharfelhők regéi mind, mind ott élnek Katona Nándor vásznain. Ezek örökbecsű remekei lesznek egykor a világ minden múzeumának és hangosan kiáltják világgá, hogy ezeket a tájakat, amelyeknek szépségét csak magyar piktor lelke tudta visszaadni, tőlünk földi erő el nem veheti.

Magyar-Manheimer Gusztáv azok közé a kevesek közé tartozik, akik legerősebben reprezentálják mindenfelé a magyar művészetét. Neve, művésze ma már minden részén a világnak fogalom. Lázár Béla egyik írásában azt mondja róla, hogy valósággal ezermester. Ez a (megállapítás valóban megáll, mert Magyar-Manheimer éppen olyan nagy művész, ha lágy, puha ezüstös tónussal a tenger partját festi vászonra, mintha csodás meglátással gyermekaktokat, női alakokat varázsol elénk. Néha sötét színekben borongó, tragikus érzésig emelkedő táj szimfóniákat ad, amelyekben sötét tüzek égnek, máskor a ragyogó nap aransugarai millió rapszodiát susognak lágyan, szerelmesen, majd ismét alakok tűnnek elénk, akik a maguk bűbajos fiatalságával az életet hirdetik, a ragyogó, színpompás, örömmel teli ifjúságot, amelynek apóstola ez az örökifjú, hatalmasan nagy művész.

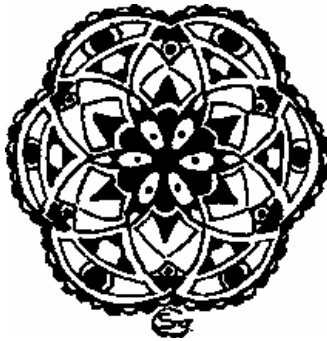
Bajos volna megállapítani, hogy művészetének melyik változásában erősebb, vagy nagyobb Magyar-Manheimer Gusztáv. Tökéletesen művészi minden alkotása. Tájképe éppen úgy, mint aktja, figurális képe, kompozíciója vagy egy-egy csodásán bájos stúdiuma.

A szerelemnek és a termékenységnek a piktora Hermán Lipót. Friss és gazdag invenciójú képeinek első kiállítása valósággal eseménye volt a magyar művészeti életnek. Színei újak, meséit az emberi test csodálatos hangszerén adja elő bámulatosan gazdag muzsikával, uralkodó művésze hatalmas erővel nyilatkozik meg és érzése csodálatos kompozíciókra készíti. Képein tobzódik az élet, az emberi test minden bája, minden szépsége, a szerelemnek minden költészete, ezersziínű ragyogása él és ez a ragyogó élet a szertehúzó áramlatok között egészen új formákba öltözködik. Minden képét tájképkeretbe formálja, a megoldása egészen új és színharmóniájának elevensége kitör a keretéből. Attól az időtől, hogy a művész a Műcsarnokban kiállított „Pásztorjáték” című képével díjat nyert, művészetében hatalmasat fejlődött és bizonyos, hogy Hermán Lipót egyik legjelesebb tehetsége már ma is a magyar piktúrának.

Fiatalabb piktoraink között különösen portréival keltett megérdemelt feltűnést Frank Frigyes. A művész, aki Münchenben Janknál tanult, már ott is sikert aratott. A Secessióban kiállított képeiről a szigorú bajor kritika a legteljesebb elismerés hangján szólott, itthon kiállított képei pedig egy csapásra a legelső piktorok közé emelték Frank Frigyest. Jóllehet háborús

kepei és táj festményei egyaránt elsőrangú alkotások, kétségtelen, hogy Frank igazi művészete a portréban nyilvánul meg, színei élnek, beállítása, megoldása egyéni és új, meglátása nagyszerű és művészete abban csúcsosodik ki különösen, hogy minden modelljénél nagyszerűen meglátja és igen nagy erővel adja vissza azokat a – kicsit furcsán hangzik, de így van – jellem-béli sajátosságokat, amelyek rajtaülnek minden ember arcán, de amelyeket meglátni és visszaadni igen kevés piktornak adott meg.

Zsidó művészek a magyar zenei kultúráért¹

Írta: Fodor Gyula
író és zeneesztétikus

emcsak pénzzel és közönséggel, de sok és sokféle tehetséggel is gazdagabbá tette a zsidóság a magyar zenei kultúrát. Nem tagadható le, hogy sokkal több kitűnő zsidó vagy zsidószületésű s csak felnőtt korában áttért zeneszerzőnk, operaénekesünk, előadóművészünk van, mint amennyinek a zsidóság számaránya szerint lennie kellene. A zsidók, az egész zsidó lakosság aránylag kis számához viszonyítottnak, bizony túlságosan nagy helyet foglalnak el a zenei életben.

Az alábbiakban megkíséreljük, hogy vázlatosan összeállítsuk azoknak a zsidó zenészeknek az életrajzi adatait, akiknek a magyar zene múltjában számottevő szerep jutott, vagy akik ma szerepet játszanak a magyar zenei életben. A felsorolás előtt azonban fel akarunk vetni néhány kérdést, ha válaszolni nem is tudunk rajok és le akarunk szögezni néhány megállapítást.

Az első kérdés, ha a zsidóknak a zenei életben való szerepéről van szó, önként adódik. Lehetetlen nem csodálkoznunk azon, hogy a zsidók nemcsak Magyarországon, de mindenütt az egész világon előzönlök a zenei pályát. Csodálatos ez egyrészt azért, mert ellentétben a görög, az egyházi s a renaissance-korabeli nyugateurópai élettel, a muzsika soha dominálóan jelentékeny szerepet nem játszott a régi zsidó életben és mert zsidó faji vagy nemzeti zene ránk nem maradt, nincs, nem létezik, másrészt, mert a zenével való foglalkozás csak kevesek számára lukratív és így nehezen egyeztethető össze azzal a képpel, amelyet a zsidóság

¹) Mutatványként megjelent az „Egyenlőség”-ben

ellenségei az anyagi és pénzéhes zsidó lélekről átvittek a társadalom köztudatába. A muzsika a legkevésbé anyagi, a legkevésbé pozitív, a metafizikához legközelebb álló, a konkrétumoktól lényegesen elvonatkoztatott művészet és mégis: művelőinek és közönségének aránytalanul nagyobb része kerül ki a zsidók, mint a keresztények sorából. A háború előtt a zsidóság Magyarország lakosságának öt százalékát tette ki. Eszerint minden száz keresztény muzsikusra öt zsidó zenész, minden ezer keresztény hallgatóra ötven zsidó hallgató, minden húsz keresztény művészre és zeneszerzőre egy zsidó zeneszerző és művész esik. Nem kell járatosnak lenni a zenei élet útvesztőjében, elég, ha valaki csak néhányszor megfordult a hangversenytermek és a zenés színházak nézőterén s felszínes figyelemmel kísérte a napilapok zenei rovarát, hogy megállapíthassa: a valóságban az arány nem ez, a zsidóknak aránytalanul nagyobb tömegei gyönyörködnek a zene immateriális művészetében és aránylag sokkal több zsidó választóttá életpályául a zenével való, nem túlságosan jövedelmező foglalkozást, mint ahány keresztény.

Nem kíséreljük meg, hogy ezt a rejtélyt megoldjuk, ellenben felvetünk egy másik kérdést. Azt kérdezzük, kialakult-e a sok zsidó zeneszerző működésének eredményeképpen egy zsidó faji muzsika- Megnyilatkozik-e a zsidó muzsikában a zsidó faji génius? A zsidó származású magyar zeneszerzők mit írtak: zsidó zenét, vagy magyar zenét- Megállapíthatók-e a zsidó születésű magyar előadóművészek előadásából egy sajátos zsidó faji jellegű előadási írmód, stílus szabályai? Igen-e vagy nem?

Zsidó faji muzsika nincs. A magyar zsidó zeneszerzők vagy magyar, vagy európai zenét írtak, a magyar zsidó művészek előadásmódjában lehetetlen fellelni olyan sajátosságokat, amelyek a magyar keresztény művészek előadásából hiányzanak. A magyar zsidó muzsikások nem a zsidó kultúrát, de a magyar kultúrát szolgálták, fejlesztették, gazdagították. A zenetörténet ezzel a tanulsággal szolgál.

Még egyet, mielőtt a felsorolásba kezdenénk. A felsoroltak között több olyannal fog találkozni az olvasó, aki már nem zsidó, aki kitért. Nem kell a zsidó fajiság vagy éppen nemzetiség álláspontján lenni ahhoz, hogy az ember ezeket a kitért zsidókat, akik túlnyomórészt csak férfikoruk delén vagy azon is túl tértek át más vallásra, a zsidóság kulturális számlájának a javára írja. Aki zsidó családból zsidónak született és harminc-nyolcvan esztendőskoráig mint zsidó működött, arról biztosan el lehet mondani, hogy a zsidóság adta őt a magyar kultúrának, a zsidóság, amelyet a magyarság egyetemén belül olyan külön kultúrtegyezőnek tekintünk, mint amilyen például a protestantizmus. Tagadhatatlan, hogy más a kálvinista magyar, más a katolikus és inas a zsidó magyar. De magyar mind a három.

Zeneszerzők

Az első nevezetes zsidó zeneszerző, aki zenetörténetünkben szerepel: *Rózsavölgyi* (Rosenthal) Márk. Rózsavölgyi 1787-ben

született Veszprémben, kalandos életet élt, mint hegedűművész rendkívüli sikereket aratott, szerzeményei, különösen táncai az Erkel előtt való kor irodalmának gyöngyei, szinte példátlan népszerűsége tettek szert. Szerzőjük bohém lélek volt és noha életében sok pénzt keresett, nagy nyomorban halt meg a forradalom esztendejében. Bartók Béla egy hírlapi cikkében ugyan „idegent nek nevezi Rózsavölgyit, ezzel szemben Petőfi Sándor, aki ha folklóre-tudós nem is volt, magyar érzésben aligha állott Bartók Béla mögött, „Rózsavölgyi halálára” című költeményében (Pest, 1848.) ezt írja a vén bohémről:

*Ébredj föl, vén muzsikus, vén barátom,
Hadd búsuljunk, lelkesedjünk nótádon,
Olyan istenigazában tudtad te,
Hogy hol fekszik a magyarnak a szíve,
A magyarnak a szíve.*

Fabó Bertalan szerint Rózsavölgyi zenéjének, debreceni szereplésének a hatása alatt teremtette meg két debreceni táncmester a magyar körtáncot, amelyből később a körmagyar lett.

A tizenkilencedik század második felének legnagyobb magyar hegedűművésze is zsidó volt: *Reményi* (Hoffmann) Ede. 1820-ban született Egerben. Bécsben Böhm tanítványa volt és hangversenyéken már a negyvenes években föltűnt. A szabadságharc alatt Görgey Artúr mellett működött, mint segédtsízt. Világos után menekülnie kellett. Parisba, Londonba, Amerikába emigrált. Hegedűjátékának szenvedelmes drámaisága magával ragadta, hiánytalan, boszorkányos dologbeli készsége pedig elkápráztatta, a közönséget. Egész Európa rajongott érte. 1860-ban hazajött Pestre, ahol valósággal kitört a Reményi-láz. Mosonyi Mihály a magyar zene palatinusának nevezte Reményit. Reményi kikeresztelkedéit és volt hitsorsosait megtagadta. Feleségül Fáy Antal borsodi földesúr Gizella leányát vette, akivel Parisban telepedett le. 1898-ban halt meg Amerikában, hangversenyezés közben, hegedűvel a kezében. Reményi magyarságáról meghitt barátja: idősebb Ábrányi Kornél így ír: ... nem ismerek művészt, akiről több joggal lehetne elmondani, hogy nemzeti alapon állt, mint amilyen joggal mondhatjuk ezt Reményiről . . .

Aki Reményi a korabeli hegedűművészek között, az volt *Popper* Dávid a gondokások között. 1843 december 9-én született Prágában. A prágai konzervatóriumon Goltermantól tanult s 1863-ban nevét már fél Európa ismerte, 1368-73-ig a bécsi Hofopernél működött mint első csellista. Az 1885-86. tanév végén a magyar kultuszminiszter, Trefort Ágoston elrendelte a budapesti Magyar Királyi Zeneakadémián a gordonka-tanszak felállítását s a tanszak betöltésére Popper Dávidot, – amint a Zeneakadémia hivatalos történetírója Moravcsik Géza írja – e hangszer legnagyobb élő mesterét nyerte meg s nevezte ki. 1886 szeptembere óta haláláig, 1913 augusztus 7-ig Budapesten élt és dolgozott Popper. Kompozícióiról s egyéniségéről így ír Hubay Jenő: Nemcsak nagy művész, nagy, utolérhetetlen virtuóz, de nagy zeneszerző-tehet-

ség is volt. A magyar kultúrának kétszeres oka van arra, hogy gyászolja, mert többet vesztett benne a nagy művésznél. Igaz barátja volt a magyar nemzetnek, szerette a zenéjét, teljes odaadással támogatta a magyar zene harcosainak törekvését. Bár külföldön született, attól a perctől kezdve, mikor a Zeneakadémia kötelékébe lépett, magyarrá lett szívében. Felesége meg is tanult magyarul s korán elhunyt egyetlen fiát teljesen magyar nevelésben részesítette.

Magyar zsidó volt a „hegedűkirály” is: *Joachim* József. 1831. június 28-án született Pozsony mellett, Kőpcsényben. Csodagyermek volt, már 7 éves korában szerepelt s 12 éves korában a lipcei Gewandhaus kényesízlésű publikumát is meghódította. Címeit, méltóságait, kitüntetéseit szinte lehetetlen felsorolni. Szénátora, majd alelnöke volt a Szépművészetek Akadémiájának Berlinben. A cambridgei, glasgowi, oxfordi, göttingeni egyetemek díszdoktorrá választották. Díszje volt és lelke a bonni Beethoven-ünnepségeknek s 1847. óta a londoni szezonnak. Magyarságát az op. 11. „In ungarischer Weise” feliratú koncert, zsidó voltát héber melódiai (op. 9.) brácsára és zongorára igazolják. 1907. augusztus 15-én halt meg Berlinben.

Major J. Gyula rendkívül sokat írt, kamarazeneműveket, zenekari darabokat, zongorakompozíciókat, dalokat. Mindennel megpróbálkozott, de Magyarországon nem méltányolták kellőképpen. Több műve díjat nyert és külföldön is előadásra került.

Bátor Szidor termékeny zeneszerző, akinek az operettszínpadon is voltak sikerei.

A legújabb zeneszerző-generáció nevelésében nagy szerep jutott *Siklós* Albertnek. Noha maga is fiatalember – 1878 június hó 6-án született Budapesten – jóformán minden új magyar zeneszerző tőle tanulta a hangszerelést.

Az új magyar zeneirodalomnak kétségkívül egyik legérdekebb, legeredetibb és legerősebb tehetsége: *Weiner* Leó. 1908-ban, 23 éves korában a Zeneakadémián a zeneelmélet tanára lett. Művei: op. 2 Caprice, op. 3 Szerenád kis zenekarra, op. 4 Vonós-négyes, op. 5 Farsang; zenekari humoreszk, op. 6 Vonóstrió, op. 7. Három zongoradarab, op. 8 Ballada klarinétra és zongorára, op. 9 Hegedűszonáta, op. 10 Kísérőzene Vörösmarty: Csongor és Tündééhez. Vannak ezenkívül zongoradarabjai.

Az abszolút zene művelői közül felsoroljuk még a következő Kössler-tanítványokat:

Zágon Géza Vilmos (hősi halált halt az olasz harctéren) dalokat írt, egy Pierrat-Lunaire c. ciklust, francia versekre és zongoradarabokat, amelyek *Poemes* és *Jeu des vagues* címmel jelentek meg. Debussy-rajongó volt s a francia mesterről tanulmányt is írt. – *Bálában* Imrét zenei fejlődésében akadályozta, hogy öt évig volt a fronton és szerb fogságban. – *Fenyves* Jenőnek „Falusi lakodalom” című zenekari műve tetszett. Írt kamarazenét is. – *Radó* Aladárnak, aki 1914-ben a szerb harctéren hősi halált halt, több műve került előadásra a budapesti filharmóniai társulat hangversenyein. Maradt egy operája: „A fekete dominó”. – *Kardos* István nevét dalai tették ismertté. Több sikerült műfordítást és zeneesztétikai értekezést is publikált.

A legújabb zeneszerzői generáció tagjai közül, noha még valamennyi innen van a harmincon, ismert a *Horowitz Pál*, *Nyíregyházi Ervin*, *Ábrahám Pál*, *Kósa György*, *Krauss Mihály* (1918 végén szerzői estje volt a Zeneakadémián és 1919 tavaszán – ihuszonkétéves korában – bemutatója az Operaházban: a „Marika” című kétfelvonásos népszínmű), *Szegheő János*, *Jemnitz Sándor* neve.

Az abszolút zene művelői után térünk rá azokra a zenészekre, akik a színpadon arattak sikert.

A sort *Goldmark Károly* nyitja meg.

Goldmark 1830 május 18-án született Keszthelyen. Bécsben Jansától tanult, majd, amikor a forradalom évében bezárták a bécsi konzervatóriumot, mint autodidakta folytatta a tanulmányait. Színházi zenészként tengette az életét Pesten és Bécsben. 1857-ben adta első hangversenyét s 1858-ban koncertezett első ízben Pesten. Első nagy sikerét 1867-ben aratta a „Sakuntala”-nyitányával. Goldmark nevét világhíressé a „Sába királynője” című opera tette. Hogy befejezhette ebben nagy része van annak az állami ösztöndíjnak, amelyet Goldmark báró Eötvös József kultuszminisztertől kapott és ahhoz, hogy az opera – egy zsidó zeneszerző operája! – 1875-ben, öt esztendővel azután, hogy elkészült, végre színre is kerülhetett a bécsi Hofoperben, Liszt Ferenc és gróf Andrássy Gyula közbenjárására volt szükség.

A Sába királynője döntő sikert aratott. Goldmark új, senkiéhez sem hasonló, buja és bő melódikája, gazdag és eredeti módulálókészsége, dús harmóniai fantáziája, zenekara, amely telten, pompózan szól és addig nem hallott hanghatások kincsházaként tárult föl a hallgató előtt, híveivé tették nemcsak a bécsieket, de a német, a magyar s az olasz közönséget is. Sába királynőjében még a holdsugár is perzsel, de ott van mellette a „Merlin”: küzdelem Bayreuth emlékével, a „Házi tücsök”: Old England német érzélgősségbe olvadó népdalhumora, a „Berlichingeni Götz”, ez a különös melodramatikus kísérőzene s a „Téli rege”, az ős hajszálak schuberti lírája.

Ez a dunántúli magyar zsidó fiú magányos sziklaként áll a magyar zenetörténet nagy alföldjén. Hogyan került ide: titok. Csak egy bizonyos: az, hogy művészetének nem volt őse és nincs utóda.

A zsidó magyar operakomponisták közül felemlítettük már Major J. Gyulát, Radó Aladárt, Krauss Mihályt. Meg kell még emlékeznünk ezen a helyen is *Nádor Mihályról*, akinek „Donna Anna” című operája 1920. januárjában került bemutatóra az Operaházban. Mint ballet-komponisták *Stern Ármin* és *Harsányi Tibor* szerepeltek az Operaház műsorán. Van egy elfogadott, de elő nem adott balletje *Szirmai Albertnek* is.

Operettkomponisták

Az operettkomponisták sorában első helyen *Konti József* áll. Konti lengyelzsidó családból származott, 1876-ban jött karmesternek Debrecenbe, s ettől kezdve haláláig a magyar műzsát szolgálta. 1870-ben Kolozsvárra szerződött, 1884-

ben felkerült Budapestre a Népszínházhoz, amelynek második, majd Erkel Sándor halála után első karmestere lett. 1903-ban a Király-Színházhoz szerződött. Ott került színre utolsó műve, a Talmi hercegnő, míg többi operettjét: az Eleven ördögöt, a Királyfogás-t, a Suhanc-ot, a Kópé-t, az A citerás-t a Népszínház mutatta be Blaha Lujzával a fő női szerepben. Konti egészen magyarrá lett, s a magyar művésztszadalom szeretettel fogadta őt magába. Személyisége éppen olyan volt, mint művészi egyénisége: bohém szellemmel, kellemmel, leleménnyel, meleg érzéssel teljes. Operettjei a maguk műfajában reprezentatív jelentőségűek.

Az újabb nemzedék világhíressé tette a magyar operettet. *Kálmán* Imre elsőnek alkalmazta a magyar zeneszerzők közül a modern zeneszerzési technika eredményeit az operett-írásnál, az operettet közelebb vitte a vígoperához és a magyar faji zene kincsei közül sokat értékesített partitúráiban. Művei közül a *Tatárjárás* (1908), *A cigányprimás* (1912), *A kis király* (1912), *A csárdáskirályné* bejárták az egész világot. Mint dalköltő és szimfonikus is tehetségesnek bizonyult. A Zeneakadémián Kössler Jánosnál tanult s az intézet abszolválása után a *Pesti Napló* zenekritikusa lett. *Kálmán* Imre pályafutásához sokban hasonlít a *Szirmai Alberté*. Ő is a Zeneakadémián tanult. Írt szimfonikus és kamarazenét (vonósnégyes) is, zongoradarabjai Lipcsében jelentek meg, legnagyobb sikerét azonban chansonjaival, kabarédalaival s operettjeivel aratta, amelyek közül a *Táncos huszárok*, a *Mexikói lány*, a *The Girl of the film* (London, 1913) és a *Mágánás Miska* európai sikert arattak. *Szirmai* a magyar műdal egyik megteremtője. A legfiatalabbak közül *Ötvös* Adorjánt kell kiemelnünk, akinek több nótája országos népszerűsége tette szert. *Jakobi* Viktor 1911-ben *Leányvásár* c. operettjével lett világhíres. A *Leányvásár* Amerikában óriási sikert aratott. *Zerkovitz* Béla a legnépszerűbb pesti komponista. Ő Pest saját külön házi operettzeneszerzője, zenei udvari szállítója.

A magyar műdal és kabaré-líra művelői még: *Reinitz* Béla, *Hetényi-Heidlberg* Albert, *Kuruc* János, *Sas* Náci és *Chorin* Géza. Néhány nagyon szép magyar dallal gazdagította az irodalmat: *Kun* László.

Karmesterek

A régi zsidó színházi karmesterek közül kiemeljük *Ellenbogen* Adolfot, aki az Operaház balletmestere volt és Erkel egyik legjobb barátja. Ő írta a Hunyadi László balletzenéjét. Számos táncdarabot is komponált.

Márkus Dezső a bécsi konzervatóriumon tanult, a Népopera igazgatója volt, zenekritikusként működött a Magyar Hírlapnál.

A legnagyobb magyar orkeszterművészek egyike: *Reiner* Frigyes, 1888-han született Budapesten. A Zeneakadémián Kössler tanítványa volt. Pestről Laibachba került, majd vissza Budapestre a Népoperahoz. 1915-ben a drezdai Hofoper karnagya lett.

Kitűnő operettkarmester volt *Konti* Ignác és mellette *Barna* Izsó. Tehetséges karmester *Nádor* Mihály is.

A hangversenydirigensek közül jelentékeny kultúrmunkát

végzett *Kun* László, aki a művészi zene, különösen pedig az új magyar és külföldi zeneszerzők népszerűsítése érdekében sokat lelkesen és eredmény nyel dolgozott. *Kun* László a legkiválóbb élr magyar cimbalom-művész és tehetséges zeneszerző. A Nemzeti Színház karnagya és a Zeneakadémia tanára.

Lichtenberg Emil a karének- és oratórium-kultusz érdekében megalapította a Magyar Nők Karegyesületét, a Magyar Karének-egyesületet és a Magyar Zeneegyesületet és tíz esztendő óta magasszintvonalu előadásokban mutatja be az oratórium-irodalom remekeit.

Énekesek és énekesnők

Tenoristák: *Ellinger* József (született 1820-ban Pesten, meghalt 1891-ben) pesti és német színpadokon működött, oszlopa volt a magyar operai kultúrának; nevezetes Erkel-énekes. *Dalnoky* Béni 1849-ben született Szabadkán, 1880–1907-ig az Operaház tenor-buffója volt. *Déri* Jenő több, mint húsz évig volt tagja az Operaháznak. Legjobb szerepei Eleázár (Zsidó nő), Mimé, Dávid (Mesterdalosok), a Bibliás ember, *Kertész* Ödön, ki mint Don Jósé és Bajazzo excellált. *Arányi* Dezső énekelt Brünnben, Berlinben, a Scálában. 1894-ben Budapestre szerződött. *Gábor* József több mint egy évtizede tagja az Operaháznak. *Kertész* Vilmos a Népopera tenoristája volt, külföldön működik. *Kriener* Miksa is a Népopera tenoristája volt, elesett a harctéren. *Huszár* Károly Temesvár legkedvesebb énekesszínésze.

Baritonisták: *Ney* Bernát több, mint két évtizede tagja az Operának. Majd minden darabban szerepel. *Beck* Vilmos egyike volt az Operaház legképzettebb, legintelligensebb, legjobbhangú énekeseknek. Pestről a párisi Nagyoperába, a Covent Gardenbe s Amerikába került. Mindenütt nagy sikere volt. *Zádor* Dezső a müncheni Prinz Regenten és a drezdai udvari Operaháznak tagja volt, majd Gregornál énekelt s rendezett Berlinben, a bayreuthi ünnepi játékokon Albrechtet alakította, állandó vendége volt a Covent Gardennek Londonban s 1918–19-ben a budapesti Operaházat igazgatta. *Szántó* Gáspár a temesvári színháztól került a Városi Színházhoz Budapestre. *Rózsa* S. *Lajos*, a legtüneményesebb hangok egyike. Ideális hősi bariton. Pályafutását a budapesti Népszínházban kezdte Rip van Winklehen, mint Hudson kapitány. Innen Temesvárra került, majd vissza az Operaházba. Rendkívüli sikert aratott mint Telramund, Wotan, Hans Sachs, Kurwenal, Rigoletto, Luna, Scarpia. *Pajor* Ödön nemcsak jó énekes, de kítűnő színész is. *Farkas* Sándor az Operaház tagja. *Róna* Dezső, a Népopera volt tagja, vidéken működik. Dr. *Bársony* Lajos nagy sikerrel szerepelt hangversenyeken is.

Basszisták: *Ney* Dávid, született 1842 február 12-én Várpalotán, meghalt 1905 augusztus 31-én Budapesten. 1874-ben lett a Nemzeti Színház karénekese. Minden nagy basszus szerepet énekelt. Feledhetetlen alakításai voltak Brogni (A zsidó nő), Marcel (Hugenották), Sarastro (Varázsfuvola), Madarász Henrik, Hans Sachs, Wotan, Marke. *Erdős* Richárd méltó örököse volt Ney Dávidnak. 1881-ben született Budapesten s 1912-ben, június 10-én

halt meg. Élete utolsó évében a frankfurti Opera tagja volt. *Hegedűs* Ferenc 1887–1917-ig volt az Operaház buffosbasszusa, ötletes, kedves színész. *Bihar* Sándor, a híres Bachmann kántorcsalád nagyon tehetséges tagja, 1915-ben, huszonhatéves korában esett el az orosz harctéren. *Kálmán* Oszkár az Operaház tagja.

Énekesnők: *Ellinger* Jozefa, Ellinger József leánya, 1857-ben született Budapesten. Oszlopos tagja volt az Operaháznak és a Zeneakadémia tanára. *Risley* Lélia, a Ridler Kohne leánya, utiliténékesnő volt az Operaházban a kilencvenes években, *Szilágyi* Arabella a legnagyobb magyar drámai énekesnő, utolérhetetlen a Walkür szerepében, 1863-ban született Sárospatakon s 1918-ban halt meg Budapesten. *Diósy* Berta Pessy Cornet asszonytól tanult, drámai szoprán szerepeket énekelt. *Eibenschütz* Riza Lipcsében, New-Yorkban, majd a drezdai Hofoperben énekelt. *Eibenschütz* Johanna jónévű szubrett volt. *Szántó* Lili, az Operaház alténekesnőjéből énektanár lett. *Fodorné* Aranka 1906-ban lett az Operaház tagja. Legjobb szerepei: Azuczéna, Fides, Amneris, Delila, Getrud, Klytaemnestra. *Szamosi* Elza, az énekes színésznő új és érdekes műfajának reprezentatív womanje. Puccini hősnőit, a Hegyek alján Mártáját, Carment, a Csavargó fő női szerepeit alig lehet tökéletesebben megeleveníteni, mint ahogyan tőle láttuk. A legújabb nemzedék tagjai közül felemlítjük: *Bán* Dórá, *Havas* Gyöngyit, *Sámson* Mária és *Flesch* Ellát, a dalénekesnők közül: T⁷ágó-Lazarus Gittát és *Rác* Enát.

Hangversenyző művészek

Zongoraművészek: *Kelen* Ida 1873-ban született Budapesten, meghalt 1911 augusztus 26-án ugyanott. Gobbi Henriktől tanult. Kun Margittal s Hollóssy Kornéliával szövetkezve több zongorára irt darab interpretálásával tett szert hírnévre. Kiváló pedagógus volt. *Eibenschütz* Iona Schumann Klárától tanult. Európaszerte nagy sikereket aratott. *Scheiberné* Pataj Berta s *Adler* Mihályné mindketten kiváló kamarazeneszék. *Gönczi* Mór Ysaye-jal hangsversenyzett. A közoktatásügyi minisztérium államtitkára volt.

Szántó Tivadar az entente^országokban is jónévű zongoraművész és zeneszerző. *Guttman* Miklós műveit és izléses kamarazenesz. Dr. *Kovács* Sándor egyike volt a leggeniálisabb pedagógusoknak. A legfiatalabb nemzedékből *Hevesi* Piroska, *Szatmári* Tibor, a Nemzeti Zenede tanára, *Merson* Miksa, *Sándor* Árpád és a Kozány-Nővérek válnak ki.

Hegedűművészek: *Rózsavölgyi* Márkon, *Reményi* Edén, *Joa-chim* Józsefen kívül, akikről már szólottunk, meg kell említeni *Hauser* Miksát, aki 1822-ben született Pozsonyban s 1887. december 8-án halt meg Bécsben. Bejárta az egész világot s különösen üveghang-virtuozitása ragadta el a közönséget. *Singer* Ödön Tatán született 1831-ben. A pesti német színház első hegedűséből Weimarban hangversenymester s Stuttgartban udvari művész és professzor lett. irt számos hegedű-darabot. *Grün* Jakab Pevsten született 1837. március 13-án. 1868-ban a bécsi Hofoper hangsversenymestere lett, 1877-1909-ig pedig a konzervatóriumon tanított. *Rindley-Kohne* a legnagyobb magyar hegedűpedagógusok

egyike is zsidó volt. Auer Lipót Veszprémben született 1845 május 28-án. Európa legünnepeltebb hegedűművészei közé tartozott a múlt század második felében. 1865-ben Szentpétervárra költözött, ahol a konzervatórium tanára, orosz nemes, titkos tanácsos, a Szaniszló-rend nagykeresztese lett. A legkiválóbb mesterek egyike volt s mint zeneszerző is jelentékeny. Magyar rapszodiát is írt. *Block* József a Nemzeti Zenede és a Zeneakadémia tanára volt. Klasszikus pedagógiai munkákat s hegedű-iskolát írt. Komponált is. *Grünfeld* Vilmos 1894-ben Burger Lajossal vonósnégyes-társaságot alapított, amely sokat tett a kamarás zene népszerűsítése érdekében. 1869-ben az operai zenekar tagja, 1896-ban hangversenymester, 1898-ban a Zeneakadémia tanári, 1918-ban a Ferenc József-rend lovagja lett. *Berkovits* Lajos Hubaytól tanult, Parisban Lamoureux-nél játszott. Jó pedagógus. *Szigeti* Dezső a Colonne-zenekar versenymestere volt, majd a budapesti Operaházhoz szerződött. *Szigeti* József Budapesten született 1892-ben, Hubay letehetségesebb tanítványainak egyike. Világhíres. *Amar* Licco, Barré-taítvány, Berlin zenei életében előkelő szerepet játszik. Tagja volt a Marteau-vonósnégyesnek. *Eskenázi* Licco, a Nemzeti Zenede tanára. *Löblovitz* Béla Keménytanítvány. *Kornstein* Egon, a Waldbauer-vonósnégyes brácsása. *Adler* Rene István Hubaytól és Sefcsiktől tanult. Neve külföldön ismert. A legifjabb hegedűs-nemzetségből főlemlítjük a következő Hubay-tanítványokat: *Elán* Jenőt, a tüneményes tehetségű *Pártos* Istvánt, *Rozgonyi* Ágnest, *Benkő* Alicet, *Hermann* Milit, *Rubinstein* Ernát.

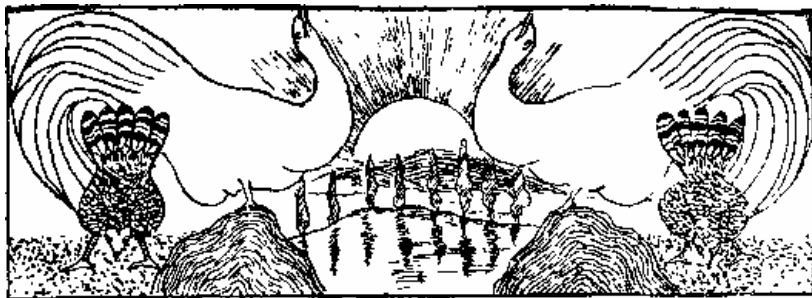
Zenetudósok

Fabó Bertalan 1868 május 25-én született Taktakenézen. A régi magyar zeneirodalom egyik legalaposabb ismerője. Klasszikus műve: A magyar népdalzene fejlődése (1908). Szerkesztette az Erkel-émlékkönyvet (1910.) Írt a török népdalról s Haydn magyarországi tartózkodásáról is. ő a Magyar Zsidó Múzeum igazgatója.

Molnár Géza ragyogótollu, elegáns, elmés tudósa a zene-történetnek. 1872 szeptember 7-én született Budapesten, 1900-ban lett a Zeneakadémia tanára. Sokat és sokfélélt írt. A magyar zene elméletéről írott munkája alapvető jelentőségű. Írt egy két-kötetes zene-történetet s több kiváló esszét. Molnár Géza a Pester Lloyd zenekritikusa.

Figyelemreméltók s hibáikban is rendkívül érdekesek dr. *Kovács* Sándor lélektani, pedagógiai, bölcséleti, zene-történeti tanulmányai, különösen a „Hogyan gyakoroljunk” című kis remekmű és a „Zeneesztétikai problémák” című három felolvasása.

Mielőtt elbúcsúznánk tárgyunktól, írjuk le még egyszer, hogy ezek a magyar zsidó zeneszerzők, karmesterek, énekesek, zongorázók, hegedűsök, tudósok, írók nem zsidó zenét csináltak, nem a zsidó zene kultuszát szolgálták, hanem a magyar muzsikáét. Boldogan, lelkesen, rajongón dolgoztak és nemcsak muzsikusként voltak tehetségesek, de magyarnak is: igaz magyarok.

Zsidóhitű magyar politikusok

Írta: Földes Artúr dr.
író

pesti lipótvárosi kerületben 1869 január havában két Deák-párti képviselőjelölt küzdött a mandátumért: Fáik Miksa és Wahrmann Mór. Az akkor még fiatal „öreg” Tenczer Pál mintaképe volt az ügybuzgó, ötletes pesti kortesekne. Hogy Wahrmann Mór választási zászlaját diadalra juttassa, Tenczernek merész ötlete támadt. Levelet írt a „haza bölcsenek”, Deák Ferencnek. Ez volt a szövege:

„Mélyen tisztelt Uram!

Engedje meg, hogy a következő kérelemmel forduljak Nagyságodhoz:

A Lipótvárosban két Deák-párti képviselőjelölt lépett föl. Az egyik hazánk egyik legkitűnőbb és legérdemesebb publicistája, dr. Fáik Miksa, a másik a kereskedelmi kar egyik legkiválóbb képviselője, Wahrmann Mór. Fölkérem mély tisztelettel Nagyságodat, kegyeskedjék véleményét az iránt nyilvánítni, szükségesnek tartja-e a kereskedő megválasztását és hogy fontosnak tartja-e ez által is a zsidók egyenjogúsításának érvényesülését.

Kegyes válaszát kérve, maradtam

határtalan tisztelettel
Tenczer Pál.”

Deák Ferenc még aznap elküldte válaszát:

„T. cz. Tenczer Pál úrnak.

A választások szabadságát s részrehajlatlanságát annyira tisztelem, hogy azokra sem közvetve, sem közvetlen befolyást gyakorolni nem kívánok, önnek hozzám intézett kérdéseire tehát egész általánosságban felelek.

Igenis óhajtom, hogy a közelebbi országgyűlésre, legalább a főváros részéről, ha lehet, valamely kereskedelmi notabilitás is választassék, mert a kereskedelmi érdekek házára nézve a legnagyobb fontosságúak.

Kívánatosnak tartom, hogy a zsidók egyenjogúsága e részben is tetteleg életbe lépjen, s minthogy közöttük oly sok kitűnő kapacitás van, óhajtom, hogy ezen intelligens férfiak a törvényhozás terén is működhessenek az ország javára.

Ami a lipótvárosi választást illeti, ez már speciális kérdés, melyhez irányadólag nem szólhatok. Mindenik jelölt kitűnő egyéniség, s óhajtásom az volna, hogy az országgyűlés tagja legyen mindenik, mert Wahrmann úr mint kereskedő, Falk úr pedig mint publicista és államgazdász nyereség lenne a törvényhozásnál. Égy kerületből ez természetesen nem történhetik; de hogyan lehetne azt elérni, azt nem tudom. Isten áldja.

Tisztelettel alázatos szolgálja

Deák Ferenc.

A gordiusi csomót, amit a haza bölcse nem tudott megoldani, huszáros lendülettel kettévágta a kis sánta Tenczer. Publikálta Deák Ferenc levelét, mire Falk Miksa lemondott a Lipótvárosról és máshol keresett és talált mandátumot, így aztán Wahrmann Mórt egyhangúan választották meg országgyűlési képviselőnek.

Ettől az időtől a Lipótvárosnak mindig zsidóhitű országgyűlési képviselője volt.

Wahrmann Mór halála napjáig élvezte polgártársainak egyhangú bizalmát. Úgy a parlamentben, mint a társadalmi életben és a hitéletben ő volt a magyar zsidóság reprezentáns vezéralakja. Képviselőtársai szerették és becsülték. Egész életében az egymást felváltó 67-es kormányok háta mögött ült. Politikai véleménye és szavazata szinte jelképezte a magyar zsidóság egyetemének politikai meggyőződését. És a hatvanhetes politikának támogatása mindenkoron érdeme lesz a magyar zsidóságnak. Deák Ferenc alkotását a világháború rombadöntötte anélkül, hogy az utána következő szerencsétlen idők ennél jobbat, tartósabbat vagy magyar nemzeti szempontból üdvösebbet alkottak volna.

A hatvanhetes kormányok közjogilag mindig egészséges konzervativizmusnak voltak meggyőződéses végrehajtói. De csak – közjogilag. Minden egyéb tekintetben a nemes liberalizmust szolgálták és gyakorolták, így nem csoda, hogy a magyar zsidóság, amelynek testéről ez a liberalizmus vette le a jogtalanság politikai bilincseit, szívvel-lélekkel támogatta Deák, Andrassy és Tisza Kálmán, majd Wekerle, Banffy és Tisza István kormányát.

Wahrmann Mór halála után *Mezei* Mór lett a lipótvárosi követ, de már nem egyhangúan. Nagyon erős ellenfele támadt az akkor még egészen fiatal Sándor Pálban. (Van-e, ki e nevet ma már nem ismeri?) A legközelebbi választáson már ő győzött is és azóta megszakítás nélkül, még a mai nemzetgyűlésen is ő képviseli ezt a kerületet.

Sándor Pál sohasem volt szolgálai mamelukja a mindenkori kormánynak. Temperamentuma inkább az ellenzéki padokra vonta és talán sohasem volt annyira elemében, mint a közelmúltban, - miikor tenger ellenség közepette egyedül, elhagyottan, de sziklaszilárdan védte a méltatlanul üldözött zsidókat.

A parlament vezéralakjai között mindig voltak zsidóhitű politikusok.

Mezei Ernő, a most is igaz magyar lendülettel író publicista, mikor először képviselőnek fellépett, a halhatatlan nagy magyarnak, Kossuth Lajosnak bizalmával dicsekedhetett. A kormányzó levelet irt a miskolci választóknak és igazán nem rajta múlt, hogy az intranzigens függetlenségi jelölt akkor még nem került be a parlamentbe. Mikor aztán képviselő lett, bátran, lelkének hazafias és vallásos felháborodásával védte a magyar zsidóságot a tiszaszézlári ostoba vérvád gyanúja és rágalma ellen.

Mellette még *Bakonyi* Samu és *Barta* Ödön voltak vezéralakjai a függetlenségi eszméknek. Képességeiket még az ellentáborban is megbecsülték.

Wahrmann és Mezei politikai meggyőződését vallották még *Darvai* Fülöp, Nagy Sándor, *Farkas* Pál és más zsidóhitű 67-es kormánypárti politikusok. Nemcsak tudással, hanem meggyőződéssel, sőt lelkesedéssel állottak az oly sokszor méltatlanul tárnadott és népszerűtlen hatvanhetes kormányok mögé.

A zsidóhitű politikusok közül államférfiúi polcra hárman kerültek: *Horn* Ede, *Vadász* Lipót és *Vázsonyi* Vilmos.

Az első már régen a történelemé. Sőt változatos, tudományos és publicisztikai sikerekben gazdag életének csak utolsó évtizedére sütött a magyar politikai aréna reflektora.

Életének legnagyobb és munkálkodásban legtermékenyebb részét külföldön töltötte. 1870-ben megválasztják képviselőnek és öt esztendővel később már államtitkár a kereskedelmi minisztériumban. Most alkalmatlan lenne nemzetgazdasági, statisztikai és publicisztikai tapasztalatainak hazája javára való gyümölcsöztetésére, de, sajnos, amikor bebizonyíthatta volna, hogy az államférfiúi koncepció és genialitás összefér a zsidó származással, hirtelen meghal. Ezután évtizedek múlnak el, míg újra zsidóhitű államtitkára lesz az országnak.

Vadász Lipót, az igazságügyminisztérium volt államtitkára, egyike a legképzettebb politikusoknak és a legkitűnőbb szónokoknak.

Mikor szűkebb pátriájából, Kisvárdáról felkerül a magyar parlamentbe, alig néhányan ismerik. De már első beszéde feléje fordítja a közfigyelmet. A klasszikus szépségű, hazafias aggódástól áthatott beszéd annyira megalapítja és elbűvöli Tisza Istvánt, hogy legbensőbb barátjává fogadja Vadászt. Ez a beszéd viszi őt poli-

tikai karrierjének útján előre, ez ülteti az igazságügyi államtitkári székbe. És ha Tisza Istvánt szerencsétlen hazánk balvégzete időnek előtte le nem sodorja a koránykerék mellől, Vadász Lipót első zsidóhitű magyar minisztereként fejezi be politikai pályáját. Államférfivá predesztinálta első beszédjénél is formásabb és tartalmasabb szónoklata, amely Magyarország parlamentjében akkor hangzott el, mikor a katasztrófa közeledésének szele már megcsapta az országot.

„A hazafias aggodalom bűgő harsonája zeng e beszéd nemesveretű soraiban.

Nem hallgattak rá. A katasztrófa nem volt elhárítható. A romok maguk alá temettek mindent, amiben hitt és amiért küzdött öt súlyos esztendőn át Európa harcterein a magyarság. Az országgyűlési napló őrzi Vadász nagy beszédének minden szavát s így tanúságot tehet arról, hogy zsidóhitű magyar államférfi volt, aki az utolsó percben is vissza akarta tartani a vesztébe rohanó magyart...

Magyar államférfi egész pályafutását teljes iramban csak egyetlen zsidóhitű magyar politikus futotta meg: *Vázsonyi Vilmos*. Elérkezett a zenitre, de olyan rohamban, hogy nem bírt a saját lendületével, s a túlsó oldalon lezuhant a – népszerűtlenség mélységébe. De hogy Vázsonyinak a magyar politikában még van jövője, azt velünk együtt vallania kell legádázabb ellenfelének is. Ő az, akire mindenképpen ráillik a híres, mert furcsa Bánffy-mondás: „leszek én még tettekkel tényező”. Míg Vázsonyi nevét ez országban áldva áldják és átkozva átkozzák – hű és biztos portrét róla rajzolnunk lehetetlen. Adjuk át ezért a szót egyik legnagyobb ellenfelének, *Rákosi Jenő*nek, aki így irt róla 1918 március 16-án:

„Tehát Vázsonyi... Sokszor vizsgáltuk, sokszor iparkodtunk a veséibe látni, sokszor írtunk róla, de mint minden ritka és gazdag tehetségé, ma is titokzatos az igazi lényé. Mint a nagy hegyet egyszerre mindig csak egy-egy oldaláról lehet nézni, sohasem lehet áttekinteni. Ha pedig neki megy az ember közelről, akkor annyi a kúp, a völgy, az erdő, a tisztás, a szakadék rajta, hogy mentül tovább járja az ember a rejtelseit, annál átláthatatlanabbnak érzi összességében. Egységességnek, harmonikusnak, következetesnek csak nagyobb távolságból látjuk a nagy hegyet. A kiválóságokkal megrakott ember is közelről változatos, szakadékos, következetlen. Nem zárkozhatunk el Vázsonyi Vilmos nevezetes adományainak megismerése elől. Etikai értékét (mint politikusé), jellembeli tartalmát (természetesen mindig min-t politikusé) azok fogják megállapítani, akik majdan nagyobb distanciából vehetik szemügyre nem beszédein, hanem cselekedetein keresztül. Mind a kettő: erkölcsi és jellembeli értéke abból fog kiderülni, hogy e nemzetnek fia, aki önerejéből emelkedett az ország sorsát *intéző* férfiak sorába, mit akar és mit tudott tenni a magyar nemzetért. Hogy e nemzet, ha a világválság e napjaiban meg tudott állani, további léte és új virágzása alapjait raktáré le vagy a rombolás mikrobáit oltottam bele a nemzet véérébe.”

Az a „nagyobb distánca”, amelyből a történetíró az objektív ítélet szemüvegén nézhetné és vizsgálhatná e nagy magyar állam-

férfi cselekedeteit és e cselekedetek lelki rugóit, még nincs itt és hála isten, hogy még nincs itt. Hisszük, hogy szerencsétlen nemzetünknek szüksége lesz még Vázsonyi államférfiul genialitására.

Aggodon és szeretettel figyeltük merészlemdületű politikai pályáját attól a perctől, mikor első vezércikkét olvastuk a zsidók recepciója érdekében. Nagyszerű és gazdag publicisztikai és közéleti működésével nyitott könyv volt előttünk egész politikai pályája. Erkölcsi és jellembeli értékét igenis mérlegre tehetjük: a magyar nemzetnek és zsidó felekezetének mindenkoron hű fia volt és lesz örökké ...

Aminthogy a magyar nemzetnek és zsidó felekezetünknek hű fiai voltak és maradtak nemcsak e rövid cikkben méltatott politikusok, de azok is, kik – kimaradtak.

Vészi József, Lányi Mór, Szatmári Mór, Fried Lajos, Kelémén Samu, Bródy Ernő, Pető Sándor, Molnár Jenő, Rajk Aladár politikai kvalitásából például semmit sem von le, hogy csak akkor emlékezünk meg róluk, mikor már végére érünk ezeknek a soroknak.

Igaz zsidók és jó magyarok a zsidóhitű magyar politikusok...

Zsidó jogászok a magyar jogéletben

Írta: Szirmai Andor dr.

hatvanas évek után a magyar jogtudományra súlyos feladatok hárultak. Az osztrák törvények érvényességét megszüntették és így szükségessé vált, hogy magyar törvényalkotásokkal pótolják azokat. A kiegészítés kérdése a közjogászokra hárította a legsúlyosabb feladatot. A fokozódó iparosodás a jogi élet munkásait mind erősebben vette igénybe. A jogalkotáson kívül a magyar jogtudományi irodalom megteremtése, a bírói gyakorlat egységesítése és – jogi folyóiratokon át – a jogi gondolatok népszerűsítése és terjesztése vált a jogtudomány munkásainak feladatává. És mint a nemzeti alkotások minden ágában, az állami és gazdasági haladással lépést tartó jogélet kialakulásának és fejlesztésének terén is sokat tett a magyar zsidóság.

Csak a legnagyobbakat és legismertebbeket sorolhatjuk föl a jogtudomány zsidószármazású művelői közül:

A kodifikátorok között az első hely kétségtelenül *Csemegi* Károlyt, a büntetőtörvénykönyv kiváló alkotóját, illeti meg, 1826-ban született Csongrádon. Résztvett a szabadságharcban s annak leverése után félévig Temesvárt raboskodott. Azután Aradon ügyvédi irodát nyitott, de onnan hazafias munkássága miatt menekülnie kellett. A minisztériumba került, ahol állam-

titkárságig vitte. A büntetőtörvénykönyv megalkotása nagyrészt az ő nevéhez fűződik. Egyéb kodifikációs munkái közül a legjelentékenyebb a bírói hatalomról szóló 1869:IV. t.-c., amely a bírói függetlenség elvét mondta ki és a magyar alkotmánynak egyik legféltebb biztosítója.

Csemegit Balogh Jenő volt igazságügyminiszter és jogtudós így jellemzi: „Csemegi közel három évtizeden át, amíg tudásának és munkaerejének teljében volt, egyike volt a legfényesebb tehetségű, széleslátókörű és alapstudású magyar jogtudósoknak. Mint kodifikátornak legnagyobb, sőt el nem múló érdeme, hogy becses előkészítő munkáival lehetővé tette a magyar anyagi büntetőjog kodifikációját, amelyre az 1791-92. évi országgyűlés óta a magyar törvényhozásnak illetékes tényezői, a múlt század harmincas és negyvenes éveiben pedig legkiválóbb államférfiaink közül legtöbben siker nélkül törekedtek.”

A zsidószármazású *Teleszky* István volt igazságügyi államtitkár több elméleti munkában az örökösödési kérdéssel foglalkozott. Ő alkotta meg a perrendtartás novelláját, az 1881:LIX. t.-c.-et és a végrehajtásról szóló 1881:LX. t.-c.-et.

A csődjog és csődön kívüli kényszeregyezés kodifikálásában vezetőszerpe volt *Schreyer* Jakab ügyvédnek. Több műnkaja közül a „Perorvoslatok teljes rendszere” című akadémiai pályadíjat nyert. A polgári törvénykezési rendtartásról szóló két-kötetes munkája pedig hosszú ideig közkézen forgott. A csődjog reformjáról az igazságügyminiszter megbízásából három javaslatot készített.

Sichermann Bernát ügyvéd, a jogi irodalom kiváló művelője, tevékenyen közreműködött a csekjog kodifikációjában és a váltótörvény megalkotásában.

Kodifikátoraink között külön helyet foglal el a zsidószármazású *Szászy-Schwartz* Gusztáv, a nemrég elhunyt jogtudós és egyetemi professzor. Résztvett a házassági törvény megalkotásában, a készülő polgári törvénykönyv örökjogi részének a tervezetét pedig egészen ő készítette.

Lengyel Aurél miniszteri tanácsos Balogh Jenőnek volt a legkiválóbb munkatársa. A becsületvédelemről szóló törvény az ő munkája.

Payer László szintén kodifikátoraink közé sorozható, bár egyetlen törvényt sem szerkesztett, de az újabb büntetőjogi kodifikációkat teljesen az ő szelleme hatja át. Payer nevéhez számos büntetőjogi újítás fűződik s valamennyi a humanizmus és az igazságos mérséklet szelleméből fakadt. Legjelentékenyebb közöttük a föltételes elítélés és a fiatalok külön elbírálása.

Fayer neve átvisz bennünket a jogtudomány elméleti művelőinek táborába. Ő maga a büntető jogtudomány egyik legkiválóbb művelője volt. Zsidó vallása ellenére meghívták az egyetem büntetőjogi tanszékére. Előadásának heve valóssággal elragadta hallgatóit, akár a Jogászegylet emelvényéről, akár az egyetemi katedráról beszélt. Egyike volt a Magyar Jogászegylet alapítóinak és elnökeinek és hosszú éveken át szer-

kesztette a „Jogtudományi Közlönyét. Az anyagi is alaki büntető jogtudománynak majdnem minden ágával foglalkozott. Szeretettel ápolta a régi magyar jogtudomány emlékeit. „Emlékezzünk Régiekre” címmel a „Jogtudományi Közlönyében állandóan ébrentartotta irántuk az érdeklődést. A II. József halála után kifejlesztett jogtudományt, valamint a negyvenes évek nemzeti újjászületésének jogtudományát idegsorvasztó fáradtsággal ő ásta ki a levéltárak porából. A „Deáknéi 1843-44-iki javaslatok” címmel az Akadémia négy hatalmas kötetben adta ki ezeket a kutatásait. A humanitás jellemezte büntetőjogi irányát. Kossuth, Szalay László, Szemere, Nyári Pál büntetőjogi agitációját behatóan ismertette. Hithű zsidó volt mindvégig. Tudományos munkássága végeztével a Talmudot tanulmányozta.

A büntetőjogi irodalom terén Fayerral egyenlő mértékkel mérhető nagyság *Baumgarten* Izidor volt koronaügyészhelyettes, majd-kúriai tanácselnök. Baumgarten a gyakorlati jogéletnek majdnem minden ágát művelte. Mint tudós, Fay érrel szemben inkább a régibb, klasszikus iskola híve volt. Páratlan igazságosság és hozzáférhetetlenség jellemezte, csak éppen a zsidó bünsökkl szemben volt fokozottan, szinte kérlelhetetlenül szigorú. Óriási irodalmi munkásságának főbb alkotásai: A sajtójogi felelősség rendszere (1883), Bűnhalmazat és törvényhalmazat (1884), A kísérlet tana (1885). Ez a munkája akadémiai dicséretet is nyert és németül is megjelent Stuttgartban. „A kettős házasság elévülésének kérdéséhez” (1886), „A tettazonosság kérdéséhez (1889), „Az előzetes letartóztatás és vizsgálati fogságról” (1890), „A feltételes elítélésről” (1890), „A vádhatározatról” (1893) című dolgozatai három testes kötetben jelentek meg. A szónak nagy mestere volt, az írásnak művésze. A Magyar Jogászegyletben 1918-ban dr. Doleschall egyetemi tanár hatalmas emlékbeszédet mondott róla. „Túlzás nélkül állítom – szolt a többi közt – hogy a magyar jogéletben missziót vállalt és azt sikerrel be is váltotta. Egész lényében a régi iskolából való klasszikus, de a szó legnemesebb értelmében arisztokrata, mégis – vagy talán éppen ezért – szabadelvű jogász volt.”

Az elméleti büntetőjog terén Schulhof (Dombóvári) Géza egyike volt az elsőknak, aki a büntetőtörvénykönyvek gyűjteményét, majd háromkötetes magyarázatát megírta. Fiatalkorában közjogi tanulmányokat írt és különösen a zsidók egyenjogúsításai nak kérdésével foglalkozott. Ifjabb Dombóváry Géza nyolc nagyobb tanulmányban és több cikkben különösen a bűnvádi per, rendtartás kérdéseivel foglalkozott és régi magyar ítéletek szorgalmas levéltári felkutatásával a magyar büntetőjog történetének érdekes adalékait hozta felszínre.

Löw Tóbiás főügyészhelyettes rengeteg büntetőjogi tanulmányt írt. Több fordításon kívül legnagyobb munkája a Magyar Büntető Törvénykönyvnek teljes anyaggyűjteménye, mely a szakember részére máig is nélkülözhetetlen. *Gruber* Lajos királyi ügyész idegen nyelveken írt több büntetőtanulmányt. Ügy ő, mint *Horowitz* Lipót eperjesi jogakadémiai tanár a Magyar Jogi Lexikonban értékes büntetőjog] cikkeket írtak.

Az újabb büntetőjogi irodalom egyik legtehetségesebb mű-

velője *Friedmann* Ernő, akinek a feltételes elítélésről szóló nagy munkája, a korlátozott beszámíthatóságról szóló tanulmánya, számos cikke és szerkesztői tevékenysége érdemel említést. Ezidő-szerint a műegyetem a jogtudományok professzora.

A zsidó *közjogászok* közül időrendben az első hely *Falk* Miksaé. *Falk*, aki a „Pester Lloyd” szerkesztője és Erzsébet királyné magyar tanítója volt, a menedéjogról írt tanulmányán kívül különösen két jelentésével szerzett nevet a jogi irodalomban. Ezeket mint a horvát egyezmény megkötésére kiküldött regnikoláris bizottság előadója és mint a kvótabizottság előadója szerkesztette. Időrendben utána következik, de jelentőségben messze eléje kerül *Vázsonyi* Vilmos volt igazságügyminiszter, a forradalom előtt való idők parlamentjének egyik vezéralakja. Irodalmi működését egy közjogi tanulmánnyal kezdte (A királyi placetum a magyar alkotmányban 1893). Később is tudományosan foglalkozott a közjog egyes problémáival, különösen a választójog kérdésével s ő is alkotta meg az utolsó választójogi törvényt. (1913. évi XIV. t.tc.)

A *nemzetközi jog* terén önálló, tudományos munkásságával kitűnt *Wittmann* Ernő. A nemzetközi magánjog kérdéseivel *Szántó* Mihály miniszteri tanácsos foglalkozott. A *közigazgatási jog* művelői közül említést érdemel *Baumgarten* Nándor, aki mint hiteljogász és vasúti jogász is elsőrangú. Most a közigazgatási bíróság ítélőbírája. A *pénzügyi jog* terén a korán elhunyt *Pap* Dávid ügyvéd és publicista szerzett magának és munkásságának elismerést és köztiszteletet.

A magyar *jogtörténet* művelői között elsőrangú hely illeti meg *Schiller* Bódogot, akinek önálló forrás jelentőségével bíró tanulmányain kívül feltűnést keltettek latin nyelven írt jogtörténeti dolgozatai. A magyar vármegyei intézmény jogtörténetének megírásával derék tudományos munkát végzett *Gábor* Gyula, aki mint katonai jogász is ismert.

A *magánjogászok* sorában a legragyogóbb tehetség *Szászy-Schwartz* Gusztáv, aki az utolsó évtizedek magánjogi *mozgói*-maiban vezető szerepet játszott.

Szászyn kívül a magánjog művelői között előkelő helyet foglalnak el a zsidószármazású *Almási* Antal, *Meszlényi* Artúr, *Barna* Ignác, *Schwarz* Bertalan, továbbá a zsidóvallású *Sándor* Aladár. *Beck* Salamon egyik munkájával pályadíjat nyert a Magyar Jogászegyletben. *Dévai* Ignác kúriai bíró különösen az úrbéri jog és birtokrendezés nehéz kérdéseivel foglalkozott.

Per jogászaink között *Fodor* Ármin kúriai bíró hatalmas irodalmi munkássága vezet. Kívüle *Meszlényi* Artúr, *Schreyer* Jakab és *Kovács* Marcell kúriai bíró munkái és kommentárjai ismeretebbek.

A kereskedelmi jog legnagyobb kommentálója *Neumann* Ármin ügyvéd és egyetemi rendkívüli professzor. Kívüle a hiteljog terén *Medgyes* Simon, *König* Vilmos, *Barna* Ignác és *Pólya* Jakab fejtettek ki nevezetesebb tevékenységet, az iparjog terén pedig *Dóczy* Sámuel. A szabadalmi jog művelésében *Deutsch* Izidor és *Ballay* Lajos neve érdemelnek felemlítést. A szerzői jog irodalmában *Fazekas* Oszkár ügyvéd nevével találkozunk.

A jogi folyóiratok szerkesztői között első helyen érdemel említést Balog Arnold ügyvéd, aki éveken át szerkesztette a Jogtudományi Közlönyt, Schwartz Izidor németnyelvű folyóiratot szerkesztett. A Magyar Ügyvédek Lapját évtizedeken át Wolt Vilmos szerkesztette. Később a szerkesztői munkát megosztotta *Grünhut* Ármin és *Újlaki* József ügyvédekkel. A kereskedelmi jogról *Lévy* Béla és *Szenté* Lajos szerkeszt kitűnő folyóiratot, A zsidóvallású jogi szerkesztők között *Márkus* Dezső kúriai bíró önálló, magánjogi és perjogi munkáival és rengeteg tanulmányával, továbbá a hatkötetes Magyar jogi lexikon révén a magyar jogi irodalomban egészen külön helyet biztosított magának.”

A *gyakorlati* élet jogászaik közül is sok a zsidószármazású. A Kúrián, a Táblán és a törvényszéken részint mint bírák, részint mint tanácselnökök működtek és működnek: *Márkus* Dezső, *Fodor* Ármin, *Tarnay* János, *Reichard* Zsigmond, *Dévai* Ignác, *Grün* József, *chliniki* *Neuberger* Ignác, *dr. Beck* Hugó, *Rósa* Kálmán, *Baumgarten* Izidor, *Baumgarten* Károly, *Barna* Ignác, *Pataki* Gyula, *Kovács* Marcell, *Kelemen* Mór, *Décsey* Zsigmond, *Szegő* Ignác, *Löw* Tibor stb. Az igazságügyi orvosi tanácsban *Schächter* Miksa foglalkozott a jogtudományt érintő orvosi kérdésekkel.

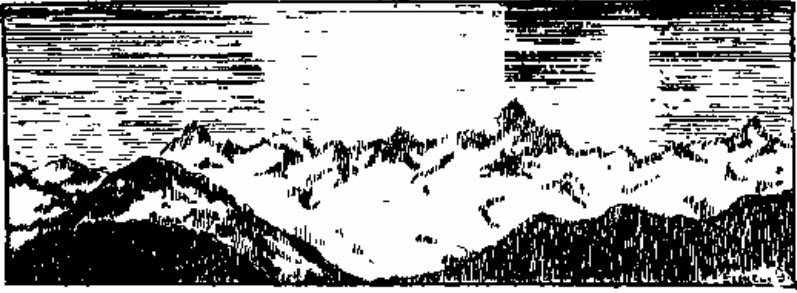
Ami az ügyvédséget illeti, az emancipációs törvény előtt csak királyi szabadalommal lehetett zsidónak ügyvédi gyakorlatot folytatnia. 1858-ban telepedett le Nyitrán *dr. Bó-danszky* és *Kassán* *dr. Knöpfler*. 1861-ben a Tábla elhatározta, hogy zsidót nem bocsát ügyvédi vizsgára. A király végre méltányolva a zsidó ügyvédjelöltek kérelmét, privilégiumban megengedte egyes ügyvédeknek a letelepedést. *Dr. Goldstein* Simon és *dr. Schönberger* Ármin voltak az első szabadalmazott ügyvédek 1861-ben, 1862-ben *dr. Beck* volt eperjesi rabbi, 1864-ben *dr. Mezei* Mór, később *Brode* Lipót, *Barach* Benedek, *Friedmann* Gyula, *Goldstein* Adolf, *Holländer* Henrik, *Mannheimer* Ignác, *Pick* József, *Weiser* Károly és *Weisz* Márkus, Erdélyben 1862-ben *dr. Fischer* Lajos nyert szabadalmat.

Az újabb ügyvédi nagyságok sorát *Mózes* Lászlóval nyitjuk meg. A puritán ügyvédek mintaképe volt. Egyik legforgalmasabb büntetőjogi irodája volt és szegényen halt meg. Húsz éves korában bérelt egy kis udvari szobát és 63 éves korában ugyanott halt meg. Egy szekrény» íróasztal, ágy, két szék volt a berendezése. Ingyen és öt forintokért védett. A bírák imádták. Egyik-másik beadványa tankönyvekben jelent meg. A *Mózes* László kis nagysága mellett ott van néhány ragyogó korifeus: *Friedmann* Bernát, *Heumann* Ignác, *Visontai* Soma, *Vázsonyi* Vilmos, a nagy politikai perek védői, *Vaisz* Sándor, *Báttaszéki* Lajos, *Desz* Géza, az Ügyvédi Kör elnöke. *Brüll* Ignác, a kamara érdemes elnöke volt, *Blauner* Mór, a kamara mostani főtitkára és *Popper* Tódor mostani pénztárosa. Az ügyvédi etika szigorú őrei voltak évtizedeken át mint a kamara ügyészei: *Pollák* Illés és *Baracs* Marcell, a kamara mostani alelnöke. Az előbbi mint ékesszavú védő és szellemestollú társadalombölcész is ismert. *Baracs* történelmi nevet szerzett magának a proletárdiktatúra alatt, mikor fél-ezer ellenforradalmárt védett szokatlan bátorsággal és önzetlenséggel, ő volt a vezére annak a kis védői tábornak, melyben

mellette a fiatalabb gárdából dr. Grün Béla és dr. Ballagi Ernő teljesítettek dicséretes, férfias védői működést. A régi ügyvédek közül Mezei Mór, Stiller Mór, Darvai Fülöp, Sdimidl Ignác, Fleischmann Sándor, Chorin Ferenc, id. Neumann Rafael, Eulenberg Salamon, Feleki Béla, Rósa Izsó, Balassa Ármin, csak néhány név a sok közül.

A fiatalok közül is sok tehetséget látunk a fórumon, a jogi és közgazdasági élet ormain, az újságok hasábjain, a könyvkiadásokban. A világháborúban ott láttuk legtöbbjét a lövészárkokban és bizony sokan vannak, akiknek jeltelen sírja fölött száguld el a mai nehéz, örömtelen, de – higyjük el – nem remények nélkül való élet.

Zsidó orvosok a magyar haza szolgálatában

Írta: Rosenak Miksa dr.

léltatlanok lennének a háborúban elesett hősi testvéreinkhez, akiknek vérét felekezeti különbség nélkül itta az összes csataterék földje, ha nem követelnők polgári jogainak minden téren való tiszteletbentartását. E jogokkal kötelességek is járnak és ezeket a hazánk és polgártársaink iránt való kötelességeinket híven teljesítjük is.

E kötelességteljesítés eszményi példái a zsidó orvosok.

Nem kisebb ember, mint Virchow professzor mondja, hogy az emberiség nagy hálával tartozik a zsidó orvosoknak, akik évszázadokon át csaknem kizárólagos művelői és terjesztői voltak az orvosi tudománynak és úgy hiszi, hogy a mai zsidók nagyobb fogékonysága az orvostudomány iránt is erre vezethető vissza. Hasonlóképp nyilatkozik egy másik keresztény tudós, Schleiden is az orvosokról „Die Bedeutung der Juden für die Erhaltung und Wiederbelebung der Wissenschaften im Mittelalter” című munkájában.

Talán tényleg ennek tudható be, hogy az újabb orvostudomány legkiválóbb művelői között a zsidók arányszámát messze felülmúlóan találkozzunk a fényes nevek egész sorozatával, akikre büszkén tekinthetünk, mint az újabb orvosi tudomány hatalmas pilléreire. Csak néhány nevet említek:

Baginsky berlini egyetemi tanár, a gyermekgyógyászat és iskolaegészségügy kiváló művelője, Bamberger, a bécsi egyetem néhai világhírű tanára, a nagy Appolzer és Skoda utóda, Ludwig

Brieger berlini egyetemi tanár, patológus, Johann Ludwig Casper, a törvényszéki orvostan híres berlini egyetemi tanára, Hermann Cohn, a boroszlói egyetem nagy szemésztanára. Július Cohnheim, a lipcsei egyetem nagy kórboncnoka, Paul Ehrlich, a nagy urológus, Martin Heidenhain, az anatómus, Jakob Henke, az anatómus, Eduard Hensch, a kiváló gyermekgyógyász, Kaposi, vagy ahogy ma írják az újságok, Kaposi-Kohn Mór hazánkfia, a wieni egyetemen Hebra utóda a bőrgyógyászati tanszéken és az ugyanebben az időben működő másik híres bőrgyógyászprofesszor a wieni egyetemen, Isidor Neumann, Liebreich, Lombroso, Marinorek, Neisser, Remak szenátor, Schnitzler, Störk, Traube és hazánkfia, dr. Bárány, a Nobel-díj nyertese, a két Zuckerkandel és Israel tanár, a berlini zsidó kórház nyugalomba vonult főorvosa, a nagy vese-sebész, akivel megtörtént az a csodálatos dolog, hogy a légi nagyobb zsidóüldözők egyike, a gyászosvégű orosz cár, a háború folyamán mint ellenséges állam alattvalóját kérte a beteg trónörökshöz. Ugyanez az Israel, aki néhány év előtt V. Mohamed török szultánt is megoperálta. A mai sebészet legkiválóbb művelői közül valók Karewsky, Katzenstein és Zondek is, mindhárman a berlini zsidó kórház volt orvosai, Israel tanítványai.

Itthon a saját hazánkban is találkozunk nagy, tiszteletet érdemlő nevekkel. Hirschler Ignác, a kiváló szemorvos, az első magyar zsidó főrend, dr. Hermann Adolf, a pesti zsidó kórház volt főorvosa, egyetemi magántanár, aki belgyógyász, sebész és gégeész volt egy személyben és mindháromban kiváló.

A mai zsidó kórház megalapítói és fejlesztői: dr. Báron Jónás, a nagy, klasszikusműveltségű, kiváló matematikus, sebész, aki a hetvenes években magyar sebészeti tankönyvet írt; a világhírű klinikus, dr. Stiller Bertalan, akinek az ideges gyomorhajokról és az asztmáról írt könyvei világesemények voltak a belgyógyászati orvosi irodalomban és akinek nevét külföldi belgyógyászati osztályokon gyakran hallottam említeni „der Stillersche Habitus” formájában.

Dr. Szily Adolf, a világhírű szemész, aki a szemfenéki fénytörési rendellenességek terén az „astigmatismus fundi oculi” felfedezésével tette a szemészetben halhatatlanná nevét és az izr. kórház nőgyógyászati osztályának megeremtője, dr. Berczeller Imre, aki Semmelweis-tanulmányával akadémiai dicséretet kapott és Fritsch nőgyógyászati tanak magyar fordításával nagy szolgálatot tett orvostanhallgatóknak és orvosoknak egyaránt. Ismert szemész volt a háború alatt elhalt Goldzieher Vilmos is, továbbá a híres nőgyógyász, a szintén elhunyt Grünwald Mór és meg kell említenem dr. Schächter Miksát, a sebészt, a kiváló szónokot, az írás művészt, akinek nagyszerű, „a zsidó orvosokról” tartott előadása nekem is forrásmunkául szolgált, akinek rendkívül magas színvonalú előadásaiért sok zsidó egyesület hálával tartozik és végül, akit talán első helyen kellett volna megemlítenem, a múlt évben korán sírba szállt világhírű sebészt, báró Herczel Manót, aki fiatalon, mint herfelbergi magántanár került haza és itthon megalapítója lett a nyugati modern sebészetnek.

Bocsássanak meg, akiket, bár érdemesek rá, itt már nem sorolhatok fel. De a hiányos névsor is eléggé bizonyítja, hogy

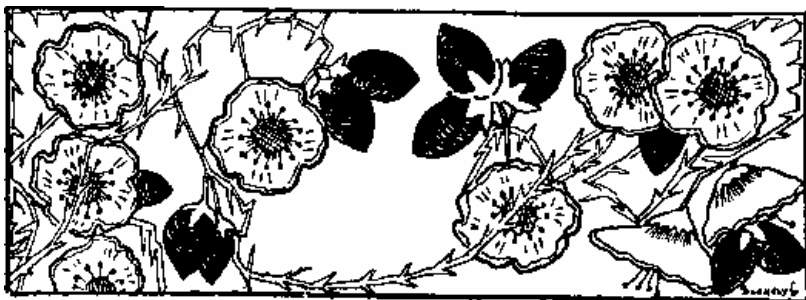
csak a szellemi vakság vagy a gonosz indulat illetheti a zsidókat a destrukció vádjával. A zsidó ott, ahol módja és alkalma nyílik szellemi tehetsége fejlesztésére, nem rombol, hanem épít, teremt, alkot. Csak ott válik destruktívvá, ahol emberhez nem méltó elnyomatásban részesül. Destruktívvá lett Oroszországban, ahol a középkori butaság pogromokkal támasztotta alá a cárizmus boldogságát, ahol azt hitték, hogy a nép legalantasabb szenvedélyeinek felkeltésével elterelhetik a figyelmet a cári autokratizmusról. Destruktívvá és erkölcsileg gyengévé tette a zsidóságot Orosz-Lengyelország, ahol a zsidó – hogy magának emberi életet biztosítson – az őt agyonnyomó törvények súlya alól csak korrupció, vesztegetés útján szabadulhatott.

Ennek látszólag ellentmond, hogy az átkosemlékű bolsevizmus szellemi vezérei között tényleg voltak elvetemedett, gonoszlelkű zsidók vagy zsidó származásúak. Nos, azok a gonoszlelkiiek nem a magyar haza földjén lettek bolsevistákká. Az orosz fogságban, az orosz viszonyok tették őket azokká és nem tudtak felemelkedni arra az értelmi és erkölcsi magaslatra, hogy ami Oroszországban természetes következménye az évszázados elnyomatásnak, az Magyarországon, még ha fanatizmussal nézi is az illető a kommunizmust, teljesen jogosulatlan, megokolatlan és hallatlan merénylet a magyar nép, a magyar munkás, a magyar keresztény és a magyar zsidó ellen egyaránt.

Sikereink, haladásunk titka a nagy erkölcsi erő, a magas etikai érzés, a szorgalom és a kötelességtudás, mely – mint a Socrates daimonja – mindig érezteti, mivel tartozunk hazánknak, vallásunknak és polgártársainknak. És ez a kötelességérzés zott mérvben kell, hogy meglegyen az orvosban.

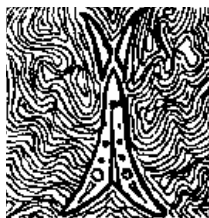

A magyar zsidóság a közgazdaságban

Írta kemenesmihályfai Deutsch Antal
közgazdasági író és hírlapíró

dáig még mindig diadalmaskodott az igazság az elhomályosítási kísérleteken, a csaláson és a rágalmon. A megtévesztésnek lehet sikere, emberek, dolgok szenvedhetnek is miatta, de előbb vagy utóbb mindenki igazának ki kell derülnie. Sohasem könnyű a harc, amelyet az igazságért vívnak. Ahol kirobbanik, százával hullnak porba áldozatai, mártírjai. De a harc vége csak egyféle lehet: az erkölcs, a lelkiismeret győz. Nem is volt a világ sohasem híjával az igazság lelkes bajnokainak. Mindig akadt súlyos elme, kemény férfi, aki keztyűt dobott az előítéletnek, a gyűlöletnek.

A zsidóság története ezrével szolgáltatja a bizonyítékokat arra, hogy a keresztes hadjárat idején kívül sohasem ugyanazt az Istent tisztelő vallásának különbözősége, sohasem a semita Keletről való származása volt elnyomatásának, üldözésének oka, hanem végső elemzésében mindig a vetélkedő érdek, az önzés. Elkívánták a zsidóktól szorgalmas munkájuk eredményeit, rossz néven vették, hogy minden téren, kézművesekként, földmunkásokként és hajósokként egyaránt érvényesültek. Elterelték őket ezekről a pályákról és rászorították arra, hogy pénzüzletekkel, uzorával foglalkozzanak. Miért? Grätz, a legnagyobb zsidó történetírók egyike, az angol és francia királyokról írott korszakalkotó történeti munkájában hiteles forrásokra való hivatkozással elmondja, hogy ezek a királyok húsz-nyolcvan évre korláto-

zott letelepedési engedelmet adtak országukban a zsidóknak, rászorították őket az uzsorára és kikötötték, hogy kölcsönt ötven; hatvan százaléknál kisebb kamatra adniok senkinek sem szabad. Miért? Azért, hogy a királyi kincstár a letelepedési határidő elteltével ráterhesse a kezét a hatósági engedelemmel üzött uzsoraüzletek révén fölhalmozott vagyionokra. Ha azután elvették a zsidók pénzét, ki is hajszolták őket az országból. A hatalom vámpírjai voltak a zsidók. Nem foglalkozhattak, csak pénzüzletekkel, amelyekhez a kiszipolyozott nép átka tapadt.

Sok évszázados hazugság, hogy a zsidóknak csak az uzsora; üzletekhez van érzékük, amint hazugság az is, hogy csak a kereskedés, az adásvétel az, amire hajlanak. Ahol a külső nyomás és a saját belső nyomorúságuk nem volt elviselhetetlen, ahol a rideg törvény nem korlátozta őket túlságosan a szabad mozgásban, ott azonnal vagy ipari foglalkozást vállaltak, vagy a művészetre, a bölcsesetre és egyéb elvont tudományokra vetették rá magukat lelkesedéssel, hogy aránylag rövid idő alatt nagyot alkossanak.

Mások, nálamnál hivatottabbak, bizonyára elmondják ebben az almanachban, mit alkottak az utolsó két évszázad során a zsidó gondolkodók, tudósok, művészek és mit köszönhet a bölcsészét, a matematika, az irodalom, a zene, a festészet és szobrászat, a kulturális és erkölcsi haladás a kevéssel előbb még rab-szolgásgorban sínylődő zsidóságnak. Az én feladatomban a zsidó tévékenység szűkebb körének ismertetésére szorítkozik, arra, amit a zsidók a közgazdaság ágaiban és hazájuk anyagi előrehaladásának érdekében tettek. Ma egyenesen ezeket a magyar zsidókat okolják az ország elmaradottságáért, szegénységéért. Ők a kerékkötő elemek, a károkozók s így jogos, ha őket szerzett pozícióikból, a kereskedelemből, iparból s különösen a hitelszervezetből, a pénzügy vezetéséből és nem utolsó sorban a közlekedésügyből kirekesztik.

A vád sohasem hágtatja át az általánosság körét. Mindenütt – írásművekben és beszédekben – kutattam konkrét vádak után. Tudni akartam, mivel ártottak a zsidók a kereskedelemnek, mivel züllesztették el az ipart, hogyan terelték hamis irányba a bankok és takarékpénztárak működését. Tudni óhajtottam, tényleg a zsidókat terheli-e a felelősség az állam mindenkori és különösen legújabbkori gazdasági és pénzügyi politikájáért.

Egyetlen olyan adatra vagy bizonyítékra sem akadtam, amely a vádaskodást, a bizonyítékok híján meghozott marasztaló ítéletet igazolná. Kétszeres kötelesség ezért, hogy bebizonyítsam a vádaskodó állítások ellenkezőjét, azt, hogy a zsidóság munkájából áldás fakadt az országra és a magyarságra.

Előbb mégis tisztáznom kell a kérdést, hogy Szent István birodalmának ezeréves fönnállása alatt volt-e kimondottan magyar kereskedelem, speciális magyar pénzügy. A történelem azt mondja, hogy nem volt. Görögök, németek, olaszok, örmények, rácok közvetítették a forgalmat, elégítették ki a fogyasztó piacot, irányították a pénzforgalmat és igazgatták az önálló pénzverő ügyeit. Legelőször az olasz pénzváltók ütötték föl sátrukat Buda utcáin. Később a németek kezébe került a pénzforgalom.

Leghatalmasabb pénzfejedelmük, a hírhedt Fugger, szintén Budán gyűjtötte halomra a pénzt, ő volt egyébként az északmagyarországi bányák bérlője is. Sehol, sem az Árpádok vagy a vegyes házbeli királyok korában, sem a török hódoltság ideje alatt nincs nyoma a magyar kereskedelemnek, aminthogy hiábavaló a kutatás olyan nyom után is, amely a zsidóknak a kereskedetemben való részvételére vallana.

Csak a XVIII. század elején találkozunk ezeken a praktikus életpályákon először zsidókkal. Akkor telepedett le a Németországból bevándorolt Oppenheimer Sámuel családja Pozsonyban, A családfő I. Lipót császár udvari faktótumja volt. A császár megbízásából ő szerelte föl és ő is élekezte fiai és rokonai támogatásával, Jenő herceg legnagyobb meglepedésére, a Magyarországon és Németországban operáló hadseregeket. Az osztrák hála nyomon követte a jótettet: Kollonics sürgetésére üldözőbe vették az Oppenheimereket és a szerencsétlenek tényleg nyomórtul is pusztultak el.

Tudjuk azt is, hogy 1716-ban zsidó ember pozsonyi nagy bank alapítására tett Károly királynak előterjesztést. Elvben el is fogadták a tervet, de keresztülvitelének föltételül kikötötték, hogy zsidót a vállalkozásba bevonni ne lehessen. Köztudomású még, hogy a XVIII. század ötvenes éveinek vége felé Mária Terézia királynő bizottságot küldött ki a kereskedelmi forgalom tanulmányozására és ez a bizottság a Mosontól Belgrádig vivő hosszú úton csak Óbudán bukkant két zsidó kereskedőre. Nagykereskedőkről beszélek. A szatócs- és házalókereskedelem a vidéken, mezővárosokban és falvakban egyaránt zsidó kézen volt, csakúgy, mint az italmérés.

A XIX. század elején megengedték a zsidóknak, hogy kézművességgel is foglalkozzanak, sőt megígérték nekik, hogy zsidó ipartestületekbe is tömörülhetnek. Erre azonban nem került sor. A bécsi kormányok, amelyek Magyarország javát mindig alárendelték az osztrák koronatarományok érdekeinek, az Alsó-Ausztriában, Morvaországban és Csehországban létesített ipartelepek érdekében csirájában elfojtottak minden hasonló magyar vállalkozást. Másrészt a majdnem kizáróan német és katolikus hazai céhek nem voltak kaphatók arra, hogy másvallásúakat körükbe fogadjanak. Ezek a viszonyok magyarazzák a zsidó iparosok és kézművesek kis számát. A zsidók maguk is érezték ennek a visszásságát és változtatni akartak rajta. Ez az igyekezet vezetett a zsidó kézműves- és földműves-egyesületek alapításához, ami rendkívül sokban hozzájárult az ipar és földművelés fejlődéséhez.

Sokkalta gyorsabban és könnyebben érvényesültek a zsidók a kereskedelemben. A magyar nép a szó szoros értelmében ellenérzéssel volt minden gazdasági tevékenység iránt. Tudni sem akart róla. Magatartása csodálatos módon hatással volt a kereskedéssel foglalkozó szerbekre is, akik, mihelyt megvagyonosodtak, feladták üzletüket és földbirtokot vásároltak.

Ez a pillanat, amelytől a zsidóknak a nagykereskedelemben való térfoglalása számítható. Dolguk kétségtelenül nem volt könnyű.

nyű. Mindenekelőtt az utak elégtelensége és a hajózás hiánya hátráltatta őket, azután az a szokás, hogy az áruk vétele, eladása csak országos vásárokon történt, végül pedig az, hogy az adásvételnek csereüzlet-jellege volt, amennyiben a kereskedők áruikat nyersanyagra cserélték fel a vásárokon. Károsan befolyásolta a forgalmat még az is, hogy a váltó- és hiteltörvény csak 1843-ban készült el. Leginkább nyersanyagokkal, gabonával, gyapjával, dohánynyal, pehelylyel és bőrrel kereskedtek s csak kevesen textiláruval. Negyedszázaddal utóbb már egészen jelentékeny keresetük volt. Wodianer Sámuel és Ullmann M. (később Szitányi) lettek első bankár-cégjei az országnak. Ezek Bécsben is szerephez jutottak. 1846-ban Pesten megalakult a Nagykereskedők Egyesülete s harminchat tagja között már huszonhat volt a zsidó cég. Névsoruk ez: Ullmann M., Boskowitz L. József, Wodianer és Fia, Kunewalder Fivérek, Boakowitz Emánuel, Herz J. és Pollák M., Kánitz M. L. és Fia, Breisach Hermann, Wodianer Rudolf, Schulhof A., Lichtenstein és Fiai, Cahen A. M., Stern D. örökösei, Pongen Ábrahám, Koppély Fülöp, Wolf J., Kern és Fia, Kadisch J., Lackenbacher Fivérek, Herzfeld Dávid, Fischl Sámson, Löwy Hermann. Ullmann G., Mandl Joachim, Honig Vilmos és Kassowitz J. H. Ezek közül a cégek közül 74 év múltán egyetlenegy sem létezik már. Eltűntek. Utódaik egy része a mezőgazdaságra adta magát, többségük azonban válságba jutott és feloszlott. Két kereskedelmi testület is volt akkor Pesten és pedig egy keresztény és egy zsidó. Az előbbinek 245 tagja volt, az utóbbinak 136. Arra, hogy a zsidó kereskedők milyen viszonyok között éltek akkor, az a beadvány vall, amelyet a zsidó kereskedelmi testület intézett 1847-ben a városi tanácshoz. Azt kérte benne, hogy a testület tagjainak átlagos adóját ne nyolc forintban, hanem csak hétben állapítsák meg.

Ezek a számok ma az ötven-hatvan százalékos hadiadó és vagyonadó korában egészen furcsán hatnak. De milyen terjedelmű is volt az akkori magyar kereskedelmi forgalom, amelyet az osztrákok önérdéket hájszó és rövidlátó politikája (minden módon szorongatott-hűsz-huszonnégy milliós behozatallal szemben 25-29 millió volt a kivitel.

A magyar nemzeti élet újjászületését megelőző néhány esztendő reformtervekkel volt tele, amelyek valamennyien Széchenyi Istvántól, a legnagyobb magyartól származtak és az volt a céljuk, hogy egységes, Pesten összefutó vasúti- és úthálózat, folyam-szabályozás, a tengerrel való összeköttetés megteremtése, a kereskedelem felszabadtítása és ipari telepek gyors létesítése révén szolgálják az ország gazdasági érvényesülését. Tényleg gyors fejlődésnek indult minden. Megnyílt az első magyar ipari kiállítás Pesten, védőegylet alakult az osztrák ipari termékek behozatalának megakadályozására, majd takarékpénztárak és bankok alapításával letették a későbbi nagy hitelszervezet alapkövét. Az első bank, amely Pesten alakult, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank volt s alapításában legnagyobb szerepe zsidó nagykereskedőnek és bankárnak, Ullmann M.-nek volt. Teljes évtizeden át versenytárs nélkül dolgozhatott a bank, mert a politika vezető személyiségeinek csodálatos módon nem volt érzékük a bankok

nagy jelentősége iránt s ha pénzügyi és hitelkérdésekkel foglalkoztak, csak jegybankra, még pedig több jegybankra gondoltak. A takarékpénztárak létesítésének gondolata mégis nagyon népszerűvé lett s csakhamar az ország számos vidéki városában alakultak takarékpénztárak, így a többi közt Budán is, ahol újra csak zsidó, Koppély Fülöp (később Harkányi) állott az alapítók élére. Ugyanerre az időre esik Goldberger Sámuel F. és Spitzer Gerzson kékfestőgyárainak alapítása is, továbbá több kisebb bőrcserzőcég alakulása. A vidéken is jelentékeny kereskedelmi cégek rendezkedtek be. A legismertebbek közülük a Deutsch Ignác, Wallfisch és Bing cégek Aradon, Eisenstädter, Gotthilf és Herz Temesvárt, Weisz és Ráth Szegeden, Engel és Scihapringer Pécsen, a Strasser és König-cég Győrött, Pappenheim és Bettelheim Pozsonyban, Guttmann Kanizsán, Holländer Eperjesen, Schey Kőszegen és a ma is hatalmas Wolf-cég Kismartonban. Ezek a kereskedők a- árukereskedelmet a pesti, vagy a győri, niosoni és komáromi központokkal való állandó érintkezésben üzték és főként gabonát szállítottak Ausztriába.

A szabadságharc alatt és az azt nyomon követő nemzeti elnyomás idején halálos csönd borongott az országban. A bécsi kormány csak az ötvenes évek közepe táján fogott hozzá, hogy gazdasági könnyítésekkel, út- és vasútépítésekkel, az Osztrák-Magyar Bank fiókjainak alapításával valamivel elviselhetőbbé tegye a helyzetet. Mindez azonban édeskevés volt: Bécs készakarattal hanyagolta el a magyar érdekeket az osztrák érdekek javára,

A Magyarország és Ausztria között évszázadokon át leeresztett vámsorompó eltávolítása után mégis elevenebbé vált a kereskedelem. Kereskedelmi és iparkamarákat létesítettek, megalakult a Pesti Lloyd Társulat, az első kereskedelmi főiskola, a pesti kereskedelmi akadémia s mindezekben az alapításokban Kern Jakab vezetésével a zsidó kereskedői kar tevékenyen részt vett. A legérdekesebb alapítás mindenesetre az Első Magyar Biztosító Társaságé, amelynek érdekében Lévy Henrik (a későbbi Lévy báró) az ország minden tekintélyét mozgósította. Ez a zsidó ötletből megvalósult alapítás par excellence magyar vállalkozássá lett és negyven éven keresztül, Lévy vezetésével, óriási szolgáltatásokat tett az országnak.

A következő években egyrészt az Olaszországgal való háború és az ennek hatása alatt összeomlott abszolutisztikus uralom, másrészt az egységes monarchia lényegével összeegyeztethető alkotmány létesítésére való haszontalan kísérletek következtében anyagi téren kevés történt. A háború megtépázta a pénzügyeket, meghiúsította a jegybanknak már megkezdett készfizetését, nagy diszárziót teremtett és bénítóan hatott a közgazdaságra. Az 1860-61. évi emlékezetes országgyűlési ülészsaktól egészen 1867-ig, amikor a Poroszországgal való háború és a königgrätzi vereség hatása alatt a dinasztia megbékélt a nemzettel és Magyarország újra hozzájutott állami önállóságához, semmi vagy csak nagyon kevés történt. A provizórium idején, amikor a hatalom egészen a katonaság kezén volt és az 1863-iki rettenetes szárazság nyomása alatt minden cselekvő erőnek meg kellett bénulnia. Ennek ellenére is több iparvállalat létesült a 60-as évek első felében.

Különösen nagy gőzmalmok alakultak, mint a Pannónia, a Budapesti, a Viktória és a Konkordia. Ezeken kívül nagyobb szesztőzők és szeszfinomítók rendezkedtek be, és pedig majdnem kizáróan zsidó vállalkozók és nagytőkések segítségével és vezetésével. A magyar liszt kiviteli képességének megteremtése, világ; híre, Franciaország, Anglia, Németország és Brazília piacainak meghódítása ezeknek a férfiaknak nevéhez fűződik s ők voltak, akik a malomipart a tökéletesség legnagyobb fokára emelték és a magyar malomtechnikának az első helyet biztosították. Ha malomiparunk később visszafejlődött, a hiba nem ezeket a férfiakat terheli. Az ok az orosz, az amerikai és a román konkurenciának a nemzetközi piacokon való előtérbenyomulása és a védővámrendszer volt, amelyet Európa államai magukévá tettek és amelynek segítségével egymásután zárták el határaikat szinte áthághatatlan sorompókkal.

Az abszolutisztikus kormányzat több vasutat is építtetett, így megépítette a többi közt a tiszai vasutat, az alföld-fiumei vasutat, kiszélesítette az osztrák államvasút hálózatát és szerző; déssel biztosította a kassa-oderbergi vasút építését is. Le kell szögeznünk, hogy ezekben a vasúti építkezésekben zsidó tőkések és mérnökök is részt vettek és hogy az alföldi vasút terveit Herz építészeti tanácsos, az akkori idők legnevesebb vasútépítési szakembere készítette. A kassá-oderbergi vasút építési konzorciumának a többi közt a Deutsch Ignác fia, a Wahrmann Móric, a Györgyei Adolf, a Brüll Henrik fiai, a Kohner Henrik és Fivére és a Müller O. cégek is tagjai voltak.

A fővárosnak kereskedelmi empóriumává való fejlesztése érdekében a legnagyobb erőfeszítéseket tették. Sikerült is a pesti áru- és értéktőzsde felállítása s létesítésében a legnagyobb érdem Sdmler Frigyesé, Kern Jakabé, Wahrmann Móricé, Kunewalder Lipóté és Strasser Alajosé, akiknek működése a következő évtizedek közgazdaságára is jelentékeny hatással volt.

Ipari téren a következő történt:

Megalakult az Országos Iparegyesület, nem kisebb emberrel, mint Eötvös József báróval az élén, aki az Első Magyar Iparbank alapításában is részt vett. Ezekben az alapításokban a zsidó kereskedőket Ullmann Móric és Károly képviselték. Abban az időben az ellentétek a keresztény és zsidó kereskedők között teljesen eltűntek, vagy legalább is észrevehetetlenekké váltak. Milyen más volt a helyzet akkor, mint a megelőző évszázadokban, amikor Marczali szerint a pesti kereskedők testülete folyamodott, hogy zsidót egyáltalában ne fogadjanak be a területbe a pozsonyi kereskedők pedig az országos választmányhoz intézett emlékiratukban kifejtették, hogy a valódi kereskedő üzleti szellemét nem szabad összezavarni a zsidók elvetemült (izelmeivel s szem előtt tartandó, hogy a valódi kereskedő vállalataiban nemcsak nyereségre, hanem becsületre is törekszik, továbbá, hogy a zsidóság a bérleteknél mindig a legtöbbet ígéri és mindennek az árát lenyomja.”

A teljes elnyomatás alatt jogfosztottan dolgozó zsidó kereskedőknek és iparosoknak Vargha Gyula dr. volt államtitkár állított szép emléket. Ezeket írta róluk:

„Nem is nélkülözhetette volna őket hazánk közgazdasága. Az akkori nehéz viszonyok között szükség volt arra a szívós, ügyes, leleményes fajra, amely akkor még idegen volt ugyan, de idő multával jórészt összeforrta a nemzettel. Abban a gazdasági-újjaszületésben, amelyet Széchenyi lángesze indított meg, nem csekély szerepe volt a zsidóságnak, amely mindinkább kezdte elfoglalni a régi, többnyire németszármazású városi polgárság helyét.”

Ezt a megállapítást azzal kell még kiegészítenünk, hogy a zsidók tevékenységüket nem akarták a kereskedelemre és pénzforgalomra korlátozni. Amint lehetett, érdeklődéssel és szeretettel fordultak a mezőgazdaság felé is, előbb mint földbérlők, később mint földbirtokosok. S itt is vetélkedtek a föld észszerű kihasználása és az állattenyésztés terén a legjobb gazdákkal. Emlékeztetünk a Svábokra, a Lédererekre, a Steinfeldekre, a Bischitzekre, az okányi Schwarczokra, a Wertheimer, Rosenfeld, Grosz és Kiss családokra, amelyek valósággal minta-gazdaságokat rendeztek be. A hatvanas évek elején az Esterházy-latifundiumokat bérbeadták. A kaposvári és ozorai uradalmak a Freystädtlek, Bischitzek és Strasserek kezébe kerültek. Megeshetett, hogy a földbirtokosok vagy bérlők itt-ott rablógazdaságot folytattak, de a zsidó mezőgazdák túlnyomó többsége kitűnő és belterjes munkát végzett. Rendkívül fejlesztették az állattenyésztést, gépeket hoztattak, bevezették a mélyszántást és megteremtették a mezőgazdasági ipart.

Tudjuk, hogy sokan nem jó szemmel nézik a zsidók földbirtokszerzését, de még ezek sem vonhatják kétségbe, hogy a magyar mezőgazdaságnak az ő munkájukból csak haszna volt.

Mátyás király óta Magyarország (legjelentékenyebb korszaka az, amely 1867-ben kezdődött és I. Ferenc József király halálával végződött. Vannak, akik ezt határozottan kétségbevonják és álláspontjuk igazolására rámutatnak a hibákra, a mulasztásokra és a nemzeti követelésekért való súlyos harcokra, de a tárgyilagos történetírásnak mégis meg kell majd állapítania, hogy Magyarországnak az európai országok között évszázadok óta nem jutott hasonlóan jelentékeny szerep és hogy anyagi fejlődése ezekben az évtizedekben óriási arányokat öltött. Ez a meggyőződésünk s ettől semmi körülmények között sem tágitunk. A mi szemünkben az igazi és ideális megismerésből fakadó liberalizmus az állami és kormányzó politika egyetlen igazi és lehetséges vezető gondolata, hisz a magyar nemzet legnagyobb fiai: Deák Ferenc, Eötvös József, Andrássy Gyula, Csengery Antal, Lónyay Menyhért, Ghyczy Kálmán, Tisza Kálmán és Irányi Dániel, mind ennek a politikának voltak hívei. A népek boldogságának és jólétének legbiztosabb alapja az a lehetőség, hogy minden produktív erő a származásra, nyelvre és hitre való tekintet nélkül szabadon érvényesülhessen. Ez volt Deák Ferenc koncepciója.

Nem az én feladatom, hogy az előbbi tétel igazságát bizonyítsam. Nekem csak a nemzeti újjaszületés korszakának gazdasági és pénzügyi teljesítményeit kell összefoglalnom és kimutatnom, hogy a sokat zaklatott és még többet gáncsolt zsidók hatásán és becsületesen támogatták a nemzeti munkát. Nem farasztok számadatok tömegével. Kevés szám is elegendő a bizonyí-

tásra. Szembeállítjuk az 1867-ik év adatait az 1914-15. évek adataival s ez a szembeállítás tökéletesen tiszta képet nyújt.

Népesség: 15,417.000. Szántó föld 13 millió kataszteri hold. Termés; eredmény: 22.259 millió mm- buza- 13.789 millió mm- rozs- 8456 millió mm. árpa, 10.977 millió mm- zab, 17.682 millió métermázsa tengeri. Állatállomány: 4 millió szarvasmarha, átlagos kivitel évi 50.545 darab, sertés 4,220.000, átlagos kivitel 719.129- Bortermelés 2,800.000 hektoliter. Kereskedelmi forgalom: a behozat..! értéke 638 millió „korona, a kivitelé 659 millió. A vasútvonalak hossza 2283 km., a szállított személyek száma 2.069.000, a szállított áru mennyisége 28 millió mm. összes bevétel 558 millió korona, befektett tőke 504 millió korona. A postahivatalok száma 941, a feladott leveleiké 29 millió- az egyéb küldeményeké 15 millió, a csomagok száma 368 millió, a pénzküldemények értéke 68 millió. Összes bevétel: 6-6 millió korona. A bankok száma 5, a takarékpénztáraké 105. a jelzálogintézeteké 1. összesen 8.6 millió alaptőkével, 142 millió betéttel. 57 millió tárcaváltóval és 109 millió jelzálogkölcsonnel. Az állami záró; számadás adatai: bevétel 224.78 millió, kiadás 219.8 millió, az egyenes adó jövedelme 108 millió, a közvetetteké 104 millió. Az államadósságok összege 536 millió.

Népesség: 20.886-487 (-f 5.471.000). Szántó föld: 25.000.049 kataszteri hold. Termés eredmény: 42.9 millió mm- búza, 12.1 millió mm. rozs 13.06 millió mm, árpa, 12.5 millió mm- zab. 44.6 millió mm. tengeri. A termés összes értéke 3902 millió .koron-i. A burgonya- és répatermés értéke 150 millió, a mezőgazdaság bruttó jövedelme kb. 8 milliárd. A bortermelés 3039 millió hektoliter mustot eredményezett. Állatállomány: 7,319.000 darab szarvasmarha, kivitel 303-000 darab- 6.536.000 darab sertés, kivitel 536.745 darab. Kereskedelmi forgalom: behozatal 2075 millió korona, kivitel 1904 millió. A vasúti hálózat hossza 22.507 km., (+ 20.224 km.) A szállított áruk mennyisége 400 millió mm. összes bevétel 629 millió korona, összes befektetett tőke 3081 millió korona. A postahivatalok száma 4364- a feladott küldeményeké 1636 millió darab. A hitelforgalom óriási fellendülést mutat. 2036 bank és takarékpénztár működött 2583 millió alaptőkével 6200 millió korona betéttel. 3129 millió tárcaváltóval, 444 millió lombardhitellel, 2427 millió folyószámlahitellel, 3 milliárd jelzáloghitellel. Az állami költségvetés – csak az 1913. évi áll rendelkezésre – 2546 millió koróna bevételt, 2318 millió kiadást tüntet fel- Az egyenes adók jövedelme 32d millió, a közvetettüké 299-8 millió- Az államadósságok összege 6152 millió korona.

A súlyos küzdelmek árán kivívott önállóság, a független államiság tudata, amelylyel a haladás szükségességének érzése párosult, csakhamar elevenekké tette a magyar nép szunnyadó erőit. Általános lett a törekvés, hogy az ország minden lakóját közös munkára egyesítsék és tényleg minden téren megindult a munka. A viszonyokon múlt, a politikai harcokon, a pénzügyi és gazdasági tapasztalatlanságon és legnagyobbbrészt az Ausztriával való közös« ségen, hogy a kitűzött nagy célokat csak évtizedek multán érték el. Az önállóság kivívásán érzett lelkesedés a lakosság egyetlen rétegében sem volt erősebb, mint a hazafias érzéssel át megítatott zsidóságban. Ez mindenekelőtt abban a törekvésben

között meg, hogy nemzetivé váljék, hogy nyelvben és gondolkodásban fentartás nélkül asszimilálódjék. Jó lelkiismerettel állíthatjuk, hogy legnagyobb sikere a magyarosodásnak, a magyar nemzeti eszmének a zsidók között volt. Ugyanakkor kiütközött azonban a zsidó elem legerősebb jellemvonása is: abban a pillanatban, amikor a szabad mozgás lehetőségéhez hozzájutott, a zsidó munkához fogott, tanult, művelődött, hogy érvényesülhessen.

A magyar zsidóság televolt igyekezettel, hogy hálásnak mutathassék a hazával szemben, amely neki jogokat adott. Ez készítette arra, hogy a közgazdaság és a közmunka minden ágában tevékenykedjék.

Meglehetősen jelentékeny szerephez jutott így a mezőgazdáltságban is. Vallásfelekezeti szempontból készült statisztika nem áll rendelkezésünkre, még sem tévedünk nagyon, ha azt állítjuk, hogy az egész megművelt földnek nem egészen 10%-a van zsidó kézen. A zsidó birtokosok és bérlők túlnyomó része intenzíven gazdálkodik s nemcsak a mélyszántással, a rendszeres trágyázással és gépi megműveléssel elért nagyobb eredményei, hanem a szarvasmarha- és lótenyésztés, továbbá az észszerű tejgazdaság terén való sikerei révén is elismerést érdemelnek.

Még nagyobb hévvel vetették rá magukat a zsidók az iparra. A kiegyezés idején Magyarországon jelentéktelen volt az ipari termelés. Alig nyílt meg azonban a szabad fejlődés lehetősége, a leküzdhetetlen nehézségek ellenére is nagy erőfeszítések történtek, hogy vasgyárakat, gépgyárakat, mozdony- és vaggongyárakat, bőripari, famegmunkáló, papiros-, kékfestő- és kémiai ipari telepeket és gyárakat létesítsenek. A hatvanas években 480 gyára volt Magyarországnak s ezek összesen 8134 lóerőt reprezentáltak. 1910-ben az ipari üzemek száma 479,465 volt, amiből 3749 gyártelep. Ezekben 39,829 gőzkazán és körülbelül 800,000 lóerős gép volt üzemben.

Ebben a hatalmas ipari fejlődésben az oroszánrész a zsidó vállalkozási szellemet, rátermettséget, szívós kitarást és technikai tudást illeti. Az olyan kaliberű iparosok, mint amilyenek Weiss Manfréd, Hatvány Sándor, a Wolfner fivérek, Mauthner, Machlup-Surányi, Leipziger Vilmos, Bacher, Langfelder, Neumann (Arad), Herzog Péter, Blathy, Egger, Müller, minden országban vezetőserepet vinnének. Az építési és faiparban, továbbá a téglá- és cementgyártás terén szintén vezetőserep a Löwyké, Bálintoké, Müliereké, Ohrensteineké, Neuschlossoké, a kanizsai Guttmannoké, a pécsi Engeleké s a komáromi Milcheké. Az építkezési iparral kapcsolatosan meg kell emlékeznünk azokról a jelentékeny érdemekről is, amiket zsidó vállalkozók és mérnökök a vasúti és üti építkezéseknél, továbbá a tolyamszabályozásoknál szereztek. Az ipari vállalkozások legnehezebbje a bányai ipar s a zsidók fényesen beváltak ebben is. Ők teremtették meg a három legnagyobb szénbányaművet, a Salgótarjánit, az Északmagyarországit és a Magyar Általános Kőszénbányát, majd az Esztergomit és a Borsodit. A széntermelés pionirjei voltak, éppen úgy, mint ahogyan a Rimamurányi és a Resica-Aninai vasművek megteremtésében is jelentékeny szerepük volt. Csak Bíróra, Veithre kell emlékeztetnünk.

Mielőtt az ipart elhagynék, kötelességszerűen rá kell mutatnunk arra, hogy az ipari vállalkozásokba óriási szellemi tőkét fektettek be. Ezer és ezer akadályt kellett elhárítani. Meg kellett oldani a kereskedelmi és vámpolitika kérdéseit, figyelemmel kellett lenni az ipari termeléssel összefüggő szociális feladatokra. A nagyiparosok mindezeknek a kérdéseknek az intézésére megteremtették a Gyáriparosok Országos Szövetségét, amelynek első szellemi vezetői Chorin Ferenc dr. és Neményi Ambrus dr., nagy szolgálatokat tettek az ország közgazdaságának.

Ezzel elértünk a kereskedelemhez, amelyet „egészen a zsidók kerítették hatalmukba és amelynek jó hírét tönkretették.” Vizsgáljuk meg, joggal vádolhatók-e a zsidók a szolidaritás hiányával. A magyar kereskedelem – természetesen csak a nagykereskedelmiről beszélünk – évtizedek óta a külföld nagykereskedelmével teljesen azonos elvek és irányok szerint dolgozik. Mindig azon igyekezett, hogy jó áruval lássa el a fogyasztó piacot, hogy előnyös beszerzési forrásokat tárjon föl, hogy állandó összeköttetésben legyen a világforgalommal és csak természetes, hogy a nemzetközi áralakulás irányadó volt rá is, ami annyit jelent, hogy a belföldi árak sohasem emelkedhettek a behozatali paritás fölé.

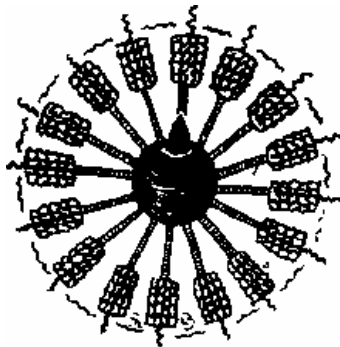
Kereskedelmünket, amely nyelvében és érzéseiben egyetlen emberöltő alatt magyarrá vált, nem gáncs illeti, hanem teljes elismerés, különösen, ha nem hagyjuk figyelmen kívül, hogy soha kereskedelemnek annyi akadálylyal, annyi kereskedelempolitikai nehézséggel és a saját földjén olyan hatalmas idegen versenyyel megküzdenie nem kellett, mint a miénknek.

Független ugyan az árukereskedelemtől, mégis állandó összeköttetésben áll vele az értékpapír-kereskedelem és az értékgazdaság. 1867-ben a budapesti tőzsdén mindössze három bank és két takarékpénztár, továbbá nyolc iparvállalat részvényeit jegyezték s ezek a részvények összesen 24 millió tőkét reprezentáltak. Ma a jegyzett értékek száma több gyár, a befizetett tőke eléri a 3 milliárdot s ezidőszereztől való árfolyamuk bizonyosan túlhaladja a 12 milliárdot. A budapesti értéktőzsde ezzel nagy jelentőséghez jutott, amely még megduzzad azzal, hogy mint váltóhely önálló lett és hogy egyre inkább függetleníti magát Béctől. A budapesti pénzintézetek, amelyek a fiókok és az affiliált vállalatok egész koszorúját teremtették meg az országban, 1100 milliónál nagyobb saját tőkével és 6 milliárdnál több betétel rendelkeznek.

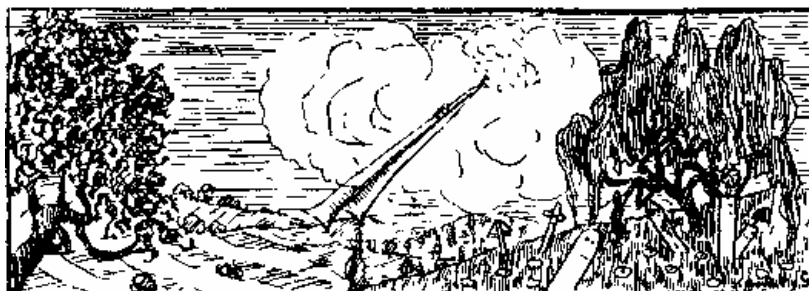
Abban, hogy Magyarország pénzügyileg ennyire megerősödött és hogy tőzsdéje meg pénzpiaca általános megbecsüléshez jutott, a tőzsdén, a bankokban és a hitelszervezetben domináló szerepet játszó zsidóknak tagadhatatlanul nagy az érdemük. Nem kétséges, hogy csak nagy ismeretekkel, tehetséggel, vállalkozási szellemmel megáldott és az ország jövője iránt való rendíthetetlen bizalommal eltelt férfiak teremthettek ilyen nagyszabású vállalatokat. A nagy bankok régi és újabb vezetőinek, Kornfeld Zsigmond bárónak, a ragyogótehetségű és nagykoncepciójú Krausz Simonnak, Láncty Leónak, a Madarassy-Beck bárónak, Wahrmann Móricnak, Jellinek Móricnak, Strasser Alajosnak, Elek Pálnak, Ullmann Adóif bárónak, Ullmann M. G.-nek, Weisz

Fülöpnek. Barta udvari tanácsosnak és másoknak köszönhető, hogy Magyarország hitelszervezete a háború előtt való magaslatára eljutott és hogy a 18 milliárdnyi hadikölcsön kilencztedrésze magában az országban volt elhelyezhető. Különösen nagy érdeme hitelintézeteinknek az, hogy a kor követeléseinek megfelelően a legnagyobb készséggel bocsátották rendelkezésre a, szükséges anyagi eszközöket ipari vállalatok létesítéséhez, a jelzáloghitel kiszélesítéséhez és a birtokparcellázások keresztülviteléhez. Nem vitatható el az sem, hogy a bankok és takarékpénztárak nagyban hozzájárultak az állami hitel emeléséhez is.

Ha összegezzük túlzásoktól ment fejtegetéseink eredményét, nyugodtan fejezhetjük ki azt a meggyőződésünket, hogy a zsidók nemcsak kötelességüket teljesítették a magyar közgazdasággal szemben, hanem ennél többet is tettek. Munkájuk kiállja az összehasonlítást az ország egyéb rétegeinek és osztályainak tevékenységével. Az ország föllendülése, erőinek gyarapodása nagyrészt az ő érdemük.

A „zsidókérdés”

Tegyünk fogadalmat

Az emancipáció ötvenedik évfordulójára

Írta: Vázsonyi Vilmos

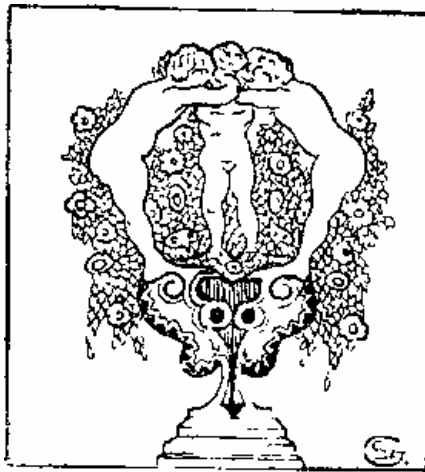
i magyar zsidók megtaláljuk a magunk emberi jogának, mi megtaláljuk a magunk polgári méltóságának, megtaláljuk a magunk előrehaladásának minden biztosítékát az emberi szabadságban és megtaláljuk – hála Istennek – ennek a magyar nemzetnek alkotmányában, alkotmányos életében és társadalmi életében.

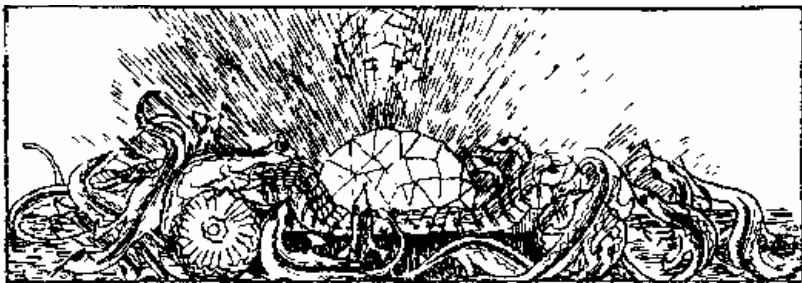
Szenteljük e hazának, amely nekünk jogokat adott, szenteljük e haza alkotmánya védelmének életünket, munkalkodásunkat és viseljünk érte minden, ha kell, halálos kockázatot, mert e *házához* vagyunk láncolva szívünk minden dobánásával, vérünk minden csöppjével. Büszkék lehetünk arra, hogy magyarok vagyunk.

Nem személyeknek, hanem eszméknek és irányoknak tartozunk hálával. Hálával) tartozunk annak az irányzatnak, annak az eszmének, amelynek felszabadulásunkat, amelynek megváltásunkat köszönhetjük. Ez az irányzat a szabadelvűségnek, az egyenlő jognak nagy irányzata volt. Másoknak lehet a szabadság szolgálata, másoknak lehet az egyenlő jognak alkut nem ismerő kultusza meggyőződés, másoknak

lehet nagylelkűség, lemondás vagy áldozatkészség. Nekünk zsidóknak a vérség és becsület parancsa. Mert mi gondot lünk szegény, elsanyargatott őseinkre, gondolunk arra, hogy a kiváltságok, az előjogok, az abszolutizmus, a korlátotság rendszere volt az, amely az ő szenvedéseiket okozta és akkor kell, hogy mindannyian gondolván őseinkre, a vérség, a leszármazás erejével egy szent, holtig tartó esküt fogadjunk és annak szenteljük egész életünket mindannyian: hogy ahol mi látunk elnyomatást, ahol mi látunk szenvedést, legyen az bármilyen felekezetűé, ahol mi látunk szolgaságot, ott zsidó ember, ha őseit tiszteli, ne tegyen mást és nem tehet mást: a könnyeket törölje le, a sebeket hegeszsze be, a sötétséget világossággal oszlassa széjjel, a szolgaságot segítsen megtörni, hogy legyen szabadság, legyen egyenlő jog mindenki számára, amint azt a mi számunkra megadták.

Tegyünk fogadalmat arra is, hogy halált esküszünk minden elnyomatásnak, minden szolgaságnak s vállvetett erővel azon leszünk, hogy ezt a nemzetet minden képességünkkel, minden igyekezetünkkel, minden kockázattal és minden veszedelemmel Európa legtiszteltebb, legalkotmányosabb, kultúrától és gazdasági jólétől legáthatottabb nemzetei sorába emelhessük, – a mi hálaunk jeléül.

Quo Vadis?

Írta: Mezei Ernő

erre tartunk? Hogy van-e valami komoly értelem, valami gyakorlati okszeitás az antiszemitizmusnak időről-időre kitörő nagy járványában, azt idáig a világ bölcsei, nagy államférfiak, kitűnő írók, jeles nemzetgazdák semmiképp sem fedezték föl. Mégis csak meg kell vallanunk annyit, hogy ott forognak a mai zsidó-ellenesség tarka táborában nem kevesen elismert értelmes fők, számbavehető közéleti tekintélyek is. Ezekről szeretnők megtudni, micsoda fogható célhoz, micsoda természetes megoldáshoz hisznek eljuthatni az antiszemitikus agitáció féktelenül szertehullámzó áradatán. Ha magában az antiszemitikus árbán nincs irányító gondolat, micsoda gondolatot helyeznek ők bele, akik ma vezető megbizatással és felelősséggel kormányozzák a vizek rettentő zajlásán át államiságunk összelődözött, árbocát veszített hajóját? Az antiszemitzmussal nem lehet vitába szállni, ez régi dolog. De tőlük, a hazafiaktól, a vezetőktől, mégis meg kell tudakolnunk, micsoda tervet és elszánást függesztettek föl mindnyájunk feje fölé, akiknek sorsa hajójukhoz van kötve. Ez az aposztrófálás természetesen nem illeti a Fanglereknek és ősmagyar bolszista társaiknak antiszemitikus förmedvényeit.

Egy bizonyos. A korszellem utolsó evolúciója, a művelt világon uralkodó eszmeáramlatok ma nem nagyon kedveznek az olyan törekvésnek, amely a zsidókat a modern nemzeti élet javaiból kirekeszteni, polgári egyenlőségüket, politikai jogállásukat megcsorbítani igyekeznék. Az entente végleges felülkerekedése óta a demokrácia jelszavai uralkodnak Nyugaton és Keleten egyaránt.

Az utolsó államok is, amelyekben a háború előtt a feudális hagyomány rekeszeit, a szolgaság és kizárás intézményeit fentartották, Oroszország és Románia, kiküszöbölték politikai szervezetükből a zsidóellenes korlátozásokat. Az újonnan alkotott államoknak, elsősorban Lengyelországnak, az entente békekötései kötelezően írták elő a zsidók egyenjogúsítását. Magyarországnak meg éppen az volt történelmi ereje és dicsősége, hogy mindenkor közösséget vallott a nyugati civilizáció népeivel és irányzataival. Ma a fegyverek döntése után egészen ki vagyunk szolgáltatva az entente jóakarátának. Nem hiába figyelmeztet Apponyi Albert saját békemissziójának föltételeként arra, hogy óvnunk és ápolnunk kell a nyugati népek rokonszenvét.

Újra és fokozott mértékben hivatásunkká vált, hogy a nyugati civilizáció, az általános haladás és szabadság elő-Örsei legyünk.

Akármilyen legyen a jövő viszonyunk az entente hátaik maihoz, mindenképp neveléses föltevés marad, hogy a most kialakuló nemzetközi államrendben Magyarország olyan elszigetelt, sötét zugnak rendezkedjék be, amely újra a középkor szellemét honosítaná meg politikai szervezetében s a felekezeti jogfosztás, a polgári egyenlőtlenség intézményeit elevenítené föl.

De a féktelenül tomboló erőknek mindig vannak veszedelmes hatásai, sőt annál veszedelmesebbek, mentői kevesebb céltudatosság van bennök. Nem fogják eltörölni az emancipációt, tudjuk jól, még kevésbé kiűzni a zsidókat „vagyonuk elkobzása mellett”, mint Patacsy Dénes úr és társai pillanatnyi hangulatképekben kirajzolják.

De ha a felekezeti gyűlölség hajszái tartósan megmérgeznek közéletünk vérkeringését, más gyakorlati következtől tarthatunk. Európa keletén vannak még zsidó tömegek, amelyek vallásfelekezeti külön vákságukon túl sajátos kulturái életet élnek, amelyek nyelvre, életmódra nagyon elütnek az őket környező lakosságtól és amelyekben az utolsó évtizedek cionista agitációinak hatása alatt külön nemzetiségi öntudat ideológiája sűrűsödött össze. Az entente békeelőírásai pedig, amikor biztosítják mindenütt a zsidók jogegyenlőségét, még szabad választást hagynak fenn nekik arra is, hogy ahol nemcsak felekezetszámba akarnak vétetni, igénybe vehessék a „nemzeti kisebbség” nemzetközi garan-

cia alá helyezett külön jogosítványait. Ennek az alternatívának kellemetlen következeit tapasztalja ki most Lengyelország. Magyarország szempontjából ezt ma teljesen akadémikus kérdésnek mondhatjuk. A magyar zsidóság óriási többsége az ország keresztény lakosságától csak vallási tekintetben különböző elemnek, ellenben nemzeti hovatartozása tekintetében, a nyelvi és kulturái közösség vonatkozás saiban határozottan magyarnak, a magyar hazafiegység szerves részének kivan vétetni. A cionisztikus nemzeti agitáció, ha időnként még oly zajosan lép is fel, idáig minálunk a pusztában kiáltott visszhangtalan szó maradt.

De vajjon a rendszeres antiszemitikus fenekedés, ha a magyar közéletnek alakulásában jelentős tényezővé válnék,, nem fogja-e a dolgok ez állását megváltoztatni? Nem fogja-e ez a tüzet lihegő, toporzékoló bika, ha a magyar kormányzás és közigazgatás ekevasához kapcsolják, előbb-utóbb, a maga erőszakos módján a magyar zsidóság keményebb talaját is fogékonyrá szántani a zsidó nemzetiségi agitáció konkolyvetése számára?

Aki a magyar zsidóság lelki világába akár a közvetlen személyes ismeret, akár az irodalmi megnyilatkozások révén csak valaminő tájékozottságot szerzett, tudja, hogy a magyár öntudat, a hazafias nevelés, a magyarsággal való szolidaritás érzése belőle mély és sűrűn csomósodó gyökérszálakkal nyúlik le és fogózik a magyar föld göröngyeibe. De nincs olyan szívós gyökérszál, amelyet a folytonos rángatással meglazítani, sőt végre kitépni nem lehetne. Van-e annál gyötrőbb érzés, mint folyton kisebbitést, bántalmazást és kitagadtatást tapasztalni éppen azok részéről, akikkel való nagy együttérzést és a közjóra való együttműködést a hazafiúi közösség szent tartozásaként hirdetjük és ápoljuk. Hazafiságunk is csak úgy lehet becses, ha emberi önértékünket támogatja és fokozza, és képzelhető-e annál kegyetlenebb dilemma, ha a hazafiul közösséget ellentétbe hozzák az emberi önértékkel, ha a magyar zsidónak, aki magát híven, büszkén vallja magyarnak, éppen ez okon magyar polgártársai részéről megalázó sértéseket kell elszednie. Az emberi önérték! – ez éppen a zsidó lélek legősibb, hittel teljes hagyománya, amelyet sérthetetlenül megóvott akkor is, ha a külső körülmények a szolgaság és megalázottság legérdeesebb jármába szorították is nyakát. A középkori gettó-zsidót százados, rettenetes üldöztetései közepette is az tartotta fenn, hogy a szenvedésekben való benső közösség, a hitsorsosaival való megszentelt zárkózottság csak megnövelte benne az ellentálló önérték képességét. A mai egyenjogúsított zsidó a hazájával való erkölcsi kapcsolatban nyert új társadalmi horizontot, új emberi becsvágyat.

Önérzetet új gazdag forrásból táplálta a honpolgári szolidaritás, a magyar nemzeti büszkeség. Ezt az üdén buzogó forrást akarják-e örökös gyanúsításaik és mocskolódásaik behányt iszapjával álló mocsárra rekeszteni a mai hangadók?

Mindazoknak, akik a hazafias törekvések egy sebével kívánják felemelni letiprott nemzetünket, ennek a szellemi fertőzésnek hazánkra való áttérjedését kellene vállvetett igyekezettel meggátolniok Szerencsétlen nemzetünket ma a győztes hatalmak önkénye területének kétharmadától fosztja meg azon az orvon, hogy a rajta lakó nemzetiségeket nem tudta az egyenlő jog és a közös hazafiság kötelékével a nemzeti egység tömbjévé összeforrasztani És ily körülmények között politikai hatalomhoz és vezető szerephez hathasson olyan irányzat, amely a magyar zsidóságból a legteljesebb erkölcsi kényszerítéssel új nemzetiségi elemet gyúrna és ezt az új nemzetiséget már eleve a sértettség és üldözöttség reflexérezésével a védelmi helyet s jogbiztosítás eszközeinek alkalmazására szorítana rá? Nem látja-e mindenki mily csábító tartalmat kapna így az a cionista biztatás, hogy a magyar zsidóság is mondjon le magyar polgári öntudatáról és helyébe az európai hatalmak szerződéses garandájával felszerelten „a zsidó nemzetiségi kisebbség jogállására rendezkedjék be Igazi zsidó nemzetiség nem lehetne ugyan nyelvi és területi alap híján akkor sem, de izmosodó magyar nemzeti tudata, az élet állandóan sorvasztó befolyása alatt holmi jellegtelen és annál kérkedőbb „européerséggé” morzsolódnék szét

Csak felmutatjuk ezt a kilátást. Azt gondoljuk, elegendes arra, hogy teljes örültségnek tüntesse föl a sok fura zsidó-rendezési koncepciót, amit mostanság még vezető államférfiaktól is kell hallanunk Ha nem mondtok le végleg a gondolkozás adományáról, bővítsék ki Zrínyi Miklós mondatát ily értelemben: *Ne bántsát az igaz magyar zsidót!*

Az igazi probléma

Írta: Székely Ferenc
m. kir. udvari tanácsos,
a Pesti izr. hitközség elnöke

sidókérdés, amely megoldandó vagy megoldható volna, nincsen. A magyarországi zsidókérdés a zsidó hitfelekezet emancipációjával és recepciójával tökéletesen és véglegesen megoldódott. Azóta csakis zsidó hitvallású magyar polgárok vannak, akiknek ugyanazok a jogaik és kötelességeik, mint másvallású polgártársaiké.

Ez az egyszerű igazság és ha zsidó hitsorsosaim aggodon kérdik, hogy vajjon ezt az igazságot ma is teljes érvényűnek tekinthetik, azt válaszolom, hogy feltétlenül annak vehetik. Más sem vonja ezt kétségbe, ha majd visszatérnek a rendes életviszonyok és visszatér jogaiba a magyar nemzet egészséges életösztone, amely parancsolón követeli, hogy a zsidóhitű magyar polgárt hagyják élni, dolgozni az ország, a nemzet érdekében és ne kényszerítsék bele furcsa szolidaritásba Károlyi Mihály bandájával és Lenin internacionális zsoldosaival, akiket mi épp úgy utáltunk és utálunk, mint bárki más.

Ismétlem, zsidókérdés nincs. De igenis van egy nagy és nehéz kérdés: a magyar intelligencia, illetve dolgozó magyar középosztály kérdése.

Természetesen nem a földbirtokos-osztályt értem, amelyre a mai viszonyok nagyjában inkább előnyök, hanem az intelligenciának azt a részét, amely mint állami,

megyei, városi tisztviselő, mint katonatiszt, mint vasúti, postai és távírdai alkalmazott, a bírói pályán és végre mint tanár és tanító kereste meg tisztet, de bizony eléggé sovány kenyerét.

Ezeket fenyegeti a veszedelem két oldalról is: egyrészt a szörnyű drágaság, amely napról-napra fojtogatja őket, másrészt a halálos bizonytalanság, hogy mi lesz velük holnap. Mert hisz kétségtelen, úgy-e, hogy a megnyomorított, megcsonkított, koldussá tett Kis-Magyarország nem képes a régi Magyarország egész állami, igazságügyi, katonai és förgalmi szervezetének föntartására.

És ezen a nehéz problémán töprenkedőn, súlyos váddal kell illetnünk az 1867. óta hivataloskodott összes magyar kormányokat, melyek bizony mindannyian édeskeveset tettek a magyar intelligencia érdekében. Megvolt a jóakarát, de nem volt meg a kellő okosság.

Lássuk például, hogy mit tett Japán, ahol majdnem egyidőben (1868-ban) kezdődött az úgynevezett „meiji”: az átérés az európai kultúra ösvényére. Ott a kormány kiválasztóttá az érettségit tett ifjak közül évről-évre a 2-3000 leghetesebbet és elküldte őket az európai és amerikai legelső orvosi, katonai, műszaki és kereskedelmi iskolákba, hogy onnan hazatérve, idővel Japán kulturális haladásának vezérkarába soroztassanak be.

Képzelnék, hogy változó kormányaink 1867. óta ugyanezt az utat követik. Milyen más volna a magyar közép osztály képe, de milyen más volna az ország képe is. A magyar intelligencia nem volna abban a szomorú helyzetben, hogy kevés kivétellel (ha véletlenül nincs jelentékeny magánvagyon) az állam kenyerére szorul és az állam viszont bőven rendelkezett volna és rendelkezne minden téren kitűnő szakemberekkel. De a társadalmi ellentét is sokkal enyhébb volna, ha külföldön járt és európai szellemben ne^yeit, jó családokból származó keresztény emberek ezrei az ipari és kereskedelmi téren keresnek és találnak érvényesülést és ezzel megszűnik a nálunk dívó elavult disztinkció az „úri” és „nem úri” foglalkozások között. És végül még egy óriási haszna volna az országnak ebből a rendszerből: az, hogy külföldi diplomáciai vagy kereskedelmi képviselők céljaira bőséges emberanyag állana rendelkezésére, aminek még az az előnye is megvolna, hogy az iskola padjaiból eredő személyes és baráti összeköttetésekkel bírna a külföldön.

Fájdalom, a lefolyt fél évszázadban nem követtük ezt a helyes utat és most már hiába szánjuk-bánjuk, hogy nem tettük. De még most is azt mondom, hogy a jövő programjába ezt a modus procedendit kell beillesztenünk, mint egyik főpontot, ha Magyarország feltámadását meg akarjuk való-

sítani. Igaz, hogy ez vajmi keveset segít a pillanatnyi égető bajokon, százezernyi derék és minden szimpátiánkra érdemes magyar tisztviselő jogos panaszán és nyomorúságán. De ez mégis az egyedüli helyes út egy jobb jövő felé, amelyben a keresztény magyar intelligencia megtalálja az anyagi boldogulás és a zsidóság a társadalmi megértés lehetőségét.

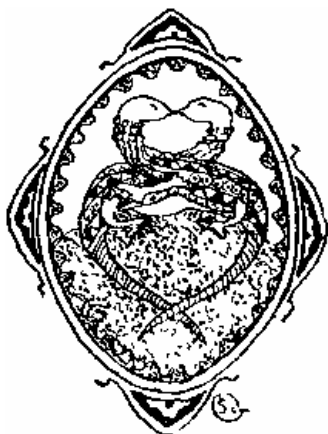
Világos, arról nem lehet szó, hogy mindazok, akik a múltban a Nagy-Magyarország szolgálatában állottak, a jövőben is a csonka Magyarország tisztviselői maradjanak. Ellenkezően, a jövő Magyarország adminisztrációjának mennél egyszerűbbnek kell lennie, tehát csak a legszükségesebb személyzettel szabad dolgoznia, természetesen a legjobb és ehhez képest tisztességesen fizetett emberekkel. Nem lehet túrni azt az állapotot, hogy egy kúriai bírónak vagy egy nagyfontosságú osztályt vezető miniszteri tanácsosnak kisebb jövedelme legyen, mint egy iparossegédnek, hanem igenis, követelni kell, hogy ilyen állású embereknek a jövedelme legalább megközelítően akkora legyen, mint egy hasonló állású pénzügyi vagy ésvény társulati vezető-embernek. Hogy erre a magyar zsidóságban legelső sorban van meg nemcsak a megértés, de az áldozatkészség is, ezzel mindenkinek tisztában kell lennie, aki felekezeti irányadó embereinek méltányosságát és tisztult felfogását ismeri.

De mi történjék már most azokkal, akiket az államnak szigorú takarékossgal megállapítandó szervezetébe beilleszteni nem lehet, de akikről végre mégis emberségesen gondoskodni kell, mert hisz nem engedhetjük elpusztulni a nemzet derék, művelt és értékes fiainak ezreit, akik nem önhibájuk folytán veszítették el egzisztenciájuk alapját, hanem elvesztették azt egy nagy politikai katasztrófa folytán, amelynek bekövetkezésében ők teljesen ártatlanok. Kétségtelen, hogy ezekről is gondoskodnunk kell. Az államnak és a társadalomnak e célból külön szervet kell alkotnia, amelyben részt követelünk mi is, zsidóhitű magyarok és amely kettős feladattal volna megbízandó: először a hivatalukat és kenyérüket veszített magyar honosok tisztességes, ideiglenes ellátásával, másodsor ugyanazoknak végleges elhelyezéseivel. Hogy hol, azt azonnal megmondani igazán nem tudnám, de úgy gondolom, hogy első sorban a földbirtokreformmal kapcsolatosan lehetne egy nagy részét ezeknek a hivatalnokcsaládoknak előzetes, kellő kiképzés után, kisebb járadék-birtokokon, mint kertészettel, gyümölcsstermeléssel, baromfi-tenyésztéssel foglalkozó és ebből remélhetően tisztességesen megélő embereket letelepíteni.

Ez az a nagy kérdés, amely igazán és keservesen megvan és amelyet rögtön meg kell oldanunk.

A süllyedő hajón, melyen csak háromszáz ember

részére van mentőcsónak, holott ezer fejvesztett utas bolyong a fedélzeten, egymást gyilkolják az emberek, hogy esetleg mások pusztulása árán szabaduljanak. Nem ez a menekülés útja. A nagy veszélyek idején kell elsősorban a józanság és hidegvér. A zsidóság megkárosításával és elpusztításával legfőlebb néhány emberen segítenek, de meggyengül az ország gazdasági ereje és annál kevésbé tehet valamit bajban lévő és segítségre mindenképpen érdemes fiain. Csak az állami rend teljes helyreállítása, a termékeny munka erőteljes fellendítése, minden izgágaság, minden szét-húzás megszűnése állíthat bennünket talpra és szerezheti meg mindnyájunknak a nyugodt otthont és a biztos kényerét. Aki ennek az ellenkezőjét prédikálja, annak ne higgyetek, mert az vagy zavarosfejű, vagy nem igaz ember.

A vörös tenger

Írta: Pollák Illés
m. kir. udvari tanácsos

z a bizonyos vörös tenger, melyet őseink vagy ötezer év előtt száraz lábbal átgázoltak, hogy bevonuljanak a mítoszból a történelembe, ha nem história, akkor szimbólum. Ami őket kergette és mozgatta, az akkoron még valami ismeretlen, talán csak sejtés volt: a szabadság vágya, talán ez sem még a maga kialakultságában,

nem csak annak ösztönössége. Ez állított talpra egy egész népet, hogy ellenséges népek gyűlölete és üldözése közben válaszszon a tenger, a sivatag rémségei és a húsos fazekakkal enyhített rabságos élet közt. Azóta évezredek vonultak el felettünk, de az a bizonyos hagadabeli ifjú joggal kérdi manapság is, hogy mi a különbség apáink nagy útra indulásnak viharos éjszakája és a mostani idők éjszakái között. Hiszen Izrael fiai azóta is, ma is véres tengereken keresztül folytatják útjukat és mögöttük azóta is, ma is hajráznak Fáraó seregei. Az öreg biblia régi mondája több a szimbólumnál is: jövendölés. A zsidók sorsa, hogy a szabadság gondolatát és ennek martiriumát az idők tengerein és sivatagjain végigcipelték és ezért üldözést és gyűlöletet arassanak.

Az ember elszorult lélekkel igyekszik ennek a rejtélynek a megfejtésén. Kereskedők voltak? Azok voltak az

összes sémi népek, Babilon kereskedelme egész Indiáig eljutott hajóival, a föníciai karavánok és hajók a Középtenger összes partjaihoz elvitorláztak. Bábel, Niniveh és Tyrus hintették el elsőként a mai kultúra magvait és ennek alig vannak intézményei, amelyeknek ősi csirái nem volnának megtalálhatók a régi sémi kereskedők írott jogrendszereiben. Uzsorások voltak a régi Róma kereskedői s lovagjai, sőt egyes nagy történelmi alakjai is, akik a provinciákat kiszipolyozták. A zsidók ellenben, mikor Palesztinában letelepedtek, földművelő parasztnép akartak lenni és tudatosan ügy is vonták meg az ígértföld határait, hogy a tengert ne ériék, amelynek kereskedelemre és vagyonszerzésre csábító voltát Egiptomból jól ismerték. Parasztkok maradtak is mindvégig és a vagyoni méregpoharától csak néhányan ittasodtak meg, akiket Tyrus mesés híre és gazdagsága csábított és akik elkábultak a robogó világforgalom zajától és luxusától. A zsidóság zöme mindvégig puritán paraszti nép maradt.

De békétlenek volnánk és híján az államalkotó képességnek és radikális, forradalmi hajlamúak, úgy mondják. De vajjon a zsidók bomlasztották-e széjjel országukat, vagy a hatalmas Róma- Róma nélkül ez a kis nép talán ma is ott műveli őseinek földjét, ahová Mózes elvezette és Róma is csak másfél évszázad nehéz harcai után volt képes arra, hogy feltörje ezt a kemény diót, amelylyel Pompejus még nem bírt és csak Vespasian fia végezhetett. Nos és nem azt vetik-e szünet nélkül ma is szemünkre, hogy mindenütt államot alkotunk az államban, ahova a sors elsodort és ahol tíz zsidó letelepedik, ott kész az új Palesztina? S nem hiszik-e konok hittel mindenfelé, hogy a zsidók országa még Titus alatt sem veszett el, hanem ma is, geográfia és terület nélkül bár, de uralkodik, bevonva az egész világot, miként ama bizonyos arany a lovaszt és a lovát. Az igazság ebben az, hogy a zsidó népnek nagy alkotó energiái az erők átváltozásának törvénye révén azoknak az országoknak felvirágzását segítik elő, amelyekben szabad mozgásuknak tér jutott és kérdezzék meg Sombart professzort, aki igazán nem zsidóimádó, hogy ezeknek a szervező s alkotó energiáknak mit köszön a fehér kultúra. Ami viszont bókétlenségünket illeti, meg a radikalizmusra való hajlamosságunkat, arról mi zsidó intellektuálisok tudjuk legjobban, hogy népünknek túlonczi tömege, bátran mondhatjuk kilenczvenöt *százaléka* mennyire maradi és minden újítástól rettegő. Mint minden egyéb nép, a zsidó is termel gondolkodókat és prófétákat, csak hogy a mieinket jobban számontartják a többinél.

És itt eljutottunk ahhoz a ponthoz, amely a zsidógyű-

lőletnek tulajdonképpeni forrása és állandó, meg-megújító éltetője. Őreg nép vagyunk csupa fiatal közt. öreg emberre ráunnak, mert ismerik minden vonását, mozdulatát, mondatát és mindenről való inhaerens világfelfogását, az európai népek pedig szeretik a megöregedett szülőket is kötelesszre szorítani. A fehér fajok nem ismerik az ősök kultuszát s aki megöregszik, annak illik kellő időben meghalni. Az őskorban ezekkel az öregekkel egyszerűen végeztek és még az ókori Rómának is volt egy visszaemlékező ünnepe erre a lélekemelő aggkori ellátásra, mikor nagyszerű szertartás közepette sexagenarii de ponté dejiciebantur, persze már csak in effigie. A földön hely kell és nem illő dolog, hogy valaki túlélje kortársait. Az a kis palesztinai népdudor pedig, mintha az egész világot túl akarná élni, még csak nem is öregszik, sőt sub pondere ereseit, gondolkozik, teremt, szervez és legnagyobb részében elhagyva minden ösiséget, lelkes, sőt fanatikus fia annak a hazának, amelyben született.

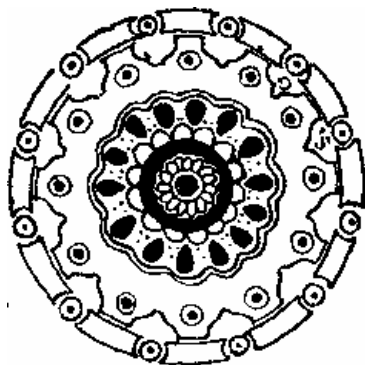
A fajban gyökerezik ez a szívós és mindig meg-megújuló életerő. Ama bizonyos csatakiáltás, amely szerint „nem a vallás, hanem a faj!” felületes és mélyebb szántásra képtelen agyak szüleménye. Mi maradt meg az utolsó kétezer év kavardása közben az európai fái okból- Micsoda keveredésből állt elő a mai angol, francia, német és olasz nép és miből maga a magyar? Aki a mi magyar népünk származását Pauler, Hunfalvy és Vámbéry alapvető munkáiból ismeri, jól tudja a, mennyi hun, avar, tatár, szláv, német, olasz, bessenyő, román, török és még ezeknél is őkoribb nép vegyüléke az. Az előtt, aki ismeri a soha nem nyugvó és semmiféle anyakönyv előtt meg nem álló faji kereszteződés mindent összehányó és újjáalkotó hullámveréseit, nincsenek sem turániak, sem zsidó fajbeliek többé a maguk eredeti tisztaságában és a hazai zsidóság is bátran mondhatia magáról, hogy ő van olyan magyar, mint akárki más, aki ma meg akarja fosztani magyarságuktól a zsidókat, azokat a zsidókat, akiknek apái ebben az általuk is megművelt anyaföldben és kultúrában porladoznak és kiknek tízezrei a hazamegvédelmezésében elvéreztek.

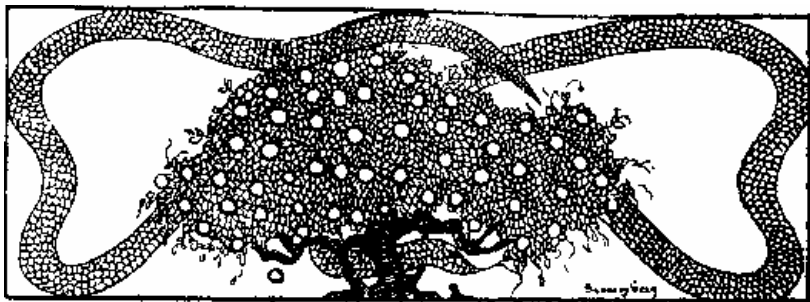
Ám az is felületesen látja a történeti tényeket, aki azt hiszi, hogy az ő- és ókori népek, amelyekből a jelen lett, kivestek. Azok mind megvannak ma is és amiképpen a kőkorszaki ember is közöttünk jár még, nemcsak lelkileg és kultúráikig, hanem testleg is, azonképpen nem halt ki a mai vegyülék egyetlen ő- és középkori típusa sem. Csak az történt, hogy elvegyültek a többi közt. Ennek az elvegyülésnek és meg nem különbözésnek oka azonban nem a faji, hanem a vallási különbségek részben való megszűnésére

vezetendő vissza. Hogy a zsidóság egyetlen tömör egésznek látszik, ezt mégis csak a vallás okozza és nem a faj. A benszülött magyar zsidóság túlnyomórészt arcban, külső megjelenésében és nyelvében annyira magyar, hogy semmi sem emlékeztetne zsidó voltára, ha nem tudnánk a vallását.

Így tehát még sem a faj, hanem a vallás az, ami bennünket megkülönböztet, a vallás, amely a kereszténységnek életet adott. Vallásának összes szentségeit és irodalmát áhítatának és imádásának tárgyaképpen tiszteli a kereszténység, de azt nem veszi észre, hogy nem lehet Krisztust tisztelni és egyben azt a népet, amely őt a világnak adta, megvetni; nem lehet azt a fajt megvetni, amelynek patriárcái és prófétái tiszteletét tanítják s nem lehet gyűlölni azt a népet, amely még a keresztény tan szerint is kiválasztott nép, ezer más közül kiválasztott arra, hogy az Úr fiának bölcsője és miliője gyanánt szerepeljen.

Kell, hogy az igaz keresztény Isten kifürkészhetetlen és bizonyára mélységesen bölcs akaratát lássa abban a túneményben, hogy az Úr ezt a kis népet a történelem mindent megőrlő malomköve között is fentartotta.

Jójjön a tiszta keresztény erkölcs

Írta: Sulenberg Salamon dr.

m. Hír. udv. tanácsos, a Pesti izr. hitközség elöljárója

annak fogalmak, eszmék, amelyek sem a formális logikával, sem a természettudós mányi gondolkodással nem közelíthetők meg könnyen. Az emberiség legmélyében gondolkozói próbálkoztak meg velük. Lényük, tartalmuk többnyire sejtélem maradt mindvégig. Ilyen például a causalitás törvénye, vagy a végtelen fogalma. Ezek közé az úgynevezett transcendentális gondolkodásunkat meghaladó fogalmak közé sorozom az erkölcsöt is. Megnyugtató megoldásra csak a nagy német bölcselkedőnek, Kantnak, sikerült jutnia „Grundlegung zur Methaphysik der Sitten” című munkájában, melyet, sajnos, nálunk oly kevesen ismernek és még kevesebben olvastak. Az emberi erkölcsök, a szabadság, az emberi méltóság és a kötelesség fogalmának, eszményének kutatásánál arra a megállapításra jutott, hogy ez eszmék alapjai az igazságosságnak is, ezeknek hatása és léte feltétlen és kategorikus, parancsoló, amint ezt különösen az igazságosságra vonatkozóan Verböczy is mondja előszavában.

És csodálatos, meglepő, hogy Kant lebilincselő ok-

fejtéssel, hiánytalanul, logikai hézag nélkül megállapított tételei viszont mind olyanok, melyek ugyancsak megvoltak az ő hiánytalan fejtegetései előtt is és hirdette az írás, hirdették a próféták és hirdette az evangélium. Lehetetlen, hogy e gyönyörű, fölemelő fejtegetéseket terjedelmük és nehéz voltak miatt csak megközelítően is felemlítsem. A nagy gondolkozónak ezek a fejtegetései, eszménye az erkölcsről, a kötelességről, a szabadságról, az emberi akarat autonómiájáról és igazságosságáról egy nagy nemzet egész gondolkodását, cselekvését és fejlődését irányították egy századnál tovább és irányítják most is, mert mégis eltalált az ész is gondolkodás útján az isteni eszmékhez. A természettudományi gondolkodás útján még ennyire sem juthatunk, mert ezen az úton csak az „Übermensch” teóriához, vagy a határnélküli individualizmushoz és önzéshez jutunk el. És ezért semilyen állam sem helyezkedhetik más erkölcsi alapra, mint a vallás által megállapított erkölcsre, amely az igazi, az ideális bölcsélet.

És mint általában a történet tanítása szerint nemzet, állam, tiszta erkölcs nélkül csak ideig-óráig tarthatja fenn életét, államiságát, úgy nem volt még idő a magyar nemzet életében, melyben nagyobb szüksége lett volna arra, mint éppen most, mert nélküle igazán *suimus in servitium*. Azért jövel te tiszta keresztény erkölcs a te igazságossággal, mely nevel és tanít, mely bünteti a gonoszt és védelmébe veszi az ártatlant és emberszeretettel, mely nélkül pedig az evangélium szerint is pengő cimbalom és zengő érc marad a beszédünk. És jöjjön az a tiszta erkölcs a kötelesség érzetével, mindhalálig gyűlölködés nélkül való nemes versenyévei és Magyarország romjaiból kikéi és a nemzetek sorában ismét elfoglalja a boldog országok őt is megillető helyét.

Valamelyik angol írónál – ha jól emlékszem, Gibbonnál – a római birodalom hanyatlásának és bukásának történetében azt olvastam a zsidókról, hogy *the very chosen people, but only for misery*, vagyis magyarul: „igazán kiválasztott nép, de egyedül a nyomorúságra, szenvedésre”.

A kereszténység első századaiban valahányszor Rómában az egyiptomi rossz termés miatt elmaradtak az élelmi szereket hozó hajók és éhínség fenyegetett, ha nagy tűzvész pusztított, ha járványos betegségek léptek fel, vagy egyéb közveszedelem fenyegetett, a suburbs, a külvárosnak a császarok által kitartott népe végigjárta Róma utcáit *christianos ad leones!* kiáltással és azzal a váddal, hogy a keresztények felkeltették az istenek haragját – a keresztényeket a fenevadak elé akarták dobni, kiengesztelésül a megsér-

tett házai isteneknek. És a cirkuszba kerültek e szerencsétlen, ártatlan áldozatok. Csakhogy e fiatal keresztény község tagjainak háromnegyedrésze zsidó volt és minthogy a római nép akkor még nem ismerte a zsidó és keresztény vallás közötti különbséget, a keresztényekké vált zsidók sorsában osztozkodott a többi zsidó is.

A zsidók egy része, az úgynevezett ebioniták, elismerték Jézust megváltójuknak, messiásuknak, kikeresztelkedtek, de támaszkodva az evangéliumra, megtartották Mózes törvényeit is. Ezért a zsidók is, meg a keresztények is üldözték őket; azok apostatáknak, ezek meg heretikusoknak mondták. És püspökük, Justin mártír védelme dacára pusztulniok kellett.

És ez így ment majd kétezer éven át mindvégig. Keleten és Nyugaton. Majd az egyik, majd a másik országból üldözték ki őket.

Spanyolország is kiüldözte, pedig az ország népével együtt dolgozott az ország felvirágzásán, kitűnő orvosok, jeles tudósok, katonák, kereskedők kerültek ki soraikból és a kiüldözött szerencsétlen nép mindmáig megtartotta volt hazája nyelvét, a spanyolt és máig is ezt beszéli és ápolja szeretettel Konstantinápolyban úgy, mint Szalonikiban és az egész Levanteben. Spanyolország pedig, a világ akkor első hatalmassága, tönkrement, elszegényedett.

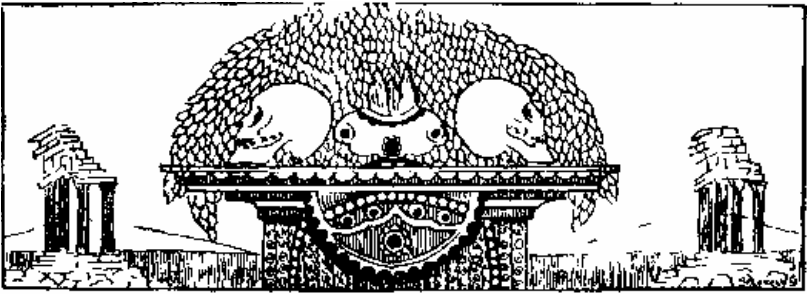
És ma is egyesek bűneiért az egész zsidóságnak kell szenvednie.

Krisztus monda egy ízben tanítványainak „ti vagytok a föld sava és ha a só buta lesz, mivel fognak sózni?”

És ez is beteljesedék a szerencsétlen népen!

És azért a zsidók is elmondhatják forró óhajként és mondják is: Jövel te igaz keresztény erkölcs a te igazságossággoddal, mely méltán bünteti a gonoszt, de védelmébe fogadja az ártatlant, a jó hazafit, jövel te keresztény tiszta erkölcs emberszereteteddel, mely minden igaz embert megbecsül és keblére ölel.

A jogegyenlőség kérdése

Írta: Blau Lajos dr.

a Ferenc József Országos Rabbiképző igazgatója

em a természet, sem a népek életében nincsenek izolált jelenségek, melyeket önmagukban, minden más jelenségtől függetlenül ismerhetünk föl és fejthetünk meg. Ha az igaz magot akarjuk kihámozni, a lényeghez akarunk hatolni, az igazságot akarjuk megismerni, az egyes jelenségeket nagy összefüggésükben kell tanulmányoznunk, így járnak el a természeti és szellemi tudományok minden ágában, csak „a zsidó kérdés” az, amelyet önmagában elhatárolt jelenségnek tekintenek és minden más jelenségre való tekintet nélkül akarnak „megoldani”. Hogy a zsidó kérdés az államélet elveivel és a társadalmi élet kérdéseinek egész komplexumával szoros kapcsolatban áll, arra nem is gondolnak. Ha egyesek zsidókkal akár érzelmi, akár más okokból nem kívannak érintkezni, akár társadalmilag, akár üzletileg, az rájuk lehet „zsidó kérdés”. De ha a zsidó kérdést a nagy politika ragadja körébe, akkor az már nem zsidó kérdés többé, hanem a jogegyenlőség kérdése. Ha a népesség valamely osztálya vagy csoportja, vallása, faja, foglalkozása alapján vagy bármely más alapon az állam részéről *egyetemlegesen* külön elbánásban részesül, akkor ez már nem pusztán az illető nép osztálynak vagy csoportnak, hanem az állami be rendezkedés alapelveinek a kérdése. A zsidókat kétezeréves elszórtágukban pogány, keresztény, mohamedán ör-

szágokban változatos jog szerint kezelték, a *civis romanus-tól* egészen a *védett zsidóig*, de sorsa mindig válthatatlan kapcsolatban állt az illető államok jogrendszerével. Külön zsidó kérdés, amely nem függött volna össze a népesség más osztályának kérdésével, sohasem volt. A zsidó emancipáció ennek az igazságnak szembeötölő példája. Bármily különösnek hangzik, a zsidók emancipációja nem is zsidó eszme, hanem más eszméknek a folyománya és az általános szabadságtörekvéseknek utolsó hajtása. Ezt a tanulságos igazságot fogom itt egyik régebbi tanulmányom alapján egy cikk keretében vázolni.

I.

A zsidók sorsa nem a saját, hanem a népek gondolkodásától és érzésétől függ. Ezt az igazságot a zsidók múltjának számos fölemelő és lesújtó eseménye mutatja, de egy sem oly világraszóló módon, mint a zsidók emancipációja. A zsidók emancipációja elválaszthatatlan kapcsolatban áll az emberi szabadság általános törekvéseivel, melyekért a népek legnagyobb szellemei szálltak sikra és a nép maga valószínűleg meg. Elterjedt az a nézet, hogy a *renaissance*, másnéven a *humanizmus* és a *reformáció* a zsidó emancipáció előfutárai. A történelmi tények ennek a föltevésnek ellentmondanak. A humanizmus megvédte ugyan a talmudot, Reuchlin útján, a megsemmisítéstől, sikraszállt a holt zsidók szellemi hagyatékáért, de nem tett semmit e szellemi kincs fentartóiért, az élő zsidókért. A reformáció idején csupán Magyarországon és Lengyelországon túrtek több felekezetet a XVI. században, de egyébként a reformáció a zsidók jogi állására hatással nem volt. Azok az eszmék, melyek a világfölfogást megváltoztatták, a humanizmusból és a reformációból is szívtak nedvetek, de más talajon termettek.

A zsidók emancipációja a legszorosabb összefüggésben áll a *tolerancia* és a *fölfölvilágosodás* történetével. Az intőierancia azon az alapgondolaton nyugodott, hogy az üdv kizárólagosan az egyházban található meg. Ehhez a fölfögáshoz járult még egy másik, amely szerint a tévedés büntetendő. Az eretnekirtás tömegekben és egyenként oly pusztítást vitt végbe a lakosságban, hogy némely vidéken az elnéptelenedés mai napig észlelhető. A kedvelt iskola-példa Spanyolország, de áll ez kisebb-nagyobb mértékben Angol-, Francia- és Németországról is. A részletek olvashatók az egyes országok történetében, mi itt csupán olyan tényeket érintünk, melyek a zsidók sorsához párhuzammal

szolgálnak, annak megvilágítására alkalmasak s a tolerancia nélkülözhetetlenségét világtörténet! erővel demonstrálják. A vallásháborúk éppen az újkor első két századában, a XVI. és XVII. században dühöngtek Európaszerte, kiváló részesük ugyanaz a Spanyolország volt, amely a zsidókat és mórokat száműzte, kerekén egy millió embert. Németalföldön V. Károly és fia uralma alatt legalább hetvenötezer eretneket végeztek ki. *Motley: Rise of the Dutch Republic II.* 155. a következőt mondja: „1568 febr. 16-án a szent officium Németalföld összes lakosait mint eretnekeket halálra ítélte. Egy királyi dekrétum tíz nappal később az inkvizíció emez ítéletét megerősítette és rögtöni végrehajtását elrendelte. Ily módon három millió ember, férfi, asszony, gyermek három sorban bitófára ítéltetett.” Ily megrázó eseményekből érthető, hogy az első nép, melynek kebelében a tolerancia eszméje megfogant, a holland nép volt. Saját testén próbálta ki az inkvizíciót, befogadta ennek hozzámenekülő áldozatait, ha azok zsidók is voltak. Ha minden antiszemita huszonnégy óráig volna zsidó, menten kigyógyulna gyűlöletéből, a hollandusok pedig sokáig voltak a zsidóknál is zsidóbbak.

Franciaországban voltak a *katharusok*, ahonnan a „Ketzer” (eretnek) szó ered. Itt voltak az albigensek, az előbbieknél egyik válfaja, kik ellen kereszteshadjáratot indítottak és száz év alatt kipusztították őket. Luther föllépésével egyidejűleg Franciaországban is megindult a reformmozgalom, az újítók a mai napig ki nem derített *hugenották* nevet vették fel. Mint hajdanában a zsidókkal, úgy a hugenottákkal is tartottak a királyné jelenlétében disputációt, (1561.) természetesen eredmény nélkül. A borzalmas harmincéves belsőháborúból a Szent Bertalan-éjszaka ötvenezer áldozatával mai napig ismeretes. A pusztító polgárháborúnak a nantesi edictum vetett véget, amely a hugenottáknak vallásszabadságot adott. Mikor 1685. október 17-én ezt az edictumot visszavonták, a laikusoknak megtiltották a kíváncsi látogatást. Ott akarták őket tartani valláscsere fejében, mint a spanyol zsidókat a XV. század végén Portugáliában. Ennek dacára százezer ember vándorolt ki egy év alatt és hatvan millió készpénz. Az elnéptelenedés az illető vidékeken mai napig látható. A hugenották sorsa egészben véve olyan volt, mint a spanyol maranoké (kényszerrel kitértített zsidók), míg 1787-ben emancipáltatták, négy évvel a zsidók előtt. *Bayle*, a francia enciklopédia híres szerzője, mint maga mondja, a nantesi edictum visszavonásának hatása alatt szegődött a tolerancia szolgálatába.

Angliában a humanizmus hatása alatt írta Thomas

Morus „Utopia című művét. Ebben oly állam képét rajzolta meg, melyben mindenki irányában *tolerancia* uralkodik, aki nem tagadja a vallás alapigazságait, a halhatatlanságot és a gondviselést, továbbá nem zavarja a békét más-hitűek gyalázásával (1516). De Morus maga üldözte a protestánsokat és hogy mily fogadtatásban részesült munkája, mutatja az utópia szó mai jelentése. A lelkiismereti szabadságot a XVII. század közepén *Cromwell*, a lordprotektor (államfő), akarta megvalósítani, a tolerancia eszméjét pedig *Milton* képviselte, ki azonban a toleranciát a katolikusokra, valamint az ateistákra nem terjeszti ki, míg a vallásháborúból született „quäckerek” a toleranciából a katolikusokat sem zárták ki. Cromwell háromszázötven éves száműzés után ismét beengedte a zsidókat Angliába: az államférfi messzebb ment, mint a hívő. A tolerancia eszméjét Angliában is harmincéves vallásháború keservei plántálták be, még pedig szintén korlátolt alakban. Az emancipációt ott a katolikusok hangoztatták, kik a hivatalokból, egyetemekről és más jövedelmekből ki voltak zárva, mint a zsidók is, míg 1830-ban emancipálták őket. *Az emancipáció szó innen ered és a mondott időben használta először német tudós a zsidókról idetartozó munkájában.*

Németországban a vallásháború valójában Luther felépésétől a westfáliai békéig, amelylyel a harmincéves háború befejeztetett, sőt még azon túl is tartott, kerekén százötven esztendeig. Valóságos európai háború dúlt 1618–1648-ig, melyben a svédek is, mint nagyhatalom szerepeltek. A csatatér Németország volt és ügy elvérzett, hogy új százötven esztendőre volt szüksége, hogy magához térjen. A nagy pusztulás azonban csak három országos egyház: kölcsönös megtűrésére vezetett.

Dicső kivétel *Magyarország és Erdély*, hol a másvallásukat a reformáció korában is megtűrték, így az *unitáriusokat* és a *szociniánusokat*. Legtovább a sokáig török uralom alatt állt Erdélyben, míg Magyarországon az ellenreformáció után a tolerancia megszűnt, így adja elő a dőlőgót egy német historikus (Hoffmann), de talán nem tévedünk, ha hozzáteszszük, hogy az intolerancia nem a magyár nemesség és a magyar nép rovás-ára esik, hanem a diadalmaskodó osztrák uraloméra.

Tengervér áztatta a *tolerancia* talaját, csak a vallásháborúk borzalmai rázták föl a lomha emberi észet. A dogma terén nem tudtak megegyezésre jutni, elkezdtek tehát más alap után nézni. Hatásos volt az a gondolat, amely az észvallást (természeti vallást) hirdette, vagyis azt, hogy a hit és erkölcs egyházi tekintély nélkül is megáll. Beszéltek már

a középkorban is *u lex naturae és a lex divina* (észjón és tizparancsolat) azonosságáról, de ez labilis alapnak bizonyult a kölcsönös türelem számára; a XVII. sz. végéig igazi tolerancia Hollandia kivételével sehol sem volt, habár a mondott időben III. Vilmos Angliában kiadott egy türelmi rendeletet (1689). Az üldözöttek jórészt az Újvilágba menekültek, hol külön városokat és államokat alapítottak. Odáig nem ért el az üldöző keze.

Az egyházak szférájában igazi türelem nem termett. Hogy voltak türelmes egyházfejedelmek és egyházi írók – örök dicsőség nevüknek – nem változtat a nagy tényen a történelem által ezerszeresen megerősített valóságon, régi alapokon nem volt oly berendezkedés lehetséges, amely 1400 év hagyományával ellenkezett. Más alap kellett a valósi és lelkiismereti szabadság fölépítésére, amely fogaló teljesen új volt, noha Tertullian a pogány rómaiak ellen, valamint más egyházatyák is, erélyesen és megokoltan követelték. A régi alap a korlátolt tolerancia hordozására sem nyújtott elég erőt. A vallás szféráján kívül kerestek tehát elméleti alapot. Az inkvizíció borzalmi, a vallásháborúk pusztításai, a boszorkányégetés szörnyűségei, a teológusok örökös civakodásai és egyéb visszataszító jelenségek voltak az igazi rugók, amelyek az európai népeket meggyökeresedett nézeteik revideálására ösztönözték. Megváltozott a közhangulat, amely az elmékre is hatott.

Ennek hatása alatt a tanulékony emberi ész új elméleti alapot teremtett. A természeti vallás, így szólt a 200 évig uralkodó új *nézet*, elegendő az emberi erkölcs szükségleteihez. Kinyilatkoztatás és dogma ehhez nem kell. *Ugyan:: ily elméletet teremtett meg Hugó Grotius a jogról.* A természeti jogelmélet szerint az állam szuverén érdekeinek az egyház is szolgálni köteles. Az egyház auktoritása alól a racionalizmus, melynek első megalkotója Descartes volt, vontta el a talajt. A XVII. század kereskedelmi fellendülése a hollandusokat és angolokat sokféle néppel, természetesen „hitlenekkel” hozta össze, szélesítette a látókört és tompította a vallási gyűlöletet. Az emberekben megerősödött a világi érzék, nem tekintették már ezt a világot siralomvölgynek, amely a túlvilágnak csupán előkészítője. Az emberekkel együtt az állam is elvilágiasodott. A politika vezérmotívuma az államérdek lett, mely mellett a konfesszió alárendelt szerepet játszott. A hivatalokban az egyházi férfiakat egyre több és több világi ember váltotta fel. Az ősi latin teológiai nevelés helyébe a gavallér francia nevelés lépett a királyi hercegeknél és a nemességnél egyaránt. Mindennél még jelentősebb volt az, hogy a műveltség széles rétegekbe hatolt, demokratizálódott és vele együtt a politika is, amennyiben a felvilágo-

sodott abszolútizmus a népjólétre törekedett. A tömegek pedig józanok és türelmesek. Az angolok voltak az elsők, kik az állam világi jellegét felismerték és ugyanezért a lelkiismereti szabadságért küzdöttek. A felvilágosodás előharcosainak toleranciája a katolikusokra terjedt ki. akik, úgy mondták akkor, az állam ellenségei és a természeti vallás tagadói. Az államhivatalok, a parlament, az egyetem el voltak zárva az államegyháznak adózniok kellett, olyan zsidófélek voltak és küzdöttek az emancipációért. Küzdelmükből ered a szó.

II.

A tolerancia oly hatalmas jelszó volt, hogy akkor is járta még, mikor tartalmilag már meghaladott volt. Már *Goethe* azt mondja, hogy a tolerancia sértő, elismerés (Anerkennung) kell. De volt múltja, az embereknél pedig a tradíció akkor is hatalom, ha a tradíció ellen küzdenek. Az auktoritások baktörői is ismernek auktoritást, csak-hogy a magukét. Minden auktoritást először a „fölvilágosodás” vetett el. Útja: Hollandia, Anglia, Franciaország, Németország. Az egész XVIII. századot uralta, a szabadéivűség atyja. A felvilágosodás megszabadította az emberiséget a hagyományok terhétől és a tekintélyek kényszerétől. Ezt a szellemi mozgalmat, melyhez gyakorlati jelentőségre fogható 1500 év (vallásforduló) óta nem volt, cikk keretében teljesen ismertetni tiszta lehetetlenség. Csúpan néhány vonásra fogunk szorítkozni, oly vonásokra, amelyek külön célunk szempontjából jelentősek. S itt nem zsidó szakemberre, keresztény teológusra támaszkodunk, „A felvilágosodásban felébredt a kritika szelleme, amely alapostul felforgatta a meghonosodott nézetekben való hitet és az eddig magától értetődő hagyományokat és tekintélyeket. Az ész autonómnak érezte magát és az összes nézeteket és viszonyokat saját követelményei szerint kívánta átalakítani... A felvilágosodás az összes életviszonyokra hatalmas befolyást gyakorolt, a tudományra, a jogra, az államra, a gazdasági életre, a nevelésre és oktatásra, a vallásra és egyházra”. Elméleti alapjait Descartes, Spinoza, Leibniz, Hobbes, Locke filozófusok vetették meg. Politikai fordulatot a felvilágosodásnak Montesquieu és Rousseau adtak. A felvilágosodás vonásai közül kiemeljük a következőket: mindenekelőtt gyakorlati irányú volt, meg akarta javítani az életet, hasznosat akart teremteni, boldogságot létesíteni. A felvilágosodás optimista volt. Azt vallotta, hogy az ember természettől fogva jó és hogy az emberi észnek elég ereje van, hogy a jót megteremtse.

Optimista a felvilágosodás önmagával szemben is nagy az öröme, hogy hosszú éjszaka sötétségétől megmenekült és hiszi, hogy felvilágosításával boldogító hatást ér el. „A felvilágosodás optimizmusával függ össze filantropizmusa. Utál minden keménységet és kegyetlenséget. Arra törekszik, hogy az erkölcsöket, a nevelés alapelveit, a törvényeket, a büntetéseket enyhítse . . . Felháborodik a rettenetes vallásháborúkon, a teológusok viszálykodásain. A nemzeti és vallási különbségeken felül emelkedve, az emberek embereknek érzéik magukat. A humanizmus eszménye szállt fel Les-sing „Nathan”-jában. Mindez a zsidók szempontjából is jelentős volt. II. József császár *türelemi* rendelete már a névben mutatja a felvilágosodott uralkodót. A „*Toleranzpatent*” a zsidók fokozatos megjavítását, mesterségekre és földművelésre való nevelését, fokozatos felszabadítását is célba vette. Széllémének nyomai mai napig láthatók.

Dohm dán államférfi és író a zsidók érdekében írt művének címe: „Über die bürgerliche Verbesserung der Juden. Javítani akar a felvilágosodás szellemében a zsidók sorsán. A metzi tudományos társaság pályakérdése így szólt: vannak-e eszközök, melyek a zsidókat jobbakká és boldogabbakká tehetnék- A három díjnyertes közt volt Grégoire abbé, ki a „Constituant”-ban is síkra szállt a zsidók egyenjogúsítása mellett. Meg voltak győződve, hogy a vallás és erkölcs, jog és állam számára bizonyos elméletek az emberi észből származtathatók le, hogy létezik *természetes vallás, természetes erkölcs és természetes jog*. Kozmopoliták és indifferensek voltak a konfessziókkal szemben. Az ember mindenhol és minden időben ugyanaz volt. E tanok szellemében elvilágiasodott az állam és politika, a jog és jogtudomány elvált a teológiai szempontoktól. Szekularizáltak az erkölcs és a nevelés. A vallás lényege az erkölcs, az intolerancia eszerint ellenkezik a vallás erkölcsi lényegével. A társadalmi lebecsülés, hivatalokból való kizárás vallási okok miatt erkölcstelen.

Az állam nem Isten alapítása, hanem emberi alkotás, az emberek szerződésien alapul (*contrat social*). A szerződő felek pedig egyenjogúak, így bölcsekedett Rousseau, ki a tulajdonképeni francia forradalmár, habár a forradalmat meg sem érte. Hogy az ő állami és természeti elmélete, melyet csak érintünk, ellentmond a történet és az étológia minden tapasztalatának, nem változtat azon, hogy kortársai hittek benne, sem azon, hogy politikailag revolucionálta őket. Rousseau mellett még Montesquieu volt az, ki a felvilágosodást a politikára vitte át.

Az itt röviden vázolt elmélet, amely széles körökbe hatolt be, – a felvilágosodás terjesztői folyóiratokat alapítottak és a műveltek széles rétegeihez fordultak – kihúzta a talajt a középkori hitfelekezeti és rendi állam alól. Ha az ember minden időben és minden országban egy és ugyanaz, nincs jogi alapja az emberek közt tett különbségeknek. Ezt a felfogást közérthető szóval „*emberi jogok*”-nak nevezték. Ennek szellemében az *Egyesült Államok* 1776-ban a függetlenség kinyilatkoztatásába felvették az „*emberi jogok*”-at, miután egyes államok a XVIII. század folyamán a *vallásszabadságot*, mint elidegeníthetetlen „*embéri jog*”-ot már előbb felvették alkotmányukba. Innen vette át a francia alkotmányozó gyűlés 1789 augusztus 26-án, kinyilatkoztatta az emberi jogokat, melyekhez „*az összes kultuszok szabadsága*” is tartozik.

Ez a nap fordulatot jelent a népek történetében, amelyhez fogható a világtörténet nem ismer. A világszabadság ettől a naptól datálódik és tengervérbe került, de távolról sem annyiba, mint a szűken számítva 150 évig tartott vallásháborúk, az 1500 évig tartott intolerancia áldozatairól nem is szólva. A francia példa hatott az egész világon, de hogy a meggyökeresedett nézetek mily szívósak, mutatja az, hogy a szabad Angliában is a katolikusok s szakadárak fokozatos emancipációja még 80 évig (1871) tartott és az, hogy az intoleranciának maradványai még mai napig sem tűntek el végképpen, minél nem a zsidókra gondolunk. Többféle intolerancia-maradvány felsorolása után Hoffmann intoleranciát lát „*mindenekelőtt abban, hogy valamely privilegizált egyházhoz való tartozás és a bár csak külsőleg eszközölt keresztesítés, confirmáció és esketés, ha nem is jogilag, de tényleg széles körben előfeltétele a társadalmi értékelésnek és hivatali állások bírásának.*” Nem zsidókról beszél. Mint az elnyomott zsidó felekezetnél, úgy az elnyomott keresztény felekezeteknél is, melyek országok szerint váltakoznak, vannak még maradványok az intoleranciából. Mindkettőnél fokozatos az emancipáció és sorsuk abban is közös, hogy külsőséggel, belső meggyőződés nélkül való áttérést követelnek tőlük. A világraszóló tanulság az, hogy az elnyomó, az üldöző, az inkvizitor nem tett különbséget az „*eretnekek*” között, minden felekezetbeli volt már „*zsidó*” és lesz még zsidó, ha a lelkiismereti szabadság megdől.

III.

Az emancipáció a legmeglepőbb példa az eszmék hatalmára, élő cáfolat a materialisztikus történeti felfogásra,

amely szerint a történd mozgatója a nyers erő az érdek, az önzés. A zsidó népnek sohasem volt annyi ereje, hogy egyenjogúságát kieroszakolja, az ó-korban sem, amikor, számát tekintve, a legnagyobb népek közé tartozott az egész föld kerekéségén, a népeknek köszönhetve egyenjogúságát, az ókori birodalmakban a kormányzó hatalmaknak, amelyek a népeket az igazságosság elvei szerint kormányozták, birodalmaikat ezekre építették. Az egyen jogúság a római pogány birodalomban oly mélyen gyökerezett, hogy a zsidók a krisztianizálás után is római polgároként kezeltettek, mint a pogányok és lassú jogfosztás útján csak évszázadok múlva váltak jogtalanokká, amilyeneknek őket a középkori történet ismeri. A zsidók voltak Európában jogilag az utolsó „római polgárok”, ha tetszik pogányok. A középkor az embereket, a saját faj- és nemzetbelieket is, két főcsoportra osztotta: szabadokra és szolgákra és e csoportokon belül is számos fokozatot teremtett. Ehhez járult már a reformáció előtt keletkezett vallásbeli különbség, amely az embereket különféle osztályokra osztotta. Mikor a fent kifejtett okok és elméiétek a középkori államot, az emberek egyenlőtlenségéről szóló tant megdöntötték, a tények logikája szerint el kellett következnie a zsidók közé vont vaskorlátok lehullásának is.

Nincs különbség ember és ember között, – ezt az elméletet vitte át a gyakorlatba a francia forradalom, ebből vont le a következtetéseket rövid két év alatt a zsidókra is. Az elmék már a forradalom előtt is megérttek volt a nagy változásra. XVI. Lajos évekkal előbb kezébe vette a zsidók ügyét. 1784-ben megszüntették a megalázó Leibzollt és megadták a szabad költözködés! jogot. Az állami elméletet emiített német munkájában a dán Dohm szolgáltatta, kit Mendelssohn, a berlini bölcs személyisége lelkesített, valamint Mirabeaut is, aki Mendelssohnról irt munkájában szállt síkra a zsidó népért, a legmeghatóbb szavakkal azonban Grégoire, a katolikus pap, ami szintén bizonyossága az eszmék hatalmának és egyúttal az igaz valóságosság ember szeret étén ék.

Az „*elidegeníthetlen emberi jogok*” dekretálásával a zsidó-ügy még nem volt megoldva. A nemzetgyűlés 1789 december 24-én elhalasztotta a kérdés eldöntését. Az elszászi zsidók ellen nagy ellenszenv uralkodott, ami miatt a „portugiezek” el akarták különíteni ügyüket a „német” zsidókétól. Az 1791 szeptemberi alkotmány, amely „az összes polgárok egyenlőségét a törvény előtt” dekretálta, vezetett szeptember 27-én logikai következképpen a zsidók teljes egyenjogúságához.

Az egyszerű igazsághoz: *egyenlő kötelességek, egyenlő jogok*, az európai népek az évszázados gyakorlat ellenében nehezen simultak. Mint a szabadság, amelyet a francia nép hirdetett, a jogegyenlőség is csak lassan férközött a lélekhez, a zsidók egyenjogúsága ellen pedig ezer okot találtak. 1800 év alatt nem hangzott fel a zsidók ellen annyi kifogás, mint a XIX. században, az emancipacionális küzdelmek korszakában. A meggyökeresedett ellenszenvtől megnyergelt emberi ész csodás gazdagsággal sugárzott. Az emancipáció története pszichológiai tekintetben is páratlan és tanulságos. Lassan bár, de végül győzedelmeskedett az *emberi jogokról* szóló tan, illetve a *törvény előtti egyenlőség*. Ezt a franciák mindenütt megvalósították, ahol uralomra kerültek. Napóleon az egyenlőség elvét nemcsak az összes felekezetek *polgáira*, hanem az összes *felekezetekre* is alkalmazta és így az európai államok közjogába bevezette.

Ha végigtekintünk a zsidó emancipáció történetén, azt látjuk, hogy kiemelkedő pontjai 1789, 1830 és 1848, a francia forradalmak évei. Az elméletet: az emberi jogokról szóló tant, a törvény előtti egyenlőséget, az egyenlő kötelességet, egyenlő jogot, más népek is előkészítették, de a végrehajtás a francia népé. Nem a bölcsészeké, jogászoké, államférfiaké, tudósoké az érdem, hanem a népé.

IV.

A ratio status és a salus publica voltak azok a jelszavak, amelyekben a középkori teokratikus állam megszűntetését eszközölő új elméletek közérthető formát nyertek. Az állam világi alkotás, nem isteni alapítás, célja a földi élet szabályozása, nem a túlvilágé. Az „államraison” és a közjó volt a két varázsszó, amely a teokratikus rendi államot világi népállammá alakította. Minél szélesebb körre terjedt ki „az emberi és polgárjog”, a „törvény előtti egyenlőség”, annál égetőbbé vált a zsidók egyenjogúságának kérdése. A közsabadság haladásával karöltve járt a zsidókat korlátozó szabályok, rendeletek, szokások s egyéb nevű elnyomások megszüntetése. Ezt mutatja a közsabadság története. *A népszabadság az alap, amelyen a zsidók szabadsága nyugszik, a zsidó emancipáció csak ez alap szétrombolásával válhatik kérdésessé.* Az emancipáció gyakorlati keresztülvitele is mutatja a szoros összefüggést az általános népszabadsággal: azokban az országokban a legtökéletesebb, amelyekben a szabadság a legtökéletesebb, ahol a szabadságérzés a legtökéletesebb.

A zsidó emancipációnak a keresztény népben is gyökeret kell vernie.

A legnagyobb hullámokat az emancipáció kérdése a német államokban vetette. Idegen palánta volt, nehezen vert gyökeret, sok tintával öntözték, kérvények, rőpiratok, könyvek alakjában. Leggazdagabb képe az emancipációs küzdelemnek, érdekes, ha nem is örömdetes. Ezer okot tudtak ellene, amelyek közül némelyik mai napig szerepel a zsidóellenes argumentációban. A német emancipáció küzdelmeiben nem kisebb emberek szerepelnek, mint Heine és Börne, a legkiválóbb harcos azonban Gábrriel Riesser volt. Első vitairatát 1831-ben bocsátotta közre: „Über die Stellung der Bekenner des mosaischen Glaubens in Deutschland.” Nagy tüzzel követelte a jogegyenlőséget, nem kegyképp, hanem mint jogot, amely a zsidókat megilleti, kiknek nincs más bűnük, mint az, hogy több ezer éves hitükhöz ragaszkodnak. A zsidók ügye azonos az elnyomottaknak általános küzdelmével az elnyomók ellen. A nagy feltűnést keltett rőpirat eleven irodalmi vitát idézett fel. Zöpfl, a híres heidelbergi közjogász, névtelenül megjelent „Wort über die Emancipation der Bekenner des mosaischen Glaubens in Baden” helyeselte Riesser nézeteit. A zsidók jogegyenlőségére Riesser alkalmazta először az „emancipáció” szót, amelyet az angol katolikusoknak adott jogegyenlőségéből vett át. A német zsidók ügyét is csak a forradalom vitte előre, amely 1848-ban szintén francia hatás alatt kitört. Berlinben a porosz, Frankfurtban a német nemzetgyűlés ült össze. A képviselőket az általános, titkos szavazati jog alapján választották valláskülönbőségre való tekintet nélkül. Az eszme Riesseré volt. „Ő az atyja a Németországban a birodalmi gyűlés számára mai napig érvényben levő választói jognak, amely minden támadásnak győzedelmesen ellenállt és ő lett német hitestvérei politikai jogainak megalapítója. A zsidók nemcsak választók, hanem választhatók is lettek ... A léghangosabb politikai jogot örökre kivívták számukra. (Philippon.) A demokratikus választójogot Németország zsidónak köszöni. A frankfurti parlamentben ő vitte keresztül, hogy a „Grundrechte des deutschen Volkes” 16 §-a így hangozzék: „Durch das religiöse Bekenntnis wird der Genuss der bürgerlichen und staatsbürgerlichen Rechte weder bedingt, noch beschränkt. Den staatsbürgerlichen Pflichten darf dasselbe keinen Abbruch tun.“ Riesser majdnem egyhangúlag a nemzetgyűlés másodelnökévé választatott meg (1848 október.) A német példa is azt mutatja, hogy a zsidóügy a közös szabadság ügye. A német

zsidótat 1869 július 3-án promulgált törvénnyel az „Észak-német szövetség” emancipálta.

Hazánkban az emancipáció kérdése a németországgal párhuzamosan halad. Legerősebb bajnoka báró *Eötvös József*, aki a zsidó emancipációért 1840-ben a Budapesti Szemle II. évfolyamában közrebocsátott tanulmányával szállt síkra, német röpiratokból állította össze mindazt, amit a zsidók „polgárosítása” ellen felhoztak, külön hangsúlyozva, hogy nem hallgatott el semmit. A magyar nemzet fenkölt államférfia az emancipációt szintén az *általános szabadság* szempontjából tekintette és ennek nevében követelte. Legjobb lesz, ha báró Eötvös Józsefet magát szólaltatjuk meg. Az 1872-ben „A zsidók emancipációja” címmel külön megjelent füzet 8. lapján így szól: „Ifjúságom első éveitől szívem minden elnyomás ellen feldobogott; gyűlöltem a zsarnokságot, inkább belső ösztönömet követve, mint azért, mert a szabadság áldásairól mély okok meggyőzőenek s innen van, hogy a zsidók polgárosításának kérdése, még minekelőtte az hazánkban szőnyegre került, már egész figyelmemet magára vonta. Olvastam sokat a polgárosítás mellett, sokat ellene s ha veleményeimben, amelyeket benső meggyőződésem szerint választék, csalódtam: legalább arról kezes vagyok mindenkinek, hogy tudva nem fogok elhallgatni semmit, ami a zsidó polgárosítás ellen felhozva, a legkisebb fontossággal bírna.”

Eötvös azután sorban tárgyalja mindazokat a kifogásokat, amelyeket a zsidók ellen felhoztak és amelyek között első helyen „a zsidók általános romlottsága” figurái. „Erre az állításra – úgymond – azzal felelhetnék, hogy a szabadság nem oly valami, amit érdemekért jutalmul adni rajtunk áll; hogy az minden embernek veleszületett joga, amelytől véték nélkül senki által meg nem fosztathatik; mondhatnók: az, hogy valaki a polgárjogokkal visszas élhetne, egy egész néposztálynak kizárására elég ok nem lehet; hogy maga Drákó csak elkövetett vétkek büntetésében vala kegyetlen . . .; és hogy miután korunkban a legundokabb gonosztevőre sem szoktunk bélyeget nyomni, a szégyenjel, amelyet egy egész nemzetre nyománk, talán épp oly kegyetlen.” A zsidók főhibái, amelyeket elleneseik felhoznak, hogy fukarok, pénz után fáradoznak, csalárdak, a keresztényeket gyűlölik. Miután ezekről nyilatkozott, azt mondja: „Nincsenek-e köztünk keresztények között is fukarok, tettek, félénkek, gyűlölk: nincsenek-e keresztény népeink között is olyanok, akik ezen, vagy más, még sokkal veszedelmesebb hibákra mintegy természetes hajlandóságot mutatnak? S kinek jutott még eszébe egy kereszt-

ténynek a polgárosítástól megfosztását kívánni hibáért? Ki merné mondani, hogy mert a spanyol bosszúálló, a hollandi fukar, a nápolyi nem vitéz, a görög tettető: e nemzetek polgári jogok gyakorlására alkalmatlanok? . . . Vajjon azok, akik a zsidókat nemzeti romlottságuk miatt minden joguktól megfosztanák, elfelejtik-e, hogy a zsidónak csak keresztelés szükséges, hogy mindazon jogokban részesüljön; hogy csak egy alávalóság kell, csak egy tetteléssel több s hogy az, aki Mózes vallását meggyőződése ellen elhagyá, mihelyt vallástalanná lett – azaz: az országnak erkölcsiségére nézve egy biztosítékkal kevesebbet ad – körünkbe felvételik; s vajjon hol ez létezik, hol az apostasia minden polgári jognak elnyerésére biztos utat nyit, lehet-e jó lelkiismerettel a zsidó erénytelenségét felhozni polgárosítása ellen?” (17. lap.)

„Isten szabadságra teremtette az embert” (13. lap), az minden embernek vele született joga s az erények forrása. A szabadsággal s jogegyenlőséggel szoros kapcsolatban áll a haza fogalma. „A haza nem azon darab föld, melyen születünk. Nem a hegylánc stb. A haza több. Azon hely, melyen magunkat szabadoknak érezhetjük, melyben csak hasonlókat találunk, melynek története dicsőségünk, virágzása boldogságunk, jövője reményünk; hol házunk áll, hol homlokunk izzadságával munkált vetésink zöldéinek, hol idegeneknek nem tartatunk, s nincs éldelet, melyet legalább reményelnünk nem lehetne: ez a haza, ez az, miért csak a gyáva nem áldozza életét, s kinek ezt nem adák, attól áldozatokat kívánni kegyetlenség.” (31.)

Miután az egész történetből hozott bizonyítékokat arra, hogy „honszeretet csak a szabadságban verheti gyökereit, s csak véle együtt terjed a polgárok szívében-, így folytatja: „Nem látjuk-e a honszeretetet eltűnni minden pártnál, melynek polgári jogai sértettek, vagy csak veszélyeztettek is: Franciaországban, hol a hugenották katolikus királyok ellen Angliához, a katolikusok hugenotta fejedelmek ellen Spanyolországhoz folyamodnak, – Angliában, hol a puritánusok I. Károly alatt a skótokat önmaguk hívják hazájuk ellen – és talán fölhozhatnék hasonló példakát honom történetéből is. S vajjon mit bizonyít mindez, ha nem azt, hogy az embernek első szüksége a szabadság, mely ha elvétellett, a haza neve elveszti bájerejét; ha nem azt, hogy a honszeretet... az embernek ragaszkodása azon helyhez, melyen magát boldognak, azaz: szabadnak érezheti. Csak ha mindenkit, ki a hon határai között él, az alkotmány áldásaiban részesítünk, gerjeszthetünk honszeretetet; csak ha mindenki, jogait éldeve, magát boldognak

érzi, csak ha büszke lehet polgári állásban, akkor fog híven ragaszkodni nemzetiségéhez; minden egyéb, mit annak terjesztésére ez egyen kívül teszünk és tehetünk, haszontalan.” (32.) Eötvös József ezeket a példákat és az abból folyó következtetéseket az általános történetből vette és vezette le. A zsidó történet számtalan példával szolgál arra, így maga az 1848-ki magyar szabadságharc, valamint az 1813-iki Napóleon ellen való német szabadságharc, hogy a zsidók polgári állásukban megbántva is teljesítették önzetlen hazaszeretettől indítva, honfiúi kötelességüket. De azért a világtörténeti tanulságok erejét ezek a szórványos példák meg nem dönthetik és Eötvös József igazságai rendületlenek maradnak.

Miután Eötvös a „zsidók romlottságából” és a vallási okokból, jelesen a kitérések kevesbedéséből vett argumentumokat szétszede, értekezése harmadik részében az önzésből vett ellenokokra tér át. Azt vizsgálja, igaz-e az, hogy a zsidók polgárosítása ártana az ország más lakóinak. Miután két dologról szól, amit felhoztak, így folytatja, a mondatot aláhúzva: *„Vagy a zsidók nagyobb műveltségget, s hihetőképp a mesterségekben is, mint máshol várható ügyességüket, – de vajjon hátha a törvényhozás csakugyan a tudatlanság és ügyetlenség pártolását vévé magának feladásul, ha magát felhíva jogosítva hiszi elnyomni minden nagyobb ipart (iparkodást), bilincsekbe verni minden talentumot, csakhogy annál dúsabban viruljon az áldott középszerűség, csakhogy az, ki megérdemlé, soha el ne ragadhassa a jutalmat azoktól, kik érdemtelnek; ha mondom, a törvényhozás ezt vévé céljának . . . vajjon a zsidók kizárása elég-e erre és nem kellene inkább kizárni azon keresztényeket is, kik egy vagy más mesterség gyakorlásában több ügyességet mutatnak, kizárni minden idegent, ki mint jobb mester, a jámbor honosokat veszélyeztethetné, kizárni egyszóval mindenkit, ki nagyobb ész vagy tőke által mesterségét jobban folytathatná és csak annak adni szabadságot, ki szigorú examen által megmutatta, hogy ügyetlensége és tudatlansága által senkinek veszélyes nem lehet. Ne mondja senki, hogy képtelenséghez vezetem elleneimet, nem rajtam az ok, ha előzményeikből kiindulva, egyszerű logikával máshoz nem juthatok, mint képtelenséghez.”* (66. 1.)

Megtaláljuk Eötvös Józsefnél az emberi jogokra való hivatkozást is: „De hogyha szívünkben a haladás eszméje egy pillanat gerjedelménél, az emberiség jogai mellett mutatott buzgóság hazugságnál több vala: a zsidók emancipációjának szükségessé vált; ez véleményem szerint minden kételkedésen felül áll.” (74. 1.)

Eötvös József maga a mondja, hogy jól tudja, a zsidók emancipációja nem populáris, mert felszabadításuk folytán nem lesz senki, akivel szemben másoknak kiváltságaik vannak, az emberek nem szívesen hagyják el arisztokratikus állásukat, de úgy gondolja, hogy a népnek nem hízelgők kellene, hanem barátok s csak ki a nép javának fel tudja áldozni szeretetét, az érdemli e nevet; – csak ki a mai tapsról le tudja mondani, várhatja, hogy nevének holnapja lesz. Örökbecsű értekezését e mondattal fejez be: „Nem kiváltságok, hanem szabadság kell századunkban s ez nem létezhetik, ha nem köztulajdonunk s ha a szolgaság, – mely gazként könnyebben terjedhet, mint gondolnók, – véggyökereiben ki nem írtatik.”

Eötvös József, mint láttuk, a zsidók emancipációját szintén az általános szabadságtörekvések magas nézőpontjából ítélte meg. Benne nem pusztán zsidó, hanem általános kérdést látott. Nem elszigetelt jelenség, hanem az európai civilizáció kialakulásának utolsó hajtása, melynek gyökerei a XVI. és XVII. századba nyúlnak vissza. A tolerancia, az észvallás, az észjog, a felvilágosodás, a szabadelvűség európai eszmeáramlatokból sarjadtak ki, melyek eredetükben a zsidósággal semmiféle vonatkozásban nem állottak. Ezek döntötték meg a középkori teokratikus és rendi államot, melynek helyébe a modern, a jogegyenlőségen alapuló népállamot tették. Ennek alapja „az emberi jogok”, „a törvény előtti jogegyenlőség”, „a közszabadság”. Mindennek egyenes hajtása a zsidók egyenjogúsítása. Csak az alap megdőltevel dőlhet meg a zsidók emancipációja is.

Egyenjogúság és asszimiláció

Írta: Grossmann Zsigmond dr.

Özel kétezer éve annak, hogy a zsidóság elvesztette ősi hazáját és szétszóródott az egész föld színén. Bárhová is vetette sorsa, mindenüvé magával vitte megtisztult hitét, vallását és azt a nagy kulturális erőt, mely ősi vallásában rejtett. Ebből a szunnyadó erőből fejlődött ki a zsidó kultúra, a zsidó tudomány, amelynek mindig csak a vallási megszilárdulás és az etikai megtisztulás volt a célja. Érezte a zsidó, hogy vallása, mely neki hitet és tudást nyújt, lelki és szellemi kielégülést ad, létének egyik alapfeltétele. Ezért ragaszkodott mindig és ragaszkodik ma is vallásához és az ebből a vallási életből kiépült kultúralkotásokhoz. Ha ebből a nézőpontból szemléljük a zsidóság történetét, látjuk, hogy a zsidóság konzervatív faj, amely életének minden szálával csügg az átöröklött vallási intézményekre. Ha azonban a zsidóság egyes töredékeit vesszük szemügyre, ha az egyes országokban meghonosult zsidókat külön-külön figyeljük meg, akkor azt látjuk, hogy a vallási hűség csorbítatlansága mellett kulturális összhangba törekedett jutni a befogadó ország népével. Felvette annak nyelvét és népi szokásait, benne élt annak a népek kultúrájában s azt már a sajátjának ismerte el. Hogy a zsidóság vallási konzervativizmusa mellett kultúrában asszimilálódik, ez oly történelmi tény, amelyet eltüntetni nem lehet. Nemcsak felvette a népek nyelvét, kultúráját, hanem szolgálta is azokat.

Míg az egyes államokban élő zsidóság ki volt zárva a polgári egyenjogúságból, kultúrunkája elé ezer gáncs és ezer nehézség gördült és csak amily mértékben növekedett polgári szabadsága, amily mértékben közeledhetett a polgári egyenjogú-

sághoz, abban a mértékben növekedett a befogadó haza érdekében kifejtett hasznos munkálkodása.

A XVIII-k század közepén kezdett ennek tudatára ébredni a felvilágosodás. Hazánkban az 1839-40. évi országgyűlés idején ébredt fel az érdeklődés a teljesen jogtalan zsidók iránt. Az országgyűlés 1840. március 4-én tartott ülésén Pest vármegye követe, Dubraviczky Simon, a megyéjétől nyert utasítás értelmében követelte, hogy a zsidók az ország egyéb nemfemes lakosai által gyakorolt minden polgári jogban részesíttessenek, a zsidó vallás pedig vétessék fel a befogadott vallások közé. Dubraviczky javaslatát, amelyet a többi közt Deák Ferenc is pártolt, a rendek nagy többsége el is fogadta, a főrendek azonban visszautasították, annak dacára, hogy többek között Barkóczy székesfehérvári püspök, Eötvös József, Erdődy István jeles természettudós és Zay Károly, az evangélikus egyház főfelügyelője, elfogadásra ajánlotta.

A zsidók egyenjogúsításának kérdése azonban nem volt el-tüntethető és főleg a szabadelvű sajtó tartotta ezt napirenden. Kossuth Lajos „Pesti Hirlapja, továbbá a „Jelenkor” nyitotta meg hasábjait a zsidó ügy tárgyalására. A „Budapesti Szemlében Eötvös József „A zsidóság emancipációja,” címmel tanulmányt ír s ostorozza a keresztények előítéletét és önzését, melylyel a zsidóktól meg akarják vonni a polgárjogot. Gorove István, a későbbi miniszter „Nemzetiség” című nagy politikai művében, 1842-ben, a zsidók emancipációja mellett emel szót. Török Pál pesti református, Mékics József pesti evangélikus, Kolbenhayer eperjesi evangélikus lelkész és Albach József Szaniszló ferenc-rendi hitszónok Pozsonyban prédikál a zsidók egyenjogúsításának jogosságáról. A következő országgyűlések idején Beöthy Ödön, Palóczy László, Klauzál Gábor, Kállay Ödön követelték a zsidók jogegyenlőségét. A vezető politikusok szabadelvű magatartása, valamint a sajtó zsidóbarát hangulata rohamos léptékkal segítette elő a zsidók asszimilációját.

Két jelenségben mutatkozik ez főleg: a zsidók magyarosodásában és az ipari pályákra való özönlésében. Schwab Ábrahám pesti rabbi 1840-ben prédikációban szólítja fel híveit a magyar nyelv megtanulására és terjesztésére. Löw Lipót 1844-ben Nyakanizsán, utána Steinhardt Jakab Aradon, Zipser Mayer Székesfehérvárott és még több más rabbi is magyarul prédikál. Még 1843-ban megalakul a pesti zsidók *magyarító egylete*, mely a hazai nyelv terjesztése körül nagy eredményeket ért el. A hazafias célt szolgálja Blodh Móric 1840-ben készült bibliafordítása és Rosenthal Móric budai tanító 1841-ben készült imakönyvfordítása, amely a családokban és templomokban teszi otthonossá a hazai nyelvet. Rövid idő alatt a magyarul a vidékeken a zsidók között általános lett a magyar nyelv, sőt a nemzetiségi vidékeken gyakran a zsidók voltak az egyedüli magyarok. Maga Kossuth Lajos így nyilatkozott az országgyűlés 1847. dec. 18. ülésén: „Bár más ajkú népek is oly hajlamot tanúsítanak nemzetiségünk előmozdítása tekintetében, mint a zsidók.”

De a zsidók honszeretetének soha el nem homályosítható dicsősége az 1848-ik évi *szabadságharc*, amelyben a zsidók szám-

arányukat negyedfélszer túlhaladón vettek részt. A „rebellis” magyar zsidókra Haynau császári generális által kivetett hadisarc egyik lehangosabban szóló bizonyítéka annak, hogy a zsidók mennyire azonosították magukat a haza sorsával, annak nemcsak jólétében, hanem balszerencséje idején is. A szabadságharc leveretése után következő évtized szomorú korszaka a magyarság és vele együtt a jogfosztott magyar zsidóság életének.

Csak az 1860. évi politikai (helyzet) javulása hozott némi enyhülést az elnyomott magyar zsidóknak, akik pedig már kellő érdemeket szereztek a teljes polgári jog elérésére.

Az 1861. évi országgyűlés készülődései közben tekintélyes magyar politikusok sürgetik a zsidók teljes polgári egyenjogúsítását. Elég csak a következő neveket fölemlíteni: Pompéry János, Jókai Mór, Klapka György, Pulszky Ferenc, Deák Ferenc, gróf Andrássy Gyula, Tisza Kálmán, gróf Mailáth Kálmán, Lukács Móric, gróf Teleki László. Az országgyűlésen, melyet az uralkodó csakhamar feloszlattott, gróf Széchenyi Béla, báró Podmaniczky Frigyes, Szalay László, Trefort Ágoston, Jókai Mór, Bartál György, báró Simonyi Lajos, Szentiványi Károly, Királyi Pál a zsidók jogegyenlősége mellett kardoskodtak. Deák Ferenc tör; ténelmi jelentőségű húsvéti cikke után az uralkodó 1865. december 14-ére ismét országgyűlést hívott össze. Minden párthoz tartozó tekintélyes képviselőjelöltek a vallásszabadság elvét hangoztatták. A zsidók egyenjogúsítását hirdető sok politikus közül hadd említettessenek meg a következők nevei: Deák Ferenc, báró Eötvös József, Tisza Kálmán, Ghyczy Kálmán, Ráth Károly, Csemegi Károly, Jókai Mór, Ráday László, Gorove István, Szász Károly, báró Szögyény László, báró Kemény Zsigmond, gróf Széchenyi Béla, Tóth Lőrinc, báró Splényi Albert. Justh István, Schwarcz Gyula, báró Perényi Zsigmond, Bezerédj László, gróf Zichy József, gróf Zichy Antal, Szontagh Pál, Ivánka Imre. gróf Ráday László, báró Baldácsy Antal Az országgyűlés megnyitásakor a magyar fővárosba jött z. *Ferenc József* s a pesti zsidók küldöttsége előtt azt a reményét fejezte ki, hogy a zsidók polgári helyzete rövid idő múlva kedvező megoldást fog nyerni. Az országgyűlés az elodázhatatlanul sürgős közjogi törvények megalkotása után kimondotta, *hogy az ország izraelita lakosai a keresztény lakosokkal minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosultak.* A képviselőház 1867. december 20-án egyhangúan, a főrendiház pedig december 23-án majdnem egyhangúan szavazta meg a zsidók egyenjogúsítását kimondó tör; vényjavaslatot, amely királyi szentesítés után 1867. december 28-án lépett életbe (1867. évi XVII. törvénycikk.).

De ez a törvény nem tartalmazta egyben a recepciót is. Majdnem három évtizedes küzdelem árán sikerült a zsidó felekézettről legörgetni a megszégyenítő állapotot. E küzdelemben – nem említve a fenti jelesek – nagy munkát fejtett ki Zempléni Árpád író, Eötvös Károly, gróf Csáky Albin, Baross Gábor, Irányi Dániel, Wekerle Sándor, Justh Gyula, Szilágyi Dezső, Hieronymi Károly, báró Eötvös Loránd, Papp Géza, gróf Andrássy Gyula, báró Bánffy Dezső, Wlassics Gyula. 1895. szeptember 3-án a képviselőház egyhangúan elfogadta a

zsidó vallás egyenjogúsításáról szóló törvényjavaslatot, melyet az uralkodó október 16-án látott el szentesítő aláírásával. Azóta hazánkban nemcsak a zsidó polgárok egyenjogúak, hanem a zsidó hitfelekezetet is teljesen egyenjogú inas felekezetekkel.

Ha figyelemmel kísérjük a magyar kulturális és gazdasági élet lefolyását 1860 óta, vagyis amaz idő óta, hogy a magyar zsidók nemzeti munkája elé gördített akadályok fokozatosan elhárultak, lehetetlen észre nem venni azt a páratlan fellendülést, amely soha annakelőtte észlelhető nem volt. A magyar élethez hozzá hasonló zsidó tudósok, írók, művészek, iparosok, kereskedők, nemzetgazdászok nagyot alkotnak és minden alkotásukkal gyarapítják a haza morális értékét, jó hírnevét és anyagi erejét. Nem akarunk egyes neveket kiragadni, csak megállapítjuk, hogy vannak magyar zsidók, akik köztevékenységükkel messze messze az ország határain túl megalapozták a magyar név jó hírnevét és akik szellemi és anyagi képességük kifejtésével! tudatosan éltek és cselekedtek és munkálkodtak oly módon, hogy tevékenységük a magyar haza dicsőségére váljék, kikben példás módon nyilvánított meg a zsidó fajnak kettős jellemvonása, a konzervativizmus és az asszimiláció: az ősi tiszta hithez való hűséges ragaszkodás konzervativizmusa, a befogadókhöz, tehát a magyar nemzeti élethez való őszinte asszimiláció. És a nagynevű példaképek nyomába jár az a sok-sok százezer magyar zsidó, aki békében és háborúban, jólétben és nyomorban együtt él a magyarral, együtt örvend és együtt búsul vele, együtt áldoz a magyarságért, együtt hal meg a magyarságért és együtt dolgozik a magyar haza felvirágoztatásán, amely akkor lesz ismét nagygyá, ha meg fogja becsülni minden igaz fiának őszinte munkáját.

TARTALOM

	Oldal
Előszó. Írta: <i>Szabolcsi Lajos</i>	3
VÁD ÉS VÉDELEM	
Az örök vád- Írta: <i>Klein Miksa dr.</i>	7
A destrukció vádja. Írta: <i>Hevesi Simon dr.</i>	14
Hazafiságunk. Írta: <i>Mezey Ferenc dr.</i>	21
A mi igazunk. Írta: <i>Molnár Jenő</i>	28
Az evangélium társadalomerkölcsi gondolatvilága. Írta: <i>Fischer Gyula dr.</i>	34
A somi faj kulturértéke. Írta: <i>Venetianer Lajos dr</i>	41
MAGYAR HAZÁJUKÉRT A ZSIDÓK	
Magyarok vagyunk. Írta: <i>Kiss Arnold</i>	55
A zsidóhitűek és a magyarosodás. Írta: <i>Komáromi Sándor</i>	56
A zsidó katonáról. Írta: <i>Berényi Imre</i>	62
A magyar zsidóság és a szellemi tudományok. Írta: <i>Turóczi József dr.</i>	67
Zsidók a magyar irodalomban. Írta: <i>Erdősi Dezső</i>	91
A magyar zsidó színész. Írta: <i>Sebestyén Károly dr.</i>	96
Zsidók a magyar publicisztikában. Írta: <i>Szatmári Mór</i>	103
A sajtó és a zsidóság. Írta: <i>Színi Gyula</i>	110
Zsidó képzőművészekről. Írta: <i>Paál Jób</i>	114
Zsidó művészek a magyar zenei kultúráért. Írta: <i>Fodor Gyula</i>	118
Zsidóhitű magyar politikusok. Írta: <i>Földes Artúr dr.</i>	127
Zsidó jogászok a magyar jogéletben. Írta: <i>Szirmai Vidor dr.</i>	132
Zsidó orvosok a magyar haza szolgálatában. Írta: <i>Rosenak Miksa dr.</i>	138
A magyar zsidóság a közgazdaságban. Írta: <i>kemenesmihályi fai Deutsch Antal</i>	141
A „ZSIDÓKÉRDÉS”	
Tegyünk fogadalmat. Írta: <i>Vázsonyi Vilmos</i>	155
Quo vadis? Írta: <i>Mezei Ernő</i>	157
Az igazi probléma. Írta: <i>Székely Ferenc</i>	161
A vörös tenger. Írta: <i>Pollák Illés</i>	165
Jöjjön a tiszta keresztény erkölcs. Írta: <i>Eulenberg Salamon dr.</i>	169
A jogegyenlőség kérdése. Írta: <i>Blau Lajos dr.</i>	172
Egyenjogúság és asszimiláció. Írta: <i>Grossmann Zsigmond dr.</i>	187